

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการ การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือ
ในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว

**The Use of Community History as the Instrument for
Empowering People Participation in Bang Bua Canal Area**

โดย
รองศาสตราจารย์ปรีชา พันธุ์แน่น และคณะ

มิถุนายน 2558

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการ การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความ ร่วมมือของคนสายคลองบางบัว

The Use of Community History as the Instrument for Empowering People Participation in Bang Bua Canal Area

คณะผู้วิจัย

1.รองศาสตราจารย์ปรีชา พันธุ์แน่น	2.ศาสตราจารย์ ดร.พรณี บัวเล็ก
3.ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุมล มานัสฤดี	4.ผู้ช่วยศาสตราจารย์โกญจนาท เจริญสุข
5.นางสาวพัทธนันท์ ไตรวรรณวิชัย	6.นายณัฐภัทรธร เนศชัยลือฤทธิ
7.นายสงวน พลอยขาว	8.นายกนกศักดิ์ วิภาตกนก
9.นางสาววัชรีย์ เย็นสบาย	10.นางวราภรณ์ ปานะพิพัฒน์
11.นางสมศรี เกิดสาย	12.นางศิริพรรณ เกิดแก่น
13.นายวิไลย์ เรืองมา	14.นางละออง เสือศิริ
15.นายชัยรัตน์ เลี้ยงบุตร	16.นางอกุลณีย์ ลีสีไธ
17.นางสาวพุดธิทาภา เพ็งงาม	18.นายณพัชย์ พุดเรืองรอง

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยร่วมกับมหาวิทยาลัยเกริก

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้าร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การ เริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรมโดยเรียนรู้จากการ ปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของ ตนเองและสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้ อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหของชาวบ้าน รวมทั้งเกิด การเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการ เพื่อให้นักในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้าร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อ สงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การ ทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจน สามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่นๆ หรือพื้นที่อื่นๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเองดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติด กับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคน ท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัย แบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือ ธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการ ดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่าชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วย การบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่าการเขียนรายงานเป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่ นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงได้ ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัยให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนอออกมาในรูปแบบที่ นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของ รายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดย

กลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย ผู้การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

คำนำ

งานวิจัยเรื่อง “การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว” เป็นหนึ่งในชุดโครงการวิจัยจำนวน 6 โครงการที่อยู่ในข้อตกลงความร่วมมือระหว่างสำนักงานส่งเสริมการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยเกริก ในปี พ.ศ.2555 โครงการได้ถูกกำหนดระยะเวลาดำเนินงาน 1 ปี ซึ่งนักวิจัยก็สามารถทำสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี แม้ว่าตลอดระยะเวลาทำงานจะมีปัญหาต่างๆ อยู่บ้าง แต่ด้วยการมองเห็นประโยชน์และเห็นคุณค่าของงานวิจัยนี้ อุปสรรคและปัญหาต่างๆ จึงผ่านไปได้อย่างดี คณะวิจัยรู้สึกเป็นเกียรติและภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้ทำวิจัยกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ใช้ชุมชนในกรุงเทพเป็นพื้นที่เป้าหมาย คือ ชุมชนสายคลองบางบัว โดยมีมหาวิทยาลัยเกริกเป็นสถาบันการศึกษาแห่งแรกที่ร่วมงานกับ สกว. ในการทำการวิจัยชุมชนเมือง

งานวิจัยชิ้นนี้เริ่มต้นจากความต้องการของชุมชนที่อยากเล่าประวัติของตนเองและทำบันทึกไว้ให้ลูกหลานได้ภาคภูมิใจ ด้วยเกรงว่าเรื่องราวการต่อสู้ของบรรพบุรุษจะถูกกลืนไปกับกาลเวลาและอายุของผู้ให้ข้อมูล งานวิจัยนี้ได้ ใช้การทำงานแบบมีส่วนร่วม นักวิจัยซึ่งประกอบด้วย คณะอาจารย์ จำนวน 4 คน และนักวิจัยชาวบ้าน จำนวน 13 คน “ร่วมกันเรียนรู้” เพื่อรื้อฟื้นความทรงจำที่ฝังใจของชาวบ้านขึ้นมา

ในตอนเริ่มต้นการรวมกลุ่มหรือสร้างคณะทำงานเป็นเรื่องที่ยาก เพราะว่าอาจารย์ทั้งหมดยังไม่เคยทำงานที่มีชาวบ้านเป็นนักวิจัยร่วมด้วย และชาวบ้านสายคลองบางบัวส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาขั้นต้น ไม่รู้ว่าการวิจัยทำอะไร ทั้งอาจารย์ และชาวบ้านไม่รู้วิธีการทำงานวิจัยชุมชนและงานวิจัยประวัติศาสตร์ แต่ด้วยความมุ่งมั่น ร่วมมือกันทั้งสองฝ่าย จึงทำงานนี้ สำเร็จได้ การมีพี่เลี้ยงที่ดีจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) การให้กำลังใจกันและกันทั้งชาวบ้านที่ให้กับอาจารย์และอาจารย์ที่ให้กับชาวบ้าน ทำให้คณะวิจัยทำงานอย่างมั่นใจและมีความสุข ทุกครั้งที่มีการประชุมหรือออกเก็บข้อมูล เหมือนเราได้ทำงานร่วมกับญาติพี่น้อง และเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ เราพบว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นมากกว่าผู้ร่วมงานแต่ได้พัฒนาเป็นญาติมิตรที่รักห่วงใยและคิดถึงกัน คณะอาจารย์ได้เข้าใจในความรู้สึกผูกพัน ความรัก และความอบอุ่นของความเป็นชุมชนเป็นอย่างไร ขณะที่ชาวบ้านมีความรู้สึกที่ลดช่องว่างระหว่างสถาบันการศึกษา กับชุมชน

งานวิจัยชิ้นนี้ได้เป็นสะพานเชื่อมระหว่างอาจารย์มหาวิทยาลัยกับชาวบ้านให้เรียนรู้และเข้าใจกันและกันมากขึ้น สามารถสร้างนักวิจัยชาวบ้าน และสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชาวบ้านที่สามารถทำวิจัยร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และกับอาจารย์มหาวิทยาลัยเกริก ถึงขนาดพูดว่า “ไม่น่าเชื่อว่าชาวบ้านจบ ป.4 ก็ทำงานวิจัยได้”

ความสำเร็จของงานวิจัยนี้มาจาก “การมีส่วนร่วมอย่างทุ่มเทและเสียสละ” ของนักวิจัยชาวบ้าน ผู้อาวุโสของชุมชน ซึ่งหลายท่านมีอายุเกือบร้อยปี ตลอดจนชาวบ้าน เยาวชนและผู้นำชุมชน ที่ได้ให้ข้อมูลและหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ คณะวิจัยมีความประทับใจและซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง คณะวิจัยได้เห็นถึงการรวมพลังของชุมชนในการสร้างงานที่มีคุณค่าชิ้นนี้

นอกจากนี้คณะวิจัยขอขอบพระคุณ ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยเกริก ที่ได้สนับสนุนทุนการวิจัย ขอบพระคุณ อาจารย์บัญชา แก้วส่อง ที่สนับสนุนให้ได้รับทุนวิจัย อาจารย์ให้ข้อคิดที่เป็นปรัชญาในการทำงานชุมชน ติดตามและให้ข้อเสนอแนะการทำงานตลอดเวลาที่ดำเนินโครงการ ข้อคิดและข้อเสนอแนะทางคณะผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นแนวทางการทำวิจัย ขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิรวมทั้ง นักวิชาการอาวุโสทุกท่านที่ได้ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ยิ่ง ขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์พิรัช กุลชัย ที่เห็นความสำคัญของงานชิ้นนี้ตั้งแต่ต้นและช่วยฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ ด้วยความเห็นใจ หากไม่มีสิ่งนี้แล้วโครงการทั้งหมดก็ไม่สามารถสำเร็จได้

ขอขอบคุณผู้ประสานงานที่พร้อมจะเป็นเพื่อน ช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา คุณลักขณา วงศ์ยะรา (หนิง) ผู้ประสานงานฝ่ายวิจัยท้องถิ่น คุณมณีนุช ทิพย์จิต (อาร์) และคุณวรรณวิทย์ สิทธิบุรี (ก๊ิบ) ผู้ประสานงานโหนดสุวรรณภูมิ น้องๆ เหล่านี้คอยแนะนำ ให้กำลังใจ ช่วยแก้ปัญหาจนทีมวิจัยเกิดความมั่นใจที่จะทำงานและเดินไปบนเส้นทางการวิจัยชุมชน นับตั้งแต่พัฒนาโจทย์วิจัย การทำงานในภาคสนาม จนกระทั่งงานวิจัยนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอบคุณ คุณพัชรา มัณยานนท์ ที่อดทนและช่วยแก้ไขงานวิจัยให้อยู่ในรูปแบบที่สมบูรณ์
ขอบคุณผู้ช่วยนักวิจัยคุณพัทธนันท์ ไตรวรรณวิชัย (หมีว) นักศึกษาคณะนิเทศศาสตร์ ที่ช่วยงานวิจัยอย่างเข้มแข็ง หลายครั้งที่พบปัญหา และพบกับอันตรายเมื่อเข้าพื้นที่ หมีวก็ยังคงยืนหยัดที่

จะช่วยงานจนสำเร็จ การเข้าร่วมทำงานของหมิวนอกจากจะช่วยแบ่งเบาการทำงานของคณะวิจัย
แล้วยังทำให้คณะวิจัยมีความสุขกับเด็กที่มีน้ำใจและพร้อมที่จะแบ่งปันให้แก่ผู้อื่นตลอดเวลา

สุดท้ายนี้ คณะวิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยนี้จะเป็นเหมือนไม้จิ้มไฟที่ช่วยจุดประกาย
ให้สังคมเห็นคุณค่าของการทำวิจัยชุมชนเมืองและข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากงานวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อ
ชุมชนและสังคม และหวังว่ากระบวนการทำวิจัยจะสามารถสร้างความเข้มแข็งและสร้างพลัง
ให้กับชุมชนอย่างยั่งยืนในท่ามกลางสังคมที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง

คณะวิจัย

มิถุนายน 2558

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ชื่อเรื่อง : “การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว”

ผู้วิจัย : 1. รองศาสตราจารย์ปรีชา พันธุ์เน่น
2. ศาสตราจารย์ดร.พรณี บัวเล็ก
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุมล มานัสฤดี
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์โกญจนาท เจริญสุข
5. นายณัฐภัทรธร เนศชัยลือฤทธิ
6. นายสงวน พลอยขาว
7. นายกนกศักดิ์ วิภาตกนก
8. นางสาววัชรีย์ เย็นสบาย
9. นางวราภรณ์ ปานะพิพัฒน์
10. นางสมศรี เกิดสาย
11. นางศิริพรรณ เกิดแก่น
12. นายวิไลย เรืองมา
13. นางละออง เสือศิริ
14. นายชัยรัตน์ เลี้ยงบุตร
15. นางอกุลณีย์ ลีลีไธ
16. นางสาวพุดทิพาญา เพ็งงาม
17. นายณพนชัย พุดเรืองทอง

ผู้ช่วยนักวิจัย : นางสาวพัทธนันท์ ไตรวรรณวิชัย นักศึกษาคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก

ปีที่ได้รับทุน : พ.ศ. 2555 (1 สิงหาคม พ.ศ.2555-31 กรกฎาคม พ.ศ.2556)

แหล่งทุน : มหาวิทยาลัยเกริก และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

1. ความสำคัญของการวิจัย ชุมชนสายคลองบางบัว มีเรื่องราวโดยสรุปว่า ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่บางเขน ซึ่งมีเรื่องเล่าว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาโดยมีเรื่องเล่าที่ย้อนไปถึงสมัยพระเจ้าอู่ทองอพยพผู้คนหนีโรคห่ามา และยังมีเรื่องเล่าอีกว่าบริเวณนี้เคยเป็นท่าเทียบเรือพระเจ้าเสือ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์การตั้งถิ่นฐานที่ทุ่งบางเขนก็ยังคงบางเบา พื้นที่ดินเป็นป่ารกชัฏ จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้มีพระราชโองการให้ขุดคลองเปรม

ประชากร ขึ้นในปี พ.ศ.2413 โดยมีพระราชประสงค์เพื่อให้ประชาชนเดินทางค้าขายขึ้น-ลงเดินเรือได้สะดวก การตั้งถิ่นฐานจึงปรากฏตัวให้เห็นชัดเจนบริเวณริมคลองที่ผู้อพยพเข้ามาได้มาใช้พื้นที่ดินสำหรับทำนา และด้วยการที่พื้นที่บางเขนมีการขุดคลองตัดกัน คือคลองเปรมประชากรและคลองบางเขน จึงทำให้เกิดสี่แยกคลอง เรียกว่า “สี่แยกทางน้ำ” มีลักษณะเป็นชุมทางของเรือที่ผ่านมาจากทั้งสองคลอง เกิดการตั้งบ้านเรือนขึ้นและเกิดตลาดจนเป็นตลาดขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “ตลาดบางเขน” ในสมัยที่พื้นที่บางเขนเป็นทุ่งนาขนาดใหญ่มีผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยมีทั้งไทยและจีน พื้นที่นี้มีการปลูกข้าว มีตลาดบางเขน และโรงสีข้าว 2 แห่ง มีโรงเรียน และมีหน่วยราชการในตลาดบางเขน และเนื่องจากเป็นพื้นที่ปลูกข้าวจึงมีวัฒนธรรมของชุมชนชาวนาเกิดขึ้นที่ทุ่งบางเขนแห่งนี้

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ประมาณปี พ.ศ.2460 ได้มีการขุดคลองบางเขนใหม่ และปี พ.ศ.2467 ได้มีการขุดคลองบางบัว คลองทั้ง 2 นี้ทำให้เกิดการขยายพื้นที่ทำนาและส่งน้ำเข้าพื้นที่นาในทุ่งบางเขน ทุ่งนาบริเวณนี้ได้กลายเป็นพื้นที่สำคัญในการทำนาที่อยู่ใกล้เมืองหลวงกรุงเทพฯ และมีการอพยพของผู้คนจากที่ต่างๆ เข้ามาอยู่อาศัยในทุ่งนาแห่งนี้มากขึ้น ในช่วงระยะทศวรรษ 2460 ถึง 2480 เป็นระยะที่ทุ่งบางเขนขยายตัวในการทำนามากที่สุด ไม้เมืองเดิมได้เขียนนวนิยายเรื่อง “รอยไถ” เล่าเรื่องราวของชีวิตชาวนาที่ทุ่งบางเขน และยังได้มีการ ประพันธ์เพลงที่เกี่ยวกับทุ่งนาบริเวณนี้ไว้เช่นกัน ซึ่งสามารถเป็นหลักฐานแสดงความรุ่งเรืองของการทำนาในพื้นที่แห่งนี้

สังคมชาวนาที่ทุ่งบางเขน ได้มีอัตลักษณ์สำคัญคือ เป็นสังคมที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกัน ในอดีตชาวนาช่วยกันทำนา เรียกว่าการเอาแรงหรือลงแขก ซึ่งจะทำทั้งนวดข้าว เกี่ยวข้าว ดำนาและไถนา ไม่มีการจ้าง การร่วมแรงทำให้คนรู้จักมักคุ้น สนับสนุนกัน และหลายครอบครัวแต่งงานกัน สังคมของคนที่นี่ทุ่งบางเขนเป็นชุมชนญาติมิตร วิถีชีวิตแบบนี้สัมพันธ์กับการผลิตที่ต้องอาศัยแรงซึ่งกันและกัน ถ้าต่างคนต่างทำจะเกิดความเสียหายในผลผลิต เช่นในช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวจะต้องช่วยกันรีบเก็บเกี่ยว หากเก็บเกี่ยวไม่ทันก็จะเกิดความเสียหาย ชาวนาต้องสามัคคีกัน คนที่ทุ่งบางเขนในอดีตรู้จักกันหมดสามารถไปมาหาสู่กันได้

วัดเป็นศูนย์กลางของชีวิตของชาวนาเขตบางเขน เป็นที่พึ่งของชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย วัดเป็นทั้งโรงเรียนและสถานที่ปฏิบัติธรรม วัดเป็นที่รวมของคน และสืบทอดประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาและพิธีการต่างๆของชุมชน ผู้คนจึงให้ความสำคัญกับวัดมาก ชาวบางเขนเคร่งครัดในการปฏิบัติประเพณีทางศาสนา เชื่อในเรื่องการทำบุญ ถ้าใครทำบุญมากก็จะได้รับบุญมาก ชาวนาบางคนจึงบริจาคที่ดินให้วัดและสร้างวัดด้วย งานประเพณีของวัดชาวบ้านจะเข้าร่วมด้วย เช่น วันอาสาฬหบูชา วิสาขบูชา มาฆบูชา ลอยกระทงทอดผ้าป่า ทอดกฐิน บวชพระ แห่เรือ สงกรานต์ ปีใหม่ ออกพรรษา เข้าพรรษา ชักพระและโยนบัว

ในอดีตบางเขนเป็นเขตกรุงเทพฯ ชั้นนอกจึงมีการปกครองแบบมีกำนันและผู้ใหญ่บ้าน คนเหล่านี้ถือว่าเป็นผู้นำชุมชนในอดีต ใครมีปัญหาอะไรก็ไปให้ผู้ใหญ่บ้านตัดสินและเป็นผู้ดูแลภายในชุมชนเล็กๆ ในการปกครอง ผู้ที่จะมาเป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นคนดีและเป็นที่นับถือ การปกครองของชุมชนโดยกำนันและผู้ใหญ่บ้านทำให้ชุมชนมีความสามัคคี ในอดีตผู้ใหญ่บ้านจะรู้จักบ้านทุกบ้าน รู้จักลูกบ้านของตนว่าเป็นอย่างไร

ความสัมพันธ์ของคลองกับวิถีชีวิตชาวนา คลองเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของวิถีชีวิตชาวนาเพราะการทำนาต้องใช้น้ำมาก วัตถุประสงค์หลักของการขุดคลองบางบัวคือ เพื่อท่อน้ำและระบายน้ำเข้าออกนา คลองเป็นชีวิต เป็นแหล่งอาหารของชุมชน คลองบางบัวที่ชาวบ้านเล่ากันว่ามีความอุดมสมบูรณ์มากทั้งพันธุ์สัตว์น้ำและพันธุ์ไม้ที่อยู่ในบริเวณคลอง คลองยังเป็นเส้นทางคมนาคมและการขนส่ง คลองทำให้คนในสายคลองเชื่อมโยงกันและเชื่อมโยงกับคนภายนอกด้วย คลองเป็นที่สร้างกิจกรรมประเพณีของชุมชน เช่น โยนบัว ชักพระ ไล่บาตรทางเรือ ลอยกระทง คลองทำให้เกิดตลาดน้ำ ชาวบ้านนำของมาขายในที่ค้าขาย ชาวบ้านใช้คลองเป็นช่องทางในการขนข้าวเปลือกออกจากทุ่งบางเขน คลองยังนำพาชาวบ้านแลกเปลี่ยนสินค้า เช่น มะพร้าวแลกข้าว แห้วนาแลกข้าว เป็นต้น

ความเป็นชุมชนญาติมิตรของชาวบางเขน คือเป็นชุมชนรู้จักและไปมาหาสู่กันหมดรู้จักกันตั้งแต่ต้นคลองยันท้ายคลอง ผู้คนเชื่อมโยงสายใยเป็นพี่น้องกัน คนเหล่านี้ยังคงใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน เช่น คนในตระกูล สุดสาคร เกิดแก่น แสงนาค มีการดองกันโดยการแต่งงานกัน ความเป็นชุมชนญาติมิตรทำให้เกิดการช่วยเหลือและแบ่งปันซึ่งกันและกันมีความห่วงใย เวลาว่างงานต่างๆ จะช่วยเหลือกัน

สังคมชาวนาทุ่งบางเขนมีภูมิปัญญาที่สะสมกันมายาวนาน ได้แก่ การทำนาแบบดำ การทำอาหารโดยใช้ทรัพยากรจากท้องถิ่นเช่น อาหารที่มาจากสายบัว และอาหารที่มาจากปลาและกุ้ง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมถิ่นที่มาจากคนมอญที่มาจากสามโคกและปทุม เช่น การเล่นลูกช่วง อิมอญซ่อนผ้า ตีจับ งูกินหาง การละเล่นเหล่านี้ใช้ในงานสงกรานต์ ชาวบ้านมีภูมิปัญญาเรื่องการทำลอดเด็ก หมอตำแยเป็นบุคคลที่ผู้คนยอมรับนับถือว่าดีกว่าหมอแผนปัจจุบัน ชาวบ้านเล่าว่าสามารถทำลอดได้เร็วกว่าหมอแผนปัจจุบัน

ชุมชนชาวนาบริเวณนี้อยู่กันอย่างสงบจนกระทั่งได้กลายเป็นพื้นที่ต่อสู้ของความขัดแย้งทางการเมืองครั้งสำคัญเมื่อเกิดการต่อสู้ของฝ่ายเจ้าและคณะราษฎร ที่เรียกกันว่า “กบฏบวรเดช” ระหว่างวันที่ 11-24 ตุลาคม พ.ศ.2476 หลังจากเหตุการณ์นี้ได้มีการจัดตั้งสร้างสถานที่สำคัญ 2 แห่งเพื่อเป็นอนุสรณ์ของฝ่ายประชาธิปไตย คือ อนุสาวรีย์ปราบกบฏหรือที่ปัจจุบันเรียกอนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ (พ.ศ.2479) และวัดพระศรีมหาธาตุ (พ.ศ.2483)

การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อชุมชนชาวนาที่ทุ่งบางเขนคือการตัดถนนพหลโยธิน หรือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 [กรุงเทพมหานคร - แม่สาย (เขตแดน)] เมื่อปี พ.ศ. 2479 เป็นถนนที่ตั้งชื่อเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) หัวหน้าคณะราษฎร ถนนพหลโยธินตอนแรกตัดไปถึงดอนเมือง ต่อมาได้ตัดไปถึงจังหวัดลพบุรีเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2483 จากนั้นจึงขยายเส้นทางขึ้นไปเรื่อยๆ การตัดถนนสายนี้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สำคัญคือการสัญจรทางน้ำที่ใช้คลองบางเขนเป็นทางสำคัญได้ถูกลดความสำคัญลง ผู้คนได้เริ่มย้ายมาตั้งบ้านที่ริมถนน สถานที่สำคัญได้แก่ที่ทำการอำเภอบางเขนก็ย้ายมาตั้งอยู่ที่ริมถนนเช่นกัน ความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่ริมคลองสายน้ำบางเขนก็เริ่มหมดไป ผู้คนที่อยู่ริมคลองเดิมบางคนก็ได้เคลื่อนย้ายออกไปรวมทั้งตั้งถิ่นฐานที่อื่นๆ

ในสมัยการพัฒนาประเทศในทศวรรษ 2500 ที่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติการพัฒนาได้ใช้กลยุทธ์แบบไม่เท่าเทียมกันระหว่างภาคการเกษตรและภาคอุตสาหกรรม ทำให้ผู้คนที่อยู่ในภาคเกษตรเคลื่อนย้ายเข้ามาในเมืองหลวงเพื่อมาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม บางเขนได้กลายเป็นแหล่งรองรับการอยู่อาศัยของผู้ที่เข้ามาใหม่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานราคาถูก ทำให้มีผู้คนจำนวนมากได้เข้าไปสร้างที่อยู่อาศัยริมคลอง และในคลอง คนที่มีรายได้ดีต่อมาก็เคลื่อนย้ายไปอยู่ที่อื่นและบางคนก็ออกไปจากชุมชน ในที่สุดชุมชนแห่งใหม่นี้ได้กลายเป็นชุมชนแออัด เป็นที่อยู่อาศัยของผู้ที่มีรายได้ต่ำเช่นเดียวกับสลัมที่อื่น ในกรุงเทพฯ

น้ำในคลองที่เคยใสสะอาดได้พบกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ในช่วงปี พ.ศ.2525 น้ำในคลองบางเขนและคลองบางบัวเริ่มเน่าเสีย และต่อมาในปี พ.ศ.2530 น้ำในคลองที่เคยเป็นแหล่งอาหารไม่สามารถบริโภคและใช้ได้อีก ความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติหมดไป ชาวบ้านมีชีวิตที่ยากลำบากต้องออกจากชุมชนไปหากินที่อื่น บางคนเป็นคณงานก่อสร้าง หาเช้ากินค่ำไปวันๆ ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนมีสถานภาพเป็น “คนไร้สิทธิ์ และไร้ตัวตน” โดยพบว่าที่ดินริมคลองที่เคยเป็นที่รกร้างที่พวกเขาเข้ามาถากถางนั้นมีเจ้าของ คือกรมธนารักษ์ ชาวบ้านตกอยู่ในฐานะผู้บุกรุก สภาพชุมชนที่เขาอยู่ไม่มีทะเบียนบ้าน พวกเขาไม่สามารถไปติดต่อกับหน่วยงานราชการได้ ไม่ได้รับสิทธิใดๆ ที่ทางรัฐมอบให้กับประชาชน นอกจากนี้ชุมชนกลายเป็นแหล่งยาเสพติดที่ใหญ่แห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ ชุมชนในอดีตที่เคยอยู่กันอย่างเครือญาติที่เคยรู้จักกันทั้งสายคลองก็หายไป สภาพคือต่างคนต่างอยู่ คั่นร่นเพื่อให้มีชีวิตรอดและผู้คนจากหลายหลายเข้ามาอยู่อาศัย นอกจากนี้ยังตกเป็นผู้ถูกกล่าวหาจากสังคมว่าเป็นผู้ทำให้น้ำในคลองเน่าเหม็น

ในทศวรรษ 2540 เกิดการรวมตัวของคนสายคลองบางบัวเริ่มขึ้น อย่างชัดเจนเมื่อมีการสร้างเป็นเครือข่ายสิ่งแวดล้อมสายคลองบางบัว ในช่วงปี พ.ศ.2542 ทั้งนี้โดยอาศัยสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2540 กิจกรรมที่ทำได้แก่ อาทิ เก็บขยะ การใช้ประเพณีและวัฒนธรรมในการ

ประสานความร่วมมือ การทำถังดักไขมัน การปลูกผักบุ้ง การทำรั้วดักขยะ นอกจากนี้ยังมีการรณรงค์เพื่อให้มีการรักษาสีสิ่งแวดล้อมโดยแกนนำและผู้นำชุมชน ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.2546 ได้มีนำโครงการบ้านมั่นคงเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยของคนจนเข้ามา และต่อมาในปี พ.ศ.2548 ชุมชนได้ทำข้อตกลงกับกรมธนารักษ์เพื่อจัดสรรที่ดิน โครงการดังกล่าวจึงเปรียบเสมือนแสงสว่างอีกทางหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนมีทางออก และมองเห็นทางที่จะทำให้ชีวิต เกิดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ชุมชนจึงได้เกิดการเคลื่อนไหวและการยอมรับสิทธิของคนจน อย่างไรก็ตามการทำโครงการบ้านมั่นคงเข้าสู่ชุมชนก็ได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน เริ่มแตกความสามัคคีกันคือมีทั้งผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เนื่องจากการทำโครงการนี้ให้สำเร็จต้องอาศัยความเสียสละของคนจำนวนหนึ่งด้วย

ในเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ปี พ.ศ.2554 ชาวบางบัวสามารถผ่านวิกฤตการณ์นี้ไปได้ พร้อมกันสามารถรื้อฟื้นความสามัคคี ความรักกันภายในชุมชนและใช้พลังน้ำใจ ความรักกันเหมือนญาติมิตร ที่เกื้อกูลแบ่งปันกันนี้ไปแก้ปัญหาวิกฤติและช่วยเยียวยาความทุกข์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ความขัดแย้งในอดีตลดลง ชาวบ้านพบว่าในยามที่พบกับความยากลำบาก ผู้ที่จะช่วยเหลือชาวบ้านได้ก็คือ ชาวบ้านด้วยกันเองไม่ใช่ภาครัฐหรือพรรคการเมืองต่างๆ

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นการบันทึกเรื่องราวโดยชาวบ้าน ซึ่งเป็นความทรงจำที่ดีงามเป็นสิ่งที่มีความค่า แสดงให้เห็นถึงความรักความผูกพันของคนในชุมชน เรื่องราวที่กล่าวมานี้ใกล้เคียงจะเลือนหายจากความทรงจำของชุมชน เนื่องจากจำนวนผู้สูงอายุที่ผ่านเหตุการณ์ต่างๆ มาเหลือน้อย ชาวชนส่วนใหญ่ไม่ได้รับรู้เรื่องราวการต่อสู้ของบรรพบุรุษและพ่อแม่ของตนเอง หากได้มีการบันทึกและทำประวัติศาสตร์ร่วมโดยคนในชุมชนเอง ก็จะทำให้ความทรงจำที่มีความค่านี้ไม่เลือนหายไปกับกาลเวลา เรื่องราวเหล่านี้จะสามารถนำไปสู่การสร้างพลังที่เข้มแข็งให้กับชุมชน เกิดความสามัคคีที่ดีของคนในแต่ละชุมชน และเกิดจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนและเครือข่ายตลอดจนพัฒนาเยาวชนให้มีจิตสำนึกและรักชุมชน ซึ่งเป็นการใช้ประวัติศาสตร์เพื่อสร้างพลังให้แก่ชุมชน

2. การวิจัยเรื่องนี้ ใช้การศึกษาแบบประวัติศาสตร์ชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมของคนสายคลองบางบัวตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน 2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนกับสายคลองบางบัว 3. เพื่อศึกษาปัจจัย และเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของสายคลองบางบัว 4. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์การต่อสู้ของเครือข่ายพัฒนาสีสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว 5. เพื่อศึกษาแนวทางการใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว งานวิจัยชิ้นนี้มีสมมติฐานว่าความสำเร็จของการใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือสร้างพลังของคนสายคลองบางบัวขึ้นอยู่กับ 1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาของคนในสายคลอง 2. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันนับตั้งแต่การตั้งคำถามการวิจัย การร่วมปฏิบัติ ร่วมวิเคราะห์

ร่วมนำเสนอผลงาน 3. ความสามารถในการรื้อฟื้นความทรงจำซึ่งเป็นความดีงามของชุมชน 4. ความตระหนักถึงคุณค่า ความดีงามที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

3. งานวิจัยชิ้นนี้มีกระบวนการทำงานวิจัย เริ่มต้นจากความต้องการของชุมชนที่อยากจะเรียนรู้เรื่องราวในอดีตของตน ทั้งนี้เพื่อใช้งานวิจัยไปสร้างพลังความเข้มแข็งให้กับคนในท้องถิ่น งานวิจัยนี้ได้ใช้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนับตั้งแต่ เริ่มคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำการค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นไปตามหลักวิชาการ งานวิจัยชุมชนเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของชาวบ้านมากกว่าผลลัพธ์ตามมาตรฐานของวิชาการ ทั้งนี้เพื่อเกิดกระบวนการที่มาจากชาวบ้านโดยแท้จริง ไม่ใช่กระบวนการทำแทนโดยนักวิชาการ

ในการดำเนินงานวิจัยชาวบ้านได้เรียนรู้จากการลงศึกษาข้อมูลและสร้างข้อสรุปเพื่อค้นหาคำตอบด้วยตัวของชาวบ้านเอง โดยมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกริกเข้าร่วมในการเรียนรู้พร้อมกับชาวบ้านและทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง คอยให้ความรู้และแนะนำเพื่อการวิจัยสามารถดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อให้ผลงานที่เกิดขึ้นสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงพร้อมทั้งสร้างการเรียนรู้ในวิถีการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนแก่ชุมชนอื่นๆ ที่ต้องการศึกษาในทำนองเดียวกัน

วิธีการสำคัญที่ใช้ในการวิจัยชิ้นนี้คือ การพูดคุย ทำความเข้าใจ เพื่อให้ชาวบ้านได้ทบทวนเรื่องราวของตนเอง ซึ่งเป็นวิธีการรื้อฟื้นความทรงจำในอดีตให้กลับคืนมา และเป็นการกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจกับเรื่องราวในอดีตของตนเอง อันจะเป็นวิธีการสร้างพลังความร่วมมือของคนในชุมชนในที่สุด งานวิจัยนี้นอกจากการพูดคุยเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังแล้ว การพูดคุยยังเป็นการสร้างความรู้ เรื่องราวของชุมชนคนยากไร้ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ของสังคมที่เป็นผู้สร้างประวัติร่วมกับคนกรุงเทพฯ ร่วมกับคนกลุ่มอื่น เรื่องราวของคนเหล่านี้ไม่เคยถูกบันทึกในเอกสารของชาติ เนื่องจากคนที่อยู่ในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นคนยากจน คนตัวเล็กตัวน้อย การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจคนกลุ่มนี้จึงต้องอาศัยวิธีการบอกเล่าเป็นสำคัญ

ขั้นตอนในการดำเนินงานมี 9 ขั้นตอน คือ 1. ประชุมทีม 2. จัดเวทีชี้แจง 3. อบรมการเก็บข้อมูล ออกแบบและวางแผนเก็บข้อมูล 4. เก็บข้อมูล 5. ศึกษาดูงาน 6. จัดเวทีวิเคราะห์(ภาพรวม) 7. จัดเวทีถิ่นข้อมูล 8. จัดเวทีเผยแพร่ และ 9. จัดทำรายงาน

4. งานวิจัยชิ้นนี้สามารถสรุปผลการวิจัยดังนี้

4.1 ชาวบ้านได้สร้างพลังจากการมีส่วนร่วม การวิจัยได้สร้าง ความเชื่อมโยงของคนในสายคลองเข้าด้วยกัน ทำให้ลดความขัดแย้ง และสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน นอกจากนี้กระบวนการทำวิจัยได้สร้าง การเรียนรู้ร่วมกัน ใช้ความรัก ความเคารพในศักดิ์ศรี เห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ การทำวิจัยได้สัมผัสกับชุมชน ชาวบ้านมีความสุขที่ได้เข้าร่วมงานวิจัยที่เป็นกระบวนการตั้งแต่ต้นจนจบ ชาวบ้านได้ใช้โอกาสในการทำวิจัยพูดคุยนับตั้งแต่แกนนำไปจนถึงระดับชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน

ชุมชนในสายคลองบางบัวแต่เดิม มีความขัดแย้งเรื่องการทำบ้านมั่นคง คือมีฝ่ายเห็นด้วยและฝ่ายต่อต้าน ความขัดแย้งนี้แม้จะไม่มีเหตุการณ์รุนแรงแต่ก็ทำให้เกิดการแบ่งฝ่าย คนในชุมชนไม่ได้พูดคุยต่างฝ่ายต่างตั้งข้อรังเกียจกันและกัน ไม่มีการพูดคุยเพื่อปรับความเข้าใจกัน แต่ด้วยกระบวนการทำวิจัยที่ไม่มีการแบ่งฝ่าย โดยเห็นว่าชาวบ้านทุกคนร่วมเป็นเจ้าของข้อมูล ประวัติศาสตร์ที่มาจากเรื่องราวของบรรพบุรุษของตนจึงทำให้เกิดความร่วมมือ ชุมชนที่ความเห็นต่างและขัดแย้งกันได้หันหน้าเข้ามาพูดคุย ร่วมกันสืบค้นเรื่องราวของบรรพบุรุษตนในอดีต ทำให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกลับขึ้นมาใหม่ ชาวบ้านเริ่มเปิดใจยอมรับกัน ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับบ้านมั่นคงเริ่มอยากเรียนรู้ ส่วนฝ่ายที่สนับสนุนบ้านมั่นคงก็ลดทอนที่ที่ไม่มองหน้ากัน เริ่มพูดคุยกันได้

การทำวิจัยทำให้เกิดการเชื่อมต่อระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน การที่อาจารย์และผู้ช่วยนักวิจัย (นักศึกษา) ได้ทำงานร่วมกับชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงมหาวิทยาลัย ทำให้เกิดการเรียนรู้และผูกพันกัน การลงไปสอบถามรับรู้เรื่องราวทำให้เกิดความเข้าใจชาวบ้าน พร้อมทั้งจะช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาชาวบ้านให้มีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ในกระบวนการทำวิจัยได้ใช้หลักการ การเคารพในศักดิ์ศรี ให้ความเท่าเทียมกันระหว่างอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้าน ทำให้แต่ละฝ่ายได้เห็นข้อดีของกันและกันที่สำคัญเห็นว่าชาวบ้านมีภูมิปัญญาที่เป็นมรดกตกทอดมาแต่โบราณและข้อดีทำให้ชาวบ้านสามารถอยู่ได้แม้จะต้องเผชิญกับความยากลำบากนานาประการในอดีตที่ผ่านมา ทั้งชาวบ้านและอาจารย์ต่างเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อกันในเบื้องต้น มาเป็นความรักและผูกพันกันแบบญาติมิตร ทั้งนี้มาจากกระบวนการทำวิจัย

4.2 การใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการสร้างพลังชุมชนดีกว่าเครื่องมืออื่นๆ เพราะว่าประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเรื่องราวของชาวบ้านที่ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของ ข้อมูลเหล่านี้ปราศจากผลประโยชน์ การเล่าเรื่องราวของตนในอดีตเป็นการเรียนรู้แบบธรรมชาติที่ชาวบ้านทำกันอยู่แล้ว โดยที่ทุกคนรอบรู้ ปู่ย่าตายายเล่าเรื่องราวในอดีตให้ลูกหลานฟัง เป็นการสอนเรื่องความอดทน ศิลธรรม จริยธรรม การมีน้ำใจ เอื้ออาทรและการแบ่งปัน ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่เรื่องยาก สำหรับชาวบ้านที่จะทำวิจัย

นอกจากนี้ การวิจัยทางประวัติศาสตร์ชุมชนสามารถแสดงข้อค้นพบอัตลักษณ์ที่เป็นชุมชนญาติมิตร มีน้ำใจ มีการเอื้อเพื่อแบ่งปัน เป็นชุมชนของคนทุกวัยทุกวัยที่มีหัวใจเดียวกัน ข้อดีของชุมชนนี้มีมาตั้งแต่อดีต และเป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ ของชุมชน สิ่งเหล่านี้ยังคงมีอยู่ในชุมชนตลอดเวลา อัตลักษณ์นี้ไม่ถูกตัดขาดจากชุมชน ยังมีความสืบเนื่อง ข้ามผ่านการเวลาได้เสมอมา แม้ว่าบางช่วงเวลา ข้อดีนี้อาจจะเกือบมองไม่เห็น ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนไม่ใช่ผลประโยชน์ของบุคคล การร่วมกันศึกษาประวัติศาสตร์ทำให้เกิดการรู้ถึงความทรงจำที่ร่วมกัน ทำให้เปิดใจยอมรับซึ่งกันและกัน เป็นความดีงามที่มีมาในอดีต ชุมชนได้เห็นคุณค่าของข้อดีนี้และพร้อมที่จะฟื้นกลับมา ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความมั่นคงของชุมชนเอง

จากการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์สายคลองบางบัวสามารถแบ่งระยะเวลาทางประวัติศาสตร์ได้เป็น 3 ยุค คือ 1. ยุคการขุดคลองและวิถีชีวิตชาวนาที่ทุ่งบางเขน (รัชกาลที่ 5 ถึง ทศวรรษ 2510) วิถีชีวิตชาวนาที่ทุ่งบางเขนเริ่มต้นเมื่อมีการขุดคลองเปรมประชากรในปี พ.ศ.2413-2415 และต่อมา ปี พ.ศ.2467 มีการขุดคลองบางบัวเพื่อขยายพื้นที่การทำนา และส่งน้ำเข้ามา ในยุคนี้นาชาวนาที่ทุ่งบางเขนได้อยู่กันแบบญาติมิตรและใช้ชีวิตที่ผูกพันกัน ร่วมแรงร่วมใจกันทำการผลิต มีวัฒนธรรมประเพณีที่ร่วมกัน มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ชีวิตของชาวนาผูกพันกับสายน้ำและความอุดมสมบูรณ์ที่มีอยู่ในธรรมชาติ 2. ยุคของคนไม่มีตัวตน /คนไร้สิทธิ (ทศวรรษ 2510-2540)

ในยุคนี้เป็นยุคที่ชาวนายุติการทำนา และสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติที่เป็นแหล่งทรัพยากรที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชน น้ำในสายคลองบางบัวเน่าตั้งแต่ปี พ.ศ.2525 และไม่สามารถใช้ได้เลยในปี พ.ศ.2530 การเน่าเสียของน้ำในสายคลองทำให้ชาวบ้านต้องออกไปทำมาหากินนอกชุมชน ชาวบ้านเกิดความเครียดต้องหาแหล่งอาหารและรายได้ใหม่ จนเกิดปัญหาในครอบครัวและความสามัคคีในชุมชนลดน้อยลง ชาวบ้านยังต้องเผชิญกับการไล่อื้อให้ออกจากที่ดินของกรมธนารักษ์ ที่ดินริมคลองที่ชาวบ้านคิดมาตลอดว่าตนเองมีสิทธิที่จะอยู่เพราะเป็นที่ดินที่บรรพบุรุษของตนเองเคยอยู่มา บางบัวยังเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของคนอพยพที่เข้าหางานทำในเมืองหลวงและเป็นแหล่งที่กระจายยาเสพติดแหล่งใหญ่แห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ ชาวบ้านไม่มีทะเบียนบ้าน ไม่สามารถทำนิติกรรมใดๆ ได้ จึงมีสถานะคนไม่มีตัวตน และคนไร้สิทธิ 3. ยุครวมตัวสู่การพัฒนา การสร้างตัวตน สิทธิและศักดิ์ศรีของคนในชุมชน (ทศวรรษ 2540-2550) ในยุคนี้ชาวบ้านได้รวมตัวกันเพื่อเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม และกลับมาเรียกร้องพื้นที่อัตลักษณ์ของคนในสายคลองที่เป็นญาติมิตรมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อและแบ่งปันกันให้กลับคืนมาอีกครั้ง การรวมตัวของคนสายคลองบางบัวเกิดขึ้นเมื่อมีการจัดตั้งเครือข่ายสิ่งแวดล้อมในปี พ.ศ.2542 โดยเริ่มจากเก็บขยะ ทำถังดักไขมัน การปลูกผักบุ้ง ทำรั้วดักขยะ มีการกำหนดมาตรการลงโทษ เป็นต้น ในปี พ.ศ.2546 มีการทำบ้านมั่นคงเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยของคนจน ในปี พ.ศ.2547 ชาวบ้านที่บางบัวสามารถทำสัญญาเช่าที่ดินกับกรมธนารักษ์ บ้านมั่นคงทำให้ชาวบ้านมีฐานะที่มีตัวตน และมีศักดิ์ศรีเท่ากับคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม ในเหตุการณ์มหาอุทกภัยน้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ.2554 ในเหตุการณ์นี้ชาวบ้านต้องเจอกับน้ำท่วม สูงถึง 1 เมตรครึ่ง บางบัวกลายเป็นเขตรับน้ำของพื้นที่ทั้งหมดในบางเขน ชาวบ้านที่มีบ้านเพียงชั้นเดียวไม่สามารถอยู่อาศัยในบ้านของตนได้ ต้องอพยพไปอยู่ตามศูนย์ช่วยเหลือต่างๆ ชาวบ้านหลายคนตกงาน ไม่มีรายได้ ขณะที่รัฐและหน่วยงานต่างๆ ยังไม่สามารถเข้ามาช่วยเหลือได้ ในสภาพดังกล่าวนี้ชาวบ้านต้องช่วยเหลือและเกื้อกูลกันเองชุมชนจึงอยู่รอดมาได้ เครือข่ายฯ และผู้นำชุมชนได้เป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือชาวบ้านให้มีอาหาร มีความปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ที่มากับน้ำท่วม และที่สำคัญยังช่วยปลอบใจให้ชาวบ้านบรรเทาความเครียด อัตลักษณ์ที่เคยมีอยู่ในชุมชน คือความมีน้ำใจ การอยู่กันอย่างญาติมิตร และเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันได้ฟื้นกลับมาอีกครั้งหนึ่งครั้งนี้ ชาวบ้านรู้ถึงคุณค่าความดีงามในวิถีชีวิตที่มีอยู่แต่เดิมของชาวบ้านเองและความประทับใจที่สิ่งดีงามนี้ได้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง

4.3 ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่าของตนเอง และที่สำคัญเห็นคุณค่าและความสำคัญของประวัติศาสตร์สายคลองบางบัว รู้สึกว่าตัวเองมีศักดิ์ศรี มีประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องมายาวนาน ร่วมใช้ชีวิตและต่อสู้ร่วมกันเพื่อปกป้องถิ่นที่อยู่อาศัยของตน ความรู้เรื่องราวของตนเกิดจากค้นพบโดยตัวของชาวบ้านเอง สามารถอธิบายตัวเองได้ ชาวบ้านสามารถเชื่อมโยงเรื่องราว

ของตัวเองได้กับสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง บริบทที่อยู่รอบตัวในชุมชนและในระดับประเทศ เข้าใจว่าตนเองมีจุดเริ่มต้น และพัฒนามาสู่ ณ จุดนี้ได้อย่างไร การวิจัยทางประวัติศาสตร์สามารถแสดงข้อค้นพบอัตลักษณ์ที่เป็นข้อดีของชุมชน พบความสัมพันธ์ที่เป็นพื้นฐานที่ดีตั้งแต่อดีต

4.4 เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวนักวิจัย

อาจารย์ ได้เรียนรู้เรื่องการทำวิจัยชุมชนและประวัติศาสตร์ ได้ความรู้และเทคนิคการทำงานกับชาวบ้าน ประวัติศาสตร์ชุมชนที่ใช้ชุมชนมีส่วนร่วมเป็นแนวทางการศึกษาใหม่ที่ทีมอาจารย์ไม่เคยทำมาก่อน ดังนั้นในการทำงานจึงใช้หลักการ ร่วมกันศึกษา ร่วมกันเรียนรู้ การประชุม เป็นเทคนิคที่สำคัญที่ทีมวิจัยอาจารย์นำมาใช้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ และปรับระดับความรู้ให้เท่ากัน อีกทั้งใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาการวิจัย

เมื่อการวิจัยเสร็จสิ้นอาจารย์ทุกท่านเข้าใจกระบวนการทำวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนแบบชาวบ้านมีส่วนร่วมและสามารถนำความรู้นี้ไปถ่ายทอดกับนักศึกษาในชั้นเรียนและคณาจารย์คนอื่นๆที่ไม่อยู่ในทีมวิจัย การทำงานร่วมกับชาวบ้านทำให้อาจารย์เข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น เกิดการเปลี่ยนในการมองชาวบ้านที่เคยมองว่าชาวบ้านเป็นต้นเหตุของปัญหาน้ำเน่าเสียและปัญหาความเสื่อมโทรมต่างๆ มาเป็นชาวบ้านเป็นผู้ถูกกล่าวหาและได้รับผลเสียจากการพัฒนาที่เกิดขึ้น

ชาวบ้าน ได้รู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนตนเอง และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเชื่อมโยงกับบริบทรอบๆ ตัวในชุมชน และบริบทที่เกิดขึ้นในระดับประเทศ นอกจากนี้ชาวบ้านได้พัฒนาตนเอง ความรู้ ความสามารถจนเกิดความองอาจ ทำให้กล้าที่จะพูด นำเสนอข้อมูลที่ตนเองมี และกล้าที่ แลกเปลี่ยนกับความเห็นที่ไม่ตรงกับของตน สิ่งนี้ทำให้สามารถสร้างผู้นำชุมชนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ตระหนักว่ามนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน

ผู้ช่วยนักวิจัย (นักศึกษา) จากการที่ได้เข้าร่วมทำงานวิจัยชิ้นนี้ ทำให้นักศึกษาเข้าใจในกระบวนการทำวิจัยชุมชน พัฒนาตนเองในหลายด้าน ได้แก่ กล้าคิด กล้านำเสนอ และเป็นคนที่มีความวินัย รับผิดชอบต่อชีวิตและการเรียนของตนมากขึ้นจนเป็นที่ยอมรับแก่อาจารย์และเพื่อนนักศึกษาด้วยกัน ทำให้เกิดความมั่นใจที่จะทำงานวิจัยต่อไปในอนาคต

5. ข้อเสนอแนะ เนื่องจากโครงการวิจัยนี้ยังเปิดโอกาสให้เยาวชนเข้าร่วมน้อย จึงควรมีโครงการวิจัยที่มีเยาวชนเป็นนักวิจัยประวัติศาสตร์ เพื่อให้เยาวชนได้เกิดการเรียนรู้เรื่องราวบรรพบุรุษของตนเองและประวัติศาสตร์ชุมชนถิ่นที่อยู่อาศัยเพื่อปลูกจิตสำนึกให้รักหวงแหนและภาคภูมิใจ โดยมีผู้ใหญ่ในชุมชนเป็นพี่เลี้ยงการวิจัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมของคนสายคลองบางบัวตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน 2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนกับสายคลองบางบัว 3. เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของสายคลองบางบัว 4. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์การต่อสู้ของเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว และ 5. เพื่อศึกษาแนวทางการใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว งานวิจัยชิ้นนี้มีสมมติฐานว่าความสำเร็จของการใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือสร้างพลังของคนสายคลองบางบัวขึ้นอยู่กับ 1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาของคนในสายคลอง 2. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันนับตั้งแต่การตั้งคำถามการวิจัย การร่วมปฏิบัติ ร่วมวิเคราะห์ ร่วมนำเสนอผลงาน 3. ความสามารถในการรื้อฟื้นความทรงจำซึ่งเป็นความดีงามของชุมชน 4. ความตระหนักถึงคุณค่า ความดีงามที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า 1.ชาวบ้านได้สร้างพลังจากการมีส่วนร่วม การวิจัยได้สร้าง ความเชื่อมโยงของคนในสายคลองเข้าด้วยกัน ทำให้ลดความขัดแย้ง และสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน นอกจากนี้ กระบวนการทำวิจัยได้สร้าง การเรียนรู้ร่วมกัน ใช้ความรัก ความเคารพในศักดิ์ศรี เห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ การทำวิจัยได้สัมผัสกับชุมชน ชาวบ้านมีความสุขที่ได้เข้าร่วมงานวิจัยที่เป็นกระบวนการตั้งแต่ต้นจนจบ 2. การใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการสร้างพลังชุมชนดีกว่าเครื่องมืออื่นๆ เพราะว่าประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเรื่องราวของชาวบ้านที่ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของ ข้อมูลเหล่านี้ปราศจากผลประโยชน์ การเล่าเรื่องราวของตนในอดีตเป็นการเรียนรู้แบบธรรมชาติที่ชาวบ้านทำกันอยู่แล้ว โดยที่ทุกคนรอบรู้ ปูย่าตายายเล่าเรื่องราวในอดีตให้ลูกหลานฟัง เป็นการสอนเรื่องความอดทน ศิลธรรม จริยธรรมที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่เรื่องยาก 3. ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจ รู้สึกว่าตัวเองมีศักดิ์ศรี มีประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องมายาวนาน ที่ร่วมใช้ชีวิตและต่อสู้ร่วมกันเพื่อปกป้องถิ่นที่อยู่อาศัยของตน ความรู้เรื่องราวของตนเกิดจากค้นพบโดยตัวของชาวบ้านเอง สามารถอธิบายตัวเองได้ ชาวบ้านสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวของตัวเองได้กับสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง (บริบทที่อยู่รอบตัวและระดับประเทศ) เข้าใจว่าตนเองมีจุดเริ่มต้น และพัฒนามาสู่ ณ จุดนี้ได้อย่างไร การวิจัยทางประวัติศาสตร์สามารถแสดงข้อค้นพบอัตลักษณ์ที่เป็นข้อดีของชุมชน พบความสัมพันธ์ที่เป็นพื้นฐานที่ดีตั้งแต่อดีต สิ่งเหล่านี้ยังคงมีอยู่ในชุมชนตลอดเวลา อัตลักษณ์นี้ไม่ถูกตัดขาดจากชุมชน ยังมีความสืบเนื่อง ข้ามผ่านการเวลาได้เสมอมา แม้ว่าบางช่วงเวลา ข้อดีนี้อาจจะเกือบมองไม่เห็น 4. ชาวบ้านเห็นคุณค่าของตนเอง ว่าเป็นคนมีตัวตน มีสิทธิและมีศักดิ์ศรี ชาวบ้านได้พัฒนาตนเอง ทำให้กล้าที่จะพูด นำเสนอข้อมูลและกล้าที่ถกเถียงกับความเห็นที่ต่างกับ

ของตน สิ่งนี้ทำให้สามารถสร้างผู้นำชุมชนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ตระหนักว่ามนุษยสัมพันธ์มีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน

Abstract

This research aim to study : 1. the way of Bang Bua People's live, their society and culture 2. The change of their relation and the Bang Bua Canal 3. the effective factors on the change of Bang Bua Canal environment 4. the campaigning history of the Bang Bua Community Network and 5. the way to use community history as the instrument for empowering people participation in Bang Bua Canal area. This research has the five hypothesizes for the succession 1. the community participation 2. co constructive learning process from research question, cooperatoin , coanalysation and copresenting the output of the research.

The research fining 4 significant resources. The first , the people participation in this research can empowering their communities, reducing their conflicts, better understanding each other , co construct learning by using love, respect their dignity and human value . the research process bring the people to touch their communities so they can find happiness in this participation from the start to the end . The second, the use of community history as the instrument is better than the others because the people realize that the community historical evidence belong to them all and no benefit for any one more over learning by oral history from the old people is the naturally learning . This method uses to teach the moral ethics from the old to their off springs so studying community history is not difficult for them. The third, the people fell proud and sense of dignity on their long history that they live together and collaborate campaign for protecting their land. The people themselves find out their community knowledge and can explain their lives relating with the envelopment context(society economy and politic). They understand their history from the beginning to present. The research find out the community dignity which is the valuable belonging. They are their good relationship from the old time to present which still continue and ingrain in community all the time eventually some time this relation is nearly unseen. The forth, the people

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ

คำนำ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

สารบัญตาราง

สารบัญแผนภูมิ

สารบัญภาพ

สารบัญรูปภาพ

บทที่ 1	บทนำ	1
1.1	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2	คำถามวิจัย	4
1.3	วัตถุประสงค์	4
1.4	สมมุติฐานการวิจัย	5
1.5	ประเด็นการศึกษา	5
1.6	ขอบเขตการวิจัย	6
1.7	ระยะเวลาการดำเนินการ	6
1.8	วิธีการดำเนินงาน	6
1.9	งบประมาณ	7
1.10	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	7
บทที่ 2	กระบวนการดำเนินงานและวิธีการวิจัย	8
2.1	ปรัชญาในการดำเนินการวิจัย	8
2.2	องค์ประกอบและภาระหน้าที่ของคณะวิจัย	14
2.3	กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย	16

สารบัญ (ต่อ)

		หน้า
บทที่ 3	บริบทชุมชน	52
	3.1 สภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชน	52
	3.2 การปกครอง	56
	3.3 ประชากร	58
	3.4 สถานที่สำคัญ	58
	3.5 ถนนและเส้นทางคมนาคม	61
	3.6 สภาพแวดล้อมของชุมชนสายคลองบางบัว	63
บทที่ 4	การขุดคลองและวิถีชีวิตชาวนาที่ทุ่งบางเขน (รัชกาลที่ 5 ถึงทศวรรษ 2510)	65
	4.1 ดำเนินานของคำว่า “บางเขน” “ลาดน้ำเค็ม” “กุ่มแดง” “บางบัว” และ “คลองสอง”	65
	4.2 วัดกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน	78
	4.3 การขุดคลอง	89
	4.4 ศาลเจ้าและโรงเจที่ตลาดบางเขน	94
	4.5 ศาลเจ้าบางบัว	96
	4.6 ตลาดของชุมชนชาวนา	98
	4.7 โรงสี	105
	4.8 วิถีชีวิตชาวนาที่ทุ่งบางเขน	108
	4.9 ชาวบางเขนกับความขัดแย้งทางการเมืองและสงครามมหาเอเชียบูรพา	123
บทที่ 5	ยุคของคนไม่มีตัวตน/คนไร้สิทธิ : ทศวรรษ 2510-2540	131
	5.1 การถอยร่นของชาวนาสู่พื้นที่ริมคลองบางบัว	132
	5.2 เหตุผลของการถอยร่นสู่ริมคลอง	134
	5.3 การเข้ามาของคนรุ่นใหม่ ที่หลากหลายและหลายแหล่ง	135
	5.4 คนไม่มีตัวตน คนไร้สิทธิ คืออะไร	140
	5.5 วิถีชีวิตของคนไม่มีตัวตน / คนไร้สิทธิ พ.ศ.2510-2540	142
	5.6 สภาพการตั้งบ้านเรือน	144

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.7 เมื่อชุมชนสายคลองบางบัวกลายเป็นชุมชนสลัม (แออัด)	156
5.8 อาชีพและการทำมาหากิน	157
5.9 ความสัมพันธ์ของคนกับคนในชุมชน	158
5.10 ความสัมพันธ์ของคนกับคลอง	161
5.11 วิถีทัศน์ในสายคลอง : เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนกับคนและ คนกับคลอง	166
5.12 วิถีชีวิตชุมชนสายคลองบางบัว : คลองไม่ใช่ชีวิต	168
5.13 ชุมชนสายคลองบางบัว : พลังความดีงามของชุมชน	171
5.14 ชุมชนสายคลองบางบัว : การรวมพลังของชุมชน	178
5.15 วิถีการถูกไถ่หรือ “รวมพลังสู้ชีวิต”	179
5.16 ปัญหาของชุมชนช่วงคนไม่มีตัวตน/คนไร้สิทธิ	180
 บทที่ 6 ยุครวมตัวสู่การพัฒนา การสร้างตัวตน สิทธิ และศักดิ์ศรีของคนในชุมชน (ทศวรรษ 2540-2550)	 183
6.1 องค์กรเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว	193
6.2 กิจกรรมของเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อม คลองบางบัว	197
6.3 ถึงดักไขมันในครัวเรือน “นวัตกรรมชาวบ้านที่เกิดจากชุมชนบางบัว”	203
6.4 สร้างบ้านมั่นคงเพื่อสร้างสิทธิ และศักดิ์ศรีของคนชุมชนสายคลอง บางบัว	204
6.5 มหาอุทกภัย ปี พ.ศ.2554 กับรื้อฟื้น อัตลักษณ์ของชุมชนของคนสาย คลองบางบัว	224
 บทที่ 7 สรุป	 235

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 8	
ประโยชน์ที่ได้รับและประสบการณ์ความรู้สึกรจากการทำงานวิจัย เรื่อง “การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว”	246
8.1 ประวัติดศาสตร์จะเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังสามัคคีของคนในชุมชนอย่างไร?	246
8.2 ประโยชน์ที่ได้จากการทำงานวิจัย	248
8.3 ประสบการณ์/บทเรียน/ความรู้สึกรจากการทำงาน	249
8.4 เกิดการเปลี่ยนแปลงในความรู้สึกร กลุ่ม เครือข่าย การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การแก้ปัญหา	250
บรรณานุกรม	252
ภาคผนวก	256

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	แสดงการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมด	29
3.1	แสดงข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเครือข่ายสายคลองบางบัว 15 ชุมชนที่จัดตั้งอย่างเป็นทางการ	55
3.2	แสดงวัดที่อยู่ในท้องที่ในสายคลองบางบัว เขตบางเขน	59
3.3	แสดงรายชื่อโรงเรียนในสังกัดหน่วยงานต่างๆ	60
3.4	แสดงในปัจจุบันเขตบางเขนมีถนนสายหลักและสายรองหลายสายของเขตบางเขนในปัจจุบัน	62
4.1	แสดงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในเขตบางเขน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงทศวรรษ 2510	73
4.2	โรงสีที่ทุ่งบางเขน	106
6.1	แสดงลำดับเหตุการณ์การต่อสู้ของชุมชนในช่วงระยะทศวรรษ 2540-2550	183
8.1	แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากการทำงานวิจัย	248

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
3.1	แผนที่เขตบางเขนแสดงเส้นทางทางน้ำและทางบก	52
3.2	แผนที่ทางอากาศที่แสดงจุดตัดระหว่างคลองเปรมประชากรและคลองบางเขน ที่ตลาดบางเขน	53
3.3	แผนที่แสดงที่ตั้งของชุมชนต่างๆ	53
3.4	แผนที่สายคลองบางบัว	54
4.1	แสดงย่านเก่าริมแม่น้ำเจ้าพระยาเก่า ก่อนการขุดคลองลัด (ก่อน พ.ศ.2065)	65
4.2	แสดงสายคลองและที่ลุ่มเดิมในเขตบางเขน ได้แก่ คลองวังหิน คลองคลอง ถนน คลองสามขา ลำท่าแร่ และบึงลาดน้ำเค็ม	70
4.3	แสดงเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่เชื่อมติดต่อกันในท้องทุ่งบางบัว (บางเขน)	71
4.4	แสดงเขตบางเขนเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา	72
4.5	แสดงการขุดคลอง 3 ครั้งที่ท้องที่บางเขนในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6	90
6.1	แสดงเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อม คลองบางบัว ทั้งฝั่งเขตบางเขน และหลักสี่	197

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	การเปรียบเทียบกระบวนการการดำเนินการวิจัยกับต้นไม้	9
2.2	การเปรียบเทียบกระบวนการการดำเนินการวิจัยกับต้นไม้ (ส่วนรากที่อยู่ในดิน)	9
2.3	การเปรียบเทียบกระบวนการการดำเนินการวิจัยกับต้นไม้ (ส่วนลำต้นที่อยู่บนดิน)	11
2.4	การเปรียบเทียบกระบวนการการดำเนินการวิจัยกับต้นไม้ (ส่วนใบและดอกที่เป็นผลผลิต)	12
2.5	การเปรียบเทียบกระบวนการการดำเนินการวิจัยกับต้นไม้ (ส่วนส่งเสริมที่เป็นบรรยากาศและกำลังใจ)	13
2.6	กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย	16
2.7	การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ชุมชน	18
2.8	การวิเคราะห์บริบท	19
2.9	แผนผังการทำงาน 9 ขั้นตอน	21
2.10	เส้นเวลาชุมชนสายคลองบางบัว	44
4.1	ผังเครือข่ายที่ทีมนักวิจัยชาวบ้านช่วยกันเขียนขึ้น	117

สารบัญรูปภาพ

รูปภาพที่		หน้า
2.1	การประชุมเพื่อวางแผนและสรุปงานของทีมอาจารย์	15
2.2	การประชุมชาวบ้านสายคลองบางบัว อาจารย์มหาวิทยาลัยเกริก และ โหนด สุวรรณภูมิ เพื่อหาโจทย์วิจัย เมื่อวันที่ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2555 ณ มหาวิทยาลัยเกริก	22
2.3	การประชุมเมื่อวันที่ 23 มีนาคม และวันที่ 3 เมษายน พ.ศ.2555 เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยและออกแบบงานวิจัย	23
2.4	การนำเสนอโครงการวิจัยต่อผู้ทรงคุณวุฒิ เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2555 ณ มหาวิทยาลัยเกริก	24
2.5	การประชุมและเอกสารชี้แจงโครงการ เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ.2555	25
2.6	อบรมการวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชน และการประชุมในวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ.2555	26
2.7	ออกแบบและวางแผนการเก็บข้อมูล และชาวบ้านนำเสนอรายชื่อผู้รู้ที่ควรไปสัมภาษณ์แต่ละชุมชน เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.2555 ณ มหาวิทยาลัยเกริก	27
2.8	กิจกรรมลงพื้นที่สำรวจข้อมูลและสัมภาษณ์ผู้รู้ภาคสนามของทีมนักวิจัย	37
2.9	คุณศิริพรรณ เกิดแก่น นำรูปภาพและหลักฐานต่างๆ ของครอบครัวมาแสดงเพื่อทำประวัติศาสตร์ครอบครัว	40
2.10	กิจกรรมศึกษาดูงานชุมชนเพนียด บ้านตะปอนน้อย จังหวัดจันทบุรี ระหว่างวันที่ 3-4 พฤษภาคม พ.ศ.2556	41
2.11	การประชุมทีมวิจัยเพื่อจัดทำแผนที่ชุมชนและเส้นเวลาในประวัติศาสตร์ของคนสายคลองบางบัว เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2556	42
2.12	แผนที่สายคลองบางบัวที่ชาวบ้านร่วมจัดทำในการประชุม เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2556 ณ มหาวิทยาลัยเกริก	43
2.13	การทำแผนที่ชุมชนและผังความสัมพันธ์เครือญาติในชุมชนที่ร่วมกันจัดทำในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล	46
2.14	การจัดเวทีเก็บข้อมูลและรับฟังความคิดเห็น วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2556	47
2.15	การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมนักวิจัยและชาวบ้าน	47
2.16	การนำเสนอความก้าวหน้าต่อผู้ทรงคุณวุฒิ เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ.2556 ณ มหาวิทยาลัยเกริก	48

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

รูปภาพที่		หน้า
2.17	การเตรียมงานและการจัดเวทีเผยแพร่ผลงาน เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ.2556 ณ มหาวิทยาลัยเกริก	49
2.18	การเข้าร่วมประชุมเครือข่ายโหนดสุวรรณภูมิ ระหว่างวันที่ 31 สิงหาคม – 1 กันยายน 2556 ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	49
2.19	การประชุมทีมวิจัย เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ.2556 ณ มหาวิทยาลัยเกริก	50
2.20	ประชุมทีมวิจัยเพื่อทบทวนการทำงาน และสรุปผลการวิจัย เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2556 ที่ทำการเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อม คลองบางบัว ชุมชนบางบัว	51
2.21	เยาวชนได้เริ่มโครงการใหม่ที่เป็นโครงการต่อยอด ชื่อโครงการ “เยาวชนกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนสายคลองบางบัว” เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2556 ที่ทำการเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อม คลองบางบัว ชุมชนบางบัว	51
3.1	สภาพบ้านที่ตั้งอยู่ริมคลองบางบัว	53
3.2	สัมภาษณ์ลุงดุสิต ช้างเขาว์ อายุ 69 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้านที่ชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ.2556	57
4.1	ชาวบ้านเข็นเรือที่ทุ่งบางเขน	68
4.2	การทำงานที่ทุ่งบางเขน	79
4.3	วัดบางบัว	81
4.4	อุโบสถวัดเทวสุนทร	81
4.5	วัดหลักสี่	83
4.6	วัดไทรรัตนาราม แสดงภาพ ประติมากรรม ศาลาริมน้ำคลองหลุมไผ่และหลวงพ่อยิ้ม พระประธานที่อยู่ในอุโบสถ	85
4.7	วัดพระศรีมหาธาตุบางเขน เมื่อแรกสร้างและวิถีชีวิตของผู้คนบริเวณนี้ยังคงเป็นชานา	86
4.8	แสดงโฉมหน้าที่ดินของเรืออากาศเอกบุรินทร์ นาคอินทร์	91
4.9	ประตุน้ำ (เขียงรากน้อย-บางเหี้ย) และทีมนักวิจัย	93
4.10	ศาลเจ้าแม่ทับทิมบางเขน	94
4.11	โรงเรียนชุมชนวัดตลาดบางเขนในปัจจุบัน	96
4.12	ศาลเจ้าปึงเถ่ากงม่า (บางบัว)	97

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

รูปภาพที่		หน้า
4.13	คุณยายเซี่ยมเง็ก งามจิตรนุกูล อายุ 82 ปี	101
4.14	ตลาดบางบัว ตลาดเก่าแก่ที่มีมานานับ 100 ปี ปัจจุบันเป็นตลาดร้าง	102
4.15	การก่อสร้างตลาดยิงเจริญหรือตลาดสะพานใหม่ และภาพตลาดในปัจจุบัน	104
4.16	โรงสีลิ้มสมบุรณ์ หรือโรงสี “ยายหม่วย” ตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ.2491	106
4.17	คุณยายอำไพ แพสมพงษ์ อายุ 76 ปี อยู่ชุมชนอุทิศนุสรณ์ พร้อมลูกสาว และ ตะเกียงเจ้าพายุที่เคยใช้ในสมัยที่ยังทำนาที่ทุ่งบางเขน	108
4.18	คุณยายบรรจง ม่วงเอม (เมืองคอน) อายุ 80 ปี อาศัยอยู่ได้สะพานประดิษฐ์สุกุล ครอบครัวของท่านเป็นชาวนาผู้บุกเบิกที่ทุ่งบางเขนและเคยจูงควายให้พ่อแสดง การไถนาควายให้ทอดพระเนตร เมื่อครั้งที่รัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9 เสด็จ หัวานข้าที่ทุ่งบางเขน เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2489	111
4.19	ประตุน้ำ (เขียงรากน้อย-บางเหี้ย) แหล่งที่มีกุ่มปลามากที่ชาวบ้านหาอยู่หากิน เลี้ยงครอบครัว	113
4.20	สัมภาษณ์คุณยายสัมริต ผ่องอำไพ อายุ 80 ปี ชุมชนเชิงสะพานไม้ 1	114
4.21	สัมภาษณ์คุณยายวิไล ชูนวน อายุ 90 ปี ชุมชนยิ้มสยาม	116
4.22	ไม้เมืองเดิมก้าน พิงบุญ ณ อยุธยา (พ.ศ.2448-2485)	118
4.23	หนังสือและแผ่นโฆษณาหนังเรื่องรอยไถ	119
4.24	ผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ “กบฏบวรเดช หรือกบฏคณะกู้บ้านเมือง” ในปี พ.ศ. 2476	123
4.25	อนุสาวรีย์ปราบกบฏ หรืออนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ	124
4.26	คุณยายวิไล ชูนวน อายุ 90 ปี ชุมชนยิ้มสยาม	125
4.27	รัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9 เสด็จหัวานข้าที่ทุ่งบางเขน พระราชมณเฑียรกิจครั้ง สุดท้ายของรัชกาลที่ 8 เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2489	126
5.1	คันสะแกจุก ที่ยังหลงเหลืออยู่ในชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ จนถึงปัจจุบัน	131
5.2	สภาพบ้านเรือนในชุมชนสายคลองบางบัว	133
5.3	สภาพบ้านเรือนในชุมชนที่รุกล้ำคลองบางบัว	133
5.4	สภาพบ้านเรือนชุมชนบางบัว	142
5.5	ท้าวมหาพรหม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวชุมชนบางบัว	144

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

รูปภาพที่	หน้า
5.6	ประตูประวัติศาสตร์ที่ชาวชุมชนใช้ออกนอกชุมชนแทนการ “มุดรู” 147
5.7	ความเป็นอยู่ของชาวชุมชนเชิงสะพานไม้ 1 151
5.8	สถานที่พักพิงของชาวชุมชนเชิงสะพานไม้ 1 ในอดีต 151
5.9	ตะเกียงเจ้าพายุที่ชาวชุมชนใช้ในช่วงที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ 152
5.10	ประตุน้ำเชิงรากน้อย-บางเหี้ย เป็นพื้นที่สาธารณะ พบปะ และจัดกิจกรรมของชาวชุมชนก้าวหน้าและชุมชนร่วมใจพัฒนาได้ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน 152
5.11	บ้านเรือนของชาวชุมชน 153
5.12	ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน 154
5.13	ศาลาริมน้ำที่ชาวชุมชนใช้เป็นท่าเรือก่อนที่จะนำเสียบ 154
5.14	บ้านเรือนของชาวชุมชนที่ปลูกrukklá คลองบางบัว 155
5.15	แหที่ชาวชุมชนทำขึ้นเองและใช้เป็นเครื่องมือทำมาหากินในสายคลองบางบัว 163
5.16	คันไถและอุปกรณ์การทํานาในอดีตที่หลงเหลืออยู่ในชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ ถ้ำเมืองปี พ.ศ.2556 163
5.17	โครง “ขอ” อีกหนึ่งเครื่องมือการทำมาหากินของชาวบ้านสายคลองบางบัว ที่ยังมีให้เห็นในปัจจุบัน (พ.ศ.2556) 164
5.18	ร้านขายของชำในชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ 164
5.19	ร้านขายกับข้าวในชุมชน 164
5.20	คุนยายสำริด ผ่องอำไพ 175
5.21	การวิเคราะห์ข้อมูล วันที่ 20 พฤษภาคม 2556 182
5.22	การวิเคราะห์และคืนข้อมูล วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2556 182
6.1	การลงพื้นที่ชุมชนคลองบางบัว (หลังกองการภาพ) วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2556 193
6.2	สายคลองบางบัวที่ไร่ซึ่งขยะ โดยความร่วมมือของคนในสายคลองที่ทำการเก็บ ขยะร่วมกัน 198
6.3	กิจกรรมการจัดเก็บขยะ และผักตบชวาในสายคลองบางบัว 199
6.4	เรือเนกประสงค์เพื่อสิ่งแวดล้อมเครือข่ายสายคลองบางบัว ที่ได้จากการจัด กิจกรรมตักบาตรเทโว ณ วัดบางบัว 200
6.5	ถังน้ำหมักชีวภาพของทางเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อม คลองบางบัว 201

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

รูปภาพที่		หน้า
6.6	การปลูกผักบุ้ง ผักกระเฉด ของคนในชุมชนเพื่อใช้ในการบริโภคและจำหน่าย	202
6.7	การบรรยายและสาธิตการทำงานของถังดักไขมัน โดยจำลองเอกแสง พงษ์สุข อดีตประธานชุมชนร้อยกรอง	204
6.8	ชุมชนสามัคคีร่วมใจ	204
6.9	ชุมชนบางบัว	204
6.10	ชุมชนบ้านบางเขน	205
6.11	ชุมชนร้อยกรอง	205
6.12	การประชุมเครือข่ายสิ่งแวดล้อมสายคลองบางบัว	215
6.13	บ้านมั่นคงหลังแรกที่ชุมชนสามัคคีร่วมใจ เริ่มสร้างวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2547	216
6.14	คนสายคลองรวมพลังกันเพื่อต่อต้านการโอนโครงการบ้านมั่นคงไปอยู่กับการ เคหะฯ	218
6.15	โครงการบ้านมั่นคง ชุมชนบางบัว และเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อม คลองบาง บัว	220
6.16	ที่ตั้งของศูนย์ประสานงานสัมพันธพัฒนาองค์กรชุมชนคนจนเมืองแห่งชาติ (สอช.)	221
6.17	หนังสือแสดงสิทธิการเช่าที่ราชพัสดุ ของสหกรณ์สถานที่อยู่อาศัยบ้านบางเขน จำกัด	222
6.18	ภูมิทัศน์ความเป็นอยู่ของสายคลองบางบัวในปัจจุบัน	223
6.19	สภาพน้ำท่วมคลองบางบัว	225
6.20	คณะวิจัยเก็บข้อมูลเรื่องน้ำท่วม ปี พ.ศ.2554 เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ.2556	226
6.21	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของชุมชนจัดตั้งเป็นศูนย์พักพิงผู้ประสบภัยของชุมชน	227
6.22	คณะกรรมการทำความเข้าใจกับชาวบ้านเพื่อเตรียมตัวรับสถานการณ์น้ำท่วม ปี พ.ศ.2554	228
6.23	เรือและห้องน้ำของชาวบ้านที่ใช้ระหว่างน้ำท่วม	229
6.24	แพที่นำมาใช้กันและภาพคนเสียชีวิตในระหว่างน้ำท่วม	230
6.25	ภาพเหตุการณ์การร่วมมือของชุมชนในระหว่างเหตุการณ์น้ำท่วม ปี พ.ศ.2554	232
6.26	การรวมพลังของคนในสายคลองเพื่อทำกิจกรรมวันพ่อแห่งชาติ	234

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

รูปภาพที่		หน้า
8.1	การประชุมสรุปโครงการ เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2556 ที่เครือข่ายพัฒนา สิ่งแวดล้อมคลองบางบัว ชุมชนบางบัว	246
8.2	การประชุมทีมเยาวชนในการจัดทำโครงการ “เยาวชนกับการเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ชุมชนสายคลองบางบัว” เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2556 ที่ สำนักงานเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว ชุมชนบางบัว	250

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยได้พบกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) มาจนถึงปัจจุบันได้เข้าสู่การใช้แผนพัฒนาฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) ตลอดระยะเวลา 50 ปี ของการพัฒนาประเทศที่เดินไปตามตัวของแผนพัฒนาฯ สังคมไทยได้เจริญเติบโตขึ้นในแง่ของการมีรายได้ประชาชาติเพิ่มมากขึ้น มีเมืองอุตสาหกรรมเกิดขึ้นหลายแห่งนอกเหนือจากกรุงเทพฯ และปริมณฑล คนจำนวนหนึ่งมีชีวิตอยู่ดีกินดี มีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น แต่การพัฒนาที่เน้นการเปิดเสรีและเดินไปสู่ประเทศอุตสาหกรรมก็ได้สร้างปัญหาให้กับคนอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าคนเหล่านี้เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นผู้เสียเปรียบจากกระบวนการพัฒนาประเทศ คนเหล่านี้คือผู้ที่อยู่ในชุมชนทั้งในเมืองและชนบท ดังจะพบว่าเกิดการแตกสลายของชุมชนทั้งในเมืองและชนบทมากขึ้นทุกที การแตกสลายนี้ทำให้ชุมชนที่เป็นที่อยู่ของคนระดับล่างของประเทศอ่อนแอ ขาดแรงยึดเหนี่ยวที่จะเกาะเกี่ยวกันเพื่อเผชิญปัญหาและตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งนับว่าเป็นการสูญเสียทุนทางสังคมและวัฒนธรรมไป ในขณะที่ประเทศไทยเผชิญกับวิกฤตการณ์เศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 แนวทางการรื้อฟื้นและสร้างวัฒนธรรมชุมชนขึ้นมาใหม่ได้เป็นแนวทางที่สำคัญในการสร้างพลังให้กับชุมชน ที่มีการนำเสนอให้ใช้ทั้งในวงวิชาการและในสายงานการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อตั้งรับการเปลี่ยนแปลงในเชิงลบที่จะเกิดขึ้นและสร้างชุมชนให้เป็นที่อยู่ที่มีความสุข

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อรื้อฟื้นความทรงจำในอดีตร่วมกันหรือที่เรียกว่าการสร้าง ความทรงจำร่วมกัน เป็นการสร้างพลังให้กับชุมชน โดยการรื้อฟื้นและสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมให้กลับมาใหม่ โดยหวังว่าหากมีสิ่งนี้แล้วจะสามารถสร้างความสุขและความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ การสร้างประวัติศาสตร์ชุมชนโดยใช้การเล่าเรื่องราวของคน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และความสัมพันธ์ของคนกับพื้นที่และสิ่งแวดล้อม เรื่องราวเหล่านี้เป็นเรื่องที่ดีงาม เป็นเรื่องของการใช้ชีวิตและเผชิญความยากลำบากร่วมกัน การต่อสู้ร่วมกัน การสร้างประวัติศาสตร์แบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจะทำให้คนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความภาคภูมิใจในเรื่องราวของตน มีเกียรติและมีศักดิ์ศรี รักถิ่นที่อยู่ของตน รักในผู้คนที่ร่วมอยู่อาศัยและร่วมต่อสู้เพื่อชุมชน อันจะนำไปสู่การร่วมกันสร้างชุมชนที่มีความสุข สิ่งนี้จะเป็นพลังภูมิคุ้มกัน

ของสังคมและประเทศที่จะด้รับกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมโลก และปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น

ชุมชนสายคลองบางบัวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่บางเขน มีเรื่องเล่าของตนเองว่ามีมาตั้งแต่ สมัยอยุธยาโดยมีตำนานที่ย้อนไปถึงสมัยพระเจ้าอู่ทองอพยพผู้คนหนีโรคห่ามา และมีเรื่องเล่าว่า บริเวณนี้เคยเป็น ท่าเทียบเรือพระเจ้าเสือ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์การตั้งถิ่นฐานที่ทุ่งบางเขน ยังคงบางเบา พื้นที่ดินเป็นป่ารกชัฏจนกระทั่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้มีพระราชโองการให้ขุดคลองเปรมประชากร ขึ้นในปี พ.ศ.2413 โดยมีพระราชประสงค์เพื่อให้ ประชาชนเดินทางค้าขายขึ้น-ลงเดินเรือได้สะดวก การตั้งถิ่นจึงปรากฏตัวให้เห็นชัดเจนบริเวณริม คลองที่ผู้อพยพเข้ามาได้มาใช้พื้นที่ดินสำหรับทำนา และด้วยที่พื้นที่บางเขนมีการขุดคลองตัดกัน ระหว่างคลองบางเขนและคลองเปรมประชากร จึงทำให้เกิดสี่แยกคลอง เรียกว่า “สี่แยกทางน้ำ” มี ลักษณะเป็นชุมทางของเรือที่ผ่านมาจากทั้งสองคลอง เกิดการตั้งบ้านเรือนและตลาดขึ้นจนเป็น ตลาดขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “ตลาดบางเขน” ในสมัยที่พื้นที่บางเขนเป็นทุ่งนาขนาดใหญ่ ผู้ที่เข้ามา อยู่อาศัยมีทั้งไทยและจีน พื้นที่นี้มีการปลูกข้าว มีตลาดบางเขน โรงสีข้าว 2 แห่ง โรงเจ และหน่วย ราชการในตลาดบางเขน และเนื่องจากเป็นพื้นที่ปลูกข้าวจึงมีวัฒนธรรมของชุมชนชาวนาเกิดขึ้น ที่ทุ่งบางเขนแห่งนี้

ชุมชนชาวนาบริเวณนี้อยู่กันอย่างสงบจนกระทั่งได้กลายเป็นพื้นที่ต่อสู้ของความขัดแย้ง ทางการเมืองระดับประเทศครั้งสำคัญเมื่อเกิดการต่อสู้ของฝ่ายเจ้าและคณะราษฎร ที่เรียกกันว่า “กบฏบวรเดช” ระหว่างวันที่ 11-24 ตุลาคม พ.ศ.2476 หลังจากเหตุการณ์นี้ได้มีการจัดตั้งสร้าง สถานที่สำคัญ 2 แห่งเพื่อเป็นอนุสรณ์ของฝ่ายประชาธิปไตย คือ อนุสาวรีย์ปราบกบฏหรือที่ ปัจจุบันเรียกว่า อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ (พ.ศ.2479) และวัดพระศรีมหาธาตุ (พ.ศ.2483)

การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อชุมชนชาวนาที่ทุ่งบางเขนคือการตัดถนนพหลโยธิน หรือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 [กรุงเทพมหานคร - แม่สาย (เขตแดน)] เมื่อปี พ.ศ.2479 ถนนได้ตั้งชื่อเพื่อ เป็นอนุสรณ์แก่พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) หัวหน้าคณะราษฎร ถนน พหลโยธินตอนแรกไปถึงดอนเมือง ต่อมาได้ขยายไปถึงจังหวัดลพบุรีเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2483 จากนั้นจึงขยายเส้นทางขึ้นไปเรื่อยๆ การตัดถนนสายนี้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของ ชุมชนที่สำคัญคือการสัญจรทางน้ำที่ใช้คลองบางเขนเป็นทางสำคัญได้ถูกลดความสำคัญลง ผู้คนได้ เริ่มย้ายมาตั้งบ้านที่ริมถนน สถานที่สำคัญได้แก่ที่ทำการอำเภอบางเขนก็ย้ายมาตั้งอยู่ที่ริมถนน เช่นกัน ความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่ริมคลองสายนี้บางเขนก็เริ่มหมดไป ผู้คนที่อยู่ริมคลองเดิมบาง คนก็ได้เคลื่อนย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นๆ ขณะเดียวกันคนกลุ่มใหม่ก็เคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ นี้

ในสมัยการพัฒนาประเทศในทศวรรษ 2500 ที่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ใช้กลยุทธ์การพัฒนาไม่เท่าเทียมกันระหว่างภาคการเกษตรและภาคอุตสาหกรรม ทำให้ผู้คนที่อยู่ในภาคเกษตรเคลื่อนย้ายเข้ามาในเมืองหลวงเพื่อมาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม บางชนได้กลายเป็นแหล่งรองรับการอยู่อาศัยของผู้ที่เข้ามาใหม่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานราคาถูก มีผู้คนจำนวนมากได้เข้าไปสร้างที่อยู่อาศัยริมคลองและในคลอง คนที่มีรายได้ต่ำก็เคลื่อนย้ายไปอยู่ที่อื่นและบางคนก็ออกไปจากชุมชน ในที่สุดชุมชนแห่งนี้ได้กลายเป็นชุมชนแออัด เป็นที่อยู่อาศัยของผู้ที่มีรายได้ต่ำเช่นเดียวกับสลัมที่อื่นในกรุงเทพฯ

น้ำในคลองที่เคยใสสะอาดได้พบกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ในช่วงปี พ.ศ.2525 น้ำในคลองบางเขนและคลองบางบัวเริ่มเน่าเสีย และต่อมาในปี พ.ศ.2530 น้ำในคลองที่เคยเป็นแหล่งอาหารไม่สามารถบริโภคและใช้ได้อีก ความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติหมดไป ชาวบ้านมีชีวิตที่ยากลำบาก ต้องออกจากชุมชนไปหากินที่อื่น บางคนเป็นคณงานก่อสร้าง หาเช้ากินค่ำไปวันๆ ชาวบ้านอยู่ในชุมชนมีกลายเป็น “คนไร้สิทธิ์และไร้ตัวตน” อยู่ในสถานะเป็นผู้บุกรุกที่ดินของกรมธนารักษ์ นอกจากนี้ยังถูกกล่าวหาจากสังคมว่าเป็นผู้ทำให้น้ำในลำคลองเน่าเสีย

ในปี พ.ศ.2541 เริ่มมีการรวมตัวของคนในชุมชนและผู้นำชุมชน สร้างเครือข่ายของคนริมคลอง เพื่อแก้สภาพน้ำในคลองให้กลับมาเหมือนเดิม ในปี พ.ศ.2547 รัฐได้สร้างมาตรการและพยายามที่จะเคลื่อนย้ายผู้คนที่อยู่ริมคลอง ให้ไปอยู่ในพื้นที่ที่รัฐจัดสรร เช่น แพลตข้าวโพด และการเคหะ เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ.2546 ได้มีการนำโครงการบ้านมั่นคงเข้ามาในชุมชน และใน พ.ศ.2548 ชาวชุมชนได้ทำข้อตกลงกับกรมธนารักษ์เพื่อให้มีการจัดสรรที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยของคนริมคลองบางบัว และเริ่มมีโครงการสร้างบ้านมั่นคง ชาวบ้านได้ผ่านเหตุการณ์การร่วมกันต่อสู้ครั้งใหญ่กับภัยธรรมชาติน้ำท่วมใหญ่ ในปี พ.ศ.2554 ในครั้งนี้เป็นบันทึกประวัติศาสตร์หน้าสำคัญของเครือข่ายที่ร่วมใจกันเพื่อให้ชุมชนอยู่รอดได้และเป็นที่พึ่งของผู้คนที่อาศัยอยู่อย่างแท้จริง จนได้ชื่อว่าเป็นชุมชนต้นแบบของการต่อสู้กับภัยพิบัติมหาอุทกภัยในครั้งนั้น

งานวิจัยที่ผ่านมาที่ได้กล่าวถึงประวัติชุมชนบางเขนมีอยู่เพียงเล่มเดียวของผู้ช่วยศาสตราจารย์วันร จะนู เรื่อง “วิถีชุมชนสี่แยกทางน้ำ : วิถีเมือง วิถีคน ชุมชนที่แปรเปลี่ยน” (พ.ศ. 2551) งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและอัตลักษณ์ของชุมชนบริเวณสี่แยกทางน้ำในช่วงระยะเวลา พ.ศ.2415- 2550 โดยใช้วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ เก็บข้อมูลจากประวัติศาสตร์บอกเล่า เอกสาร และการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยชิ้นนี้ใช้พื้นที่การศึกษาอยู่บริเวณ สี่แยกทางน้ำ จุดตัดระหว่างคลองบางเขนกับคลองเปรมประชากร ซึ่งเป็นคนละพื้นที่กับคลองบางบัว ถึงแม้จะมีการเชื่อมต่อของสายคลองกันก็ตามแต่สภาพของพื้นที่และคนที่อาศัยอยู่มีความต่างกัน นอกจากนี้จุดมุ่งหมายและวิธีการศึกษาก็ต่างกันคือ งานวิจัย เรื่อง “การใช้

ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนในสายคลองบางบัว” มีจุดมุ่งหมายที่จะใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการสร้างพลัง ใช้วิธีการวิจัยแบบปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ให้ชาวบ้านเป็นผู้ทำวิจัยเอง เพื่อรื้อฟื้นความทรงจำในอดีตร่วมกัน และที่สำคัญงานวิจัยชิ้นนี้เน้นกระบวนการมากกว่าผลลัพธ์

การบันทึกเรื่องราวโดยชาวบ้านในความทรงจำที่ค้างคาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญค่า แสดงให้เห็นถึงความรักความผูกพันของคนในชุมชน เรื่องราวที่กล่าวมานี้ใกล้จะเลือนหายจากความทรงจำของชุมชน เนื่องจากจำนวนผู้สูงอายุที่ผ่านเหตุการณ์ต่างๆ มามีจำนวนลดน้อยลง ชาวชนส่วนใหญ่ไม่ได้รับรู้เรื่องราวการต่อสู้ของบรรพบุรุษและพ่อแม่ของตนเอง หากได้มีการบันทึกและทำประวัติศาสตร์ร่วมโดยคนในชุมชนเอง ก็จะทำให้ความทรงจำที่มีความสำคัญนี้ไม่เลือนหายไปกับกาลเวลา เรื่องราวเหล่านี้จะสามารถนำไปสู่การสร้างพลังที่เข้มแข็งให้กับชุมชน เกิดความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชนที่ร่วมสายคลองเดียวกัน และเกิดจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน และเครือข่ายตลอดจนพัฒนาเยาวชนให้มีจิตสำนึกรักและภาคภูมิใจในบรรพบุรุษของชุมชน ซึ่งเป็นการใช้ประวัติศาสตร์เพื่อสร้างพลังให้แก่ชุมชน

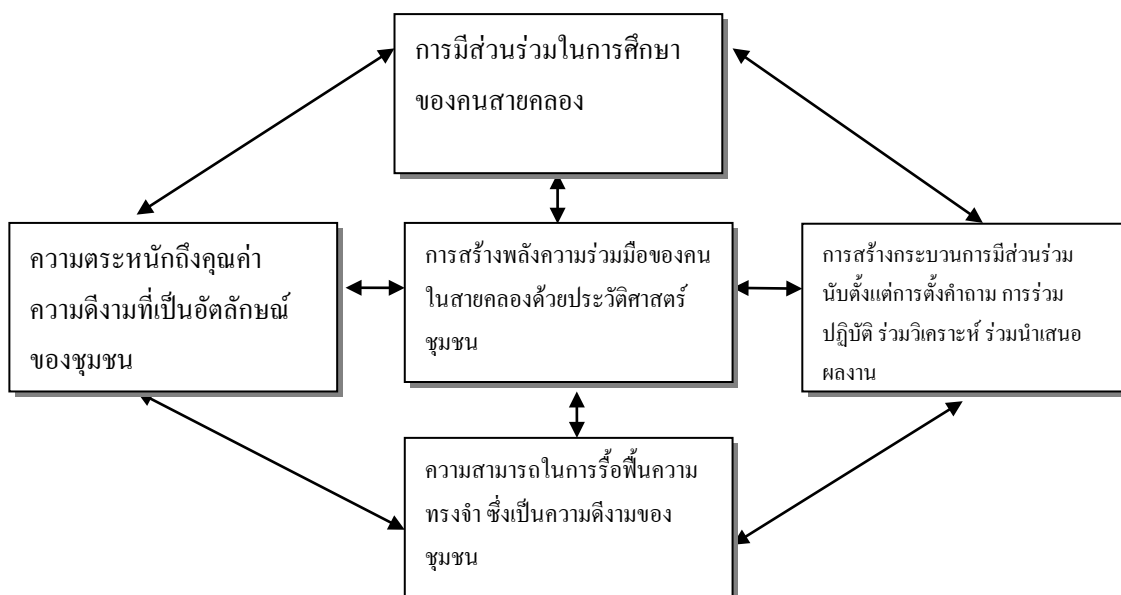
1.2 คำถามวิจัย

การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัวควรเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์

- 1.3.1 เพื่อศึกษาวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมของคนสายคลองบางบัวตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน
- 1.3.2 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนกับสายคลองบางบัว
- 1.3.3 เพื่อศึกษาปัจจัย และเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของสายคลองบางบัว
- 1.3.4 เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์การต่อสู้ของเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว
- 1.3.5 เพื่อศึกษาแนวทางการใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว

1.4 สมมุติฐานการวิจัย

1.5 ประเด็นการศึกษา

1.5.1 การจัดทำแผนผังสายคลอง (บางบัว) ตั้งแต่ดั้งเดิม และเส้นทางใหม่

1.5.2 ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินของคนในเขตบางเขน และสายคลองบางบัว

1.5.3 ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องของการต่อสู้ของชุมชนในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิของคนริมคลอง การถือครองและการจัดสรรที่ดินให้แก่คนริมคลอง

1.5.4 ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนในมุมประเด็นต่างๆ

- รูปแบบและวิถีการทำมาหากิน
- รูปแบบการใช้ชีวิต
- รูปแบบของวัฒนธรรม
- กระบวนการเกี่ยวกับความคิด / ความเชื่อ
- ภูมิปัญญา

1.5.5 ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ของคนกับคน / คนกับคลอง

1.5.6 ข้อมูลและปัจจัยและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของสายคลองบางบัว

1.5.7 ข้อมูลการต่อสู้ และการสร้างเครือข่ายชุมชน

1.5.8 แนวทางการใช้ประวัติศาสตร์ชุมชน

1.6. ขอบเขตการวิจัย

1.6.1 พื้นที่ เครื่องข่ายชุมชนบางบัว 15 ชุมชน ได้แก่

1. ชุมชนบางบัว
2. ชุมชนร้อยกรอง
3. ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ
4. ชุมชนร่วมใจพัฒนาใต้
5. ชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา
6. ชุมชนเศรษฐกิจจรรยา
7. ชุมชนชายคลองบางบัว
8. ชุมชนก้าวหน้า
9. ชุมชนสามัคคีร่วมใจ
10. ชุมชนบ้านบางเขน
11. ชุมชนคลองหลุมไผ่
12. ชุมชนบางบัวเชิงสะพานไม้ 1
13. ชุมชนอุทิศอนุสรณ์
14. ชุมชนร่วมมิตรแรงศรัทธา
15. ชุมชนรามอินทรา ก.ม.1

1.6.2 กลุ่มเป้าหมาย ชาวบ้าน 12 ชุมชน ดังกล่าว ยกเว้นชุมชน เศรษฐกิจจรรยา ชุมชนร่วมมิตรแรงศรัทธา และชุมชนรามอินทรา ก.ม.1 ซึ่งไม่ได้เข้าร่วม รวมถึงเยาวชนแต่ละชุมชนด้วยที่จะเข้าร่วมในฐานะผู้ช่วยนักวิจัย

1.7 ระยะเวลาการดำเนินการ 12 เดือน

1.8 วิธีการดำเนินงาน

1.8.1 ประชุมทีม เดือนละ 1 ครั้ง (อย่างน้อย) เพื่อการออกแบบทบทวนข้อมูล และการวิจัย

1.8.2 จัดเวทีชี้แจงโครงการ (เก็บข้อมูลเบื้องต้น)

1.8.3 ออกแบบวางแผนการเก็บข้อมูล และ อบรมพัฒนาศักยภาพ และการวางแผนการเก็บข้อมูล

1.8.4 การเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างอาจารย์ ชาวบ้าน และผู้ช่วยวิจัย โดยในฝ่ายของชาวบ้านแต่ละชุมชนจะมีเยาวชนเข้าร่วมในการเก็บข้อมูลด้วย

เอกสาร บันทึกความทรงจำ โฉนดที่ดิน เอกสารทางราชการ การขุดคลอง ระเบียบกฎหมาย

วัตถุโบราณ (ทั้งสังฆาริมทรัพย์และอสังฆาริมทรัพย์)

สัมภาษณ์ แบบกลุ่ม (มีการแลกเปลี่ยน/ซักถาม) แบบเดี่ยว คัดเลือกบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลได้ (สัมภาษณ์เดี่ยวเชิงลึก)

จัดการสนทนากลุ่ม (เพื่อทบทวน และหาจุดเปลี่ยน)

1.8.5 ศึกษาดูงาน

1.8.6 จัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลประวัติศาสตร์สายคลองบางบัว

1.8.7 จัดเวทีคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน

1.8.8 จัดเวทีเผยแพร่ผลงานวิจัย

หลักฐานอื่น เช่น รูปภาพคน ธรรมชาติ สิ่งก่อสร้าง

1.9 งบประมาณ 201,500 บาท

1.10 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.10.1 เชิงวิจัย

1. ได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน
2. ได้ทราบถึงประวัติศาสตร์การต่อสู้ของเครือข่าย
3. ได้ความรู้ในการนำประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ของ

คนสายคลองบางบัว

1.10.2 เชิงพัฒนา

1. เกิดความสัมพันธ์ของคนในแต่ละชุมชน
2. เกิดจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนและเครือข่าย
3. พัฒนาเยาวชนให้มีจิตสำนึกและรักชุมชน

บทที่ 2

กระบวนการดำเนินงานและวิธีการวิจัย

2.1 ปรัชญาในการดำเนินการวิจัย

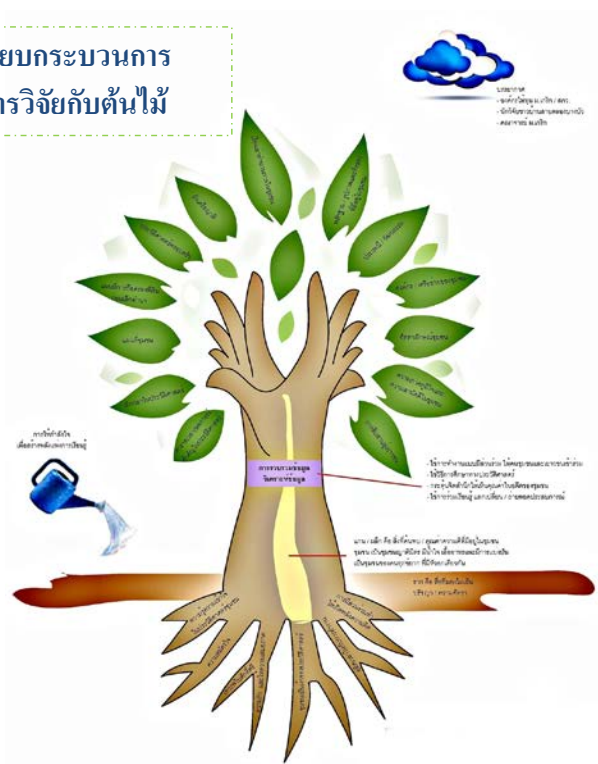
งานวิจัยเรื่อง “การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว” เป็นการวิจัยชุมชนที่มีหลักการวิจัยว่า “การวิจัยเป็นของชุมชน ทำโดยชุมชน และเพื่อชุมชน” ดังนั้นการวิจัยจึงเริ่มต้นจากความต้องการของชุมชนที่อยากจะเรียนรู้เรื่องราวในอดีตของตน ทั้งนี้เพื่อใช้งานวิจัยไปสร้างพลังความเข้มแข็งให้กับคนในชุมชน งานวิจัยนี้ได้ใช้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนับตั้งแต่ เริ่มคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำการค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบตามหลักวิชาการ งานวิจัยชุมชนเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของชาวบ้านมากกว่าผลลัพธ์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดกระบวนการที่มาจากชาวบ้านโดยแท้จริง ไม่ใช่กระบวนการทำแทนโดยนักวิชาการ

ในการดำเนินงานวิจัยชาวบ้านได้เรียนรู้จากการลงศึกษาข้อมูลและสร้างข้อสรุปเพื่อค้นหาคำตอบด้วยตัวของชาวบ้านเอง โดยมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกริกเข้าร่วมในการเรียนรู้พร้อมกับชาวบ้านและทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา คอยให้ความรู้และแนะนำเพื่อการวิจัยสามารถดำเนินไปในทิศทางและกระบวนการที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อให้ผลงานที่เกิดขึ้นสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง พร้อมทั้งสร้างการเรียนรู้ในวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนแก่ชุมชนอื่นๆ ที่ต้องการศึกษาในทำนองเดียวกัน

วิธีการสำคัญที่ใช้ในการวิจัยขั้นนี้คือ การพูดคุย ทำความเข้าใจ เพื่อให้ชาวบ้านได้ทบทวนเรื่องราวของตนเอง ซึ่งเป็นวิธีการรื้อฟื้นความทรงจำในอดีตให้กลับคืนมา และเป็นการกระตุ้นให้เกิดความรู้สึภาคภูมิใจกับเรื่องราวในอดีตของตนเอง อันจะเป็นวิธีการสร้างพลังความร่วมมือของคนในชุมชนในที่สุด งานวิจัยนี้นอกจากการพูดคุยเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังแล้ว การพูดคุยยังเป็นการสร้างความรู้ เรื่องราวของชุมชนซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ของสังคมที่เป็นผู้สร้างประวัติร่วมกับคนกรุงเทพฯ ร่วมกับคนกลุ่มอื่น เรื่องราวของคนเหล่านี้ไม่ถูกบันทึกในเอกสารของชาติ เนื่องจากคนที่อยู่ในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นคนยากจน คนตัวเล็กตัวน้อย การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจคนกลุ่มนี้จึงต้องอาศัยวิธีการบอกเล่าเป็นสำคัญ

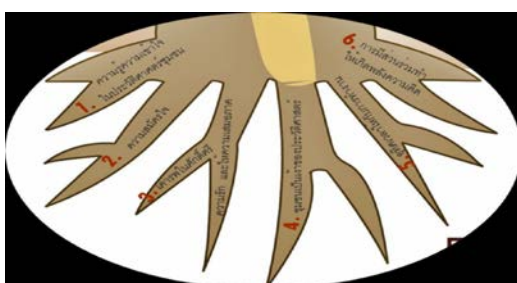
เพื่อให้เข้าใจการทำงานวิจัยขั้นนี้ ทีมวิจัยขอเปรียบเทียบปรัชญาและกระบวนการการดำเนินการวิจัยกับต้นไม้ การเปรียบเทียบนี้มีประโยชน์ทำให้สามารถจำแนกส่วนต่างๆ ได้ชัดเจน ต้นไม้สามารถแบ่งได้ เป็น 4 ส่วน คือ 1) ส่วนรากที่อยู่ใต้ดิน 2) ส่วนลำต้นที่อยู่บนดิน 3) ส่วนใบและดอกที่เป็นผลผลิต และ 4) ส่วนส่งเสริมที่เป็นบรรยากาศและกำลังใจ

การเปรียบเทียบกระบวนการ การดำเนินการวิจัยกับต้นไม้

ภาพที่ 2.1 การเปรียบเทียบกระบวนการการดำเนินการวิจัยกับต้นไม้

ราก คือสิ่งที่มองไม่เห็น=ปรัชญาและความคิด

1. ความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์
2. ความสมัครใจ
3. เคารพในศักดิ์ศรี ความรักและความเสมอภาค
ความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์
5. อุทิศเวลาให้กับการทำงาน
6. การมีส่วนร่วมทำให้เกิดพลังความคิด

ภาพที่ 2.2 การเปรียบเทียบกระบวนการการดำเนินการวิจัยกับต้นไม้ (ส่วนรากที่อยู่ในดิน)

ส่วนที่ 1 ราก เป็นส่วนอยู่ใต้ดินมองไม่เห็น แต่เป็นส่วนสำคัญใช้เป็นรากฐานการทำงานทั้งหมด เช่นเดียวกับรากของต้นไม้ ซึ่งก็คือปรัชญาและความคิดที่บ่มเพาะขึ้นสู่การทำวิจัย สำหรับที่ใช้ในงานวิจัยนี้ก็คือ

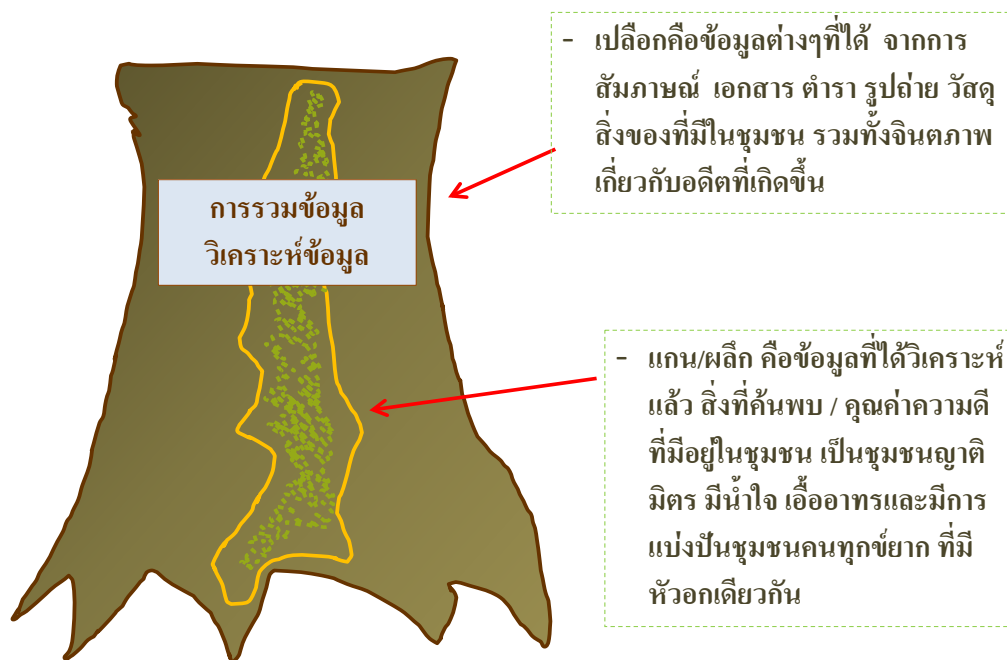
1. ชุมชนเป็นเจ้าของประวัติศาสตร์
2. ใช้ความสมัครใจ
3. ใช้ความเคารพในศักดิ์ศรี ความรักและให้ความเสมอภาค
4. อุทิศเวลาให้กับการทำงาน
5. ใช้การมีส่วนร่วมทำให้เกิดพลังความคิด
6. ความรู้ ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ชุมชน

ก่อนอื่นทีมวิจัยต้องเข้าใจร่วมกันว่า ประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นประวัติศาสตร์ของชาวบ้าน จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อสร้างสำนึกร่วม ความผูกพันของคน การมีที่มาที่ไปแหล่งเดียวกัน และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นเรื่องของคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นเงื่อนไขให้เปลี่ยนไป ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นประวัติศาสตร์ของคนใน ซึ่งคนในเป็นเจ้าของพื้นที่ เจ้าของวัฒนธรรม เป็นการศึกษาเพื่อให้รู้เรื่องราวความเป็นมาของตนเอง ประวัติศาสตร์ชุมชน ชุมชนจึงต้องเป็นผู้เขียน โดยใช้เวทีการเสวนาเป็นการตรวจสอบข้อมูลความถูกต้อง อาจารย์ศักดิ์ศรี วัลลิโกดม กล่าวว่า การศึกษาเพื่อการรับมือกับโลกาภิวัตน์ เจ้าของวัฒนธรรมชุมชนจึงควรเรียนรู้ 3 เรื่องคือ 1) มาตุภูมิ คือเรียนรู้เรื่องแผ่นดินกำเนิด 2) ชาตภูมิ คือเรียนรู้ชาติกำเนิด 3) โลกภูมิ คือเรียนรู้เรื่องราวของโลกเพื่อสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวเหล่านี้เป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาท้องถิ่นตนเอง อย่างยั่งยืน (ศรีศักร วัลลิโกดม เรื่อง สงขลาแต่แรก ตอน:ประวัติศาสตร์ชุมชน : ประวัติศาสตร์ของใคร : ใครเขียนประวัติศาสตร์ อ้างจาก www.oknation.net/blog/print.php?id=622801 วันที่ 22 กันยายน 2556)

ทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของประวัติศาสตร์ชุมชน ไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่งหรือเฉพาะครอบครัวที่มีฐานะหรืออำนาจเท่านั้น ดังนั้นผู้ที่ศึกษาจะมีความรักและเคารพในศักดิ์ศรีของสมาชิกในชุมชน เห็นค่าของทุกคนว่าทุกคนมีความเท่าเทียม เสมอภาคกัน การศึกษาต้องใช้การมีส่วนร่วมของคนที่เป็นเจ้าของประวัติศาสตร์และต้องเห็นว่าเรื่องที่ตนศึกษามีคุณค่าจึงเกิดเป็นพลังผลักดันให้การทำงานสำเร็จ พร้อมทั้งจะอุทิศเวลาให้กับการศึกษานี้ ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดจากความสมัครใจ มาจากจิตสำนึกในคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ หรือสำนึกประวัติศาสตร์นั่นเอง

ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเพื่อพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงหรือปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากโลกาภิวัตน์หรือภัยคุกคามต่างๆ ทั้งที่มาจากปัญหาการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนจึงเป็นการกลับมาหาตัวตน

ของตน หาข้อดีต่างๆ ที่มีมาในอดีต เป็นการตั้งรับอย่างมีสติและสร้างพลังของคนในท้องถิ่นที่จะต่อสู้กับภัยคุกคามต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ดังนั้นการทำงานต้องอาศัยความร่วมมือ ความรัก การเคารพในศักดิ์ศรี ความเท่าเทียม ความเสมอภาคของบุคคลที่เข้าร่วม สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่พลังความร่วมมือและสร้างความสำเร็จให้กับงานวิจัยในที่สุด

ภาพที่ 2.3 การเปรียบเทียบกระบวนการการดำเนินการวิจัยกับต้นไม้ (ส่วนลำต้นที่อยู่บนดิน)

ส่วนที่ 2 ลำต้น คือการรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นขั้นตอนการทำงาน ข้อมูลที่รวบรวมคือเรื่องเล่า ตำนานในชุมชนหลักฐาน รูปภาพประกอบ และสิ่งของที่มีอยู่ในชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม ข้อมูลเรื่องเครือข่ายองค์กรชุมชน

ส่วนของเปลือกของลำต้น ซึ่งอยู่ก่อนถึงแกนใน คือ การรวบรวมข้อมูล ที่มาจากการ ถ่ายทอดเล่าความทรงจำ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ เอกสาร ตำรา สิ่งของต่างๆ ที่มีในชุมชน รวมทั้งจินตภาพที่ช่วยกันสร้างขึ้นมาจากความทรงจำ หลักการในการดำเนินงานรวบรวมข้อมูล คือ 1) ใช้การทำงานแบบมีส่วนร่วม 2) ใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ 3) ใช้การกระตุ้น จิตสำนึกให้เห็นคุณค่าในอดีตของชุมชน 4) ใช้การร่วมเรียนรู้ ร่วมแลกเปลี่ยนและร่วมถ่ายทอด ประสบการณ์

ส่วนแกนในของลำต้น เป็นส่วนที่เป็นผลึกของต้นไม้ คือสิ่งที่ค้นพบในงานวิจัยซึ่งก็คือ คุณค่าหรือความดีที่มีอยู่ในชุมชน สิ่งนี้จะได้มาจากการคิดและวิเคราะห์ โดยเอาข้อมูลที่ได้มา

ทั้งหมดมาอภิปราย ถกเถียงกันถึงลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์ คุณสมบัติที่เป็นลักษณะพิเศษของชุมชนที่ทำให้ชุมชนงสืบเนื่องต่อมาคืออะไร สิ่งที่ได้มาก็คือการเป็นชุมชนญาติมิตร มีน้ำใจ เอื้ออาทร และมีการแบ่งปัน เป็นชุมชนของคนทุกวัยทุกที่มีหัวอกอันเดียว สิ่งที่คุณพบนี้เป็นอัตลักษณ์ที่มีอยู่ในชุมชนเสมอมา และเป็นข้อดีของชุมชนที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนในชุมชน

1. ตารางเวลาเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์
2. เส้นเวลาในประวัติศาสตร์
3. แผนที่ชุมชน
4. แผนที่การถือครองที่ดินก่อนเลิกทำนา
5. ประวัติศาสตร์ครอบครัว
6. พังครือญาติ
7. เรื่องเล่าตำนานภายในชุมชน
8. หลักฐาน/รูปภาพและสิ่งของที่มีอยู่ในชุมชน
9. ประเพณี/วัฒนธรรม
10. องค์กร/เครือข่ายของชุมชน
11. อัตลักษณ์ชุมชน
12. ความภาคภูมิใจและความสามัคคีในชุมชน
13. การสืบสานสู่เยาวชน

ภาพที่ 2.4 การเปรียบเทียบกระบวนการการดำเนินการวิจัยกับต้นไม้
(ส่วนใบและดอกที่เป็นผลผลิต)

ส่วนที่ 3 ส่วนใบและดอกที่เป็นผลผลิต ผลผลิตนี้จะได้มาจากความร่วมมือสามัคคีของคนในชุมชนและทีมงานทั้งหมด ผลผลิตของงานวิจัยที่มุ่งหวังคือ

1. ตารางเวลาเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์
2. เส้นเวลาในประวัติศาสตร์
3. แผนที่ชุมชน
4. แผนที่การถือครองที่ดินก่อนเลิกทำนา
5. ประวัติศาสตร์ครอบครัว
6. พังครือญาติ
7. ความภาคภูมิใจ /ความสามัคคีในชุมชน/สำนึกรักชุมชนของตนเอง
8. การสืบสานสู่เยาวชน
9. รายงานการวิจัย
10. การเรียนรู้เรื่องการวิจัยชุมชน/ได้นักวิจัยชุมชน

ภาพที่ 2.5 การเปรียบเทียบกระบวนการดำเนินการวิจัยกับต้นไม้
(ส่วนส่งเสริมที่เป็นบรรยากาศและกำลังใจ)

4. ส่วนบรรยากาศและกำลังใจเป็นส่วนสนับสนุนการทำวิจัย บรรยากาศนั้นสำคัญต่อการเติบโตและมีชีวิตอยู่ของต้นไม้ หากไม่มีบรรยากาศที่เหมาะสม ต้นไม้ก็ไม่เกิด ในที่นี้อาจหมายถึงดินด้วยที่ช่วยหล่อหลอมรากไว้ให้แข็งแรงและคอยให้ธาตุอาหารแก่ราก ในงานวิจัยนี้คือ องค์กรทุนที่สนับสนุนเงินทุนเพื่อการวิจัยและหน่วยงานและบุคคลากรต่างๆ ที่เข้ามาสนับสนุน ได้แก่ มหาวิทยาลัยเกริก และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) นักวิจัยชาวบ้าน คณาจารย์ที่เข้าร่วมการวิจัย และ หน่วยงานต่างๆ ที่ให้การร่วมมือ ในการทำวิจัยต้องเกี่ยวข้องกับ หน่วยงานและบุคคลต่างๆ มากมาย หากหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องเข้าใจก็จะทำให้งานลุล่วงไปด้วยดี

กำลังใจที่คอยเติมระหว่างการทำวิจัยเป็นสิ่งสำคัญ การสร้างพลังการเรียนรู้ร่วมกัน เปรียบเสมือนการให้น้ำแก่ต้นไม้ งานวิจัยชุมชนเป็นการทำงานร่วมกับคนกลุ่มใหญ่ที่มีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาชาวบ้าน ทั้งอาจารย์และชาวบ้านต่างเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และร่วมกันเรียนรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ไปด้วยกัน ดังนั้นการให้กำลังใจระหว่างดำเนินการวิจัยจะเป็นการช่วยเพิ่มพลังการเรียนรู้

2.2 องค์ประกอบและภาระหน้าที่ของคณะวิจัย

คณะวิจัยประกอบด้วย 3 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 คณะอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเกริก 4 คน เป็นผู้มีความรู้และสนใจในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ประกอบด้วย

1. รองศาสตราจารย์ปรีชา พันธุ์แน่น	หัวหน้าโครงการ
2. ศาสตราจารย์ ดร.พรณี บัวเล็ก	วิชาการ
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุมล มานัสฤดี	เหรียญชัย
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์โกญจนาท เจริญสุข	เลขานุการโครงการ

การสร้างทีมอาจารย์ ในการทำงาน อาจารย์จะร่วมเรียนรู้และทำงานไปพร้อมๆ กัน และเนื่องจากงานวิจัยชุมชนเป็นการทำวิจัยแนวใหม่ที่อาจารย์ไม่เคยทำการวิจัยแนวนี้นมาก่อน ทางฝ่ายอาจารย์จึงต้องทำการศึกษานโยบายการวิจัยเพื่อให้การทำงานอย่างถูกต้อง อาจารย์จะสร้างระบบงานกลุ่ม การประชุมกลุ่มทุกครั้งก่อนที่จะมีการประชุมร่วมกับชาวบ้านและองค์กรให้ทุนคือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมีการประชุมเพื่อสรุปงานและประเมินผลทุกครั้ง

การแบ่งงานกันทำ เพื่อให้งานดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและให้เกิดการมีส่วนร่วมจึงได้มีการแบ่งหน้าที่ในการทำงาน ดังนี้

ตำแหน่งหัวหน้าโครงการ ทำหน้าที่ประสานกับฝ่ายให้ทุนคือมหาวิทยาลัยเกริก และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ตำแหน่งวิชาการ ทำหน้าที่ศึกษาค้นคว้าความรู้ต่างๆ การจัดอบรมการทำงานชุมชนและงานประวัติศาสตร์ชุมชน

ตำแหน่งการเงิน ทำหน้าที่ดูแลเรื่องการใช้เงินให้เป็นไปตามงบประมาณและจัดทำเอกสารทางการเงิน

ตำแหน่งเลขานุการ ทำหน้าที่ประสานงานกับชุมชน นักศึกษาและฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังทำหน้าที่บันทึกการประชุม

การพัฒนางานวิจัยของอาจารย์ นอกจากงานวิจัยที่ผลงานวิจัยจะเป็นของชาวบ้านแล้วอาจารย์ก็สามารถเป็นเจ้าของผลงานวิจัยเพื่อใช้อ้างอิงและขอตำแหน่งทางวิชาการ ในโครงการวิจัยนี้จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนเพื่อพัฒนางานวิจัยเฉพาะของอาจารย์ด้วย เมื่อเสร็จสิ้นโครงการอาจารย์แต่ละท่านจะมีบทความวิจัยของตนเองอย่างน้อยคนละ 1 ชิ้น นอกจากนี้อาจารย์แต่ละท่านยังทำหน้าที่ดูแลงานที่มอบหมายให้แก่ชาวบ้านที่เข้าร่วมงานวิจัยด้วยตามความถนัดของตนเอง

รูปภาพที่ 2.1 การประชุมเพื่อวางแผนและสรุปรงานของทีมอาจารย์

กลุ่มที่ 2 คณะวิจัยจากชาวบ้าน 12 ชุมชน เป็นตัวแทนที่ชาวบ้านเป็นผู้คัดเลือกมาตามความสมัครใจ

1. ชุมชนร่วมใจพัฒนาได้
2. ชุมชนร้อยกรอง
3. ชุมชนบางบัว
4. ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ
5. ชุมชนบ้านบางเขน
6. ชุมชนเชิงสะพานไม้ 1
7. ชุมชนก้าวหน้า
8. รุ่นใหม่พัฒนา
9. ชุมชนอุทิศสุพรรณ
10. ชุมชนคลองหลุมไผ่
11. ชุมชนชายคลองบางบัว
12. ชุมชนสามัคคีร่วมใจ

ในกลุ่มชาวบ้านที่เข้าร่วม 12 ชุมชน มีการคัดเลือกผู้ทำหน้าที่ต่างๆ ดังนี้

ผู้ประสานงานทีมวิจัยชาวบ้าน 2 คน คือคุณ ชัยรัตน์ เลี้ยงบุตร ตัวแทนจากชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ นายณัฐภัทรธร เนศชัยสิทธิ์ ตัวแทนชุมชนร่วมใจพัฒนาใต้

ผู้ประสานงานพื้นที่ 1 คนคือ คุณศิริพรรณ เกิดแก่น ตัวแทนจากชุมชนก้าวหน้า

ในทางปฏิบัติชาวบ้านจะร่วมกันทำงานช่วยประสานและติดต่อเมื่อลงพื้นที่ชุมชนของตน โดยมีตัวแทนจากชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ

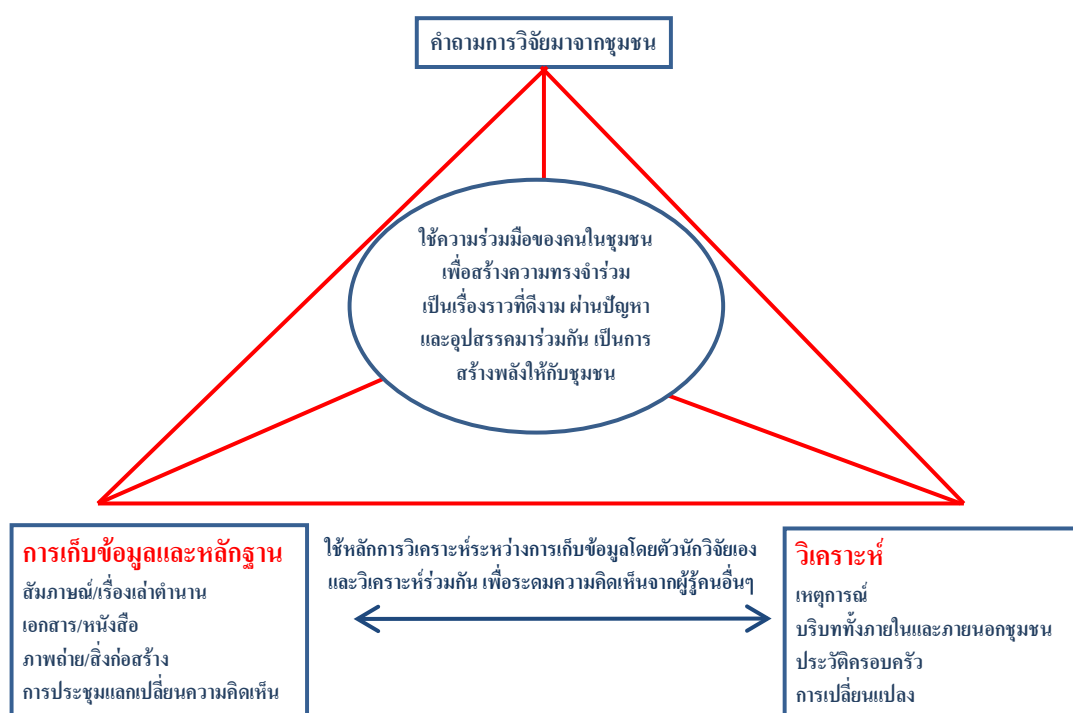
กลุ่มที่ 3 นักศึกษามหาวิทยาลัยเกริก 1 คนเข้าร่วมในฐานะผู้ช่วยนักวิจัย

1. คุณพัทธนันท์ ไตรวรรณวิชัย นักศึกษาคณะนิเทศศาสตร์

นักศึกษาทำหน้าที่ จัดเตรียมการประชุม เตรียมเอกสารและอุปกรณ์ลงพื้นที่สนาม นอกจากนี้ยังช่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

2.3 กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

กระบวนการทำวิจัย

ภาพที่ 2.6 กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

2.3.1 การทำงานใช้ความร่วมมือของคนในชุมชน ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานที่เป็นแกน คือ เพื่อสร้างความทรงจำร่วม เป็นเรื่องราวของความดีงาม ที่ผ่านปัญหาและอุปสรรคร่วมกัน เป็นการสร้างพลังให้แก่ชุมชน

2.3.2 คำถามการวิจัยมาจากชุมชน งานวิจัยชุมชน ชุมชนเป็นเจ้าของและทำเพื่อประโยชน์ชุมชน ดังนั้นคำถามจึงต้องมาจากชุมชน และชุมชนเห็นประโยชน์ในการนำงานวิจัยนี้ไปใช้อย่างแท้จริง

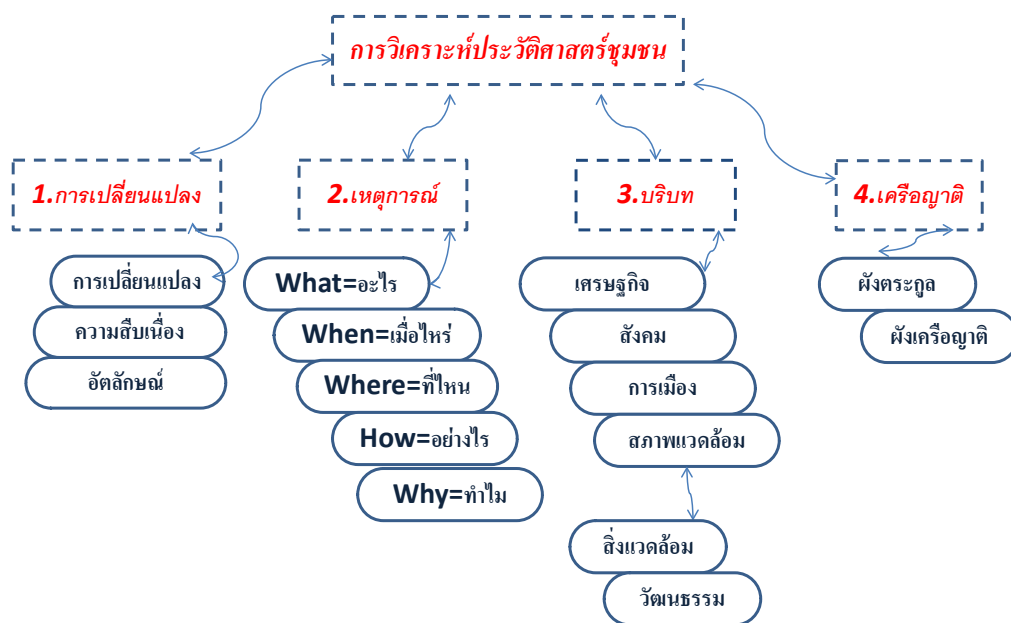
2.3.3 การเก็บข้อมูลและหลักฐาน ประวัติศาสตร์ชุมชนต้องการการอธิบายเรื่องราวของชุมชนในอดีตที่เป็นเรื่องราวของบุคคล ครอบครัว สถานที่ ความสัมพันธ์ของคนกับคนในชุมชน คนกับสิ่งแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในการศึกษาต้องร่วมกันพิจารณาว่าอะไรเป็นเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง

วิธีการเก็บข้อมูลและหลักฐานต่างๆ

1. ใช้การสัมภาษณ์ให้เรื่องเล่าราวในอดีต เรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนานของพื้นที่
2. เอกสารและหนังสือที่หาได้ในท้องถิ่น หนังสือที่ระลึกในโอกาสต่างๆ ทั้งเกี่ยวกับสถานที่และบุคคล
3. ภาพถ่ายที่มีการเก็บไว้ในชุมชน ภาพเกี่ยวกับครอบครัว สถานที่ สิ่งแวดล้อมต่างๆ
4. สิ่งก่อสร้างและอาคารต่างๆ ที่สามารถย้อนระลึกถึงเหตุการณ์ในอดีต
5. ข้อมูลที่มาจากจินตภาพที่มาจากการบอกเล่าก็สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้

การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนได้เห็นคุณค่าของอดีตที่มีอยู่และสร้างความรัก ความสามัคคีกันในชุมชน การเก็บข้อมูลนอกจากสัมภาษณ์เป็นบุคคล กลุ่มบุคคล ตามที่นักวิจัยชาวบ้านเป็นผู้คัดเลือกแล้ว ยังต้องมีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและอภิปรายกันเพื่อให้ข้อมูลมีการตรวจสอบ ขยายข้อมูล และร่วมกันเรียนรู้ในระหว่างผู้วิจัยด้วย

2.3.4 การวิเคราะห์ คือการเชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆ เข้าด้วยกัน ในการทำวิจัยชุมชนใช้หลักการวิเคราะห์ระหว่างการเก็บข้อมูลโดยตัวนักวิจัยเองและวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อระดมความคิดเห็นจากผู้รู้คนอื่นๆ

ภาพที่ 2.7 การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ชุมชน

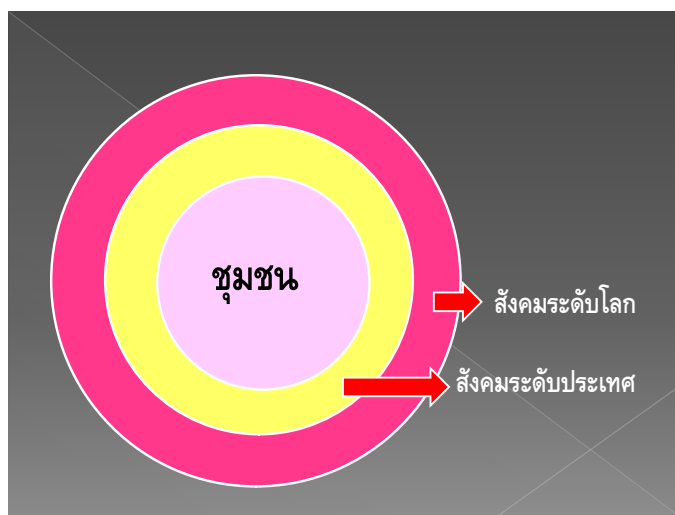
1. วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง เพื่อทำความเข้าใจ และให้เหตุผลใน 3 เรื่อง คือ การเกิด การดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขที่ทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้น การวิเคราะห์หาความสืบเนื่อง และการเปลี่ยนแปลง จะทำให้รู้ว่าอะไรที่มีมาในอดีตและยังคงอยู่ ซึ่งจะช่วยให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชน

2. วิเคราะห์เหตุการณ์ ในทางประวัติศาสตร์จำเป็นต้องทำความเข้าใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเด็นต่อไปนี้คือ มีเรื่องอะไรเกิดขึ้น เกิดขึ้นเมื่อไหร่ เกิดขึ้นที่ไหน เกิดขึ้นอย่างไร และทำไมจึงเกิดขึ้น คำถามเหล่านี้ทำให้ได้รู้รายละเอียดและเป็นการตรวจสอบความเข้าใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การอภิปรายจะช่วยให้ความกระจ่างทำให้ข้อมูลที่เล่ามีการตรวจสอบกัน

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนที่เน้นชาวบ้านเป็นผู้ทำวิจัยและเป็นผู้ให้ข้อมูลเพื่อกระตุ้นความทรงจำที่ดีในอดีต การแม่นยำกับข้อมูลรายละเอียดในเรื่องราวของเหตุการณ์ที่เล่าอาจจะไม่จำเป็นมากนัก แต่ก็ต้องสามารถประมาณระยะเวลาที่เกิดเหตุการณ์ได้ เช่น ในสมัยพ่อ แม่ หรือสมัยปู่ ย่า ตา ยาย ในช่วงเวลาไหน ทั้งนี้เพื่อสามารถเล่าเรื่องราวอื่นๆที่เป็นบริบทที่เกิดขึ้นในระยะนั้น และนำไปเชื่อมโยงสู่การวิเคราะห์ในที่สุด ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจและให้เหตุผลต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น

3. วิเคราะห์บริบท บริบทคือสภาวะแวดล้อม ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยทั่วไปเราเชื่อว่าบริบทนั้นมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชน ชุมชน

ไม่ได้ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเลย และสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบชุมชนนี้เองที่เป็นทั้งเงื่อนไข การเกิด การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง บริบทนี้มีทั้งที่อยู่ในชุมชน ระดับชาติ ระดับประเทศ และระดับโลก ชุมชนจะถูกห่อหุ้มโดยบริบทนี้เป็นชั้นๆ ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อชุมชน

ภาพที่ 2.8 การวิเคราะห์บริบท

การเข้าใจบริบททำให้ชาวบ้านสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวของตนเองกับสภาพภายนอกได้ และเข้าใจว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่อยู่ในระดับประเทศและโลกอย่างไร เข้าใจถึงเงื่อนไขต่อสภาพต่างๆ ที่อยู่รอบชุมชน การเข้าใจบริบทสามารถนำไปสู่ความเข้าใจของสังคมได้ด้วย ทำให้เรารู้ว่าเราอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

4. วิเคราะห์เครือข่าย คือการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคนในเนวราบ ชุมชนเป็นสังคมที่เกี่ยวข้องกันไม่เฉพาะแต่ทางสายเลือดเท่านั้นแต่เป็นสังคมที่นับกันเป็นญาติพี่น้อง สังคมเครือข่ายเป็นสังคมที่มีความเสมอภาคกัน สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมเครือข่าย การตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนมักจะมีคนในตระกูลเดียวกันหรือไม่ก็ตระกูลมาตั้งถิ่นฐานบริเวณเดียว คนเหล่านี้มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติโดยการแต่งงานกัน ดังนั้นชุมชนหรือหมู่บ้านไทยในอดีตจึงเปรียบเสมือนครอบครัวเดียวกันที่มีความผูกพัน ถ้อยที ถ้อยอาศัยกัน สังคมจึงมีความรักสามัคคี นับถือกันเป็นญาติพี่น้อง ไปมาหาสู่กัน ร่วมแรงกันทำงาน ร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรคที่เกิดขึ้น และแบ่งปันทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ คนในชุมชนสร้างสำนึกในการเป็นเครือญาติโดยการนับถือผู้เฒ่า ผู้แก่ในชุมชน เรียกขานกันโดยมีลำดับชั้นญาติ ได้แก่ พี่ ป้า น้า อา ลุง เป็นคำนำหน้า หากสังคมใดมีความเป็นเครือญาติกันสูงสังคมนั้นก็จะมีความผูกพัน เหนียวแน่นกัน มีน้ำใจมีการ

แบ่งปันกัน การเป็นสังคมแบบเครือข่ายนี้ทำให้เกิดสังคมแบบจารีต ยึดมั่นอยู่กับวัฒนธรรม ประเพณี และมีวัฒนธรรมและประเพณีเฉพาะถิ่นที่ร่วมกันสร้างขึ้น ความสัมพันธ์นี้ส่งผลต่อ อัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของชุมชน

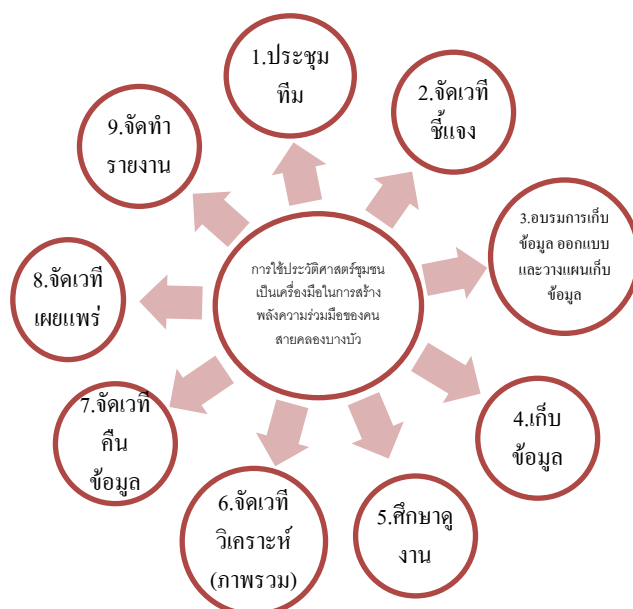
ความเป็นเครือญาตินี้หมดไปมีสาเหตุมาจากภายนอกซึ่งมาจากรัฐและทุนที่มาทำลาย ความเป็นชุมชนเครือญาติ เปลี่ยนความสัมพันธ์แนวราบไปสู่ความสัมพันธ์แนวตั้งคือเป็นเรื่องอำนาจและผลประโยชน์ (ดู อัมพล จะปาศิยา สังคมท้องถิ่นกับความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่หายไป อ้างจาก www.lek-prapai.org/watch.php?id=1015 เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2556)

ในการวิเคราะห์สังคมเครือญาติจำเป็นต้องวิเคราะห์เรื่องราวของครอบครัวแต่ละครอบครัว ทำฝั่งตระกูล และฝั่งเครือญาติ การทำลักษณะเช่นนี้จะเห็นความสัมพันธ์ทางสายเลือดของคนในชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้มี 9 ขั้นตอน คือ 1. ประชุมทีม 2. จัดเวทีชี้แจง 3. อบรมการเก็บข้อมูล ออกแบบและวางแผนเก็บข้อมูล 4. เก็บข้อมูล 5. ศึกษาดูงาน 6. จัดเวทีวิเคราะห์(ภาพรวม) 7. จัดเวทีคืนข้อมูล 8. จัดเวทีเผยแพร่ และ 9. จัดทำรายงาน

ในกระบวนการวิจัยประกอบด้วย 9 ขั้นตอนใช้หลักการการมีส่วนร่วมและหลักการ ประวัติศาสตร์ชุมชน ชุมชนเป็นเจ้าของ ต้องจัดทำโดยชุมชน และเพื่อชุมชน

ภาพที่ 2.9 แผนผังการทำงาน 9 ขั้นตอน

ขั้นตอน 1 ประชุมทีมวิจัย เปิดเวทีรับฟังความคิดเห็น

ขั้นตอนนี้มาจากหลักการที่ว่า การทำงานวิจัยต้องสร้างโจทย์วิจัยจากชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของประวัติศาสตร์ของตนเองอย่างแท้จริง การเปิดการประชุมขั้นตอนนี้สำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นขั้นตอนแรกที่ชุมชนจะได้มีส่วนร่วมในการแสดงเจตจำนงที่ต้องการให้ประวัติศาสตร์ของตนได้มีการจดบันทึกและส่งต่อความทรงจำไปยังบุตรหลานของตน

ขั้นตอนนี้ ได้ดำเนินไป 4 ครั้ง ผู้เข้าร่วมคือ ตัวแทนชาวบ้านสายคลองบางบัว อาจารย์มหาวิทยาลัยเกริก และโหนดสุวรรณภูมิ (สกว.) ในการดำเนินงานได้ยึดหลักการให้ชาวบ้านเป็นผู้คิด ผู้ตัดสินใจในการทำวิจัยด้วยตัวเอง

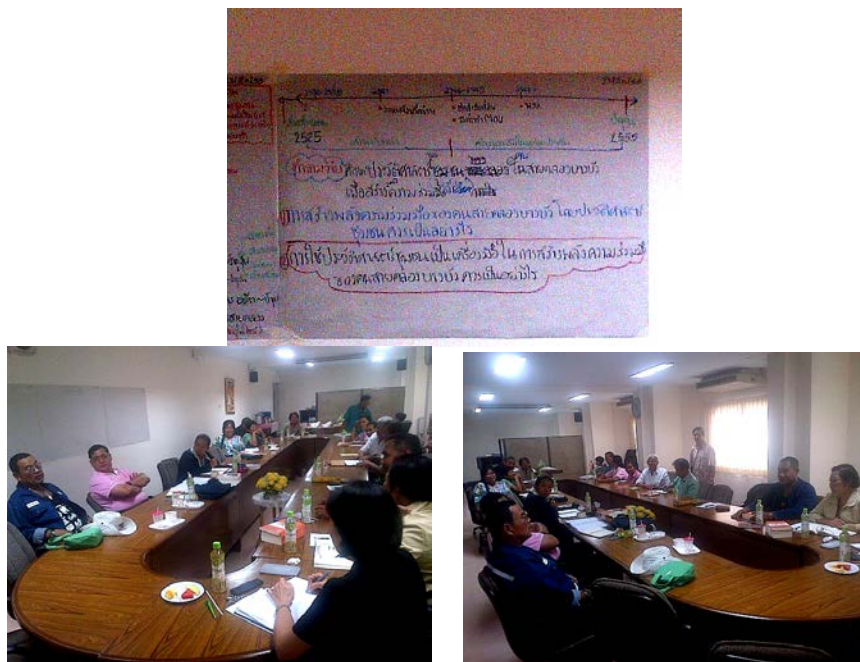
ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 29 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2555 ได้มีการประชุมชาวบ้านเพื่อหาโจทย์วิจัย และชาวบ้านได้เสนอว่าต้องการศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน

รูปภาพ 2.2 การประชุมชาวบ้านสายคลองบางบัว อาจารย์มหาวิทยาลัยเกริก และโหนดสุวรรณภูมิ เพื่อหาโจทย์วิจัยเมื่อวันที่ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2555 ณ มหาวิทยาลัยเกริก

ครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 23 มีนาคม และวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2555 เป็นการประชุมเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยและออกแบบงานวิจัยทั้งหมดรวมทั้งกำหนดงบประมาณที่มาจากค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้นด้วย โดยชาวบ้านเป็นผู้กำหนดประเด็น ความต้องการที่จะใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนของตนเอง

ชาวบ้านได้กำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษาทั้งหมด 7 ประเด็นที่อยากรู้คือ 1. การจัดทำแผนผังสายคลอง (บางบัว) ตั้งแต่ดั้งเดิม และเส้นทางใหม่ 2. ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินของคนในเขตบางเขน และสายคลองบางบัว 3. ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องของการต่อสู้ของชุมชนในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิของคนริมคลอง การถือครอง และการจัดสรรที่ดินให้แก่คนริมคลอง 4. ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนในมุมประเด็นต่างๆ (รูปแบบและวิถีการทำมาหากิน รูปแบบการใช้ชีวิต รูปแบบของวัฒนธรรมกระบวนการเกี่ยวกับความคิด / ความเชื่อ / ภูมิปัญญา) 5. ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ของคนกับคน / คนกับคลอง 6. ข้อมูลและปัจจัยและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของคนสายคลองบางบัว และ 7. ข้อมูลการต่อสู้ และการสร้างเครือข่ายชุมชน

รูปภาพที่ 2.3 การประชุมเมื่อวันที่ 23 มีนาคม และวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2555
เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยและออกแบบงานวิจัย

การออกแบบวิธีการวิจัย สํารวจ พื้นที่ภาคสนาม และหาศูนย์ที่รวบรวมของเก่าในชุมชน
หลักฐานที่สามารถนำมาใช้ในการวิจัยมีดังนี้

- รูปภาพคน ธรรมชาติ สิ่งก่อสร้าง
- เอกสาร บันทึกความทรงจำ โฉนดที่ดิน
- เอกสารทางราชการ การขุดคลอง ระเบียบกฎหมาย
- วัตถุโบราณ (ทั้งสังหาริมทรัพย์ และอสังหาริมทรัพย์)
- สัมภาษณ์กลุ่ม (มีการแลกเปลี่ยน/ซักถาม) สัมภาษณ์เดี่ยว คัดเลือกบุคคลที่สามารถให้
ข้อมูลได้

- จัดการสนทนากลุ่ม (เพื่อทบทวนเหตุการณ์ และหาจุดเปลี่ยน)

ที่ประชุมได้มอบหมายให้ทีมอาจารย์ไปดำเนินการพัฒนางานให้เป็นเอกสาร โครงการวิจัย
โดยทีมอาจารย์ได้รับมอบหมายให้ทำงานเพิ่ม คือ เขียนความสำคัญของปัญหาและสมมติฐานการ
วิจัย

ในการประชุมทั้ง 3 ครั้ง ชาวบ้านมีความเห็นร่วมกันว่าประวัติศาสตร์ชุมชน จะทำให้
ชุมชนเห็นคุณค่าของตนเอง เกิดความภาคภูมิใจและเป็นการทำให้ชาวบ้านใช้ชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี
นอกจากนี้ประวัติศาสตร์ชุมชนยังจะทำให้เยาวชนรับรู้เรื่องราวของบรรพบุรุษ และตระหนักถึง

คุณค่าที่บรรพบุรุษได้ร่วมกันต่อสู้มา ความรู้นี้จะเป็นเกราะป้องกันชุมชนและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในอนาคต

ครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2555 ได้นำเสนอโครงการวิจัยต่อผู้ทรงคุณวุฒิที่ฝ่ายวิจัยชุมชนสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และ โหนดสุวรรณภูมิเป็นผู้เรียนเชิญมา ผู้เข้าร่วมประชุมคือทีมงานวิจัยทั้งหมด อาจารย์ 5 ท่าน และชาวบ้าน 12 คน

รูปภาพที่ 2.4 การนำเสนอโครงการวิจัยต่อผู้ทรงคุณวุฒิ เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2555

ณ มหาวิทยาลัยเกริก

ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอให้โครงการวิจัยเป็นการทำงานของชาวบ้าน ไม่ใช่การทดแทนโดยอาจารย์และต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของเยาวชนด้วย ส่วนที่โครงการต้องนำไปปรับปรุงและเขียนให้ชัดเจนขึ้นคือการมีส่วนร่วมของเยาวชนและปรับกรอบแนวคิดการทำวิจัยให้ชัดเจน

ขั้นตอนที่ 2 จัดเวที ชี้แจงทำความเข้าใจการทำงาน

ขั้นตอนนี้เป็นการทำความเข้าใจโครงการวิจัยที่ได้รับทุนวิจัยกับชาวชุมชนสายคลองบางบัว โดยชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการวิจัย แผนการทำงานวิจัย ข้อตกลงที่เกิดขึ้นจากการทำสัญญา

มีการประชุมชี้แจงจัดขึ้นในวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ.2555 ได้จัดการประชุมชี้แจงโครงการ โดยได้จัดทำร่วมกับโครงการอื่นๆ อีก 2 โครงการ คือโครงการ “การจัดสวัสดิการเครือข่ายองค์กรชุมชนเขตบางเขน” และ โครงการ “แนวทางการจัดการขยะของเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านมั่นคง ชุมชนบางบัว เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร” จำนวนผู้เข้าประชุมทั้งหมด 165 คน

รูปภาพ 2.5 การประชุมชี้แจงโครงการ เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ.2555 ณ มหาวิทยาลัยเกริก

ขั้นตอนที่ 3 อบรมการเก็บข้อมูล ออกแบบและวางแผนเก็บข้อมูล

ในขั้นตอนนี้ได้ดำเนินการ คือ

1. อบรมวิจัยทีมวิจัย (การประชุมในวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2555)

เป็นการอบรมทั้งชาวบ้านและอาจารย์เพื่อให้เข้าใจเรื่องการวิจัย ประวัติศาสตร์ การวิจัยแม้โดยเนื้อหาจะเป็นเรื่องของชาวบ้านอยู่แล้ว แต่ทีมวิจัยต้องทำความเข้าใจในปรัชญาและระเบียบวิธีการด้วย เพื่อให้เดินแนวทางการศึกษาและได้ผลงานมีความถูกต้อง

รูปภาพที่ 2.6 อบรมการวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชน วันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ.2555 ณ มหาวิทยาลัยเกริก

เนื้อหาที่อบรม มีประเด็นสำคัญคือ 1. ความหมายของประวัติศาสตร์ 2. วิธีการทางประวัติศาสตร์ 3. ประวัติศาสตร์ชุมชนคืออะไร 4. กลยุทธ์การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน 5. ประโยชน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน พร้อมกับทำความเข้าใจการเขียนประวัติศาสตร์ชุมชนต้องเริ่มจากประวัติศาสตร์ครอบครัวก่อน

การมอบหมายงาน ในการประชุมครั้งนี้ได้มอบหมายให้นักวิจัยชุมชนหาบุคคล แต่ละชุมชน ค้นหาบุคคลสำคัญที่สามารถให้ข้อมูลชุมชนละ 5 คน พร้อมทั้งค้นหาเอกสาร ภาพ สิ่งของ วัตถุอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ของแต่ละชุมชน ทั้งนี้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการอ้างอิงต่อไป

2. ออกแบบและวางแผนการเก็บข้อมูล (การประชุมในวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.2555)

รูปภาพที่ 2.7 ออกแบบและวางแผนการเก็บข้อมูล และชาวบ้านนำเสนอรายชื่อผู้รู้ที่ควรไป สัมภาษณ์แต่ละชุมชน วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.2555 ณ มหาวิทยาลัยเกริก

ทีมวิจัยชุมชนได้ประชุมเพื่อประเมินผลและติดตามความก้าวหน้า ผลการดำเนินการเก็บข้อมูลของทีมวิจัยชุมชน พร้อมรับทราบปัญหาการดำเนินการ เพื่อหาแนวทางแก้ไขโดยให้ตัวแทนทีมวิจัยชุมชน แต่ละคนรายงานผลการเก็บข้อมูล ปัญหา และสรุปประเมินผลข้อมูล

ข้อมูลที่ชาวบ้านนำเสนอส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวในปัจจุบัน เช่น ประชาชนชุมชน ขนาดที่ตั้งชุมชน ปีที่จัดตั้งบ้านมั่นคง ข้อมูลที่ได้มาเป็นข้อความที่ขาดรายละเอียด ไม่สามารถนำไปสู่ความเข้าใจเชิงประวัติศาสตร์ได้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นจะต้องเก็บข้อมูลร่วมกันและให้ชาวบ้านได้เรียนรู้วิธีการเก็บข้อมูลตามที่ได้อบรมมาแล้ว เป็นการฝึกการเก็บข้อมูลให้แก่ชาวบ้าน

ที่ประชุมได้วางแผนการเก็บข้อมูล โดยให้ตัวแทนชุมชนเสนอชื่อบุคคลสำคัญของชุมชน แต่ละชุมชนที่สามารถให้ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ โดยกำหนดชุมชนละอย่างน้อย 1-3 คน แต่ละคนที่นักวิจัยชาวบ้านเสนอมานั้นจะต้องระบุว่าข้อมูลสำคัญที่จะได้คืออะไร ทั้งนี้เพื่อให้ข้อมูลครบถ้วนไม่ซ้ำกันมากเกินไป

ที่ประชุมได้กำหนดผู้ประสานงานติดต่อบุคคลสำคัญของแต่ละชุมชน เพื่อนัดหมาย สัมภาษณ์กำหนดวันสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ และได้กำหนดลงพื้นที่ครั้งแรก เสาร์ที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 เวลา 8.30 นาฬิกา โดยกำหนดให้แต่ละชุมชนหาเยาวชนเข้าร่วมลงพื้นที่ด้วย ที่ประชุมได้กำหนดลงพื้นที่ชุมชนก้าวหน้าและชายคลองบางบัวในครั้งแรก

ที่ประชุมวางแผนที่จะร่วมกันเรียนรู้ ทำความรู้จักชุมชนของกันและกันทั้งนี้เพื่อให้สามารถเขียนประวัติศาสตร์สายคลองบางบัวร่วมกันได้ โดยจะเป็นการเก็บข้อมูลในพื้นที่พร้อมๆ กันให้มากที่สุดเท่าที่ทำได้

3. ออกแบบและวางแผน การดำเนินงานวิจัย 6 เดือนหลัง (การประชุมวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ.2556)

1) ได้มีการรายงานผลการดำเนินงานวิจัย 6 เดือนในเรื่องความก้าวหน้าของการวิจัย การเงิน ทีมวิจัย และเรื่องทีมนักศึกษาที่เข้ามาช่วยงาน เพื่อทราบ

2) รายงานผลการนำเสนองานวิจัย 6 เดือนในงานเครือข่ายโหนดสุวรรณภูมิ วันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2556 ณ คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ผู้แทนคณะวิจัยที่นำเสนอ มีชาวบ้าน 4 ท่านคือ คุณศิริพรรณ เกิดแก่น คุณสมศรี เกิดสาย คุณชัยรัตน์ เลี้ยงบุตร คุณฉัฐภัทรธร เนศชัยลือฤทธิ์ และนักศึกษา 1 ท่าน คุณพัทธนันท์ ไตรวรรณวิชัย

ผลจากการนำเสนอ ผู้ทรงคุณวุฒิจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ตั้งคำถาม 3 ประเด็น

1. งานวิจัยชิ้นนี้จะกระตุ้นจิตสำนึกชุมชนได้อย่างไร ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ
2. ชาวชนจะเข้าร่วมในงานวิจัยนี้อย่างไร
3. นักศึกษาที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัย ยังไม่แสดงบทบาทที่ชัดเจน

คณะวิจัยได้มีความเห็นร่วมกันว่าการศึกษาระดับชาติศาสตร์เพื่อรู้ความมาของชุมชน การเข้าร่วมเรียนรู้ทำให้เกิดพลัง ซึ่งเกิดขึ้นทั้งจากตัวนักวิจัยชาวบ้านและผู้ให้ข้อมูล เป็นการสร้างพลังทั้งความร่วมมือ และความภาคภูมิใจในประวัติของชุมชนตัวเอง

ในส่วนเยาวชนที่จะเข้าร่วมในงานวิจัยชิ้นนี้ การนำเยาวชนเข้าร่วมในการเก็บข้อมูลมีปัญหา เพราะการทำวิจัยอยู่ในช่วงวันธรรมดาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเยาวชนต้องไปโรงเรียนไม่สามารถเข้าร่วมได้ คณะวิจัยเห็นว่าอย่างไรก็ตามเยาวชนจะสามารถเข้าร่วมในช่วงการทำประวัติศาสตร์ครอบครัว

ด้านนักศึกษาในบทบาทของผู้ช่วยนักวิจัย ที่ประชุมเห็นด้วยที่จะให้นักศึกษาเข้ามาช่วยดูแลและฝึกให้ชาวบ้านเขียนประวัติศาสตร์ครอบครัว

3) แผนงานที่จะทำต่อไป

3.1 ทำประวัติศาสตร์ครอบครัว โดยมอบให้คุณพัทธนันท์ ไตรวรรณวิชัย เป็นผู้รับผิดชอบ

3.2 วางแผนงานและกำหนดเวลาดำเนินงานตามโครงการที่เหลือ 4 เรื่อง

- ศึกษาดูงาน วันที่ 3-4 พฤษภาคม พ.ศ.2556 ที่จังหวัดจันทบุรี
- เวทีการวิเคราะห์ วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ.2556 ณ มหาวิทยาลัยเกริก โดยเชิญ

ตัวแทนชาวบ้านชุมชนละ 5 คน

- เวทีคืนข้อมูล วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2556 ณ มหาวิทยาลัยเกริก เป็นตัวแทนชาวบ้านชุดเดิมที่เข้าร่วมในเวทีวิเคราะห์ชุมชนละ 5 ท่าน

- เวทีเผยแพร่ วันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2556 ณ ชุมชนบางบัว

3.3 การแบ่งงานของนักวิจัยเพื่อจัดทำข้อมูลแต่ทำหัวข้อตามเส้นเวลาประวัติศาสตร์ที่ได้ออกแบบไว้

- บริบทชุมชนและสรุปผลงานวิจัย ผู้รับผิดชอบ รองศาสตราจารย์ปรีชา พันธุ์แน่น และคุณวราภรณ์ ปานะพิพัฒน์

- ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน การขุดคลองและวิถีชีวิตชาวนา ผู้รับผิดชอบ รองศาสตราจารย์ ดร.พรรณี บัวเล็ก คุณศิริพรรณ เกิดแก่น คุณสมศรี เกิดสาย คุณพุดิภาณุ เพ็งงาม และคุณนพชัย พลเรืองทอง

- ยุคคนไม่มีตัวตนและคนไร้สิทธิ (ทศวรรษ 2510- 2540) ผู้รับผิดชอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุมล มนัสฤดี คุณชัยรัตน์ เลี้ยงบุตร คุณอภิญญา สีสรโส คุณละออง เสือศิริ และคุณฉัตรภัทรธร เนศชัยลือฤทธิ

- ยุครวมตัวสู่การพัฒนา การสร้างตัวตน สิทธิ และศักดิ์ศรีของคนในชุมชน (ทศวรรษ 2540-2550) ผู้รับผิดชอบ อาจารย์โกจนาท เจริญสุข คุณวราภรณ์ ปานะพิพัฒน์ คุณกนกศักดิ์ วิภาตกนก

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บข้อมูล

1. การเก็บข้อมูลภาคสนาม ทีมวิจัยมีความตั้งใจที่จะไปเก็บข้อมูลทุกชุมชนพร้อมกัน ในการเก็บข้อมูล นักวิจัย (อาจารย์และตัวแทนชุมชน) ร่วมกันที่จะทำความเข้าใจเชิงกายภาพ และวิถีชีวิตของคนที่อยู่ในสายคลองบางบัวร่วมกัน โดยฝ่ายชาวบ้านจะทำหน้าที่คัดเลือกบุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่นักวิจัยทั้งหมดควรได้ศึกษาเรียนรู้

การลงพื้นที่ที่ผ่านมาทั้งหมด

ตารางที่ 2.1 แสดงการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมด

ครั้งที่	วันที่	ชื่อผู้ให้ข้อมูล	อายุ	ชุมชน	ข้อมูลสำคัญ
1	17 พ.ย. 55	สมนึก นกแก้ว	75 ปี	ก้าวหน้า	เป็นอดีตชาวนาเกิดที่สายคลองบางบัว ไม่เคยย้ายถิ่น ดังนั้นท่านจึงเห็นเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน

ครั้งที่	วันที่	ชื่อผู้ให้ข้อมูล	อายุ	ชุมชน	ข้อมูลสำคัญ
					สายคลองในช่วงอายุของท่าน และท่านยังสามารถเล่าเรื่องราวที่ย้อนกลับไปในสมัยรุ่นพ่อแม่และปู่ย่าของท่าน
2	17 พ.ย. 55	ปรีชา ลือสมาน	72 ปี	พัฒนาใต้	ท่านเป็นอดีตนายประจูน้า เป็นผู้เปิดเปิดประจูน้าและดูแลพื้นที่สายคลองบางบัวให้กับกรมชลประทาน ท่านเห็นการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในสายคลองแห่งนี้ ท่านยังเป็นผู้ร่วมต่อสู้เพื่อเปิดทางออกสู่โลกภายนอกให้แก่ผู้ในสายคลองด้วย ดังนั้นคนในชุมชนจึงเคารพรักท่าน
3	17 พ.ย. 55	ชะอุม จันมา	71 ปี	ช า ย ค ล อ ง บางบัว	ข้อมูลพัฒนาการของพื้นที่ ก่อนหน้าและหลังการเข้ามาของหมู่บ้านจัดสรร
4	19 พ.ย. 55	สัมฤทธิ์ ผ่องอำไพ	80 ปี	เชิงสะพานไม้ 1	วิถีชีวิตชาวนา ภูมิความรู้ทางการทำอาหารและถนอมอาหาร วัฒนธรรมของสายบางบัวในอดีต
5	19 พ.ย. 55	ทิพย์ วารีสมพงษ์	63 ปี	สามัคคีร่วมใจ	วิถีชีวิตชาวนา การเลิกทำนา การเปลี่ยนของพื้นที่บริเวณนี้หลังจากเลิกทำนา และการเปลี่ยนแปลงในอาชีพหลังจากเลิกทำนา การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม การเริ่มโครงการบ้านมั่นคงหลังแรก (บ้านมั่นคง แม่ครัวหวาน อาชีพหาปลา ช่างชุมชน โรงสีเก่า)
6	19 พ.ย. 55	สงวน พลอยขาว	86 ปี	บางบัว	ผู้อพยพเข้ามาหลัง พ.ศ.2500 เป็นผู้เห็นเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสายคลองบางบัวในช่วง 50 ปี เป็นผู้ร่วมก่อตั้งเครือข่ายสายคลองบาง

ครั้งที่ ที่	วันที่	ชื่อผู้ให้ข้อมูล	อายุ	ชุมชน	ข้อมูลสำคัญ
					บัว โครงการบ้านมั่นคง และ การต่อสู้รวมพลังของชุมชน
7	19 พ.ย. 55	สุดใจ ปลอดโคก สูง	69 ปี	บางบัว	วิถีชีวิตของคนที่อยู่ในสายคลองบางบัว ในอดีต ผู้เสียสละในการยกที่ดินของ ตนเองให้แก่ชุมชนเพื่อให้โครงการบ้าน มั่นคงสามารถดำเนินได้
8	3 ธ.ค.55	จันทร์ทอง จันทรีสี	67 ปี	ร้อ อ ย กรอง	การทำนาในอดีต ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำเสีย ที่สายคลองบางบัว ประเพณีวัฒนธรรม ในอดีต
9	3 ธ.ค. 55	ดุสิต ช้างเขาวัว	69 ปี	ร่น ไ หม่ พัฒนา	การปกครองกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในอดีต ทำอิฐ เป็นประธานชุมชนมา 18 ปี การ บริหารจัดการชุมชน การขยายตัวของ ชุมชน ในช่วง 50 ปี
10	3 ธ.ค.55	จ่านง นุชเทศ	71 ปี	ร่ว ม ไ จ พั ฒ น า เหนือ	เล่าเรื่องที่ดินและการถือครองที่ดินใน สายคลองบางบัว ประวัติคลองและ ชุมชน คนที่อยู่เดิมในอดีตทั้งคนไทย และมอญ การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคน ริมคลอง วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม ของชาวนาในอดีตที่อยู่ริมคลอง
11	3 ธ.ค.55	แฉล้ม พรฤทธิ	89 ปี	ร่ว ม ไ จ พั ฒ น า เหนือ	การเข้ามาอยู่ของชาวมอญในสายคลอง บางบัวและทุ่งบางเขนในอดีต วิถีชีวิต ของชาวมอญที่อยู่ในสายคลอง
12	14 ธ.ค. 55	จินดา บำรุงศรี	77 ปี	บ้าน บางเขน	เล่าสภาพของบางเขนเมื่อ 60 ปีที่แล้ว เป็นป่าห้วยคา ชาวนากำลังเลิกทำนา นับเป็นคนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาอยู่ บริเวณนี้เมื่อเริ่มพัฒนาสถานที่ราชการ

ครั้งที่ ที่	วันที่	ชื่อผู้ให้ข้อมูล	อายุ	ชุมชน	ข้อมูลสำคัญ
					โดยรอบอนุสาวรีย์ และเริ่มมีบ้านเช่า ร้านค้า เกิดขึ้น
13	14 ธ.ค. 55	ราพิง ช้างโลก	63 ปี	บ้าน บางเขน	เล่าเรื่องความสัมพันธ์ของคนที่บ้านเขน ในอดีตและปัจจุบัน
14	14 ธ.ค. 55	เพ็ญศรี บกมน	80 ปี	บ้าน บางเขน	มาอยู่ที่บางเขนเมื่ออายุ 35 ปี คือเมื่อ ประมาณปี พ.ศ. 2510 เล่าเรื่องพื้นที่ บริเวณนี้โดยรอบ ทั้งโรงเรียนไทยนิยม ตลาดสะพานใหม่
15	14 ธ.ค. 55	ประนอม พูน สวัสดิ์	75 ปี	บ้าน บางเขน	เล่าเรื่องการมาอยู่ที่บริเวณนี้เมื่อพ.ศ. 2510 เล่าเรื่องสภาพพื้นที่โดยรอบ อนุสาวรีย์บางเขน การคมนาคมใน บริเวณนี้ ตลาดโสกาที่ไม่มีคนเช่า การ ตั้งสถานที่ราชการบริเวณนี้
16	14 ธ.ค. 55	สม บูรณ์ อิ่ม เพชร	54	บ้าน บางเขน	เล่าเรื่องการเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้ เมื่อปี พ.ศ.2525 มาอยู่บ้านของปู่กับย่า มาขาย ของชำ ความประทับใจเมื่อมีการสร้าง บ้านมั่นคง
17	14 ธ.ค. 55	อ า ไ พ แ พ สมพงษ์	7 6 ปี	อุทิศ นุสรณ์	เล่าเรื่องวิถีชีวิตชาวนาที่เช่าที่ดินทำกิน ในทุ่งบางเขน การทำนา การหาอยู่หา กิน การถนอมอาหาร การหวนระลึกถึง ความงดงามในอดีตในวิถีชีวิตของ ชาวนาที่ทุ่งบางเขน และความสัมพันธ์ ระหว่าง ชาวชุมชนกับวัดพระศรี มหาธาตุ
18	21 ม.ค. 56	วิไล ชุนวล	90 ปี	ชุมชนยิ้ม สยาม	เล่าเรื่องวิถีชีวิตชาวนาในอดีต การ เปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในเขตดอนเมือง และบางเขน การสูญเสียที่ดินของ ชาวนา

ครั้งที่	วันที่	ชื่อผู้ให้ข้อมูล	อายุ	ชุมชน	ข้อมูลสำคัญ
19	21 ม.ค. 56	พระครูจันท เจ้าอาวาสวัด หลักสี่	67 ปี	วัดหลักสี่	ความเป็นมาของวัด และเรื่องราวในอดีต ของชีวิตชาวนาบริเวณบางเขน
20	1 ก.พ. 56	พระครูปลัด มนัส สุขมโน เจ้าอาวาสวัดบาง บัว พระครูวินัยธร ถวิล สุธาสคร	44 ปี 72 ปี	วัดบาง บัว	ประวัติวัด การเปลี่ยนแปลงรอบๆ วัด การถือครองที่ดินบริเวณบางเขนบน ถนนรามอินทราและพหลโยธิน วิถีชีวิตชาวนาที่ทุ่งบางเขนในอดีต
21	27 ก.พ. 56	ชายบรรจง ม่วง เอม(เมืองคอน)	84 ปี	บางบัว (ร่วมใจ พัฒนา ได้)	เรื่องการทำนาในอดีต เหตุการณ์ ประวัติศาสตร์ที่รัชกาลที่ 8 และ รัชกาล ที่ 9 มาหว่านข้าวที่นา(ปัจจุบันคือศูนย์ พุทธศาสนาของวัดศรีมหาธาตุ)
22	27 ก.พ. 56	ลุงถนอม มีเถ้า	66 ปี	ตลาด บางเขน	มาอยู่ที่ตลาดบางเขนเมื่อประมาณปี พ.ศ.2516 คือเมื่อ 40 ปีที่แล้ว ตลาด บางเขนอยู่ในยุคสุดท้าย ตลาดบางเขน เลิกไปเมื่อปี พ.ศ.2536 และท่านเป็นครู ภูมิปัญญา และบ้านของท่านเป็นแหล่ง เรียนรู้ของชุมชนทางด้านการทำหัวโขน
23	27 ก.พ. 56	คุณและ บันทึกภาพ สถานที่สำคัญ ได้แก่ โรงเจที่ ตลาดบางเขน ศาลเจ้าแม่ทับทิม โรงสีเก่า		ตลาด บางเขน	โรงเจแห่งนี้มีกระถางรูปของรัชกาลที่ 5 ศาลเจ้าแม่ทับทิม โรงสีเก่า แสดงให้การ เป็นชุมชนที่มีทั้งคนไทยและคนจีนเข้า มาอยู่อาศัย ตลาดบางเขนเป็นทั้งตลาดน้ำและตลาด บก เป็นศูนย์กลางการค้าที่ใหญ่ที่สุดของ บางเขนในอดีต และเป็นตลาดน้ำที่

ครั้งที่	วันที่	ชื่อผู้ให้ข้อมูล	อายุ	ชุมชน	ข้อมูลสำคัญ
		โครงสร้าง อาคารของตลาด เก่า ลีแยกทางน้ำ จุดตัดระหว่าง คลองบางเขน และคลองเปรม ประชากร วัดเทวสุนทรฯ			สำคัญของภาคกลาง วัดเทวสุนทรฯสร้างขึ้นหลังจากที่มีการ ตัดคลองเปรมประชากร ตั้งอยู่ที่ ลีแยก ทางน้ำ
24	25 มี.ค. 56	สมนึก นกแก้ว ละออง เสือศิริ เฉลิม นกแก้ว จำนง นุชเทศ	65 ปี 52 ปี 70 ปี 71 ปี	ก้วหน้า	เก็บข้อมูลเพิ่มเติมเรื่อง การอพยพ วิถี ชีวิต ปัญหาสุขภาพติด สิ่งแวดล้อม
25	3 เม.ย. 56	คู่ย พลอยขาว วิสัย เรืองมา สมพงษ์ นพทอง	50 ปี 56 ปี 75 ปี	บางบัว	วิถีชีวิตริมคลอง การอพยพของคนรุ่น ใหม่ สภาพน้ำคลองบางบัว และสาเหตุ การเน่าเสีย ความสัมพันธ์ของคน
26	24 เม.ย. 56	นางมานิตย์ ยิ่ง ยศ นางวิจิตร รื่นรส	62 ปี 72 ปี	คลอง หลุมไผ่	สภาพการทำนาในอดีตที่คลองหลุมไผ่ เจ้าของที่รายใหญ่ที่คลองหลุมไผ่มี 4 ราย คือ กำนันเฟื่อง 200 ไร่ นายกล้า นางเชื้อ บำรุงสิน 95 ไร่ ยายดี ยายเจียก มี 60-70 ไร่ นายครอง คงพิทักษ์ 75 ไร่ การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไปเป็นบ้าน จัดสรร และการเลิกทำนาเมื่อประมาณปี พ.ศ.2513-2514

ครั้งที่ ที่	วันที่	ชื่อผู้ให้ข้อมูล	อายุ	ชุมชน	ข้อมูลสำคัญ
27	24 เม.ย. 56	นายเจนวิทย์ ฤทธิ์กัน	72 ปี	คลอง หลุมไผ่	สภาพของชุมชนในช่วงปี พ.ศ.2523 ที่ เข้ามาอยู่ สภาพและสาเหตุของชาวนาที่ เสียที่นา และสภาพหลังจากเลิกการทำ นา การเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนที่เข้ามา ใหม่ การปกครอง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน การจัดตั้งชุมชนตามระเบียบของ กรุงเทพมหานคร ความสัมพันธ์ที่ค้างคามของคนที่อยู่เดิมกับ คนที่เข้ามาใหม่
28	24 เม.ย. 56	สมพร ภาวุธดา นนท์ ณ มหาสารคาม	79 ปี	เศรษฐกิจ วรวิ พัฒนา	การอพยพเข้ามาของคนรุ่นใหม่ และ สภาพของสายคลองหลังจากปี พ.ศ. 2528 ยาเสพติดและขโมยที่มีอยู่ชุกชุม ในชุมชน
29	24 เม.ย. 56	สิทธิชัย แสง นาค	57 ปี	เศรษฐกิจ วรวิ พัฒนา	บรรพบุรุษตระกูลแสงนาคที่เป็นชาวนา ดั้งเดิมที่บางบัว คลองรางอ้อ คลองลาด น้ำเค็ม การทำนา การถือครองที่ดินและ การสูญเสีย ที่ดิน สภาพตลาดบางบัว เป็นตลาดน้ำและตลาดบก
30	5 มิ.ย. 56	บุญทริกา ประสงค์ดี	65 ปี	วัดไทร รัตน ราม คลอง สามขา	การทำนาของคนดั้งเดิมบริเวณ นี้ ความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชน ความสัมพันธ์ของชาวนา ความสัมพันธ์ ทางเครือญาติของคนใน ชุมชนแม้ไม่ใช่ญาติก็แบ่งปัน ความ ลำบากและความสุขของชาวนา
31	1 ก.ค. 56	เจ้าหน้าที่และ ชาวบ้าน		ศาลเจ้า และ ตลาด บางบัว	ประวัติของศาลเจ้าและตลาดบางบัว และภาพที่ถ่ายจากสถานที่จริง

ในการเก็บข้อมูลและทำความเข้าใจพื้นที่ ในกิจกรรมนี้ได้มีการแบ่งการทำงานคือ

นักวิจัยชาวบ้าน	ทำหน้าที่หาผู้รู้ จัดเตรียมสถานที่ ชาวบ้านจะทำหน้าเป็นเจ้าของโครงการ แนะนำโครงการ สร้างกระบวนการซักถามและบันทึกข้อมูลของแต่ละบุคคล และกล่าวขอบคุณผู้ให้ข้อมูล
อาจารย์	ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง แนะนำการเก็บข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และเทคนิคการสัมภาษณ์ ในระหว่างสัมภาษณ์อาจารย์จะเพิ่มเติมความรู้เป็นระยะๆ ช่วยแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ระหว่างสัมภาษณ์ ทั้งนี้เพื่อเป็นบทเรียนแก่นักวิจัยชาวบ้าน ใช้การสอนแบบ learning by doing พร้อมกับให้กำลังใจ และกล่าวชื่นชมเมื่อนักวิจัยชาวบ้านสามารถดำเนินการได้ดี
นักศึกษาผู้ช่วยวิจัย	ทำหน้าที่บันทึกข้อมูลด้วยภาพเคลื่อนไหว ภาพนิ่งและบันทึกเสียงด้วยเครื่องบันทึกเสียง นอกจากนี้ยังช่วยจัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดความพร้อมในการทำงานภาคสนาม นักศึกษาจะร่วมเรียนเรื่องการวิจัยไปพร้อมกับชาวบ้าน

รูปภาพที่ 2.8 กิจกรรมลงพื้นที่สำรวจข้อมูลและสัมภาษณ์ผู้รู้ภาคสนาม ของทีมนักวิจัย

ประเด็นที่เพิ่มเติมให้ความรู้กับทีมวิจัยระหว่างการลงพื้นที่ชุมชน

1. การแนะนำตัว แนะนำโครงการ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและไว้วางใจจากผู้ให้ข้อมูล
2. ทำความเข้าใจในการเก็บข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เรื่องเวลา สถานที่ การเก็บข้อมูลรายละเอียด
3. ทำความเข้าใจเรื่องบริบทคืออะไร มีความสำคัญอย่างไรในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน บริบทมีทั้งที่อยู่ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน
4. การให้ความหมายกับเหตุการณ์ที่เป็นเหตุการณ์เชิงสัญลักษณ์ เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลถึงเรื่องราวอื่นๆ อีกมากมาย ไม่ใช่เพียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแบบธรรมดาหรือทั่วไปเท่านั้น เช่น การสร้างบ้านมั่นคงที่มีความหมายมากกว่าบ้าน แต่เป็นชีวิตใหม่ของคนในชุมชนด้วย
5. การเก็บข้อมูลให้ความสำคัญในเรื่องความสัมพันธ์ของคนกับคลองในประเด็น เชิงวัฒนธรรม เศรษฐกิจและสังคม
6. อธิบายให้เข้าใจการหาอัตลักษณ์ของชุมชนในสายคลองบางบัว พร้อมกับอธิบายความหมายของอัตลักษณ์ว่าคือสิ่งที่ชาวบ้านอธิบายถึงตัวเองที่เป็นลักษณะสำคัญ หรือลักษณะเด่นที่สุด อัตลักษณ์จะเป็นตัวบอกลักษณะสำคัญในแต่ละยุคสมัย และลักษณะเฉพาะตัวของชุมชนด้วย

นักวิจัยจะต้องปฏิบัติทุกครั้งที่ลงภาคสนามเก็บข้อมูล ดังนี้

1. ต้องทำความเข้าใจว่าบุคคลผู้มาสัมภาษณ์จะให้ข้อมูลสำคัญอะไร
2. สร้างข้อสังเกตการณ์บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่
3. เมื่อสัมภาษณ์เสร็จสิ้นก็จะมีการพูดคุยกันว่าข้อมูลสำคัญที่ได้มาคืออะไร ข้อบกพร่องในการสัมภาษณ์คืออะไร

4. สร้างการนัดหมายในการทำงานต่อไป

ข้อมูลจะถูกบันทึกในเครื่องบันทึกเสียง ภาพนิ่งและกล้องบันทึกภาพเคลื่อนไหว ข้อมูลทั้งหมดนี้จะถูกรวบรวมไว้เพื่อใช้ในการวิเคราะห์และนำไปใช้ในการวิจัยต่อไป

2. การเก็บข้อมูลประวัติครอบครัว

ประโยชน์ของการเก็บประวัติศาสตร์ครอบครัวคือ ทำให้ได้ภาพประวัติศาสตร์ ที่ได้เป็นประวัติของชาวบ้านแท้จริง ไม่ใช่เรื่องที่ไม่มีตัวตนขาดการยืนยัน ดังที่กล่าวว่าประวัติศาสตร์ชุมชนต้องเริ่มต้นจากประวัติศาสตร์ครอบครัว ซึ่งก็คือส่วนที่เล็กที่สุดของชุมชน เรื่องราวเหล่านี้จะถูกนำมาร้อยเรียงเป็นประวัติศาสตร์ชุมชน เมื่อเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ ขณะเดียวกันลูกหลานของแต่ละครอบครัวจะได้เรียนรู้เรื่องราวของครอบครัวโดยตรง และยังเป็นการรื้อฟื้นความทรงจำร่วมกันที่มีการถ่ายทอดสู่บุตรหลานของแต่ละครัวเรือน อันเป็นวัฒนธรรมที่ฝังงมที่มีอยู่ในครัวเรือนของชาวไทยในอดีต

ในการเขียนประวัติศาสตร์ครอบครัวนั้นการเดินเรื่องของแต่ละครอบครัวจะมีความต่างกัน การกำหนดหัวข้ออาจจะสร้างปัญหาทำให้การเขียนเป็นการถามตอบ ในครั้งแรกที่มอบหมายงานนี้ให้ชาวบ้านทำจึงไม่ได้กำหนดหัวข้อ เพียงแต่อธิบายว่าให้จัดทำประวัติครอบครัวโดยเล่ารายละเอียดเรื่องราวของครอบครัวทั้งการทำมาหากิน การใช้ชีวิต การผ่านเหตุการณ์สำคัญ จุดเปลี่ยนของครอบครัว โดยพยายามย้อนกลับไปในอดีตให้ได้มากที่สุด

ปัญหาที่พบก็คือชาวบ้านไม่รู้จะเขียนอะไร ต้องการให้กำหนดหัวข้อ ทางทีมอาจารย์จึงได้จัดทำแนวคำถาม

แนวคำถามประวัติครอบครัว

1. ถิ่นเดิมอยู่ที่ไหน มีอาชีพอะไร
2. การเคลื่อนย้ายเข้ามาสู่ชุมชนเมื่อไหร่ เพราะเหตุใด
3. การต่อสู้ดิ้นรน ผ่านเหตุการณ์ต่างๆ การทำมาหากิน หรืออาชีพของครอบครัวเมื่อเข้ามาอยู่ชุมชน
4. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในครอบครัว

5. เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ได้พบเห็น
6. การเข้าร่วมกับกิจกรรมชุมชน
7. แผนผังครอบครัว
8. หลักฐานที่มีอยู่ในครอบครัว ได้แก่รูปภาพ หนังสือ บันทึกรายการ และของใช้ต่างๆ

ทุกหัวข้อพยายามเล่าและอธิบายเรื่องราวโดยระบุว่า เกิดขึ้นเมื่อไหร่ ที่ไหน ทำไม และอย่างไร เท่าที่ทำได้เพื่อนำมาสู่การจัดทำเส้นเวลา

หลังจากมอบแนวคำถามแล้ว ผลเป็นตามที่ได้คิดไว้คือ ชาวบ้านเขียนเล่าเรื่องราวตามหัวข้อที่มอบให้อย่างไม่มีรายละเอียด แนวทางการแก้ปัญหาที่คิดไว้คือสร้างตัวอย่างการเขียนในกลุ่มชาวบ้านเองก่อน โดยสอนการเขียนให้เฉพาะคนที่มีความตั้งใจที่จะเขียน เพื่อจัดทำเป็นตัวแบบ หรือนำร่อง และให้นักวิจัยชาวบ้านคนอื่นได้ศึกษา ในการทำงานจะเริ่มจากการเขียนประวัติครอบครัวของนักวิจัยชาวบ้านก่อนแล้วค่อยขยายสู่ชุมชน

รูปภาพที่ 2.9 คุณศิริพรรณ เกิดแก่น นำรูปภาพและหลักฐานต่างๆ ของครอบครัวมาแสดงเพื่อทำประวัติศาสตร์ครอบครัว

ขั้นตอนที่ 5 ศึกษาดูงาน

วันที่ 3-4 พฤษภาคม พ.ศ.2556 ทีมวิจัยได้ไปดูงานที่ ชุมชนบ้านเพนียด และบ้านตะปอนน้อย จังหวัดจันทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้นักวิจัยได้มีโอกาสร่วมแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ประสบการณ์และปัญหาการทำงานประวัติศาสตร์ชุมชน

กิจกรรมที่ทีมวิจัยทำคือ

1. ได้ดูโบราณสถานทั่ววัดทองทั่ว ชุมชนบ้านเพนียด
2. ได้แลกเปลี่ยนพูดคุยการทำงานวิจัยกับพระปลัดถาวร ถาวโร และทีมงานวิจัยของท่าน ชาวบ้านได้เรียนรู้เรื่องความมุ่งมั่นและกำลังใจในการทำงานวิจัย ท่านได้ถ่ายทอดถึงการแก้ปัญหา และอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้สามารถผ่านไปได้อย่างมุ่งมั่นในการทำงานของท่านและทีมงาน การได้รับกำลังใจจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ดูแลพื้นที่อยู่ที่จังหวัด จันทบุรี
3. ได้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่บ้านเพนียด เป็นพิพิธภัณฑ์ชาวบ้านที่จัดสร้างขึ้นที่วัด ที่ใช้ความร่วมมือจากชาวบ้านในการจัดหาของในท้องถิ่นมาจัดสร้างพิพิธภัณฑ์
4. ได้เยี่ยมชมการอนุรักษ์พันธุ์ผลไม้ของชุมชนบ้านตะปอนน้อย เป็นสวนผลไม้ที่ไม่ใช้ สารเคมี ชาวบ้านรวมตัวกันจัดเป็นเครือข่ายที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว มีโฮมสเตย์แบบวิถีชาวสวน เป็นการหารายได้ให้แก่ชุมชน
5. ได้ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลและหาอัตลักษณ์ชุมชนสายคลองบางบัวในประวัติศาสตร์ ในโอกาสที่ทีมวิจัยได้ร่วมดูงาน ทำให้มีการทบทวนงานที่ดำเนินอยู่ และร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล เท่าที่เก็บมาได้ การไปร่วมกันวิเคราะห์ครั้งนี้ทำให้การพูดคุยถกเถียงกันและสามารถสรุปว่าอัตลักษณ์ของคนสายคลองบางบัว

“อัตลักษณ์ที่อยู่กลุ่มชุมชนสายคลองบางบัวตลอดเวลาประวัติศาสตร์คือ การเป็นชุมชนที่มีน้ำใจ มีการเอื้อเฟื้อแบ่งปัน เป็นชุมชนของคนทุกวัยทุกวัยที่มีหัวใจเดียวกัน”

การค้นพบอัตลักษณ์ ทำให้งานวิจัยมีทิศทางมากขึ้น และชาวบ้านเกิดความภูมิใจที่สามารถค้นพบสิ่งนี้ได้ด้วยตัวเอง

รูปภาพที่ 2.10 กิจกรรมศึกษาดูงานชุมชนเพนียด บ้านตะปอนน้อย จังหวัดจันทบุรี
ระหว่างวันที่ 3-4 พฤษภาคม พ.ศ.2556

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นระหว่างการเก็บข้อมูล การทำงานจะใช้สลับกันไปมาคือหลังจากเก็บข้อมูลได้ระยะหนึ่งก็ประชุมใหญ่ร่วมกันวิเคราะห์และกลับไปเก็บข้อมูลอีกแล้ว กลับมาทบทวนการวิเคราะห์ใหม่ กระบวนการนี้ทำสลับกันไปจนกว่าจะเสร็จสิ้นการทำงาน

หลังจากลงพื้นที่ได้ 4 ครั้งแล้ว ทีมวิจัยทั้งอาจารย์และชาวบ้านได้ร่วมกันทบทวนประเด็นการวิจัย ความรู้ที่ไปลงภาคสนาม จัดทำแผนที่ชุมชน และเส้นเวลาของชุมชนร่วมกัน

ในการทำงานขั้นตอนนี้มีกิจกรรมสำคัญดังนี้

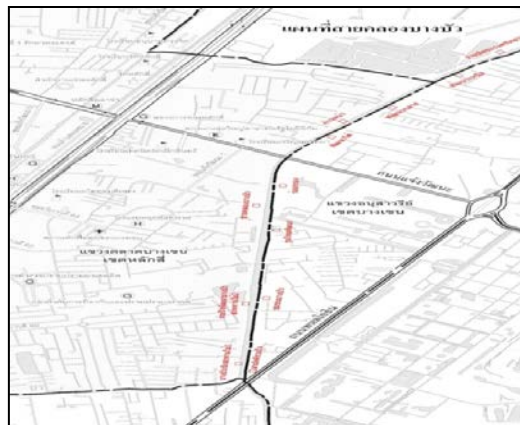
รูปภาพที่ 2.11 การประชุมทีมวิจัยเพื่อจัดทำแผนที่ชุมชนและเส้นเวลาในประวัติศาสตร์
ของคอนสายคลองบางบัว เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2556

1. **จัดทำแผนที่ชุมชนร่วมกัน** เนื่องจากสายคลองบางบัว มีชุมชนตั้งอยู่ทั้งหมด 12 ชุมชน แนวการตั้งชุมชนจะอยู่ริมคลองทั้ง 2 ฝั่ง นักวิจัยทั้งหมดไม่รู้จักพื้นที่ดีพอ แต่หลังจากลงพื้นที่ทั้ง 2 ฝั่งในขั้นตอนการเก็บข้อมูล ทำให้นักวิจัยมีจินตภาพของที่ตั้งชุมชนแต่ละแห่ง และทำให้เข้าใจแผนที่ทางกายภาพได้ดีขึ้น ดังนั้นจึงสามารถร่วมกันทบทวนข้อมูลและจัดทำแผนที่ร่วมกัน

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนมีความจำเป็นต้องมีมโนภาพร่วมกันในสภาพกายภาพของชุมชน โดยใช้การทำแผนที่ อาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ได้อธิบายถึงความสำคัญของแผนที่ต่อการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นว่า “แผนที่” คือ เครื่องมือในการเข้าถึงข้อมูลท้องถิ่น ทั้งในส่วนของที่ตั้งบ้านและเมือง สภาพแวดล้อม ร่องรอยการเปลี่ยนแปลงอันนำไปสู่ความเข้าใจใน “ภูมิวัฒนธรรม” หรือ Cultural Landscape ที่หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographical Landscape) ในอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง เช่น บริเวณป่าเขาลำเนาไพร ท้องทุ่ง หนองบึง แม่น้ำลำคลอง หรือปากอ่าว ชายทะเล อันสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของผู้คนในท้องถิ่น จนเป็นที่รู้จักร่วมกัน และมีการกำหนดนามชื่อเป็นสถานที่ต่างๆ ให้เป็นที่รู้จักร่วมกัน (<http://www.lekprapai.org/watch.php?id=944> มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ “เรียนรู้จากแผนที่เพื่อรู้จักท้องถิ่น” อ้างเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ.2556)

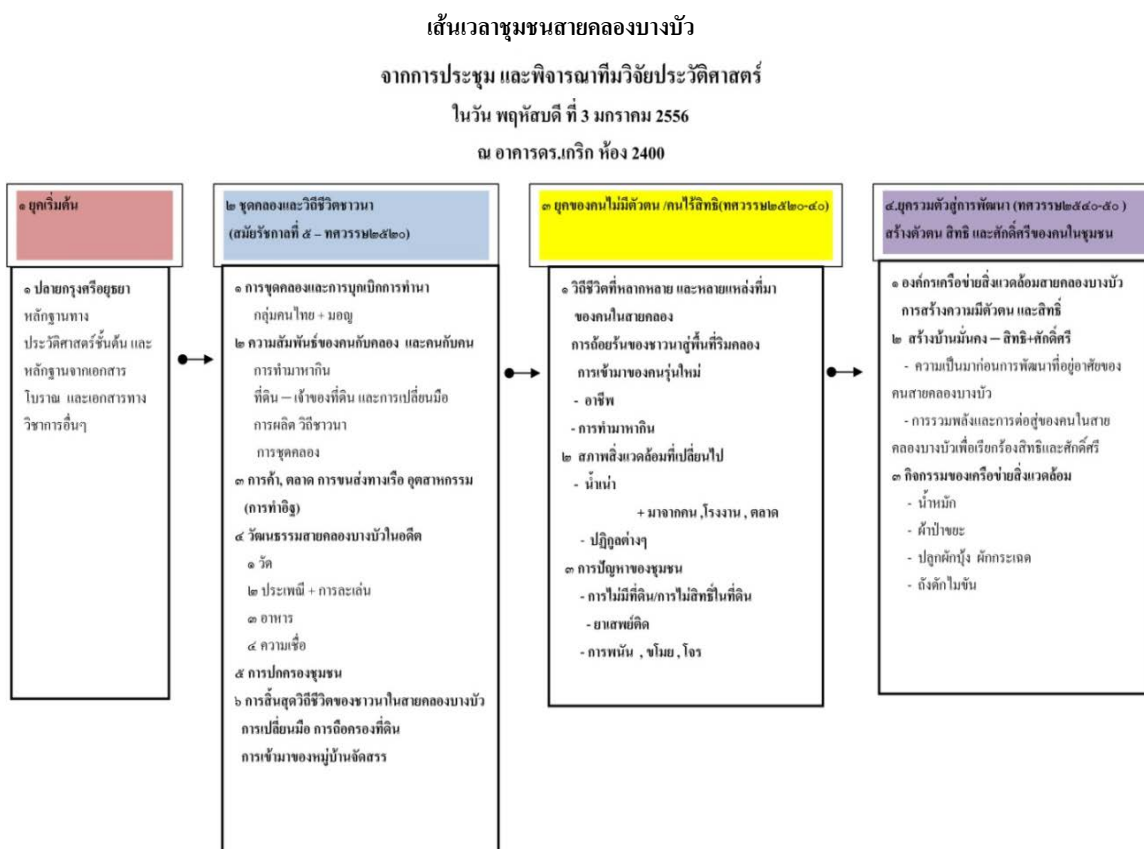
แผนที่สำหรับประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นได้ทั้งแผนที่ที่มีมาในอดีต จากความทรงจำของผู้คน และแผนที่ปัจจุบัน การเปรียบเทียบความแตกต่างของแผนที่ที่เกิดขึ้นก็จะทำให้เข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลง และเข้าใจภูมิวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน งานวิจัยชิ้นนี้ใช้แผนที่ทั้งทางราชการที่มีมาในอดีตและแผนที่ที่ชาวบ้านสร้างจินตนาการขึ้นมาจากความทรงจำ

การทำแผนที่ที่จะเกิดขึ้นได้จากการที่ชุมชนต้องทำความรู้จักพื้นที่ตัวเองอย่างดี การเดินสำรวจชุมชนร่วมกันเพื่อทำความเข้าใจพื้นที่เป็นวิธีการสำคัญที่จะทำให้นักวิจัยสร้างจินตนาการร่วมกันได้

รูปภาพที่ 2.12 แผนที่สายคลองบางบัวที่ชาวบ้านร่วมจัดทำในการประชุม
เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2556 ณ มหาวิทยาลัยเกริก

2. จัดทำเส้นเวลาของชุมชนร่วมกัน

ภาพที่ 2.10 เส้นเวลาชุมชนสายคลองบางบัว

ประโยชน์ของเส้นเวลา คือ ทำให้นักวิจัยเห็นภาพรวมประวัติศาสตร์ทั้งหมด นักวิจัยสามารถเข้าใจเรื่องราวแต่ละช่วงสมัย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้เห็นการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนอธิบายอัตลักษณ์ของชุมชนในแต่ละช่วงสมัยได้ร่วมกัน การจัดทำเส้นเวลาให้สำเร็จได้ก็ต่อเมื่อนักวิจัยสามารถทำความเข้าใจข้อมูลประวัติศาสตร์ของชุมชนได้จำนวนหนึ่งหลังจากเก็บข้อมูล

เส้นเวลาเป็นการทำงานที่อยู่ในขั้นตอนการวิเคราะห์ ข้อมูล และเมื่อทำเส้นเวลาเสร็จก็จะกลับไปค้นหารายละเอียดที่ยังบกพร่องอยู่และสามารถมอบหมายงานให้นักวิจัยชาวบ้านรับผิดชอบได้

เพื่อความถูกต้องของเส้นเวลาและสร้างความเข้าใจร่วมกัน เส้นเวลาควรได้มีการทบทวนอยู่เสมอ

เส้นเวลาที่ร่วมกันจัดทำนี้นับว่าประสบความสำเร็จเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการเนื่องจากชาวบ้านสามารถชี้ให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา และเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงจนในที่สุดเข้าสู่ยุครวมตัวพัฒนาสร้างตัวตน สิทธิและศักดิ์ศรีของคนในชุมชน ซึ่งตรงตามวัตถุประสงค์ของโครงการที่ต้องการให้ชาวบ้านภาคภูมิใจในตนเองและสร้างพลังจากการใช้การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือ

ทีมวิจัยได้จัดเวที วิเคราะห์ข้อมูล 2 ครั้งในวันที่ 20 พฤษภาคม และ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2556 ณ มหาวิทยาลัยเกริก ในการทำงานนี้นอกจากทีมนักวิจัยแล้วยังมีตัวแทนชาวบ้านชุมชนละ 2 คนทั้งหมดมีส่วนร่วมประชุม 30 คน

กิจกรรมที่ดำเนินการคือ

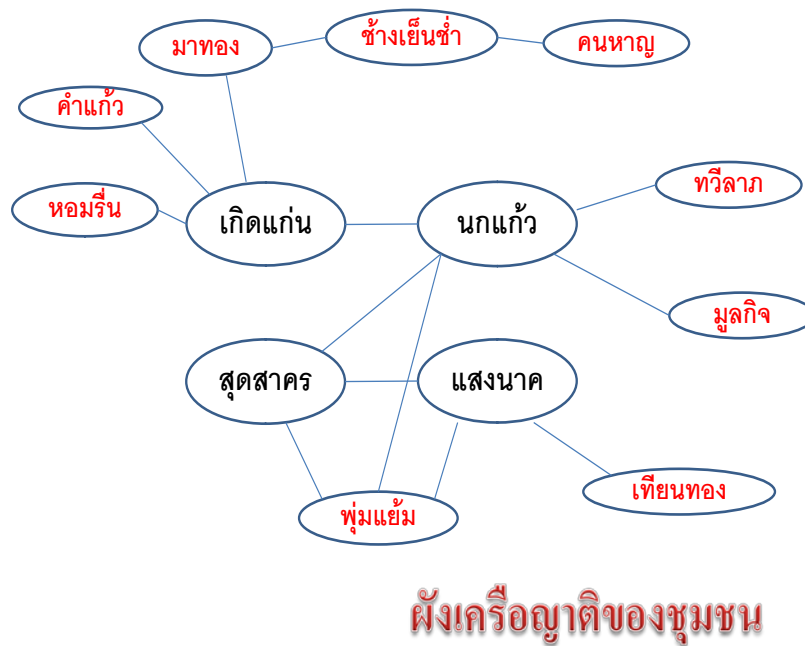
1. จัดทำตาราง และรายละเอียดเหตุการณ์ ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน 3 ระยะตามเส้นเวลาประวัติศาสตร์ชุมชน คือ ระยะที่ 1 ยุคชุดคลองและวิถีชีวิตชาวนา (สมัยอยุธยาถึงทศวรรษ 2510) ระยะที่ 2 ยุคคนไม่มีตัวตน/ คนไร้สิทธิ : การเข้ามาอยู่ของคนรุ่นใหม่ (ทศวรรษ 2510 ถึง 2540) และระยะที่ 3 ยุครวมตัวสู่การพัฒนาสร้างตัวตน สิทธิและศักดิ์ศรีของคนในชุมชน (ทศวรรษ 2540 ถึงปัจจุบัน)

2. จัดทำแผนที่ชุมชน

3. จัดทำผังความสัมพันธ์เครือญาติในชุมชน

ในการทำงานได้แบ่งกลุ่มนักวิจัยและชาวบ้านเป็น 3 กลุ่ม ตามเส้นเวลาประวัติศาสตร์ชุมชน แต่ละกลุ่มจะมีอาจารย์เป็นที่ปรึกษา วิธีการดำเนินงานนักวิจัยทั้งหมดและชาวบ้านจะช่วยกันนำข้อมูลที่ได้รวบรวมมาตรวจสอบ และอภิปรายเพื่อเกิดความเข้าใจตรงกัน

รูปภาพที่ 2.13 การทำแผนที่ชุมชนและผังความสัมพันธ์เครือญาติในชุมชนที่ร่วมกันจัดทำใน
ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

รูปภาพที่ 2.14 การจัดเวทีคืนข้อมูลและรับฟังความคิดเห็น วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2556

ขั้นตอนที่ 7 จัดเวทีคืนข้อมูลและรับฟังความคิดเห็น

ในวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2556 ทีมนักวิจัยจะร่วมกับชุมชนจัดเวทีคืนข้อมูลแก่ชุมชนผู้เป็น
เจ้าของประวัติศาสตร์ และเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมเข้าประชุมได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เข้า

ร่วมแก้ไข และร่วมกันวางแผนนำประวัติศาสตร์ชุมชนไปใช้ในการสร้างพลังความเข้มแข็งของชุมชน

กิจกรรมที่ดำเนินการ คือ

1. ตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ทั้ง 3 ยุคประวัติศาสตร์
2. แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แต่ละทีมนักวิจัยและชาวบ้านได้ร่วมกันตรวจสอบข้อมูลแต่ละยุค และช่วยกันเพิ่มเติมข้อมูล

รูปภาพที่ 2.15 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมนักวิจัยและชาวบ้าน

ขั้นตอนที่ 8 จัดเวทีเผยแพร่

มีกิจกรรม 2 ครั้ง

ครั้งที่ 1 วันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ.2556 ณ มหาวิทยาลัยเกริก ทีมวิจัยได้จัดเวทีเผยแพร่ข้อมูลต่อชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยร่วมกับโครงการวิจัยอีก 4 โครงการ คือ 1.โครงการ “แนวทางการบริหารจัดการสวัสดิการเครือข่ายองค์กรชุมชน เขตบางเขน” 2. โครงการ “การจัดการความรู้ การจัดทำบัญชีกองทุนเมือง ชุมชนบางบัว เขตบางเขน เพื่อบริหารจัดการกองทุนเมืองให้มีประสิทธิภาพ” 3. โครงการ “การจัดการความรู้ทางการบัญชีและการบริหารการเงินเพื่อพัฒนากลุ่มธุรกิจช่างชุมชนบางบัว เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร” และ 4.โครงการ “แนวทางการจัดการขยะของเยาวชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บ้านมั่นคงชุมชนบางบัว เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร”

กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการให้เข้าร่วมการประชุมมีประมาณ 130 คน ประกอบด้วย อาจารย์มหาวิทยาลัยเกริก 20 คน ชาวบ้านสายคลองบางบัว 70 คน ตัวแทนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุน

การวิจัย (สกว.) 10 คน ตัวแทนสำนักงานเขต 5 คน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)(พอช.) 3 คน เครือข่ายกองทุนเมืองและสลัม 4 ภาค 5 คน นักศึกษาระดับปริญญาเอก 5 คน และนักวิชาการทางด้านบ้านมั่นคงและชุมชนแออัด และผู้สนใจเข้าร่วม

การนำเสนอข้อมูลมีทั้งเอกสารที่แจกให้ต่อผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน และ power point ที่นำเสนอบนเวที ในการนำเสนอครั้งนี้เป็นการตรวจสอบการทำงานวิจัยจากผู้ที่สนับสนุนทุนวิจัย และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำวิจัย

ประเด็นที่ท่านผู้สนับสนุนเงิน สกว. เห็นว่าต้องกลับไปทบทวนแก้ไขคือ งานวิจัยชิ้นนี้มีกิจกรรมที่สร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัวอะไรบ้างและอย่างไร? ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือที่ดีกว่าเครื่องมืออื่นอย่างไร? ชุมชนมีพลังแต่ละช่วงเวลาอย่างไร?

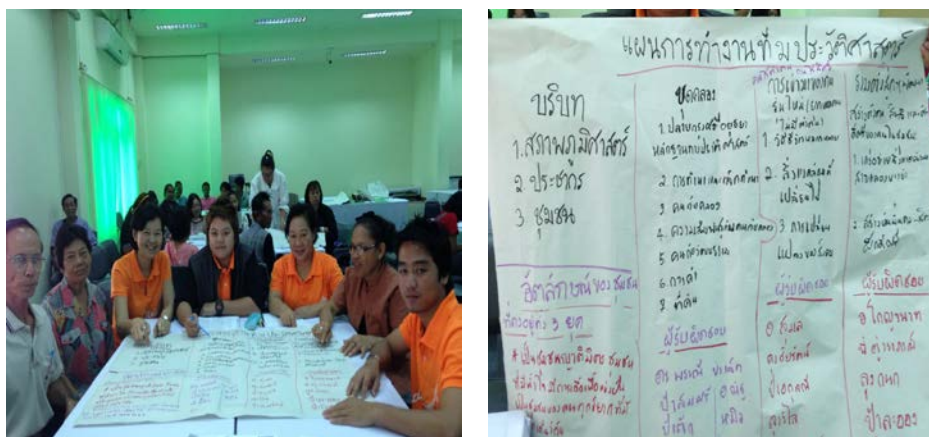

รูปภาพที่ 2.16 การนำเสนอความก้าวหน้าต่อผู้ทรงคุณวุฒิ เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2556
ณ มหาวิทยาลัยเกริก

รูปภาพที่ 2.17 การเตรียมงานและการจัดเวทีเผยแพร่ผลงาน
เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2556 ณ มหาวิทยาลัยเกริก

ครั้งที่ 2 วันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ.2556 นำเสนอผลงานในการประชุมเครือข่ายโหนดสุวรรณภูมิ ครั้งที่ 2/2556 ระหว่างวันที่ 31 สิงหาคม – 1 กันยายน พ.ศ. 2556 ณ ศูนย์การเรียนรู้เพื่อการปฏิรูปที่ดิน อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รูปภาพที่ 2.18 การเข้าร่วมประชุมเครือข่ายโหนดสุวรรณภูมิ
ระหว่างวันที่ 31 สิงหาคม -1 กันยายน 2556 ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะในประเด็นสำคัญที่ต้องอธิบายในงานวิจัย คือ งานวิจัยต้องเล่าเรื่องกระบวนการทำงานให้ชัดเจนทำอย่างไร จึงทำให้คนอยากเล่าเรื่องของตน ทีมวิจัยจัดกระบวนการการทำงานอย่างไร? เพราะว่าการวิจัยชุมชนเป็นเรื่องกระบวนการ การเล่าเรื่องเน้นการที่ชุมชนต่อสู้กับปัญหาและได้บทเรียนอะไร ก่อนทำประวัติศาสตร์ชุมชนมีวิกฤติอะไรเกิดขึ้นและเมื่อทำประวัติศาสตร์ชุมชนแล้วมีการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง ประวัติศาสตร์ชุมชนจะเชื่อมโยงหรือเป็นเครื่องมือในการร่วมมือกันอย่างไร ประวัติศาสตร์ชุมชนต่างจากเครื่องมืออื่นๆ อย่างไร

ทีมวิจัยได้นำปัญหาที่ผู้ทรงคุณวุฒิมาทบทวนกับชาวบ้าน และนำข้อมูลทั้งหมดมาประมวลในทีมอาจารย์

รูปภาพที่ 2.19 การประชุมทีมวิจัย วันที่ 5 กันยายน พ.ศ.2556 ณ มหาวิทยาลัยเกริก

ขั้นตอนที่ 9 ขั้นตอนจัดทำรายงาน

ทีมวิจัยแบ่งงานกันทำโดยกำหนดผู้รับผิดชอบ การทำงานออกเป็น 3 ทีม ตามการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีอาจารย์เป็นหัวหน้าทีมทำงานร่วมกับชาวบ้าน การแบ่งงานออกเป็นส่วนๆ ดังนี้

บริบท ผู้รับผิดชอบ คือ รองศาสตราจารย์ปรีชา พันธุ์แน่น ทำงานร่วมกับคุณวราภรณ์ ปานะพิพัฒน์

กระบวนการ ผู้รับผิดชอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.พรณี บัวเล็ก ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุมล มาณัสฤดี คุณชัยรัตน์ เลี้ยงบุตร คุณสมศรี เกิดสาย คุณศิริวรรณ เกิดแก่น และคุณวราภรณ์ ปานะพิพัฒน์

ประวัติศาสตร์ยุคชุดคลองและวิถีชีวิตชาวนา (สมัยอยุธยาถึงทศวรรษ 2510) ผู้รับผิดชอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.พรณี บัวเล็ก คุณสมศรี เกิดสาย คุณศิริวรรณ เกิดแก่น คุณณัฐภัทรธร เนศชัยลือฤทธิ คุณพุดิทาภา เพ็งงาม คุณนพชัย พดเรืองทอง และคุณพัทธนันท์ ไตรวรรณวิชัย

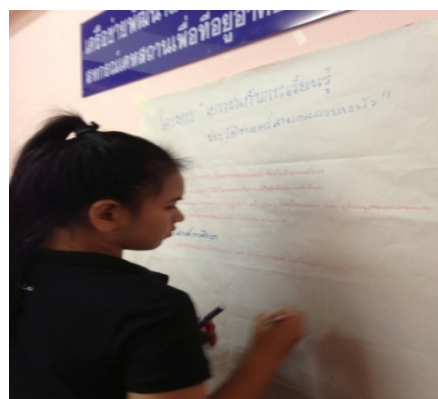
ยุคคนไม่มีตัวตน คนไร้สิทธิ (ทศวรรษ 2510-2540) ผู้รับผิดชอบ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุมล มาณัสฤดี คุณชัยรัตน์ เลี้ยงบุตร คุณวิไลย์ เรืองมา คุณสมลักษณ์ ดวงกะโทก และคุณอกุลฉนิ ลีศรีไส

ยุครวมตัวสู่การพัฒนา สร้างตัวตน สิทธิและศักดิ์ศรีของคนในชุมชนสายคลองบางบัว (ทศวรรษ 2540 – ปัจจุบัน) ผู้รับผิดชอบ คือ อาจารย์โกญจนาท เจริญสุข คุณวราภรณ์ ปานะพิพัฒน์ คุณกนกศักดิ์ วิภาตกนก และคุณวัชรีย์ เข็นสวาย

บทสรุป วิเคราะห์ผล และประโยชน์ที่ได้รับและประสบการณ์ความรู้จากการทำงานวิจัย ผู้รับผิดชอบ คือ นักวิจัยทุกท่านโดยใช้การประชุมทีมวิจัยช่วยกันทำงาน

รูปภาพที่ 2.20 ประชุมทีมวิจัยเพื่อทบทวนการทำงาน และสรุปผลการวิจัย
เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2556 ณ ที่ทำการเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อม คลองบางบัว ชุมชนบางบัว

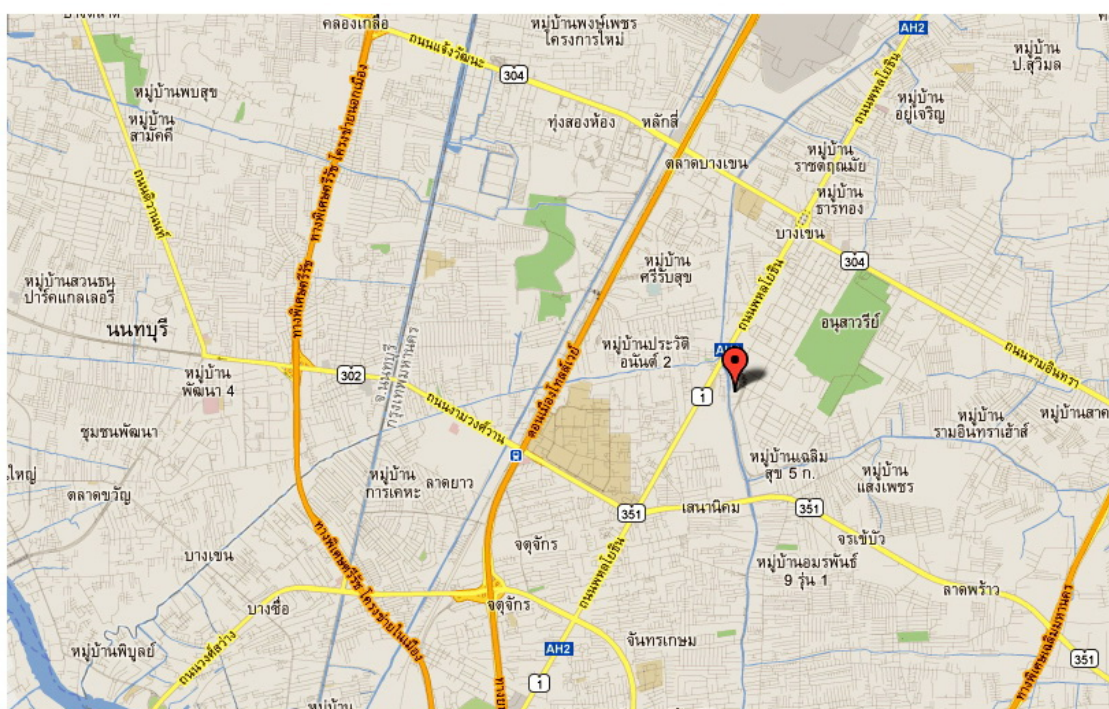
รูปภาพที่ 2.21 เยาวชนได้เริ่มโครงการใหม่ที่เป็นโครงการต่อยอดชื่อโครงการ
“เยาวชนกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนสายคลองบางบัว”
เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2556 ณ ที่ทำการเครือข่ายพัฒนา สิ่งแวดล้อม คลองบางบัว ชุมชนบางบัว

บทที่ 3

บริบทชุมชน

3.1 สภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชน

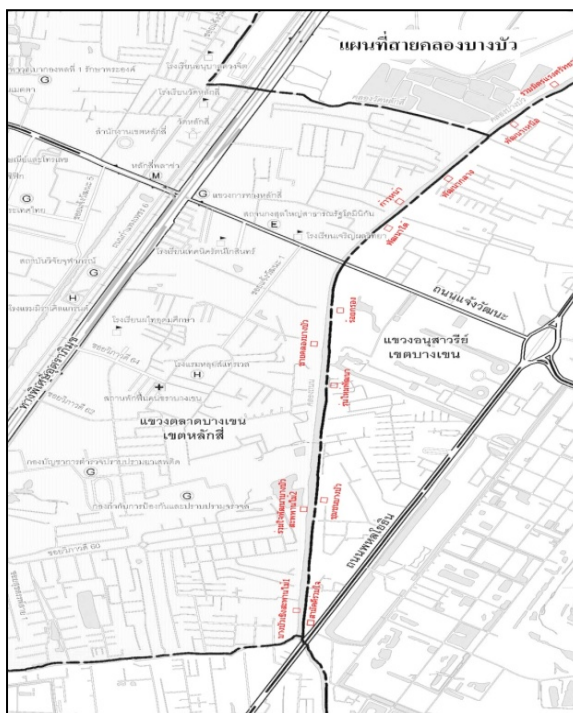
ชุมชนเครือข่ายสายคลองบางบัวประกอบด้วย 15 ชุมชน คือ 1) ชุมชนสามัคคีร่วมใจ 2) ชุมชนบางบัว 3) ชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา 4) ชุมชนร้อยกรอง 5) ชุมชนร่วมใจพัฒนาได้ 6) ชุมชนร่วมใจพัฒนากลาง 7) ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ 8) ชุมชนเชิงสะพานไม้ 1 9) ชุมชนเชิงสะพานไม้ 2 10) ชุมชนชายคลองบางบัว 11) ชุมชนก้าวหน้า 12) ชุมชนบ้านบางเขน 13) ชุมชนอุทิศสุรธรรม 14) ชุมชนหลุมไผ่ 15) ชุมชนเศรษฐกิจชีววิวัฒนาการ

แผนภูมิที่ 3.1 แผนที่เขตบางเขนแสดงเส้นทางทางน้ำและทางบก

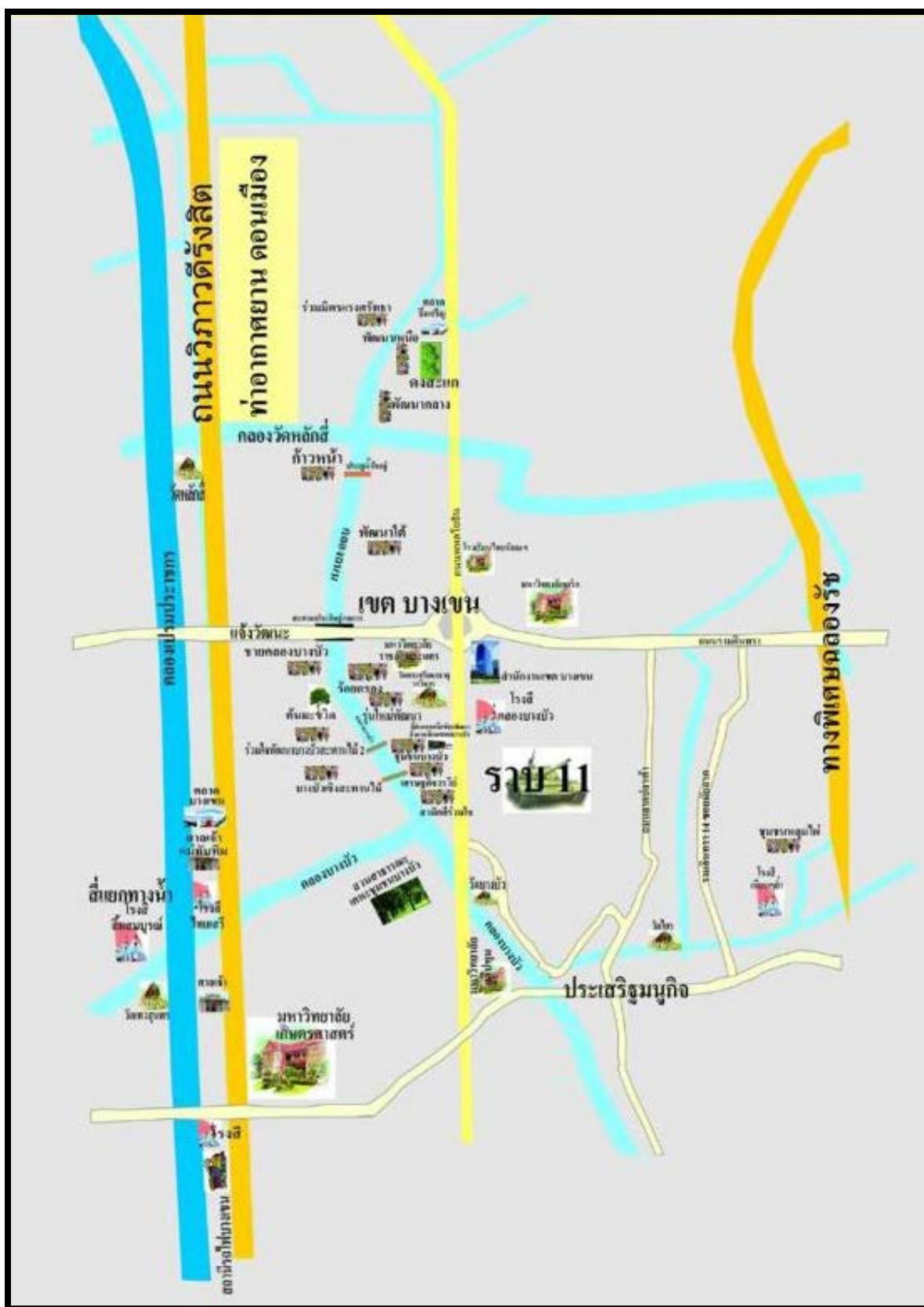
แผนที่ทางอากาศที่แสดงจุดตัดระหว่างคลองเปรมประชากรและคลองบางเขน
ที่ตลาดบางเขน

แผนที่ 3.3 แผนที่แสดงที่ตั้งของชุมชนต่างๆ

รูปภาพที่ 3.1 สภาพบ้านที่ตั้งอยู่ริมคลองบางบัว

แผนภูมิที่ 3.4 แผนที่สายคลองบางบัว

ชุมชนสายคลองบางบัวทั้งหมดเป็นชุมชนแออัด ที่อยู่บนสายคลองบางบัว 15 ชุมชน พื้นที่ของสายคลองมีความยาวทั้งหมด 9 กิโลเมตร กว้างประมาณ 80 เมตร ครอบคลุม 3 เขต คือ เขตบางเขน เขตหลักสี่ และเขตดอนเมือง อดีตเป็นคลองที่ใช้ในการคมนาคมและการขนส่ง สินค้าที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว ชุมชนที่อาศัยในเขตบางเขน บ้านเรือนส่วนใหญ่มีพื้นที่ติดกับคลองบางบัวทอดยาวไปทางทิศเหนือและทิศใต้ เช่น ชุมชนบางบัว ชุมชนสามัคคีร่วมใจ ชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา ชุมชนร้อยกรอง ชุมชนร่วมใจพัฒนาได้ ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ และชุมชนที่ไม่ได้มีพื้นที่ติดกับสายคลองบางบัว อาทิเช่น ชุมชนอุทิศสุพรรณ ชุมชนบ้านบางเขน และชุมชนพัฒนาคลองหลุมไผ่ เป็นต้น

มีลักษณะพื้นที่ของสายคลองบางบัว ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ ตลาดยิ่งเจริญและหลักสี่
ทิศใต้	ติดกับกรมทหารราบ 11 และวัดบางบัว
ทิศตะวันออก	ติดกับวัดพระศรีมหาธาตุ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร และตลาดยิ่งเจริญ
ทิศตะวันตก	ติดกับการเคหะบางบัวและที่ดินเอกชน

ตารางที่ 3.1 แสดงข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเครือข่ายสายคลองบางบัว 15 ชุมชนที่จัดตั้งอย่างเป็นทางการ

ชื่อชุมชน	การจดทะเบียนชุมชน (พ.ศ.)	หลังคาเรือน (หลัง)	ประชากร (คน)	ขนาดพื้นที่ (ไร่)	เจ้าของที่ดิน
1. ชุมชนสามัคคีร่วมใจ	2535	195		4 ไร่ 1 งาน 9 ตร.ว.	กรมธนารักษ์
2. ชุมชนบางบัว	2535	396	1,281	7 ไร่ 1 งาน 76 ตร.ว.	กรมธนารักษ์
3. ชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา	2537	387	1,650	10 ไร่ 1 งาน 85 ตร.ว.	กรมธนารักษ์
4. ชุมชนร้อยกรอง	2535	229		7 ไร่ 3 งาน	กรมธนารักษ์
5. ชุมชนร่วมใจพัฒนาได้	2543	295	783	13 ไร่ 3 งาน 37 ตร.ว.	กรมธนารักษ์
6. ชุมชนร่วมใจพัฒนากลาง	-	60	-	-	กรมธนารักษ์
7. ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ	2537	459	1,457	16 ไร่ 2 งาน 88 ตร.ว.	กรมธนารักษ์
8. ชุมชนเชิงสะพานไม้ 1	2549	106	465	4 ไร่ 1 งาน 80 ตร.ว.	กรมธนารักษ์
9. ชุมชนเชิงสะพานไม้ 2	-	-	-	-	กรมธนารักษ์
10. ชุมชนสายคลองบางบัว	2530	396	16,950	22 ไร่ 2 งาน 26 ตร.ว.	กรมธนารักษ์

ชื่อชุมชน	การจดทะเบียนชุมชน (พ.ศ.)	หลังคาเรือน (หลัง)	ประชากร (คน)	ขนาดพื้นที่ (ไร่)	เจ้าของที่ดิน
11. ชุมชนก้าวหน้า	2530	296	1,896	14 ไร่ 1 งาน 27 ตร.ว.	กรมธนารักษ์
12. ชุมชนบ้านบางเขน	2543	44	123	2 งาน 42 ตร.ว.	กรมธนารักษ์
13. ชุมชนอุทิศสุพรรณ	2535	120	380	3 ไร่ 2 งาน	กรมธนารักษ์
14. ชุมชนคลองหลุมไผ่	2534 *	206	1,100	4 ไร่ 35 ตร.ว.	กรมธนารักษ์
15. ชุมชนเศรษฐกิจวารีพัฒนา	2549 **	84	315	3 ไร่ 2 งาน 22 ตร.ว.	สาธารณะ

ที่มา: รวบรวมโดยนักวิจัยชาวบ้าน

หมายเหตุ * รวมที่ดินของเอกชนและที่ดินของกรมธนารักษ์

** ยังไม่ได้จดทะเบียนชุมชน

คำอธิบาย: การจัดตั้งชุมชนเป็นกระบวนการเกิดขึ้นตามธรรมชาติที่มีมานานแล้ว เกิดขึ้นพร้อมกับการเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ของผู้คนในบริเวณนี้ ต่อมาภายหลังทางราชการต้องการให้ชุมชนเข้ามาจดทะเบียนกับทางราชการทั้งนี้เพื่อสะดวกในการควบคุมดูแล

3.2 การปกครอง

เขตบางเขน เดิมเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดพระนคร คือ อำเภอบางเขน จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2440 โดยเริ่มแรกสร้างเป็นอาคารเรือนไม้ 2 ชั้น ตั้งอยู่บริเวณสี่แยกบางเขน ตำบลดอนเมือง แขวงตลาดบางเขน มีลำดับการเปลี่ยนแปลงดังนี้

ปี พ.ศ.2484 ได้ย้ายที่ทำการอำเภอบางเขนจากเดิมไปตั้งอยู่ ณ ริมถนนพหลโยธิน ฝั่งตะวันออก ตรงข้ามวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร ตำบลจตุรพักตรพิมาน ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งสำนักงานเขตบางเขนทุกวันนี้

พ.ศ.2515 มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการปกครองของจังหวัดพระนคร และเทศบาลกรุงเทพ-ธนบุรี โดยรวมเป็นองค์กรเดียวกันเรียกว่า "กรุงเทพมหานคร"

ปี พ.ศ.2518 ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองจาก "อำเภอบางเขน" เป็น "ที่ว่าการเขตบางเขน" ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2518 มาตรา 11

ปี พ.ศ.2528 ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองจาก "ที่ว่าการเขตบางเขน" เป็น "สำนักงานเขตบางเขน" ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528 มาตรา 60

ปี พ.ศ.2532 ได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทย แบ่งพื้นที่เขตบางเขน โดยนำแขวงลาดยาว ไปตั้งเป็น "เขตจตุจักร" และแขวงทุ่งสองห้อง แขวงสีกัน แขวงตลาดบางเขน ไปตั้งเป็น "เขตดอนเมือง" (ในปี พ.ศ.2540 ได้มีการแบ่งพื้นที่เขตดอนเมือง อีกครั้งเป็น 2 เขต คือ เขตดอนเมือง และเขตหลักสี่) เขตบางเขนจึงมีพื้นที่การปกครองแบ่งออกเป็น 5 แขวง คือ แขวงอนุสาวรีย์ แขวงท่าแร้ง แขวงคลองถนน แขวงสายไหม และแขวงออเงิน

ปี พ.ศ.2540 ได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทย เปลี่ยนแปลงพื้นที่ปกครองเขตต่างๆ ของ กรุงเทพมหานคร ลงวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2540 มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2540 ส่งผลให้เขตบางเขนต้องลดพื้นที่การปกครองเขตไป และมีการปรับรวมแยกพื้นที่ใกล้เคียงของแต่ละเขตและแขวงใหม่ให้เหมาะสม เขตบางเขนจึงมีพื้นที่การปกครองแบ่งออกเป็น 2 แขวง คือ แขวงอนุสาวรีย์ และแขวงท่าแร้ง ส่งผลให้พื้นที่และชุมชนในเขตบางเขนเดิมลดลง โดยเฉพาะชุมชนในสายคลองบางบัวชุมชนบางส่วนต้องอยู่ในเขตหลักสี่แทน

ในอดีตบางเขนเป็นในพื้นที่เขตปกครองรอบนอกของกรุงเทพมหานคร ที่ไม่ได้อยู่ในเขตเทศบาลนครกรุงเทพและเทศบาลนครธนบุรี จะมีกำนันแขวงเป็นหัวหน้าดูแลแต่ละแขวง ในลักษณะเดียวกันกับกำนันตำบลของจังหวัดอื่นๆ อย่างไรก็ตาม กรุงเทพมหานครได้ออกประกาศยกเลิกตำแหน่งกำนัน รวมทั้งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และสารวัตรกำนัน ทั้งหมดในพื้นที่มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2547 ([th.wikipedia.org/wiki/แขวง\(หน่วยการปกครอง\)](http://th.wikipedia.org/wiki/แขวง(หน่วยการปกครอง))) อ้างเมื่อ วันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.2556)

รูปภาพที่ 3.2 สัมภาษณ์ลุงดุสิต ช้างยาว อายุ 69 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้าน ที่ชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ.2556

ลุงดุสิต ช้างยาว อายุ 69 ปี อดีตเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6 แขวงอนุสาวรีย์ เล่าว่าแขวงอนุสาวรีย์ มี 7 หมู่ แต่ละหมู่มีผู้ใหญ่บ้าน ที่อยู่ภายใต้การดูแลของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านดูแลหลายชุมชน ลุงดุสิตดูแลทั้งหมด 5 ชุมชน ท่านเล่าว่า ผู้ใหญ่บ้านเป็นตำแหน่งเลือกตั้ง โดยชาวบ้านเป็นผู้

เลือก ผู้ใหญ่บ้านเป็นตำแหน่งที่มีเกียรติ ชาวบ้านให้การเคารพนับถือ ซึ่งจะเป็นคนดั้งเดิม พ่อ อา และลุงของคุณลุงดุสิต ก็เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านมาก่อน ผู้ใหญ่บ้านจะดูแลความทุกข์สุขของคนในชุมชน ออกเยี่ยมลูกบ้าน สมัยก่อนมีบ้านไม่กี่หลัง ผู้คนจะรู้จักกันหมด

คุณยายวิไล ชุนวล เล่าว่า “มีผู้ใหญ่บ้าน นายอิน กำนันฉาย คลองเปรม กำนันนั่งเรือ ประทุนมาตรวจตามบ้านใช้วิธีเลือกตั้งต้องเป็นคนที่ชาวบ้านยอมรับ ปลุกผีก็ไปปลุกที่บ้านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีคนเยอะ”

ลุงดุสิต ช้างเขาว์ เล่าว่าชุมชนในอดีตมีความอบอุ่น ใกล้ชิดกัน หน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน มีหน้าที่ 1) ดูแลลูกบ้าน 2) ประชุมเขตทุกเดือน แจ้งข่าวสารให้ลูกบ้านรับรู้ เช่น การเกณฑ์ทหาร การเข้าโรงเรียนของบุตรหลาน 3) ประสานงานระหว่างลูกบ้านกับเขต ทุกเรื่อง การเกิด การตาย และปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น 4) ไกล่เกลี่ยเมื่อมีการทะเลาะกันในคดีไม่ร้ายแรง 5) ช่วยเหลือลูกบ้านในงานต่างๆ เช่นงานศพ งานแต่งงาน ชาวบ้านรู้สึกอบอุ่นที่มีผู้ใหญ่บ้าน

แต่ละชุมชนจะมีผู้ดูแล คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน สารวัตรกำนัน แพทย์ประจำตำบล ตำแหน่งเหล่านี้เกษียณ เมื่ออายุ 60 ปี กำนัน มีเงินเดือน 1,000 บาท ผู้ใหญ่บ้านมีเงินเดือน 150-160 บาท ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีเงินเดือน 90 บาท เมื่อมีการยกเลิกตำแหน่งพวกนี้ไป มีการจัดตั้งประธาน กรรมการชุมชนเข้ามาแทน ชุมชนรุ่นใหม่พัฒนาได้เริ่มจัดตั้งชุมชน ปี พ.ศ.2532 และชุมชนจดทะเบียนกับเขตเมื่อ ปี พ.ศ.2534

3.3 ประชากร

เขตบางเขนมีประชากร 189,003 คน (ข้อมูลปัจจุบัน ณ เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2555) แบ่งเป็นเพศชาย 90,497 คน และเพศหญิง 98,506 คน จำนวนครัวเรือน 93,252 หลังคาเรือน และมีจำนวนชุมชนที่ได้รับการจัดตั้งตามประกาศกรุงเทพมหานคร ในพื้นที่เขตบางเขนมี 75 ชุมชน แบ่งเป็นแขวงอนุสาวรีย์ 46 ชุมชนและแขวงท่าแร้ง 29 ชุมชน หากแบ่งตามสภาพพื้นที่ชุมชนจะได้ดังนี้คือ ชุมชนแออัด 12 ชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร 34 ชุมชน ชุมชนเมือง 17 ชุมชน ชุมชนชานเมือง 8 ชุมชน และชุมชนเคหะ 4 ชุมชน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

3.4 สถานที่สำคัญ

เนื่องจากเขตบางเขนคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ วัดจึงเป็นสถานที่สำคัญ และเป็นศูนย์กลางชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่อดีต วัดที่สำคัญได้แก่ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหารเป็น

พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร สร้างเมื่อปี พ.ศ.2483 ตั้งอยู่ริมถนนพหลโยธิน หลักกิโลเมตรที่ 18 ตำบลอนุสาวรีย์ (เดิมชื่อตำบลลูกแดง) อำเภอบางเขน กรุงเทพมหานคร โดยเหตุที่วัดนี้เป็นวัดเริ่มแรกในสมัยประชาธิปไตย ประสงค์จะให้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อเป็นการเชิดชูพระบรมพุทธานุภาพและรักษาสืบต่อของไทย นอกจากนี้ยังมีวัดบางบัวและวัดเทวสุนทร เป็นวัดที่ชุมชนในสายคลองได้จัดกิจกรรมทอดผ้าป่าขยะ ซึ่งเป็นกิจกรรมเพื่อธรรมาภิบาลให้คนในชุมชนฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และต่อสู้กับการไล่รื้อชุมชนจากภาครัฐ มีการรวมตัวกันในชุมชนในสายคลองเป็น “เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการบ้านมั่นคงและนำไปสู่การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนระดับเขตบางเขนต่อมา

ชุมชนในเขตบางเขนยังมีโรงเรียน อาทิเช่น โรงเรียนไทยนิยมสงเคราะห์ โรงเรียนรัตนโกสินทร์สมโภชบางเขน โรงเรียนบ้านคลองบัว เป็นต้น อีกทั้งในชุมชนบางบัวเองมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและเยาวชนชุมชนบางบัว เพื่อเป็นศูนย์รับเลี้ยงและพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนในพื้นที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เด็กได้รับการเลี้ยงดูและพัฒนาศักยภาพที่เหมาะสมกับวัยและได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

มหาวิทยาลัยในเขตบางเขนมีมหาวิทยาลัยเกริก มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร และมีมหาวิทยาลัยที่อยู่ในบริเวณโดยรอบคือ มหาวิทยาลัยศรีปทุม และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 3.2 แสดงวัดที่อยู่ในท้องที่ในสายคลองบางบัว เขตบางเขน มี 5 วัด คือ

ชื่อ	ปีจัดตั้ง (พ.ศ.)	ผู้ก่อตั้ง	เนื้อที่	ที่ตั้ง
วัดบางบัว เดิมชื่อ วัดลาดน้ำเค็ม	2380	พระยาเพ็ชร	10 ไร่ 2 งาน 7 ตารางวา	เลขที่ 50 ซอยไวยวีริชา ถนนพหลโยธิน แขวง อนุสาวรีย์ เขตบางเขน
วัดเทวสุนทร	2412 2445	นายนคร พระเทพประมุข (พุ่ม) กับภรรยา ชื่อคุณหญิง สุน ได้สร้างอุโบสถ ขึ้น และเปลี่ยนนามวัด ใหม่ว่า “วัดสุนทรวิ ราม”	17 ไร่	เลขที่ 1 คลองบางเขน และ คลองเปรมประชากร แขวงลาดยาว เขตจตุจักร

ชื่อ	ปีจัดตั้ง (พ.ศ.)	ผู้ก่อตั้ง	เนื้อที่	ที่ตั้ง
วัดหลักสี่	2421	อาจารย์เริ่ม เจ้าอาวาสรูปที่ 1	22 ไร่ 24 ตารางวา	เลขที่ 87 ถนนวิภาวดี รังสิต หมู่ที่ 3 แขวงตลาด บางเขน เขตหลักสี่
วัดไตรรัตนาราม เดิมชื่อวัดสามเขา	2435	ไม่ปรากฏชื่อผู้ก่อตั้ง	10 ไร่ 42 ตารางวา	เลขที่ 3 คลองสามเขา แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน
วัดพระศรี มหาธาตุ เดิมชื่อ วัดประชาธิปไตย	2484	พลตรีหลวงพิบูลย์ สงคราม เสนอให้ สร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์ แห่งการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย หลังจากเหตุการณ์ กบฏวระเดช ปี พ.ศ. 2476	83 ไร่ 1 งาน 60 ตารางวา (ปัจจุบัน พื้นที่ บางส่วนถูก แบ่งไปทำ สถานศึกษา)	ตั้งอยู่ริมอนุสาวรีย์พิทักษ์ รัฐธรรมนูญ (ปราบกบฏ) ถนนพหลโยธิน แขวง อนุสาวรีย์ (ตำบลลูกแดง) เขตบางเขน

ที่มา: กรมการศาสนา กองพุทธศาสนสถาน. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 1 และเล่ม 2, กระทรวงศึกษาธิการ 2525.

ตารางที่ 3.3 แสดงรายชื่อโรงเรียนในสังกัดหน่วยงานต่างๆ

สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการ การอุดมศึกษา	สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน	สังกัด กรุงเทพมหานคร	สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการส่งเสริม การศึกษาเอกชน
• โรงเรียนมัธยมสาธิต วัดพระศรีมหาธาตุ มหาวิทยาลัยราชภัฏ พระนคร	• โรงเรียน รัตนโกสินทร์ สมโภชบางเขน	• โรงเรียนไทยนิยม สงเคราะห์ • โรงเรียนวัดไตร รัตนาราม (ชื่นชูใจ ราษฎร์อุทิศ)	• โรงเรียนกองทัพบก อุปถัมภ์เพชรารุช วิทยาในพระ อุปถัมภ์ สมเด็จพระ เจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้า

สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการ การอุดมศึกษา	สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน	สังกัด กรุงเทพมหานคร	สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการส่งเสริม การศึกษาเอกชน
		• โรงเรียนบ้านคลองบัว • โรงเรียนบ้านบัวมด (เจริญราษฎร์อุทิศ) • โรงเรียนประชาภิบาล	เพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัฒน์วดี • โรงเรียนปราโมชวิทยารามอินทรา • โรงเรียนปราโมชวิทยาทาน • โรงเรียนอมตยกุล • โรงเรียนนิเวศน์วารินทร์ • โรงเรียนภูมิไพโรจน์พิทยา • โรงเรียนธนศิลป์ • โรงเรียนเอี่ยมพานิชวิทยา • โรงเรียนอุทัยวิทยา • โรงเรียนอนุบาลวัดไทรรัตนาราม

ที่มา : th.wikipedia.org/wiki/เขตบางเขน อ้างเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2556

3.5 ถนนและเส้นทางคมนาคม

ในอดีตชาวบางเขนใช้การสัญจรทางน้ำ เส้นทางหลักคือ คลองบางเขนและคลองบางบัว ต่อมาได้มีการตัดถนนพหลโยธิน แรกตัดไปถึงดอนเมืองเมื่อปี พ.ศ.2479 แต่ได้ขยายต่อมาถึงจังหวัดลพบุรีเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2483 จากนั้นจึงขยายเส้นทางขึ้นไปเรื่อย ๆ ในที่สุดได้มีการรวมทางหลวงสายลำปาง-เชียงใหม่เข้าเป็นส่วนหนึ่งของถนนพหลโยธินด้วย ถนนพหลโยธินเริ่มต้นที่อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร ตัดผ่านเขตพญาไท เขตจตุจักร เขต

บางเขน เขตดอนเมืองและเขตสายไหมขึ้นไปสู่จังหวัดทางภาคเหนือ เริ่มตั้งแต่จังหวัดปทุมธานี พระนครศรีอยุธยา สระบุรี ลพบุรี ชัยนาท นครสวรรค์ แล้วออกไปทางกำแพงเพชร (ไม่ผ่าน พิษณุโลก) ตาก ลำปาง พะเยา ไปที่จังหวัดเชียงราย และสิ้นสุดที่อำเภอแม่สาย ระยะทางยาว ประมาณ 1,005 กิโลเมตร

ถนนทำให้วิถีชีวิตของคนที่บางเขนเปลี่ยนไป จากการเป็นชุมชนที่สัญจรทางน้ำ มาเป็นชุมชนที่สัญจรทางบก และหน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่บนทางสัญจรทางน้ำก็ย้ายมาอยู่บนเส้นทางสัญจรทางบก ถนนทำให้โลกของชาวบางเขนเปิดออกมากกว่าเดิม ถนนนำชาวบางเขนไปเชื่อมโยงกับโลกภายนอกได้มากขึ้น ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงหรือการเคลื่อนไหวจากโลกภายนอกเข้าสู่บางเขนได้รวดเร็วขึ้น การตัดถนนสายรองเป็นการรองรับการเข้ามาจัดสร้างหมู่บ้านจัดสรรซึ่งเกิดขึ้นมากหลังทศวรรษ 2510

ตารางที่ 3.4 แสดงในปัจจุบันเขตบางเขนมีถนนสายหลักและสายรองหลายสายของเขตบางเขนในปัจจุบัน

ถนนสายหลัก	ถนนสายรอง
● ถนนพหลโยธิน ● ถนนกาญจนาภิเษก ● ถนนแจ้งวัฒนะ ● ถนนรามอินทรา ● ถนนประดิษฐ์มนูธรรม ● ถนนวัชรพล ● ถนนสุขาภิบาล 5 (กม.11) ● ถนนลาดปลาเค้า ● ทางพิเศษฉลองรัช	● ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3901 (คูขนานกาญจนาภิเษกด้านนอก) ● ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3902 (คูขนานกาญจนาภิเษกด้านใน) ● ถนนราบ. 11 ● ซอยร่วมมิตรพัฒนา ● ซอยพหลโยธิน48 (สายหยุด) ● ซอยรามอินทรา5 (สุขาภิบาล 1) ● ซอยรามอินทรา 8 (รัตนาราม) ● ซอยรามอินทรา 14 (มัยลาภ) ● ซอยรามอินทรา 19 (สุขาภิบาล 2) ● ซอยรามอินทรา 23 (สุขาภิบาล 4) ● ซอยรามอินทรา 39 ● ซอยรามอินทรา 34 (สุขาภิบาล 5) ● ซอยรามอินทรา 34 (อยู่เย็น) ● ซอยรามอินทรา 65 (ถนนอมมิตร) ● ซอยคูบอน 27

ที่มา: th.wikipedia.org/wiki/เขตบางเขน อ้างเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2556

3.6 สภาพแวดล้อมของชุมชนสายคลองบางบัว

ในปัจจุบันชุมชนในเครือข่ายสิ่งแวดล้อมสายคลองบางบัว ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ที่ริมสายคลองบางบัว ที่น้ำเน่าเสีย น้ำในคลองไม่สามารถนำมาใช้ทั้งอุปโภคและบริโภคได้อีกแล้ว คลองบางบัวก็ไม่ใช่คลองที่ใช้สัญจรดังอดีตอีกต่อไป วัฒนธรรมประเพณีที่มีมา ที่จัดขึ้นกับสายน้ำ เช่น ประเพณีชักบาตรทางน้ำ และการละเล่นทางน้ำ ก็หมดไป ในปัจจุบันชุมชนมีสภาพเป็นชุมชนแออัด ที่มีคนหลากหลายอาชีพและแหล่งที่มา มีทั้งคนที่อยู่ดั้งเดิมและเข้ามาอยู่ใหม่

ชุมชนให้ข้อมูลว่าที่แห่งนี้ในอดีตเป็นแหล่งกระจายยาเสพติดแห่งใหญ่ของกรุงเทพ คนในชุมชนเสพยาเสพติดยากันมาก ปัจจุบันมีการดูแลและส่งผู้ที่ติดยาไปบำบัด ทำให้จำนวนผู้ติดยาลดน้อยลง

ลุงดุสิต ช้างเยาว์ ได้เล่าการเข้ามาของยาเสพติดว่า

“.... เริ่มแรกก็ภูเขาเข้ามาก่อน พ.ศ.2531 ต่อมาปี พ.ศ.2532 ก็มีไอระเหย และกาว และปี พ.ศ.2542 ยาบ้าก็เข้ามา....”

สภาพแวดล้อมของชุมชนเปลี่ยนไปและน้ำในคลองเน่าเสีย มีสาเหตุมาจากการที่คลองบางบัวเป็นที่รับน้ำเสียจากพื้นที่รอบนอกชุมชน ได้แก่ น้ำเสียจากตลาดสะพานใหม่ ขนส่งทหารอากาศดอนเมือง (ขสทบ) จากโรงงานอุตสาหกรรมฟอกยีนส์และโรงงานยาสูบ นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านจัดสรรที่เข้ามาตั้งอยู่บริเวณนี้ที่ปล่อยน้ำเสียลงคลอง

ในปี พ.ศ.2537 ชุมชนสายคลองบางบัวประสบปัญหาเรื่องของขยะและน้ำเน่าในเขตชุมชน แต่ชุมชนไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการได้ ทำให้ในปี พ.ศ.2542 ชุมชนแออัดริมคลองบางบัว 12 ชุมชนได้ก่อตั้ง “เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว” ขึ้นเพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ สร้างความร่วมมือการพัฒนาในด้านต่างๆ มีกิจกรรมร่วมกัน เช่นการจัดการขยะในคลอง การทำน้ำหมักชีวภาพเทลงคลองเพื่อบำบัดน้ำเสีย การบำบัดน้ำเสียครัวเรือน การอบรมทรัพยากรพัฒนาอาชีพ การรักษาคูคลอง ฯลฯ และมีการประสานงานกับชุมชนริมคลองอื่นๆ ในกรุงเทพมหานครด้วย เครือข่ายฯ มีกรรมการซึ่งมาจากชุมชนต่างๆ รวม 28 คน ประชุมเดือนละครั้ง

การทำงานของเครือข่ายฯ มีการแบ่งออกเป็นด้านต่างๆ คือ สิ่งแวดล้อมสวัสดิการที่อยู่อาศัย องค์กรการเงิน แผนชุมชน/ข้อมูลและประเด็นงานอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน แต่ละประเด็นงานมีคนทำงานทั้งหมดกว่า 200 คน

เจ้าหน้าที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้ลงมาทำความเข้าใจเกี่ยวกับบ้านมั่นคงในปี พ.ศ. 2546 เครือข่ายฯ ได้เริ่มดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคงในปี พ.ศ.2548 เริ่มต้นมี

ชุมชนริมคลอง เข้าร่วม 9 ชุมชน และได้ขยายเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนระดับเขตบางเขนในปัจจุบัน

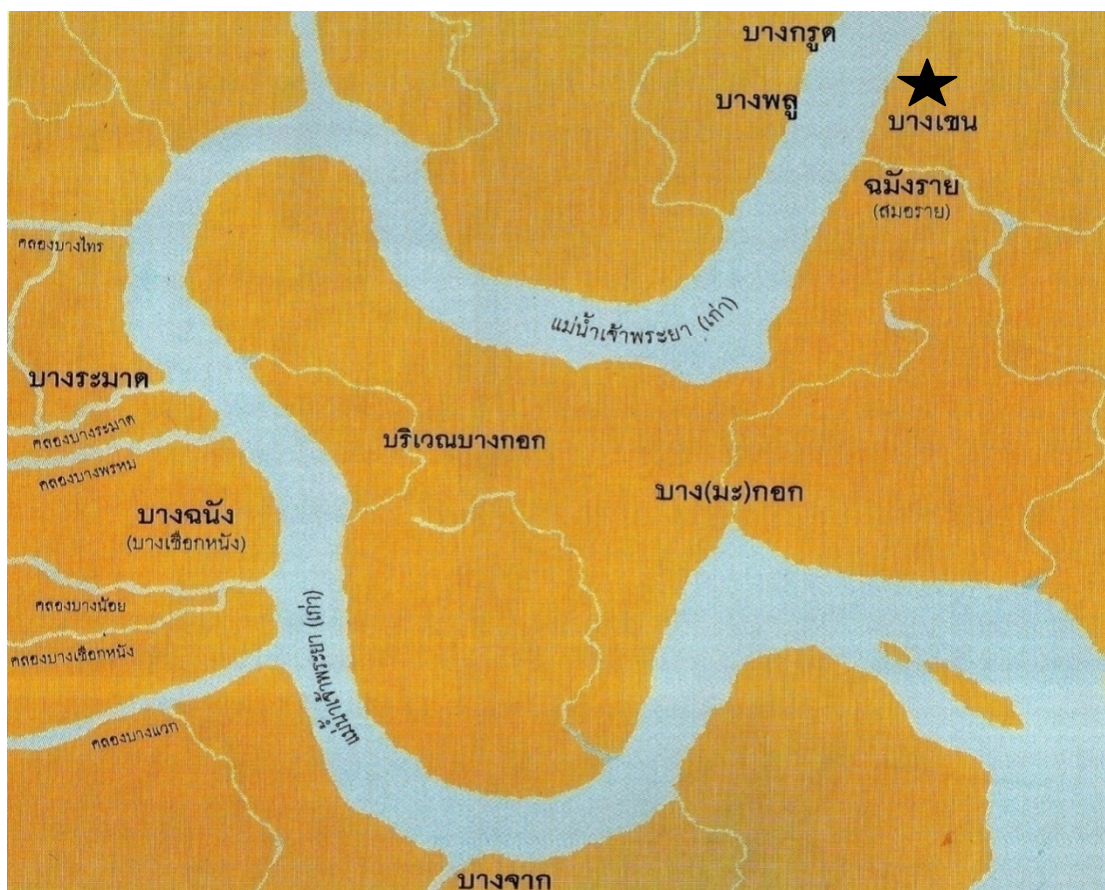
กล่าวโดยสรุป สายคลองบางบัวเป็นพื้นที่สายคลองที่มีสายคลองที่ยาวถึง 9 กิโลเมตร ในอดีตเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญชาติ และสัตว์น้ำต่างๆ พื้นที่นี้จึงเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือนเพื่ออยู่อาศัย เพื่อที่บริเวณริมคลองทั้งหมดเป็นของกรรมชนารักษ์ ซึ่งไม่ได้เข้ามาพัฒนาพื้นที่ ดังนั้นจึงเปิดโอกาสให้กับคนยากจนไม่มีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของตนเองได้เข้าจับจอง โดยไม่รู้ว่าที่บริเวณริมคลองนี้เจ้าของคือ กรรมชนารักษ์ ทำให้คนที่อาศัยอยู่ริมคลองกลายเป็นผู้บุกรุกในเวลาต่อมา

ชุมชนที่อยู่ริมคลองบางต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป จากชุมชนที่มีแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และชุมชนที่สัญจรทางน้ำไปสู่ชุมชนที่ตั้งอยู่ในคลองน้ำเน่าเสีย ชุมชนที่เป็นแหล่งยาเสพติดขนาดใหญ่ของกรุงเทพฯ น้ำในคลองไม่สามารถใช้ในการดำรงชีวิตได้ ผู้คนไม่ใช้ทางน้ำเป็นเส้นทางสัญจร

การเปลี่ยนแปลงของบริบทของชุมชนสายคลองบางบัวทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม และการเป็นที่อยู่อาศัยของคนยากจน เป็นผลมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ขาดการควบคุม และการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันทำให้คนชนบทที่จะหาที่อยู่อาศัยในเมืองได้ จึงได้มาบุกรุกหาที่อยู่อาศัยที่ไม่มีเจ้าของดูแล สายคลองบางบัวได้เป็นพื้นที่หนึ่งที่คนเหล่านี้ได้ใช้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย

ปัจจุบันบางบัวและบางเขนไม่ได้เป็นเขตเมืองเหมือนในอดีต แต่ได้เป็นเขตขยายตัวของเมืองหลวง และได้กลายเป็นชุมชนเมืองไปแล้ว มีทั้งสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาและโรงเรียนหลายแห่ง มีถนนหลายสาย และสถานที่ราชการจำนวนมาก ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้น เขตบางบัวและบางเขนจึงเป็นปัญหาร่วมและเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเติบโตของเมืองกรุงเทพฯ

บทที่ 4
การขุดคลองและวิถีชีวิตชาวนาที่ทุ่งบางเขน
(รัชกาลที่ 5 ถึงทศวรรษ 2510)

แผนที่ 4.1 แสดงย่านเก่าริมแม่น้ำเจ้าพระยาเก่า ก่อนการขุดคลองลัด (ก่อน พ.ศ.2065)
 ที่มา : สุจิตต์ วงษ์เทศ. กรุงเทพฯ มาจากไหน. พิมพ์ครั้งที่ 2. ศิลปวัฒนธรรม ตุลาคม, 2548, หน้า 24.

4.1 ตำนานของคำว่า “บางเขน” “ลาดน้ำเค็ม” “กุ่มแดง” “บางบัว” และ “คลองสอง”

การเรียกชื่อสถานที่จะตั้งตามสภาพภูมิศาสตร์หรือสิ่งสำคัญที่พบในสถานที่นั้น สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย มีดังนี้คือ

บางเขน เป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอยุธยา ในกำสรวลสมุทรหรือกำสรวลศรีปราชญ์ แต่งในปี พ.ศ.2025-2034 อาจแต่งในปี พ.ศ.2031 ในสมัยอยุธยาแผ่นดินของสมเด็จพระบรมราชาธิราช

ที่ 3 (พระบรมราชา) ต่อเนื่องกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) ได้กล่าวถึงชุมชนหมู่บ้านเริ่มแรกเก่าที่สุดของกรุงเทพอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีการเรียกชื่อชุมชนว่า “บาง” หมายถึงทางน้ำเล็กๆ ที่ไหลเชื่อมกับแม่น้ำใหญ่มาแล้วเรียกชุมชนตั้งอยู่ตรงปากทางน้ำว่า “บาง” คำว่า “บางเขน” ได้ปรากฏชื่อในวรรณคดีชิ้นนั้นด้วย ชื่อนี้ไม่ใช่บางเขนกรุงเทพฯ หากเป็นบางเขนที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เขตจังหวัดนนทบุรี บริเวณนี้มีคลองแยกไปทางตะวันออกเรียกว่า บางเขน ในช่วงเวลาที่แต่งกำสรวลสมุทร ภูมิประเทศครั้งนั้นคงเป็นทุ่งโล่ง กวีได้พรรณนาไว้ว่า

มาทุ่งทุเรศที่	บางเขน
เขนข้าวอกนมเฉลา	ที่ตั้ง
ป็นกามกระเวนหัว	ใจพี่ พระเอย
อุปให้แก่วัง	พิงคีนคงฯ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548:

24-26)

ความหมายของคำว่าบางเขนตามงานวิจัยของอาจารย์วันวร จะนุ ได้กล่าวไว้ว่า มีการอธิบายไว้ 3 ความหมายด้วยกันคือ 1) หมายถึงไม้กางเขน ซึ่งมาจากการที่คลองเปรมประชากรตัดกับคลองบางเขนทำเป็นรูปร่างกากบาทเหมือนไม้กางเขน 2) หมายถึง นกกางเขน เนื่องจากบริเวณริมคลองบางเขนในสมัยก่อนมีนกกางเขนอาศัยอยู่จำนวนมาก และ 3) หมายถึงกริยาที่เรียกว่า “เข็น” ตอนหลังเพี้ยนมาเป็น “เขน” ความหมายที่สามนี้ชุมชนกล่าวกันถึงมากที่สุด (วันวร จะนุ, 2551: 45)

นอกจากนี้ยังมีตำนานที่ชุมชนบริเวณนี้เล่าต่อกันมาตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย ว่า ท้าวอุทองพาข้าราชการบริพารอพยพโยกย้ายหนีโรคห่ามาจากแดนไกลผ่านทางดอนเมือง ท้าวอุทองขนทองคำใส่เรือเข็นมาตามลำคลอง แต่ด้วยสภาพคลองที่ตื้นเขินมาก เมื่อถึงช่วงน้ำลง น้ำในคลองจะแห้งขอดเรือที่เคยพายได้ก็ต้องเข็น ท้าวอุทองให้คนเข็นเรือบรรทุกทองคำไปถึงสถานที่หนึ่งเอาทองคำซ่อนไว้และยังเล่าอีกว่าใกล้ๆ กับที่ซ่อนทองคำมีชุมชนโบราณซึ่งคนในชุมชนมีความซื่อสัตย์ ใครถามเรื่องใดก็ตอบตามความจริง เมื่อมีคนถามว่าพระเจ้าอุทองนำทองคำซ่อนไว้ที่ไหน ชาวบ้านก็บอกว่าทองคำซ่อนไว้ที่นั่น (วันวร จะนุ, 2551: 45)

ตำนานเรื่องนี้เป็นที่มาของชื่อสถานที่บริเวณนี้หลายแห่ง คือ ลำสถานที่ๆ ที่ท้าวอุทองเข็นเรือบรรทุกทองคำในลำคลองแห้งขอด ชาวบ้านเรียกลำคลองนั้นว่า “คลองเข็น” ต่อมาเพี้ยน “บางเขน” ส่วนสถานที่ที่นำทองคำไปซ่อนเรียกว่า “บางซ่อน” สถานที่ชาวบ้านพูดความจริงเรียกว่า “บางซื่อ” (วันวร จะนุ, 2551: 45)

นายเกียรติ เกียรติสกุล พ่อค้าข้าวและเจ้าของโรงสีไทยเสรี อยู่ที่บางเขนเมื่อประมาณ 100 ปีที่แล้วคือประมาณปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงต้นรัชกาลที่ 6 ว่า ได้อธิบายคำว่า “บางเขน” ให้ลูกหลานของตนเองฟังว่า

“ชาวบ้านพากันเรียกว่า “บางเขิน” เพราะฤดูแล้งคราไค่น้ำในคลองบางเขน ซึ่งเป็นคลองที่เกิดตามธรรมชาตินี้จะแห้งขอดจนสามารถเดินลุยโคลนได้อย่างสบาย และคลองนี้ก็เป็หัวใจอันสำคัญของคนในถิ่นนี้มากกว่าคลองเปรมประชากรที่ขุดในสมัยรัชกาลที่ 5 คลองนี้จะมาตัดกันเป็น 4 แยก ที่วัดบางเขน (วัดเทวสุนทร บางคนจึงเรียกวัดนี้ว่า “วัดสี่แยก”) ชาวบ้านได้อาศัยคลองบางเขนนี้ล่องค้าขายเพราะไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาที่สะพานพระราม 6 เมืองนนทบุรี

ในตอนเช้าของฤดูแล้งตกอยู่ในราวเดือนมีนา เมษาน้ำยังพอมีบ้าง ยังสายน้ำยิ่งลดลงตามลำดับ พวกค้าขายตามเรือหาได้สังเกตไม่ ด้วยกังวลกับการค้าขาย พอตกตอนเย็นน้ำในคลองก็แห้งไปหมดเหลือแต่โคลนตม พวกแม่ค้าพ่อค้าไม่รู้จะพายเรือกลับสู่เรือนของตนได้อย่างไร จึงต้องลงจากเรือแล้วเข็นเรือกลับสู่บ้าน เป็นอยู่อย่างนี้แรมปี คนก็ขนานนามคลองนี้ว่า “บางเขิน” แต่เรียกกันไปเรียกกันมาก็เลยเพี้ยนมาเป็น “บางเขน” (เกียรติ เกียรติสกุล, 2514 : 141-157 และวันวร จะนุ, 2551: 46)

นายเกียรติเล่าให้ลูกของตนฟังว่า เรื่องนี้คนเก่าๆ เล่าให้ฟังอีกที เมื่อตอนที่นายเกียรติมาอยู่ก็ต้องเข็นเรืออยู่บ่อยๆ พอตอนฤดูแล้งน้ำในคลองจะแห้งขอดจนเห็นโคลนตมโผล่ขึ้นเต็มไปหมด เด็กเล็กพากันเดินลุยโคลนเล่นอย่างสนุกสนาน บ้างก็จับปลา บ้างก็จับหอย ซึ่งส่วนมากเป็นหอยตลับ หอยกาบ และหอยขม ส่วนคนโตหน่อยก็นำพรรคพวกมาสาธเลินจับปลาหลด ซึ่งขดตัวอยู่ใต้เลน พอสาธเลินก็ติดปลาหลดขึ้นมาด้วยมากมายเหลือเกิน ล้วนตัวอ้วนๆ ขาวๆ ทั้งสิ้น ซอยคลองที่เข้ามาที่โรงสีก็พลอยแห้งไปด้วย คุณเกียรติ ให้คนงานช่วยกันสาธเลิน ยังได้ปลาหลดมาถึงสองถังเต็มๆ กินกันเหลือเฟือถึงกับต้องทำเป็นปลาอย่างไว้ ถึงจะสาธโคลนขึ้นมาอย่างไรก็ช่วยไม่ได้มากนัก น้ำจะขึ้นเอ่อเฉพาะตอนเช้าเท่านั้น พอตกบ่ายน้ำจะเริ่มงวดลงๆ จนถึงเย็นก็จะเหลือแต่โคลนตมจึงไม่สะดวกแก่ชาวานาที่จะมาทางเรือ พวกชาวานาที่มีข้าวมาไม่มากก็จะกลับทัน ส่วนมากพากันหาบคอนมาเป็นแถวๆ เสี่ยงไม้คานเบียดสาแหวกดังอออดแอ๊ดๆ แล้วมันก็ยวบขึ้นย่อยลงมาราวกับจะหักเสียให้ได้ พวกที่หาบมาส่งส่วนมากเป็นเด็กสาวรุ่นๆ กับพวกหนุ่มๆ พวกนี้กำลังแข็งแรงไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย (เกียรติ เกียรติสกุล, 2514 : 157-158)

ข้อมูลเรื่องคลองบางเขนในอดีตมีสภาพที่น้ำแห้งขอดต้องเข็นเรือด้วยความเหนื่อยยาก คำนี้ตรงกับคำว่า “ลำบากยากเข็น” อดีตชาวนาชื่อป้าวิไล นาคเนียม บ้านอยู่คลองบางเขน เล่าว่า สมัยก่อนคลองบางเขนแห้งขอด ตอนยังไม่ขุดลอก ต้องถ่อ เข็นเรือ บางคนวิดปลากันในคลอง ขุดปลาหลดกัน พอนำมาล้างลอยเป็นแพเต็มไปหมด (วันวร จะนุ, 2551: 46)

รูปภาพที่ 4.1 ชาวบ้านเข็นเรือที่ทุ่งบางเขน

ที่มา: www.artbangkok.com – อ้างเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ.2556

“ลาดน้ำเค็ม” คำนี้ปรากฏในชื่อของวัดบางบัวในอดีตที่ชื่อว่า “วัดลาดน้ำเค็ม” และปรากฏอยู่ในแผนที่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในแผนที่กรุงเทพฯ รศ.120 (พ.ศ.2445) ว่ามีบึงขนาดใหญ่ในบริเวณนี้ว่า “บึงลาดน้ำเค็ม” ปัจจุบันไม่มีชาวบ้านรู้เรื่องราวของที่มาของคำนี้ แต่คำนี้ปรากฏที่อำเภอผักไห่ อโยธยา ว่ามีตำบลลาดน้ำเค็มและที่จะเชิงเทรามีวัดลาดน้ำเค็ม ที่ตำบลบางซ่อน อำเภอบ้านโพธิ์ ที่อโยธยา ได้อธิบายที่มาของคำว่า ตำบลลาดน้ำเค็ม มาจากสภาพพื้นที่ราบลุ่มและดินในบริเวณนั้นเป็นดินเค็ม จึงได้เรียก “ตำบลลาดน้ำเค็ม” และใช้เรียกชื่อบ้านของหมู่บ้านทั้งหกบ้าน ที่มาของคำว่า ลาดน้ำเค็ม คงเป็นเช่นเดียวกับที่บางเขน ซึ่งชาวบ้านเล่าว่าดินที่บางเขนเค็มเหมือนกัน

เรื่องที่บางเขนเป็นที่ลุ่มน้ำเค็มมาจาก เมื่อ 12,000 ปีที่แล้ว ปากน้ำเจ้าพระยาจะอยู่บริเวณนครสวรรค์-ชัยนาท ปากแม่น้ำแม่กลองอยู่ทางจังหวัดนครปฐม (แม่น้ำท่าจีนยังไม่มี) ปากแม่น้ำบางปะกงอยู่ทางจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี ปากน้ำป่าสักอยู่ทางจังหวัดลพบุรี กรุงเทพฯ เป็นพื้นที่ที่เกิดจากการทับถมของทะเลโคลนตมและในที่สุดการทับถมก็ทำให้เกิดดินดอนแผ่กว้างกลายเป็นแผ่นดิน โคลนตมจำนวนมหาศาลที่ทับถมยังเป็นปุ๋ยธรรมชาติที่ดีที่สุดที่ทำให้พื้นดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกข้าวในสมัยหลังๆ เมื่อตะกอนทับถมกันนานนับพันปี ในที่สุดอ่าวไทยก็ค่อยๆ หดลงบริเวณที่โคลนตมตกตะกอนก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของแผ่นดินใหญ่ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548 : 16-17)

พื้นดินที่บางเขนเกิดจากตะกอนน้ำกร่อยพามาทับถมอยู่บนที่ลุ่มน้ำเค็มท่วมถึง ชุดดินที่บางเขนคล้ายคลึงกัน ชุดดินบางกอก ชุดดินดินอยุธยา ชุดดินฉะเชิงเทรา และชุคดินบางเลน ดินชนิดนี้เหมาะแก่การใช้ประโยชน์ในการทำนา ถ้าปลูกพืชผักตลอดจนผลไม้ต่างๆ จำเป็นต้องยกร่องให้สูงพ้นน้ำท่วม ใส่ปุ๋ยอินทรีย์ร่วมกับปุ๋ยเคมีเพื่อให้ผลผลิตดีขึ้น

(www.ddd.go.th/thaisoils_museum/pf_desc/.../Bn.htm เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2556)

ชาวบ้านเล่าว่าดินที่บางเขนนั่นเค็ม เพราะเมื่อขุดน้ำในดินนำขึ้นมาใช้น้ำนั้นมีรสกร่อย ลักษณะนี้เป็นบริเวณกว้าง หนองบึงบริเวณนี้จึงเรียกว่า “ลาดน้ำเค็ม” ซึ่งหมายถึงที่ลุ่มน้ำเค็มที่เป็นหนองบึงบริเวณนี้ คำนี้ได้หายไปจากการเรียกพื้นที่บริเวณนี้

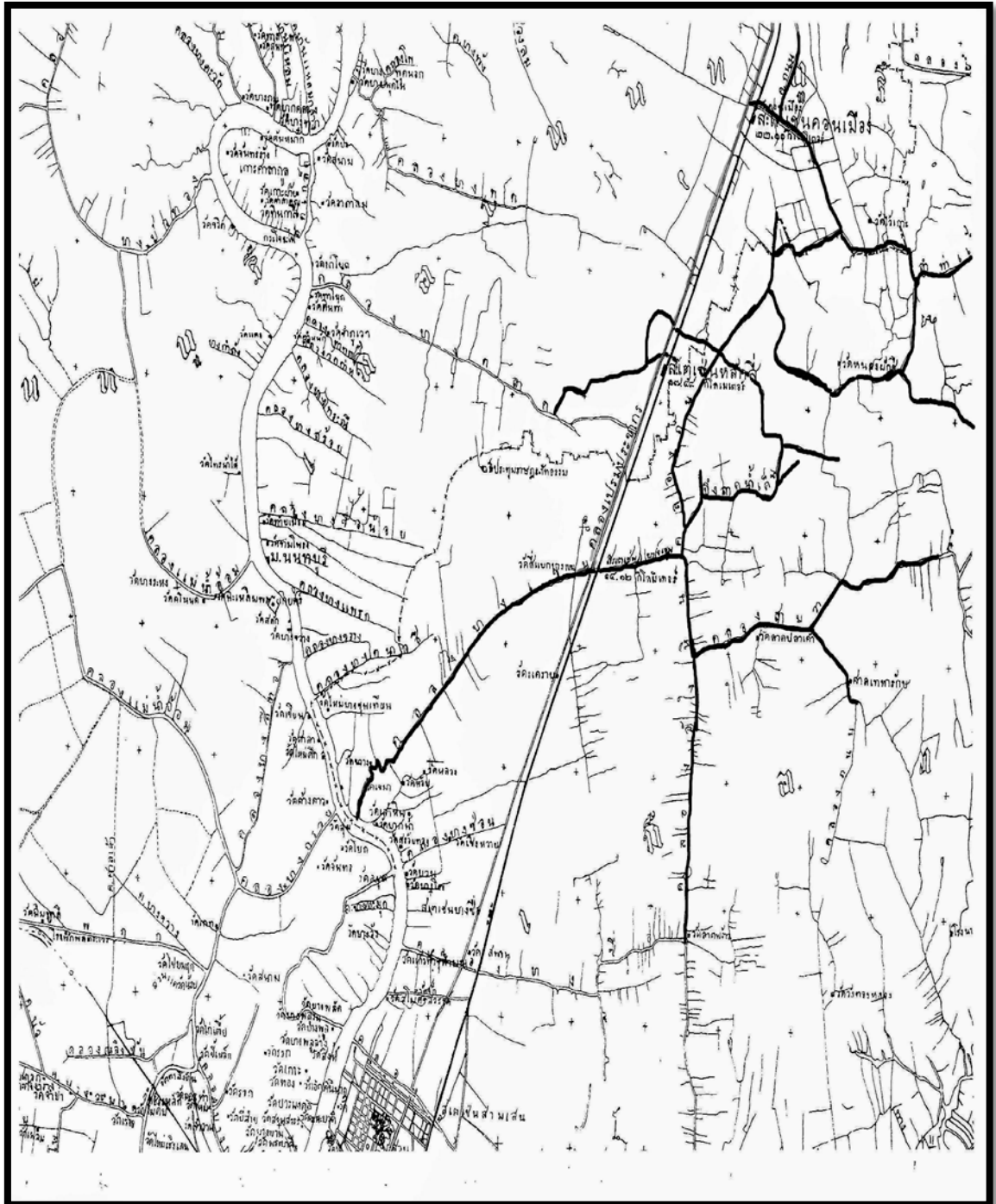
“**กุ่มแดง**” เป็นคำที่เรียกตำบลในพื้นที่บางเขนในอดีต ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นเรียก แขวงอนุสาวรีย์ แทน คำว่า “กุ่ม” หมายถึงประทุนหลังช้าง ประทุนรถเช่นรถม้าที่มีรูปโค้ง ใช้ลักษณะนามว่า หลั่ง (พจนานุกรม ไทย-ไทย ราชบัณฑิตยสถาน) “กุ่มแดง”ยังคงในปัจจุบันแต่ใช้เรียกชุมชนกุ่มแดงร่วมใจพัฒนา พื้นที่นี้อยู่ที่บริเวณสายคลองบางบัว ที่เรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่ากุ่มแดงเพราะบริเวณนี้ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นที่เลี้ยงช้างหลวง และกุ่มของช้างจะใช้สีแดง ดังนั้นลักษณะนามนี้จึงกลายมาเป็นชื่อเรียกสถานที่ทั้งตำบลบริเวณที่เลี้ยงช้างที่บางเขน

“**บางบัว**” คำนี้ปรากฏในปี พ.ศ.2448 แผนที่ได้ระบุคำว่า วัดบางบัวและคลองบางบัว (กรมแผนที่ ทหาร ปี พ.ศ.2530 แผนที่แผ่นที่ 4) สันนิฐานว่าการเปลี่ยนชื่อน่าจะมาจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือมีบัวขึ้นอยู่หนาแน่นในบริเวณนี้ ในสมัยนั้นนับเป็นการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้น

ชาวบ้านเล่าว่าบริเวณคลองนี้มีดอกบัวแดงขึ้นอยู่หนาแน่น ชาวบ้านได้ใช้บัวแดงทำอาหารทั้งแกวและหวานหลายชนิด ได้แก่ แกงสายบัว ผัดสายบัว ขนมหสายบัว เป็นต้น

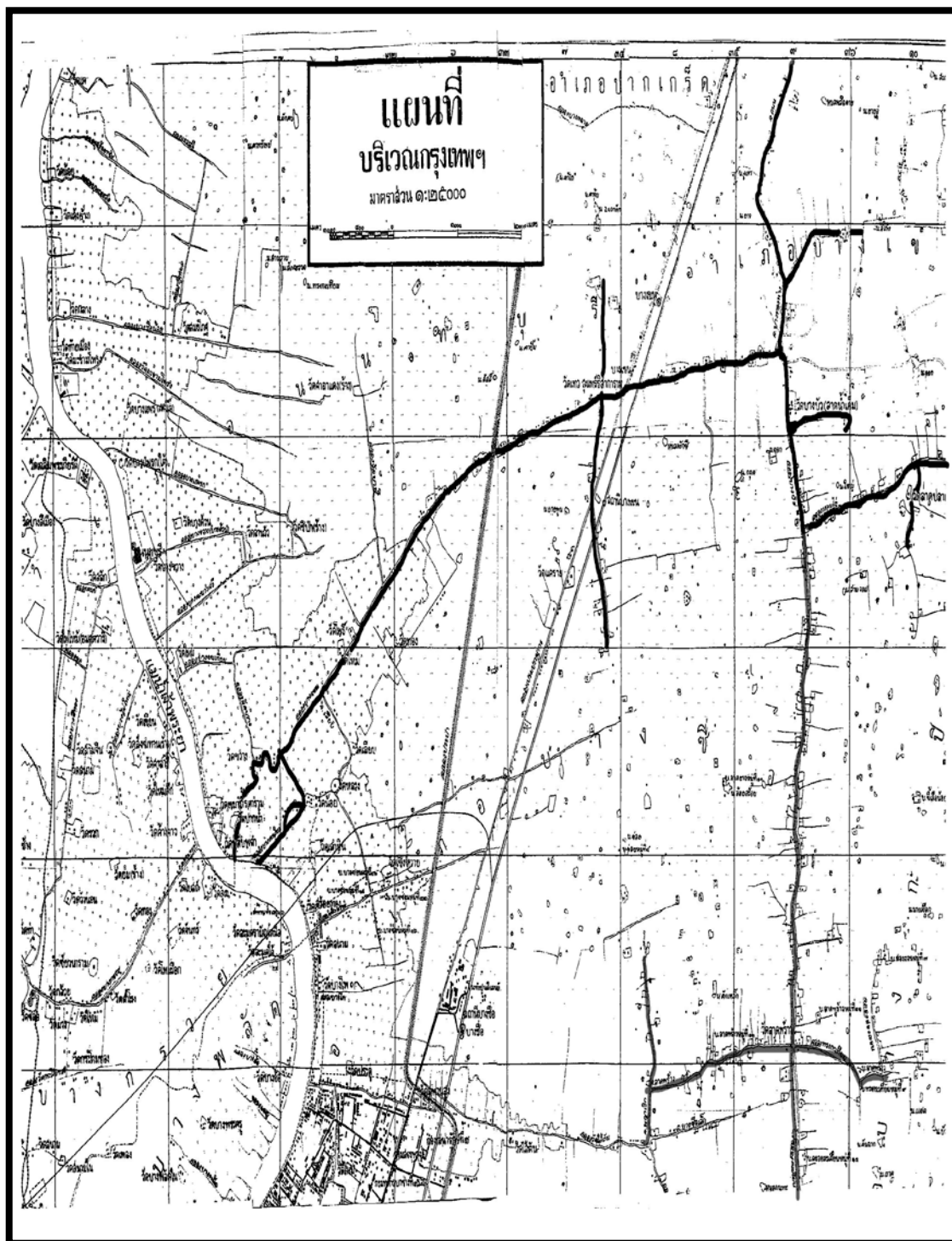
คลองสอง เป็นการเรียกการตัดคลองจากตำบลเชิงรากน้อยไปยังทุ่งรังสิต ซึ่งมีการตัดหลายคลองด้วยกันแต่ละคลองจะเรียกชื่อตามลำดับ ได้แก่ คลองหนึ่ง คลองสอง คลองสาม คลองสี่ เป็นต้น การตัดคลองจะเป็นเส้นตรง คลองบางบัวจะไปเชื่อมต่อกับคลองสองดังนั้นจึงเรียกคลองบางบัวเป็นคลองสองไปด้วย

คลองถนน คลองบางบัวบางครั้งก็เรียกว่าคลองถนน ชาวบ้านเล่าว่าการตั้งชื่อคลองถนนมาจากการที่สมัยก่อนไม่มีถนนมีแต่ลำคลอง ชาวบ้านเวลาจะเดินทางไปไหนก็อาศัยทางเดินที่อยู่ริมคลอง ดังนั้นริมคลองจึงถูกใช้เป็นถนนไปด้วย คลองบริเวณนี้จึงเรียกว่าคลองถนน

แผนภูมิที่ 4.3 แสดงเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่เชื่อมติดต่อกันในท้องทุ่งบางบัว (บางเขน)

ที่มา: กรมการแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด แผนที่กรุงเทพแผ่นที่ 3 “แผนที่มณฑลกรุงเทพสยามปี รศ.120 (พ.ศ.2445) “ กองทัพบกจัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5 ธันวาคม พ.ศ.2510

แผนภูมิที่ 4.4 แสดงเขตบางเขนเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา

ที่มา : กรมการแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด แผนที่กรุงเทพแผ่นที่ 6 “แผนที่มณฑลกรุงเทพสยามปี พ.ศ.2474 “กองทัพบกจัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5 ธันวาคม พ.ศ.2510

ตารางที่ 4.1 แสดงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในเขตบางเขน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึง ทศวรรษ 2510

พ.ศ.	เหตุการณ์	ผลที่เกิดขึ้น
2380	- สร้างวัดลาดน้ำเค็มต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดบางบัว ชื่อของวัดเรียกตามลักษณะภูมิศาสตร์ของพื้นที่	- แสดงให้เห็นถึงการจัดตั้งชุมชนเป็นแห่งแรกในบริเวณคลองบางบัว - ชาวนารายย่อยทำการบุกเบิกพื้นที่ดินเพื่อทำกินในทุ่งบางเขน
2398	- รัฐบาลไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ	- ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทยแทนสินค้าป่า
2413 – 2415	- รัชกาลที่ 5 ขุดคลองเปรมประชากรเพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทางระหว่างกรุงเทพกับอยุธยา - ผู้อำนวยการขุดคือเจ้าสัวยม หลวงสารธราชา ยุตต์ (ยม พิศลยบุตร) บุตรพระยาพิสมทสมบัติบริบูรณ์ (ยม พิศลยบุตร) ผู้เป็นแม่กองขุดคลองภาษีเจริญ เจ้าสัวยมยังเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างพระที่นั่งเวหาศน์จำรูญในพระราชวังบางปะอิน ในปี พ.ศ.2432	- เกิดการพัฒนาที่ดิน 2 ฟังคลองเพื่อเป็นพื้นที่เพาะปลูกใหม่ - เกิดการย้ายความเจริญบางเขนริมแม่น้ำเจ้าพระยามาอยู่ด้านในที่เรียกว่า “ทุ่งบางเขน” - เกิด “สี่แยกทางน้ำ” บริเวณที่ตัดกันระหว่างคลองบางเขนและคลองเปรมประชากร - สี่แยกบางเขนได้กลายเป็นศูนย์กลางรวมทางการค้าและเป็นจุดกึ่งกลางระหว่างกรุงเทพฯ และอยุธยา - ที่ดินสองฝั่งคลองตกเป็นของเจ้าที่ดินรายใหญ่ ชุน นาง และข้าราชการที่ได้รับพระราชทานที่ดิน
2421	- สร้างวัดหลักสี่	- วัดกลายเป็นศูนย์กลางของชาวนาที่ทุ่งบางเขนและเป็นวัดของชาวมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ทุ่งบางเขน
2426	- สร้างวัดเทวสุนทรเดิมเป็นสำนักสงฆ์ก่อนและต่อมาสร้างเป็นวัดชาวบ้านเรียกว่า “วัด	- วัดแห่งนี้สร้างหลังจากขุดคลองเปรมประชากรแล้ว 12 ปี โดย

พ.ศ.	เหตุการณ์	ผลที่เกิดขึ้น
	สี่แยก"และเปลี่ยนเป็น "วัดเทวสุนทร"	ชาวบ้านที่เข้ามาทำนาและทำการค้า - เกิดชุมชนที่สี่แยกทางน้ำ
ประมาณ 2430	- โรงเจจีนชุนตัวตลาดบางเขน หรือโรงเจตลาดบางเขนหรือโรงเจสี่แยกคลองบางเขน เป็นของจีนแต่จิว โรงเจแห่งนี้เกิดขึ้นหลังจากเกิดสี่แยกทางน้ำไม่เกิน 20 ปี ภายในโรงเจมีศาลเจ้าด้วย - ศาลเจ้าแม่ทับทิมตลาดบางเขน ศาลแห่งนี้ตั้งอยู่บริเวณสี่แยกทางน้ำริมคลองบางเขน ภายในชุมชนบางเขน คนทั่วไปเรียก "ศาลเจ้าบางเขน" สร้างโดยคนจีนไหหลำที่เดินทางเข้ามาทำมาหากินบริเวณนี้หลังจากเกิดสี่แยกทางน้ำ	- เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนจีนที่ตลาดบางเขน ทั้งจีนแต่จิวและจีนไหหลำ
2435	- สร้างวัดสามขา (วัดไตรรัตนาราม) ชาวนาเป็นผู้บริจาคที่ดินสร้างวัด	- วัดเป็นศูนย์กลางของชาวนาท่งบางเขนที่บริเวณหลุมไผ่
2440	- สร้างสำนักงานเขตบางเขนอยู่ใกล้บริเวณสี่แยกทางน้ำ - มีพระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่นที่ รศ. 116 (พ.ศ.2440) ให้มีการปกครองโดยกำนันผู้ใหญ่บ้านและสิ้นสุดการปกครองแบบเทศาภิบาลในปี พ.ศ.2547	- เกิดความเจริญ และขยายพื้นที่ทำนาที่ทุ่งบางเขน - มีการจัดระเบียบการปกครองท้องถิ่นผู้ใหญ่บ้านและกำนัน
2443	- ตั้งสถานีรถไฟบางเขน	- ชาวบางเขนสามารถติดต่อกับที่อื่นๆ ได้โดยใช้เส้นทางรถไฟและใช้ทางเรือซึ่งเป็นการขนส่งที่ใช้กันในท้องทุ่งแห่งนี้
2444	- ออกเอกสารรับรองสิทธิในการถือครองที่ดิน	- ชาวนาเกิดความมั่นคงในทรัพย์สินและครอบครองผืนนาโดยถูกต้องตามกฎหมาย

พ.ศ.	เหตุการณ์	ผลที่เกิดขึ้น
2448	- เลิกไพร่และออกพระราชบัญญัติเลิกทาส	- เกิดอิสระชนสามารถจับจองที่ดินทำนาทุกคนเป็นไท
2449	- พบเอกสาร โฉนดที่ดินรับรองสิทธิ์ที่นาของชาวนาทุ่งบางเขน หลักฐานที่พบเป็นของผู้ใหญ่บ้านทิน คำชื่น เป็นบิดาของอำแดงผิวจันเหมือนเผือก	- ชาวนาเกิดความมั่นคงในทรัพย์สินและครอบครองพื้นนาโดยถูกต้องตามกฎหมาย
ประมาณ 2450	- จัดตั้งตลาดบางเขน และตลาดบางบัว ตลาดทั้ง 2 แห่งสร้างมามากกว่า 100 ปีแล้ว พัฒนามาจากตลาดธรรมชาติก่อนหน้านี้ - ศาลเจ้าบางบัว เป็นของจีนแต่จิว ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าสร้างตั้งแต่เมื่อไหร่ แต่ข้อมูลจากชาวบ้านยืนยันว่าสร้างมามากกว่า 100 ปีแล้วเช่นกัน	- ชาวจีนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน เป็นพ่อค้ารับซื้อข้าวและขายสินค้าที่จำเป็นให้กับชาวนาที่ทุ่งบางเขน - ตลาดบางบัว อาจจะตั้งหลังตลาดบางเขน
2455	- มีการจัดตั้งโรงสีแห่งแรกที่สถานีรถไฟบางเขน	- โรงสีได้กลายเป็นสถาบันสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวนา
ประมาณ 2460	- ขุดคลองบางเขนใหม่	- เกิดความเจริญ และขยายพื้นที่ทำนาที่ทุ่งบางเขน
2462	- เกิดน้ำมากน้อยในพื้นที่ภาคกลางทั้งหมด น้ำท่วมใหญ่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2460 ต่อจากนั้นอีก 2 ปีก็เกิดภาวะแห้งแล้ง	- รัฐได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาระบบชลประทานอย่างจริงจัง - เกิดโครงการขุดคลองเพื่อส่งน้ำเข้านาหลายโครงการเป็นโครงการขยายจากทุ่งรังสิต โครงการชลประทานป่าสักใต้ โครงการชลประทานเชียงราก-คลองด่าน เป็นต้น
2460	- รัชกาลที่ 6 ก่อตั้งสถานีตำรวจนครบาลสี่แยกบางเขน ซึ่งเดิมตั้งอยู่ที่แขวงตลาด	- มีการดูแลทุกข์สุขของประชาชนชาวบางเขน

พ.ศ.	เหตุการณ์	ผลที่เกิดขึ้น
	บางเขน	
2467	- ขุดคลองบางบัวอยู่ในโครงการทดน้ำเข้านา และระบายน้ำออกจากนา “โครงการเชียง รากน้อย-บางเหี้ย (คลองด่าน)” สมุทรปราการ	- เกิดการขยายพื้นที่การทำนาและ ส่งน้ำเข้านาที่ทุ่งบางเขน - ทำให้ผลผลิตข้าวที่ทุ่งบางเขน ได้ผลดี
2475	- เริ่มขุดสร้างถนนพหลโยธิน - จัดตั้งโรงเรียนวัดเทวสุนทร และ โรงเรียน บางเขน (ไ้สวัสดิอนุสรณ์) เดิมชื่อว่า “ โรงเรียนประชาบาล คลองบางเขน 3 ” (อนุบาลวิชา) อาคารเรียนเป็นเรือนไม้ชั้น เดียวเปิดทำการสอนเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ.2475 - จัดตั้งโรงเรียนบางบัวโดยมีพระอภิการลอย (เจ้าอาวาสวัดบางบัว)เป็นผู้อุปการะ	- ชาวบางเขนเดินทางสะดวกและมี ความเจริญมากขึ้นวิถีชีวิตของชาว บางเขนเริ่มเปลี่ยนจากคนริมคลอง มาสู่ริมถนนเปลี่ยนจากวิถีน้ำเป็น วิถีบก - ชาวบางเขน มีโรงเรียนให้ การศึกษาเป็นระบบแบบใหม่แทน การศึกษาแบบเดิมจากพระภิกษุ สงฆ์
2476	- กบฏบวรเดช - ก่อตั้งอนุสาวรีย์ปราบกบฏ	- ชาวบางเขนได้รับผลกระทบจาก สงครามมีการอพยพหนีภัย - บางเขนกลายเป็นเขตความขัดแย้ง ของการเมืองระดับชาติ
2479	- ตัดถนนพหลโยธิน	- มีการย้ายบ้านจากริมคลองมาอยู่ริม ถนนเปลี่ยนวิถีชีวิตจากชุมชนทาง น้ำมาเป็นชุมชนทางบก
2481	- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ย้ายมาตั้งที่อำเภอ บางเขน	- มีสถาบันอุดมศึกษาเป็นศูนย์เรียนรู้ ทางด้านการเกษตรที่อำเภอ บางเขน
2483	- ไม้เมืองเดิมหรือ ก้าน พื้งบุญ ณ อุทยาน (พ.ศ.2448-2485)ได้แต่งบทละครเรื่อง “รอย ไถ” โดยใช้ฉากละคร ในท้องทุ่งบางเขน ทั้งหมดตั้งแต่ทุ่งสองห้อง ทุ่งแดงและท่า แร้ง แสดงวิถีชีวิตของชาวนา	- เรื่องราวของชาวนาที่ทุ่งบางเขน ได้ถูกนำเสนอต่อสังคม ทั้ง ธรรมชาติของท้องทุ่งและปัญหาที่ คุกคามชาวนาในช่วงทศวรรษ 2470-2480

พ.ศ.	เหตุการณ์	ผลที่เกิดขึ้น
	- สถานีตำรวจสี่แยกบางเขนย้ายมาอยู่ที่ ต.กูปแดง และได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงพักกูปแดง และ พ.ศ.2540 โรงพักกูปแดงย้ายมาอยู่ตรงวงเวียนบางเขนเปลี่ยนชื่อเป็น”สถานีตำรวจนครบาลบางเขน”	- สถานที่ราชการย้ายจากริมน้ำมาอยู่ริมถนน - วิถีชีวิตของชาวบางเขนเปลี่ยนจากวิถีชีวิตทางน้ำมาสู่วิถีชีวิตทางถนนชัดเจนขึ้น
2484	- เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 - ย้ายที่ทำการเขตบางเขนมาอยู่ตรงข้ามกับวัดพระศรี ต.กูปแดง	- มีกองทัพญี่ปุ่นเข้ามาตั้งฐานทัพที่ดอนเมือง - ชาวบางเขนได้เข้าร่วมอยู่ในบรรยากาศของสงครามโลกด้วย บางบ้านมีหลุมหลบภัย บางครอบครัวหนีสงครามไปที่อื่นและบ้างครอบครัวย้ายจากในเมืองมาอยู่ที่ทุ่งบางเขน
2485	- น้ำท่วมใหญ่กรุงเทพฯ - สร้างวัดพระศรีฯ เสร็จแล้ว - โรงเรียนบางบัวย้ายมาอยู่ในที่ปัจจุบัน	- นาล่มที่บางเขน - วัดพระศรีฯได้เป็นที่ระลึกการปราบกบฏบรรเดชและเป็นวัดของฝ่ายประชาธิปไตย
2489	- 5 มิถุนายน พ.ศ.2489 รัชกาลที่ 8 เสด็จพร้อมพระอนุชา มาหาวันข้าวที่แปลงนาสาธิต ทุ่งบางเขน	- ชาวบ้านรู้สึกภูมิใจที่พระเจ้าแผ่นดินมาหาวันข้าวบริเวณนี้ - เหตุการณ์นี้ถือเป็นภารกิจสุดท้ายของรัชกาลที่ 8 ก่อนสวรรคต วันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2489
2494- 2495	- บริเวณกรมทหารราบที่ 11 (ในปัจจุบัน)เป็นที่กักขังนักโทษการเมือง เช่น นักโทษกบฏสันติภาพ	- พื้นที่นาของชาวบางเขนเปลี่ยนมาเป็นที่ตั้งของกองทหาร
2496	- ก่อตั้งกรมทหารราบที่ 11	- มีการก่อสร้างอาคารสร้างที่อยู่ทหาร มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นา
2498	- เปิดตลาดยิ่งเจริญเดิมชื่อตลาดชีเจ้า(เพราะเอาชีเจ้าจากโรงสีมาถมที่)	- เปลี่ยนจากวิถีคนทางน้ำมาเป็นคนทางบกอย่างชัดเจน

พ.ศ.	เหตุการณ์	ผลที่เกิดขึ้น
2499	- กรมป่าไม้ย้ายมาตั้งที่ อ.บางเขน - 1 มิถุนายน พ.ศ.2499 โรงเรียนฝึกหัดครูพระนครได้ย้ายโรงเรียนมาเช่าที่ดินวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร - 1 พฤษภาคม พ.ศ.2509 กระทรวงศึกษาธิการได้ยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร ขึ้นเป็น "วิทยาลัยครูพระนคร" ต่อมา พ.ศ.2547 คือมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร	- มีสถานที่ราชการ และสถานการศึกษา ทำให้คนจากที่ต่างๆ เข้ามาทำมาหากินและตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณริมถนนมากขึ้น - ชาวนาที่เคยทำนาหลายรายขายที่นาและบางรายก็ถูกยกเลิกสัญญาเช่า
2490-2509	- ชาวนาเริ่มสูญเสียที่ดินจากการเวนคืนที่ดิน, จากการเล่นการพนัน การกู้ยืมเงิน การกว้านซื้อที่ดิน	- ทำให้ชาวนาสูญเสียที่ดิน
2510-2512	- มีนายทุนทำบ้านจัดสรร มีแฟลตทหาร ปิดโรงสีข้าวบางบัว	- มีหนุ่มารุกเร้าที่ทำนาทำให้ชาวนาเลิกทำนาจึงปล่อยที่ดินร้าง - ที่ดินได้เปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัย

ที่มา : รวบรวมจาก หนังสือ และWebsite ต่างๆ รวมทั้งจากการประชุมตัวแทนชาวบ้านในเครือข่ายสายคลองบางบัว ณ มหาวิทยาลัยเกริก เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 24 มิถุนายน และ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2556

4.2 วัดกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในบริเวณนี้เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2367-2394) ดังปรากฏหลักฐานการตั้งวัดที่เก่าแก่ที่สุดในบริเวณนี้คือ “วัดบางบัว” เดิมชื่อว่า “วัดลาดน้ำเค็ม” จัดตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.2380 ตามหลักฐานของกรมศาสนากล่าวว่า พระยาเพ็ชร เป็นผู้ริเริ่มสร้าง แสดงให้เห็นว่าวัดนี้นั้นนางเป็นผู้สร้างขึ้นบริเวณที่ลุ่มขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “ลาดน้ำเค็ม” ในบริเวณนี้มีวัดที่อยู่ใกล้เคียงคือ “วัดนวลจันทร์” จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ.2389 เดิมเรียกว่า “วัดบางขวด” แต่ชาวบ้านเรียกว่า “วัดสองพี่น้อง” เพราะพี่น้องสองคนบริจาคที่ดินให้สร้างวัด วัดหลังนี้เป็นวัดของสามัญชน (อ้างจาก กรมการศาสนา, 2526 :120, 146-147) วัดทั้ง 2 แห่งจัดตั้งในระยะเวลาใกล้เคียงกัน การจัดตั้งวัด 2 แห่งในบริเวณเดียวกันในระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้แสดงให้เห็น

เห็นว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 พื้นที่บริเวณนี้ได้มีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่มากพอสมควร โดยมีทั้งขุนนางและสามัญชนเข้ามาถือครองที่ดิน

รูปภาพที่ 4.2 การทำนาที่ทุ่งบางเขน

ที่มา : ข้อมูลภาพจาก : วารสารเมืองโบราณฉบับพิเศษ “ย่านกรุงเก่าในกรุงเทพฯ” www.artbangkok.com – อ้างเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ.2556

ผู้วิจัยได้นำความคิดการอธิบายเรื่องวัดของอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม มาใช้ในการอธิบายความสำคัญของวัดในทุ่งบางเขน การก่อตั้งวัดถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของชุมชน วัด คือรูปแบบหนึ่งของสถาบันทางสังคมของมนุษย์ เป็นพื้นที่สาธารณะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ ทั้งในทางศาสนาและไสยศาสตร์ ทั้งความเชื่อและพิธีกรรมคือสิ่งที่ทำให้คนมีความสัมพันธ์กันทางสังคม และเกิดสำนึกถึงความเป็นพวกเดียวกันอยู่ในชุมชนเดียวกัน ความเป็นชุมชนไม่มีทางเกิดขึ้นได้ถ้าหากไม่มีสถาบันทางสังคมดังกล่าวนี้ (พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในยุคเริ่มแรกของสยามประเทศ จุดกำเนิดของ “วัด จุดกำเนิดของชุมชน”) (ศรีศักร วัลลิโภดม, <http://www.lek-prapai.org/watch.php?id=814> เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ.2556)

สังคมแบบประเพณีที่มีมาแต่โบราณวัดคือหน้าตา และแสดงเกียรติภูมิของชุมชน รวมทั้งเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์แสดงความเป็นมาของชุมชนด้วย ที่ว่าฐานะและเกียรติภูมิของชุมชนก็เพราะว่าการอบรมทางสังคมของคนโบราณแต่เดิมมักเน้นความเป็นคนโอบอ้อมอารี ใจกว้างไม่เห็นแก่ตัว อีกทั้งไม่แสดงความโอ้อวดในเรื่องส่วนตัว ผู้ที่จะได้รับการยอมรับว่าเป็นคนดีมีหน้ามีตาในสังคมคือคนที่ถ่อมตัวและใจบุญสุนทาน การทำบุญให้แก่วัดและส่วนรวมคือสิ่งที่จะบรรลุถึงการ

เป็นที่ยอมรับดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ความมั่งคั่งจึงไปรวมอยู่ที่วัดที่เป็นของส่วนรวมแทนการอยู่ที่ปัจเจกบุคคล (ศรีศักร วัลลิโภดม, <http://www.lek-prapai.org/watch.php?id=814> เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ.2556)

วัดใดก็ตามมีความใหญ่โต ความโอ่อ่าและสวยงามทางด้านศิลปวัฒนธรรม วัดนั้นก็ถือได้ว่าคุณลักษณะของความมั่งมีศรีสุขของคนในชุมชนทุกผู้ทุกนาม การแบ่งชั้นถึงความมีหน้ามีตาจึงอยู่ที่วัดเป็นสำคัญ ส่วนที่ว่าวัดเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชนนั้นก็เพราะว่าวัดและชุมชนเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน เรื่องราวของการสร้างวัดจึงสัมพันธ์กับเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม, <http://www.lek-prapai.org/watch.php?id=814> เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ.2556) วัดนอกจากสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนท้องถิ่นเดียวกันแล้ว ยังสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับชุมชนและผู้คนในท้องถิ่นอื่นด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม, <http://www.lek-prapai.org/watch.php?id=814> เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ.2556)

คำว่าท้องถิ่น มีความหมายทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยที่เป็นสังคมชาวนาเป็นอย่างมาก เพราะในการตั้งถิ่นฐานของคนที่มีอาชีพกสิกรรม โดยเฉพาะผู้ปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก หาได้้อย่างใดค่อยๆ แบบพึ่งตนเองทั้งทางความรู้และเทคโนโลยีและทุนรอนเช่นคนตะวันตกไม่หากแต่ต้องพึ่งทั้งกับคนในชุมชนเดียวกันและชุมชนใกล้เคียงที่อยู่ในท้องถิ่นเดียวกันในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นเดียวกัน รวมทั้งมีการร่วมมือกันในด้านการทำมาหากิน แลกเปลี่ยนผลิตผลและแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, <http://www.lek-prapai.org/watch.php?id=814> เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ.2556)

วัดในเขตบางเขนมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในบริเวณดังที่กล่าวถึงความสำคัญของวัดต่อวิถีชีวิตชาวบ้าน ผู้ก่อสร้างวัดมีทั้งชาวบ้าน ชุนนาง และรัฐ มีดังนี้

1. วัดบางบัว

วัดบางบัวสร้างประมาณ พ.ศ.2380 โดยพระยาเพชร เป็นผู้ริเริ่มสร้าง แรกๆ ชาวบ้านเรียกกันว่า “วัดลาดน้ำเค็ม” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัด “บางบัว” หลังจากนั้นก็ได้มีการบูรณะพัฒนาวัดอย่างจริงจังในสมัยพระครูวุฒิสารโสภิตเป็นเจ้าอาวาส ทำให้วัดเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น วัดบางบัวได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งหลังเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ.2518 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร ได้ผูกพัทธสีมาเมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ.2519

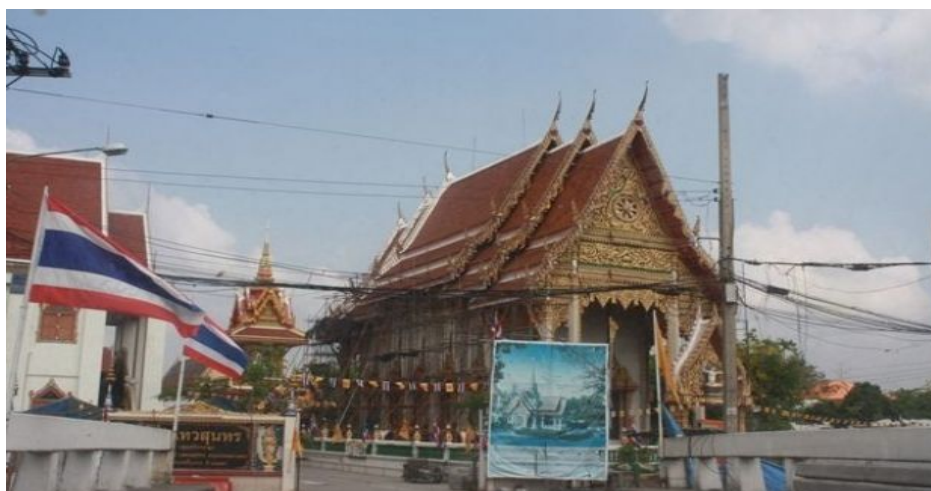
วัดบางบัวเปิดโรงเรียนปริยัติธรรมมาตั้งแต่ พ.ศ.2495 (อ้างจาก กรมการศาสนา 2526 :146-147)

รูปภาพที่ 4.3 วัดบางบัว

ที่มา : th-th.facebook.com/bangbue อ้างเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2556.

2. วัดเทวสุนทร

รูปภาพที่ 4.4 อุโบสถวัดเทวสุนทร

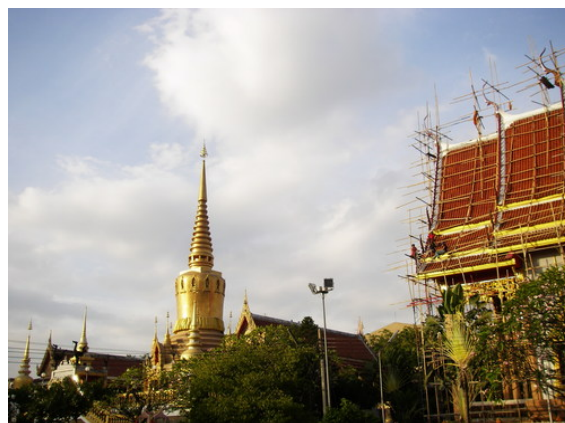
ที่มา: อ้างจาก landmark.edtguide.com อ้างเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ.2556

เดิมชาวบ้านนิยมเรียกชื่อวัดนี้ว่า “วัดสี่แยก” สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีพุทธศาสนิกชนท่านหนึ่งชื่อ “นายนาค” ได้อุทิศที่ดินของตนประมาณ 10 ไร่ ซึ่งอยู่ใกล้ 4 แยกคลองบางเขน ได้ตั้งเป็นสำนักสงฆ์ขึ้น และได้มีขุนนางผู้ใหญ่ คือ พระเทพประทุม (พุ่ม) กับภรรยา ชื่อ คุณหญิงส่น ได้สร้างอุโบสถขึ้น และเปลี่ยนนามวัดใหม่ว่า “วัดสุนทรการาม” จนในปี พ.ศ.2445 ได้มีการเปลี่ยนแปลงนามวัดอีกครั้งให้ชื่อว่า “วัดเทวสุนทร” อุโบสถวัดเทวสุนทรได้สร้างครั้งแรก ปี พ.ศ.2426 ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ.2461 ครั้งที่ 3 ปี พ.ศ.2522

ตามประวัติ ของวัดเทวสุนทร ที่อ้างอิงบันทึกของขุนประสานคดีกิจ (เฒ่า สุขสมบุญณ์) ได้กล่าวถึงสภาพทุ่งบางเขนเมื่อ 100 กว่าปีที่แล้วก่อนมีการสร้างวัดว่า บริเวณนี้ในอดีตเป็นป่าดงพงพี มีหมูไผ่นานาพันธุ์ มีไม้ดอก ไม้ผล ไม้ต้น ไม้กอ ไม้เลื้อย พงอ้อ พงแขน มีสัตว์ป่า สารพัด มีช้าง เสือ หมู กวาง ละมั่ง เก้ง ค้าง บ่าง ชะนี ทั้งนกป่านานาชนิด ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่ามีประชาชนเพิ่มมากขึ้น เข้าจับจองที่ดินและหักล้างดงพงกลายเป็นสภาพทุ่งไร่นา ต่อมารัชกาลที่ 5 โปรดให้บุคคลลงเปรมประชากร เพื่อช่วยในการเกษตร ให้สะดวก คลองนี้มีความยาวถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ออกสู่เจ้าพระยาในท้องที่อำเภอบางปะอิน ปรากฏว่ามีประชาชนอพยพมาอยู่มากขึ้นโดยลำดับ มีความเจริญและมีความสะดวก การสัญจรทางน้ำคล่องตัวมากขึ้น (<http://wattawasontorn.in.th> อ้างเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ.2556)

เรื่องเล่าของวัดมีว่ามีพุทธศาสนิกชนท่านหนึ่งชื่อ นาค เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้อุทิศที่ดินประมาณ 10 ไร่ ซึ่งอยู่ใกล้สี่แยกบางเขนให้เป็นที่ตั้งสำนักสงฆ์ และได้รื้อเรือนของตนไปปลูกสร้างในที่สำนักสงฆ์เป็นเรือนฝากระดานไม้สักทรงไทย แบบบ้านทรงไทยโบราณในครั้งนั้น เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ ต่อมาเมื่อพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อทอง เป็นชาวจังหวัดนครราชสีมา เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในทางวิชาอาคมและตำรายารักษาโรค ได้เป็นที่พึ่งของชาวบ้านจนมีชื่อเสียงก้องไปไกล ทั้งนี้จะเป็นปี พ.ศ.ใดไม่ปรากฏ สำนักสงฆ์แห่งนี้ได้จดทะเบียนเป็นวัดสันนิษฐานว่าหลังจากบุคคลลงเปรมประชากรแล้ว 12 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2414 ถึง 2426 ปรากฏว่ามีขุนนางผู้มีศักดินาใหญ่ท่านหนึ่งชื่อพระเทพประชุม(พุ่ม) ภรรยาชื่อคุณหญิงส่น ได้พิจารณาเห็นว่าสำนักสงฆ์แห่งนี้เหมาะสมอีกทั้งตั้งอยู่ใกล้สี่แยก ซึ่งมีคลองเปรมประชากรและคลองบางเขนตัดกัน เป็นการสะดวกแก่การไปมาทางเรือของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จึงได้ศรัทธาที่จะสร้างวัดแห่งนี้ให้ถาวรและสวยงาม และมีความประสงค์ที่จะสร้างที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ หลังจากนั้นก็สร้างอุโบสถขึ้น นับเป็นอุโบสถหลังแรกของวัดเทวสุนทร มีกุฏิ 6 หลัง และได้รับวิสุงคารามเมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ.2426 (<http://wattawasontorn.in.th> อ้างเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ.2556)

3. วัดหลักสี่

รูปภาพที่ 4.5 วัดหลักสี่

ที่มา : <http://moohin.com> อ้างอิงเมื่อ 1 มีนาคม 2556)

วัดหลักสี่ เป็นวัดของชาวมอญ ตั้งอยู่ที่แขวงตลาดบางเขน เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งที่มีความสำคัญ สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2421 สร้างขึ้นในสมัยชาวมอญอพยพมาจากเมืองหงสาวดี (พะโกะ) ดันกรุงรัตนโกสินทร์โดยอาจารย์ดำ ต่อมาชาวมอญได้อาราธนาอาจารย์ดำ ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดหน้าโบสถ์ จังหวัดนนทบุรี พระอาจารย์เริ่มรับหน้าที่แทน และได้ดำเนินการก่อสร้างพระธรรมเจดีย์ และอุโบสถต่อจนเรียบร้อยและได้ตั้งชื่อวัดใหม่ว่า วัดราษฎร์ศรัทธาธรรม

ต่อมาชาวมอญผู้เลื่อมใสศรัทธาพระอาจารย์เริ่มได้อาราธนาพระอาจารย์เริ่มไป เป็นเจ้าอาวาสวัดหน้าโบสถ์ ส่วนทางวัดราษฎร์ศรัทธาธรรมนั้นมอบหมายให้หลวงปู่ขาว เขมราโม รับหน้าที่แทน ในสมัยหลวงปู่ขาวเป็นเจ้าอาวาสวัดราษฎร์ศรัทธาธรรม วัดได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก ท่านได้สร้าง ศาลาการเปรียญหลังใหม่สร้างมณฑปสถูปเจดีย์ประดิษฐาน รอยพระพุทธบาทจำลอง ต่อมาเจ้ากรมคลองได้ขุดคลองเปรมประชากร ตัดผ่านเนื้อที่ของวัด หลวงปู่ขาว เขมราโม ได้ยกที่ดินส่วนหนึ่งให้เป็นที่ขุดคลอง และคณะกรรมการเมืองได้สร้างศาลาท่าน้ำให้ 3 หลังทำถนนทางเท้ารอบสนามวัดปุ่ควนกระเบื้อง ไปจนถึงศาลาท่าน้ำ หนองบัวขาว ทางด้านทิศตะวันออกของวัด และได้สร้างเสาธงล้อมบริเวณสนามวัด เพื่อห้อยโคมไฟเจ้าพายุแสงจันทร์ ทำให้วัดสว่างไสว ไปทั่วพระพุทธเจ้าหลวง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5) ได้เสด็จไปเป็นเจ้าพิธี ประทานเปิดคลองเปรม-ประชากร ทางชลมารค ทรงประทับที่พลับพลาโคนต้นมะขวิด เพื่อนมัสการหลวงปู่ขาว เขมราโมเถระที่ใกล้พลับพลาประทับนั้น (พลับพลาประทับนั้น ปัจจุบันเป็นที่ตั้ง โรงเรียนวัดหลักสี่)

ต่อมาทางราชการได้สร้างทางรถไฟ ตัดผ่านวัดด้านหนองบัวขาว ทางทิศตะวันออก วัดยกที่ดินให้เป็นทางรถไฟ ตัดผ่านอีกส่วนหนึ่ง คงเหลือที่เท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ ชื่อของวัดจึงได้เปลี่ยนและขนานนามใหม่ว่า วัดหลักสี่เพราะประชาชนเรียกกันติดปากตามสถานีรถไฟหลักสี่

ข้อมูลของวัดได้เพิ่มเติมเรื่องของการสร้างวัดว่า วัดหลักสี่เป็นพระอารามหลวงที่สำคัญมีเพียงแห่งเดียวในพื้นที่เขตหลักสี่ สร้างขึ้นในสมัยชาวมอญอพยพมาจากเมืองหงสาวดี ตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ประมาณ พ.ศ.2421 เนื่องจากมีพระธุดงค์ชื่อ อาจารย์เริ่มเป็นพระมอญมาปักกลดบริเวณที่ตั้งของวัด บรรดาชาวบ้านทั้งพุทธเชื้อสายรามัญและอื่น กิดสร้างวัดและนิมนต์พระอาจารย์เริ่ม ให้อยู่เป็นเจ้าอาวาส เดิมชื่อ "วัดหลวงพ่อเริ่ม" ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น "วัดหลักสี่" เป็นวัดที่ได้รับคัดเลือกจากกรมการศาสนาให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่นใน เขตกรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ.2534 มีถาวรวัตถุและสิ่งสำคัญประกอบด้วย องค์พระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ วิหารหลวงปู่ขาว (วัดหลักสี่ <http://moohin.com> อ้างอิงเมื่อ 1 มีนาคม พ.ศ.2556)

4. วัดไตรรัตนาราม

วัดไตรรัตนาราม เดิมชื่อ “วัดสามขา” สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ.2435 ไม่ทราบประวัติผู้สร้าง เจ้าอาวาสต่อมาเห็นว่านามวัดสามขานั้นแม้จะตรงตามภูมิประเทศที่ตั้งวัด แต่ฟังดูแล้วไม่เป็นมงคลนาม จึงเปลี่ยนเสียใหม่เป็น “วัดไตรรัตนาราม” วัดนี้ตั้งอยู่เลขที่ 3 คลองสามขา ซอยวัดไตรรัตนาราม หมู่ที่ 2 แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย วัดมีเนื้อที่ 10 ไร่ 43 ตารางวา อาณาเขตของวัดติดอยู่กับลำรางสาธารณะ ทิศใต้ติดต่อกับคลองหลุมไผ่ ทิศตะวันออกติดต่อกับคลองสามขา ทิศตะวันตกติดต่อกับลำรางสาธารณะ ที่ธรณีสงฆ์จำนวน 1 แปลง เนื้อที่ 1 ไร่ 80 ตารางวา วัดแห่งนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2514 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร ได้ผูกพัทธสีมาเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2517

เจ้าอาวาสมี 11 รูป รูปที่ 1 พระอาจารย์อ่อน รูปที่ 2 พระอาจารย์ จอน รูปที่ 3 พระอาจารย์ ลอย รูปที่ 4 พระอาจารย์ฝน รูปที่ 5 พระอาจารย์คง รูปที่ 6 พระอาจารย์เที่ยง รูปที่ 7 พระอาจารย์สด รูปที่ 8 พระอาจารย์สาย รูปที่ 9 พระอาจารย์วงศ์ รูปที่ 10 พระอาจารย์ชั้น และรูปที่ 11 พระครูรัตนภิรักษ์

**รูปภาพที่ 4.6 วัดไตรรัตนาราม แสดงภาพ ประตูวัด ศาลาริมน้ำคลองหลุมไผ่ และหลวงพ่อยิ้ม
พระประธานที่อยู่ในอุโบสถ**

ที่มา : กรมการศาสนา, 2526 : 85-86

วัดได้จัดให้มีการสอนพระปริยัติธรรมเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ.2490 แผนกบาลี เริ่มมาตั้งแต่พ.ศ. 2524. และมีการสอนเด็กก่อนเกณฑ์เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ.2518 นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนระดับ ประถมศึกษาในสังกัดกรุงเทพมหานคร (กรมการศาสนา, 2526 : 85-86)

วัดไตรเป็นวัดของชาวนาที่อยู่บริเวณคลองหลุมไผ่ จากการลงพื้นที่สำรวจของทีมวิจัย พบว่า ผู้ใหญ่ทิน คำชื่น บิดาของนางผิว จันเหมือนเผือก อยู่บ้านกุดแดง ได้บริจาคที่ดิน 1 ไร่ 80 ตารางวาให้แก่วัด เมื่อ ปีพ.ศ.2480 วัดแห่งนี้เป็นวัดขนาดเล็กเป็นที่นับถือของชาวบ้านบริเวณนี้

4. วัดพระศรีมหาธาตุบางเขน

รูปภาพที่ 4.7 วัดพระศรีมหาธาตุบางเขน เมื่อแรกสร้างและวิถีชีวิตของผู้คนบริเวณนี้
ยังคงเป็นชาวนา

ที่มา: <https://www.google.co.th> ภาพบางเขนในอดีต ค้นเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2556

วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดที่จัดตั้งโดยทางราชการ โดยเริ่มต้นจากการได้รับอนุญาตให้ตั้งเป็นสำนักสงฆ์เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ.2484 และเป็นพระอารามหลวงเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2485 สร้างในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยได้เสนอคณะรัฐมนตรีให้สร้างวัดขึ้นบริเวณใกล้เคียงกับอนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญเพื่อเป็นอนุสรณ์การปกครองระบอบประชาธิปไตย และกำหนดให้แล้วเสร็จทันวันชาติ คือวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2484 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้สร้างวัดขึ้นโดยให้ชื่อว่า วัดประชาธิปไตย ระหว่างการก่อสร้าง พลเรือตรี หลวงธำรงคณาวิสวัสดิ์ (ขณะมียศเป็นนาวาเอก หลวงธำรงคณาวิสวัสดิ์) ได้เดินทางไปขอพระบรมสารีริกธาตุจากอินเดีย รวมทั้งกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ 5 กิ่ง จากต้นที่สืบเนื่องมาจากต้นที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับ และตรัสรู้ พร้อมดินจากสังเวชนียสถานคือสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน รัฐบาลได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ต้นพระศรีมหาโพธิ์และดิน

ดังกล่าวมาประดิษฐานที่วัดซึ่งกำลังสร้างนี้ ได้มีการตั้งนามวัดว่า วัดพระศรีมหาธาตุ และถวายเป็น เสนาสนะเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2485

วัดพระศรีมหาธาตุ มีถาวรวัตถุที่สำคัญ คือ พระเจดีย์ศรีมหาธาตุซึ่งภายในมีเจดีย์องค์เล็ก ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และที่ผนังมีช่องบรรจุอัฐิของผู้ทำประโยชน์แก่ประเทศซึ่งรัฐบาล และสภาผู้แทน เห็นสมควร และยังมีพระศรีสัมพุทธมุนี เป็นพระประธานในพระอุโบสถเป็น พระพุทธรูปสมัยสุโขทัยปางมารวิชัยซึ่งเดิมประดิษฐานที่วังหน้า

นอกจากนี้ในพื้นที่วัด ยังเป็นที่ตั้งของโรงเรียนมัธยมสาธิตวัดพระศรีมหาธาตุ มหาวิทยาลัย ราชภัฏพระนคร อีกด้วย

วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร เริ่มสร้างเมื่อปี พ.ศ.2483 ที่ริมถนนพหลโยธิน ตรงหลักกิโลเมตรที่ 18 แขวงอนุสาวรีย์ (เดิมชื่อตำบลทูลกระหม่อม) เขต บางเขน กรุงเทพมหานคร เปิดเป็นเสนาสนะแห่งพระภิกษุสงฆ์ เป็นรัฐพิธี เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2485 โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช วัดสุทัศน์เทพวรารามเป็นประธาน เชิญพระพุทธสิหิงค์ จากพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไปประดิษฐานเป็น พระประธาน ณ พระอุโบสถ

เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ.2483 จอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งขณะนั้นดำรงยศ และ บรรดาศักดิ์ เป็นพลตรี หลวงพิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้เสนอต่อที่ประชุม คณะรัฐมนตรี ขออนุมัติเงินเพื่อสร้างวัด เพื่อให้เป็นอนุสรณ์แก่การปกครองระบอบประชาธิปไตย และประสงค์จะให้แล้วเสร็จทันงานวันชาติ คือ 24 มิถุนายน พ.ศ.2484 สถานที่ที่จะสร้างนั้นควรอยู่ ใกล้กับอนุสาวรีย์หลักสี่ โดยท่านมีเหตุผลว่าชาติกับศาสนานั้นเป็นของคู่กัน จะแยกจากกันมิได้ และหลักธรรมของพระพุทธศาสนานั้นสอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงสมควร สร้างวัดขึ้นใกล้กับอนุสาวรีย์หลักสี่ ซึ่งอนุสาวรีย์แห่งนี้ได้จารึกชื่อผู้ที่เสียชีวิตเนื่องจากการปราบ กบฏบวรเดชเมื่อปี พ.ศ.2476 และประสงค์จะให้ชื่อว่า "วัดประชาธิปไตย" ในขณะที่กำลัง ดำเนินการพิจารณาอยู่นั้น เกิดศุภนิมิตอันประเสริฐ โดยที่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ส่งคณะทูตพิเศษ อันมี พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ (ต่อมาได้เป็นนายกรัฐมนตรี) ซึ่ง ขณะนั้นดำรงยศและบรรดาศักดิ์เป็นนาวาเอกหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้าไปเจริญ สัมพันธไมตรีกับประเทศอินเดีย (ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อินเดียยังไม่ได้รับเอกราชจากอังกฤษ) คณะทูตได้ติดต่อขอดังนี้

1. พระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

2. ขอถึงพระศรีมหาโพธิ์ 5 กิ่ง จากต้นที่สืบเนื่องมาแต่เดิม ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จประทับ ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ พุทธคยาประเทศอินเดีย

3. ขอดินจากสังฆเวณีสถาน 4 แห่งคือ จากที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน

รัฐบาลอินเดียได้พิจารณาเห็นว่า ประชาชนที่เลื่อมใสในพระบรมพุทธานุศาสน์นั้นมีมากแพร่หลายอยู่ในหลายประเทศ แต่มีประเทศเดียวเท่านั้นในโลกนี้ (พ.ศ.2484) ที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาทางราชการเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นประเทศเอกราช มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศและทรงเป็นอัครพุทธศาสนูปถัมภก ประเทศนั้นคือ "ประเทศไทย" ดังนั้นรัฐบาลอินเดียจึงพิจารณาขอให้ คือ 1. พระบรมสารีริกธาตุที่ขุดพบค้นพบ ณ มหาสถูปธรรมราชิกะ และเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 2. มอบกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ให้ตามที่รัฐบาลไทยเสนอขอ 5 กิ่ง 3. และมอบดินจากสังฆเวณีสถานให้ตามความประสงค์

รัฐบาลไทยจึงตกลงที่จะอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ ณ วัดที่สร้างใหม่นี้ และเห็นว่าดินพระศรีมหาโพธิ์ และพระบรมสารีริกธาตุเป็นมหาสิริมงคลแก่วัดที่จะสร้างใหม่ ซึ่งได้รับมาในโอกาสเดียวกันกับที่จะสร้างวัดพอดี จึงตกลงตั้งนามวัดว่า "วัดพระศรีมหาธาตุ"

การสร้างวัดจึงได้เริ่มต้นขึ้น และรัฐบาลพิจารณาเห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ การสร้างวัดนี้ควรเป็นงานของชาติ ประชาชนควรได้มีส่วนร่วมด้วย รัฐบาลจึงเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการบริจาคทรัพย์ จึงมีประชาชนจำนวนมากมหาศาล ที่บริจาคที่ดิน บริจาคเงิน บริจาคทรัพย์สมบัติต่าง ๆ เป็นอันมาก โดยที่วัดนี้จะเป็นการสร้างวัดอย่างเป็นทางการ วัดแรก ในระบอบประชาธิปไตยและยังประสงค์จะให้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และพระศรีมหาโพธิ์อีกด้วย ดังนั้นเพื่อเชิดชูพระพุทธศาสนา และรักษาสีลปะของไทย รัฐบาลจึงได้มอบหมายให้ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ร่วมมือกันสร้าง ในขั้นต้นได้มอบให้ พลโทจรัญ รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์ ขณะนั้นดำรงยศและบรรดาศักดิ์เป็นพันเอก หลวงเสรีเริงฤทธิ์ และอีกท่านหนึ่งคือ หลวงวิจิตรวาทการ (พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ) เป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง พระพรหมพิจิตรเป็นผู้ออกแบบ นายช่างกรมศิลปากรและกรมรถไฟ เป็นนายช่างก่อสร้าง และเชิญผู้มีเกียรติที่มีความรู้ทางเทคนิค เฉพาะทางอีกหลายท่านมาร่วมด้วยจนสำเร็จ กระทำพิธีเปิดและถวายเป็นเสนาสนะแห่งภิกษุสงฆ์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2485

ที่ดินของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า รวมเนื้อที่ทั้งหมด 226 ไร่ 2 งาน 26 ตารางวา ด้านหน้าติดถนน พหลโยธิน แบ่งออกเป็นที่ตั้งวัด 83 ไร่เศษ และที่ธรณีสงฆ์เหลือจากที่ตั้งวัดอีก 143 ไร่เศษ ได้รับอนุญาตให้สร้างเป็นที่สำนักสงฆ์ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ.2484 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ.2484

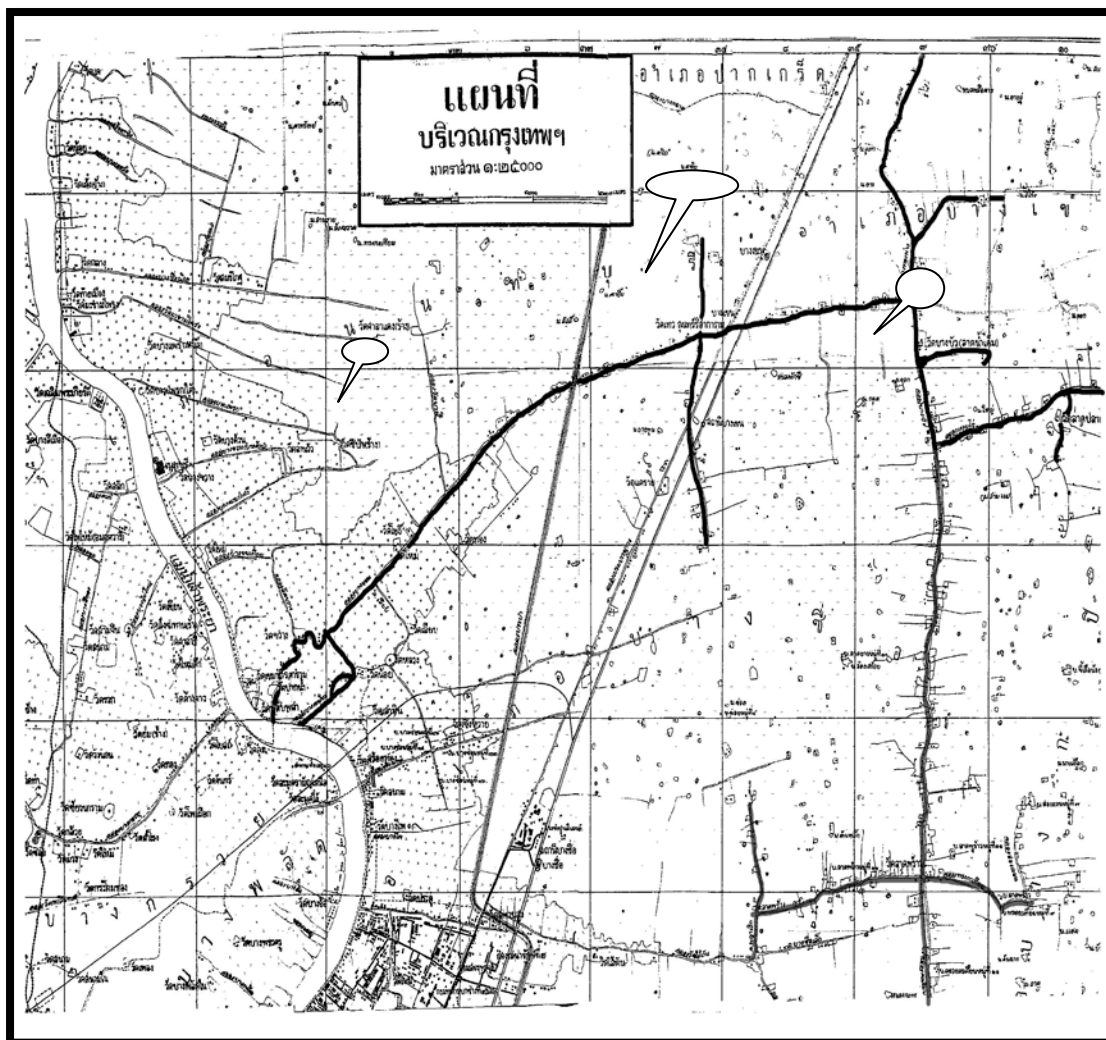
พระอุโบสถเป็นแบบพระที่นั่งจักรมุข ต่อจากมุขด้านเหนือและใต้เป็นวิหารคดล้อมตัวอุโบสถอยู่อีกชั้นหนึ่ง ด้านหลังเป็นศาลาการเปรียญ ตรงหน้าพระอุโบสถ เป็นที่ตั้งพระมหาเจดีย์

สูง 38 เมตร มีนามว่าพระเจดีย์ศรีมหาธาตุ ได้มีพระราชพิธียกฉัตรยอดเจดีย์ เมื่อ 25 เมษายน พ.ศ. 2484 พระมหาเจดีย์นี้เป็น 2 ชั้น ชั้นนอกเป็นเจดีย์ใหญ่ ชั้นในเป็นเจดีย์องค์เล็กอยู่ตรงกลาง เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ในระหว่างผนังด้านในของเจดีย์องค์ใหญ่กับองค์เล็กมีเนื้อที่กว้าง 2 เมตรครึ่ง เป็นทางเดินได้รอบ มีประตูเข้าออก 4 ด้าน สำหรับให้ประชาชนเข้าไปนมัสการ ผนังด้านในของพระเจดีย์องค์ใหญ่ได้ทำเป็นช่องไว้ 112 ช่อง ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ.2484 ให้ใช้สำหรับบรรจุผู้ที่รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาเห็นสมควร กล่าวคือผู้ที่ทำประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ประเทศชาติ เช่นเดียวกับของฝรั่งเศส ตรงหน้าพระเจดีย์ออกไปทั้ง 2 ข้าง ด้านตะวันออกทำเป็นเกาะรูปกลมมีน้ำล้อมรอบ สำหรับเป็นที่ประดิษฐานต้นพระศรีมหาโพธิ์ กิ่งพระศรีมหาโพธิ์นั้น ทางรัฐบาลอินเดียมอบให้มา 5 กิ่ง จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้เป็นประธานประกอบพิธีปลูกไว้ ณ เกาะกลมนั้น ตรงที่สุดของคูทั้งสอง 2 ข้าง ทางทิศตะวันออก เกาะละด้น เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ.2484 และกิ่งที่เหลือนำไปปลูก ณ วัตถุประสงค์ต่างๆ

นอกจากนี้ในพื้นที่วัด ยังเป็นที่ตั้งของโรงเรียนมัธยมสาธิตวัดพระศรีมหาธาตุ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร อีกด้วย (th.wikipedia.org อ้างเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2556)

4.3 การขุดคลอง

การขุดคลองในทุ่งบางเขนมีผลสำคัญในการเพิ่มพื้นที่การทำการแล้วทำให้เกิดการเชื่อมต่อระหว่างคนที่บางเขนกับพื้นที่ต่างๆ เพราะหลังจากการขุดคลองแล้วมีการอพยพของคนเข้ามาทำนาในบริเวณนี้มากขึ้นและเกิดความสะดวกการค้าและการขนส่งสินค้าต่างๆ เข้ามาและออกจากบริเวณนี้

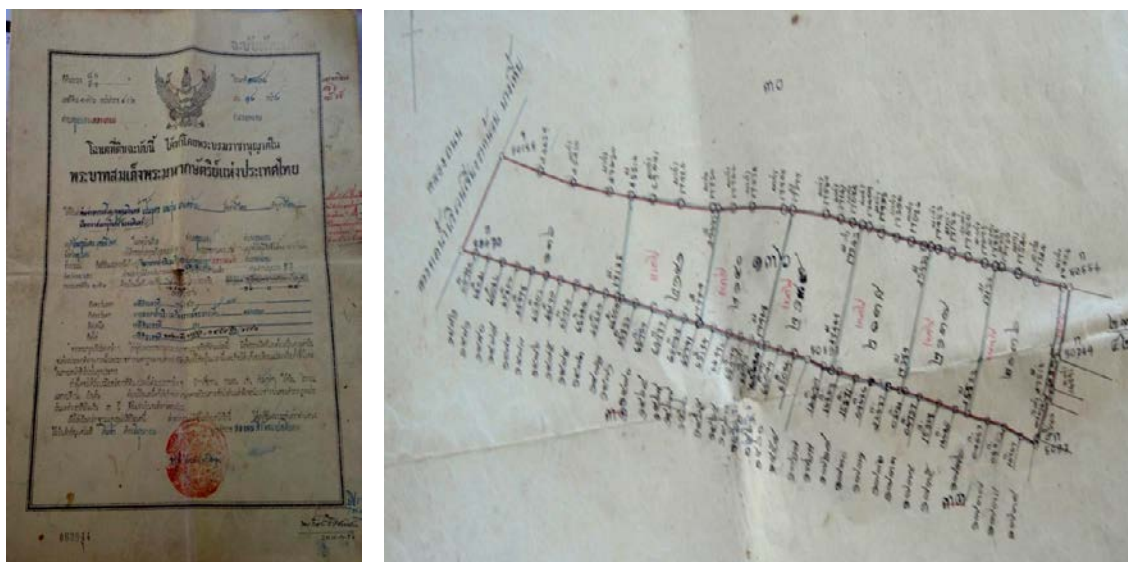

แผนภูมิที่ 4.5 แสดงการขุดคลอง 3 ครั้งที่ท้องที่บางเขนในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6
 ที่มา : กรมการแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด แผนที่กรุงเทพแผนที่ 6 “แผนที่มณฑล
 กรุงเทพสยามปี พ.ศ.2474” กองทัพบกจัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบใน
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5 ธันวาคม พ.ศ.2510

ครั้งที่ 1 ขุดคลองเปรมประชากร ขึ้นในปี พ.ศ.2413 เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยา จากคลองผดุง
 กรุงเกษมบริเวณหน้าวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร ไปทะเลสาบตาบเกาะใหญ่ แขวงกรุงเก่า
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นระยะทาง 1,271 เส้น 3วา (50,846 เมตร) เพื่อให้ประชาชนเดินทาง
 ค้าขายขึ้น-ลง เดินเรือได้สะดวกการตั้งถิ่น

ครั้งที่ 2 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการขุดคลองบางเขนใหม่ขึ้นแยกออกจากคลอง
 บางเขนเก่าซึ่งห่างจากกันไม่มากนักและเรียกว่าคลองบางเขนใหม่

ครั้งที่ 3 ปี พ.ศ.2467 ได้มีการขุดขยายคลองบางบัวขึ้นเพื่อขยายพื้นที่การทำนา ส่งน้ำเข้าพื้นที่นา และระบายน้ำออกจากนา “โครงการเขียงรากน้อย-บางเหี้ย (คลองด่าน)” สมุทรปราการ

รูปภาพที่ 4.8 แสดงโฉนดที่ดินของเรืออากาศเอกบุรินทร์ นาคอินทร์

ในสมัยคันรัตนโกสินทร์การตั้งถิ่นฐานในเขตบางเขนปัจจุบันยังคงบางเบา พื้นที่ดินเป็นป่ารกชัฏ จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้มีการขุดคลองเพื่อเปิดทุ่งบางเขนให้เป็นแหล่งผลิตข้าวขนาดใหญ่ โดยพระองค์ ได้มีพระราชโองการให้ขุดคลองเปรมประชากร ขึ้นในปี พ.ศ.2413 เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยา จากคลองผดุงกรุงเกษมบริเวณหน้าวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร ไปทะเลสาบกละใหญ่ แขวงกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นระยะทาง 1271 เส้น 3 วา (50,846 เมตร) เพื่อให้ประชาชนเดินทางค้าขายขึ้น-ลง เคนเรือได้สะดวก การตั้งถิ่น เนื่องจากทรงเห็นว่าการเดินเรือขึ้นล่องตามแม่น้ำเจ้าพระยานั้น เส้นทางอ้อมไปมาทำให้เสียเวลาในการเดินทางมาก คลองเปรมประชากรไหลผ่านเขตดุสิต เขตบางซื่อ เขตจตุจักร เขตหลักสี่เขตดอนเมือง อำเภอเมืองปทุมธานี อำเภอสามโคก และอำเภอบางปะอิน

การขุดคลองเปรมประชากรโดยตัดให้ตรงขึ้น ได้ประโยชน์สองประการ คือ ช่วยย่นระยะทางระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงรัตนโกสินทร์ให้สั้นลง และขยายพื้นที่การเพาะปลูกเข้าไปในบริเวณที่คลองตัดผ่าน ซึ่งเดิมเป็นป่ารกชัฏเต็มไปด้วยโขลงช้างเถื่อน จนไม่มีใครกล้าเข้าไปอยู่อาศัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เติมพระราชทานชื่อคลองนี้ว่า "คลองเปรมประชากร" พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้คลองนี้ โดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมขุดคลองและภาษีคลองใดๆ ทั้งสิ้น ด้วยมีพระราชประสงค์ที่จะขุดคลองนี้เพื่อให้เกิดการเฉลิมพระเกียรติและ

พระราชกุศลให้ราษฎรได้รับความสะดวกสบายโดยทั่วกัน (จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: อ้างเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ.2556)

หลังจากขุดคลองแล้ว ปรากฏตัวให้เห็นชัดเจนบริเวณริมคลองมีผู้อพยพเข้ามาได้มาใช้พื้นที่ดินสำหรับทำนา และด้วยการที่พื้นที่บางเขนมีการขุดคลองตัดกัน จึงทำให้เกิดสี่แยกคลองเรียกว่า “สี่แยกบางเขน” มีลักษณะเป็นชุมทางของเรือที่ผ่านมาจากทั้งสองคลอง เกิดการตั้งบ้านเรือนขึ้นและเกิดตลาด จนเป็นตลาดขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “ตลาดบางเขน” ในสมัยที่พื้นที่บางเขนเป็นทุ่งนาขนาดใหญ่ มีผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยมีทั้งไทยและจีน พื้นที่นี้มีการปลูกข้าว มีตลาดบางเขนและโรงสีข้าว 2 แห่ง มีโรงเจ และมีหน่วยราชการในตลาดบางเขน และเนื่องจากเป็นพื้นที่ปลูกข้าว จึงมีชุมชนชาวนาเกิดขึ้นที่ทุ่งบางเขนแห่งนี้

คลองที่เราเรียกในปัจจุบันว่าคลองบางบัว อยู่ในบึง “ลาดน้ำเค็ม” ในอดีต ในสมัยรัชกาลที่ 5 เรียกว่าคลองถนน พื้นที่ตำบลในบริเวณนี้เรียกว่า “กุ่มแดง” ชื่อ “ลาดน้ำเค็ม” มาจากไหนปัจจุบันไม่มีผู้หาคำตอบได้ แต่คำว่า “กุ่มแดง” มาจากบริเวณนี้เดิมเป็นที่เลี้ยงช้างในสมัยรัชกาลที่ 5

คลองบางบัว เชื่อมต่อกับคลองบางเขน คลองบางเขนเดิม เป็นลำคลองตามธรรมชาติที่ปรากฏตัวตั้งแต่อยุธยา มีลักษณะคดเคี้ยวตามธรรมชาติ

ในสมัยรัชกาลที่ 6 น่าจะอยู่สมัยต้นรัชกาล ประมาณช่วง พ.ศ.2453-2460 ได้มีการขุดคลองบางเขนใหม่ขึ้นแยกออกจากคลองบางเขนเก่าซึ่งห่างจากกันไม่มากนักและเรียกว่าคลองบางเขนใหม่ ต่อมาในปี พ.ศ.2467 ได้มีการขุดขยายคลองบางบัวขึ้นเพื่อขยายพื้นที่การทำนาและส่งน้ำเข้าพื้นที่นาแต่เดิมคลองนี้เรียก “คลองวังบัว” เนื่องจากมีบัวขึ้นอยู่หนาแน่นบริเวณนี้ ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในสายคลองนี้ทั้งน้ำ ดอกบัว และสัตว์น้ำที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิต

ตามประกาศกระแสพระราชโองการขยายการหวงห้ามและจัดซื้อที่ดิน สำหรับการสร้างการท่อน้ำ ไขน้ำในบริเวณเขียงรากน้อยและบางเหี้ย พ.ศ.2467 ได้กำหนดพื้นที่การพัฒนาทั้งหมดแบ่งเป็นโครงการที่จะขุดคลองเพื่อพัฒนาพื้นที่การส่งและระบายน้ำทั้งหมด 15 โครงการ โครงการสายคลองบางบัวเป็นโครงการที่ 10 ในโครงการนี้ขุดตั้งแต่คลองสองกับคลองหกวาสายล่างไปทางทิศใต้ที่ติดต่อกับคลองถนนหรือคลองวังบัว (บางบัว) ไปตามลำคลองวังบัวหรือคลองลาดพร้าว ไปทางที่สุดแห่งทิศใต้ไปตามลำคลองลาดพร้าว หรือคลองวังบัว ถึงแยกคลองแสนแสบท้องที่อำเภอบางกะปิ จังหวัดพระนคร แล้วไปตามลำคลองแสนแสบ ถึงแยกคลองตัน อำเภอพระโขนง จังหวัดพระประแดง ไปตามคลองตันทางทิศใต้ ทะลุคลองพระโขนงแล้วไปตามคลองพระโขนงทางทิศตะวันตก ถึงแยกฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำเจ้าพระยา กว้างฝั่งละ 12 เส้น 10 วา (หรือ 250 วา)

หลักฐานการขุดสายคลองวังบัวหรือบางบัวที่ยังคงปรากฏอยู่ในพื้นที่สายคลองบางบัว คือ ประตูน้ำ ที่แห่งนี้มีความสำคัญกับชุมชน คุณลุงปรีชา ลือคำหาญ เป็นพนักงานของกรมชลประทาน รักษาประตูน้ำทำหน้าที่คอยปิด-เปิดประตูน้ำเพื่อปรับระดับน้ำในคลองเพื่อส่งน้ำเข้านา เรียกว่านายประตูน้ำ ลุงปรีชามาอยู่ที่ชุมชนบางบัวเกือบ 60 ปีแล้ว ลุงเล่าว่าชาวนาต้องการน้ำมากหรือน้ำน้อยก็จะมาบอกลุง ระดับของน้ำจะอยู่ระหว่าง 1 ถึง 2 เมตร นายประตูน้ำจะทำหน้าที่ควบคุมน้ำให้อยู่ในระดับที่พอดี นายประตูน้ำจะสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างดี และเป็นที่เคารพนับถือของชุมชน

รูปภาพที่ 4.9 ประตูน้ำ (เชียงรากน้อย-บางเหี้ย) และทีมนักวิจัย

ที่มา : จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์คุณลุงปรีชา ลือคำหาญ เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ.2555 ณ ชุมชนก้าน้ำ ประตูน้ำแห่งนี้ในอดีต ใช้ทดน้ำและระบายน้ำเข้านา ในปัจจุบันชาวบ้านยังคงใช้พื้นที่บริเวณประตูน้ำเป็นที่พบปะกันของคนในชุมชน

4.4 ศาลเจ้าและโรงเจที่ตลาดบางเขน

ศาลเจ้าแม่ทับทิมตลาดบางเขน ศาลแห่งนี้ตั้งอยู่บริเวณสี่แยกทางน้ำ ริมคลองบางเขน ภายในชุมชนบางเขน คนทั่วไปเรียก “ศาลเจ้าบางเขน” สร้างโดยคนจีนไหหลำที่เดินทางเข้ามาทำมาหากินบริเวณนี้หลังจากเกิดสี่แยกทางน้ำ ชาวชุมชนเล่าว่า คนจีนไหหลำเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่ทับทิม เมื่อออกเดินทางทางเรือได้อัญเชิญเจ้าแม่ทับทิมมาไว้ที่กابเรือเพื่อให้คุ้มครองให้ปลอดภัยและมีโชคลาก เมื่อตัดสินใจตั้งหลักแหล่งบริเวณนี้ก็ตั้งศาลขึ้นเพื่อเคารพบูชาและความเป็นสิริมงคลสืบไป ในศาลนอกจากมีที่เคารพเจ้าแม่ทับทิมแล้วยังมีที่เคารพบูชาเจ้าพ่อสมบุญด้วย (วันวร จะนู, 2551: 58)

รูปภาพที่ 4.10 ศาลเจ้าแม่ทับทิมบางเขนในปัจจุบัน

ที่มา : จากการลงพื้นที่วันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2556

โรงเจชินซุ่นตัวตลาดบางเขน หรือโรงเจตลาดบางเขนหรือโรงเจสี่แยกคลองบางเขน เป็นสถานที่ของชุมชนชาวจีน ตามประวัติกล่าวว่าคนจีนที่มารับจ้างขุดคลองเปรมประชากรเป็นผู้สร้าง ในราว พ.ศ.2413 และสันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จผ่านโรงเจนี้ เมื่อพระองค์เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดคลองเปรมประชากร เมื่อปี พ.ศ.2415 โรงเจชินซุ่นตัวมีสิ่งสำคัญประจำโรงเจ คือกระถางรูปประจำแท่น ซึ่งได้รับมาจากพระราชวังในสมัยรัชกาลที่ 6

โรงเจแห่งนี้เกิดขึ้นหลังจากเกิดสี่แยกทางน้ำไม่เกิน 20 ปี นายสมศักดิ์ สุขพิพัฒน์ประธาน คณะกรรมการโรงเจคนปัจจุบัน (พ.ศ.2554) เล่าว่า “กั้งผมมาจากเมืองจีนตั้งแต่เด็กๆ เป็น คณะกรรมการรุ่นที่ สอง หากกั้งยังอยู่อายุมากกว่า 120 ปีแล้ว ตอนกั้งเสียชีวิตอายุ 80 ปีกว่า ผมอายุ 6 ขวบ” โรงเจเกิดขึ้นหลังตั้งถิ่นฐานของชาวจีนไม่นานนัก ช่วงแรกๆ เป็นอาคารเล็กๆ ช่วงหลังเมื่อ ตลาดเจริญขึ้น ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวจีนในตลาดจึงได้รวบรวมเงินสร้างเป็นอาคารและมีการปรับเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (ประวัติ โรงเจชินซุ่นตัว อ้างจาก <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.269686633054831.63174.268337343189760&type=1> เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2556)

ด้านหน้าโรงเจจะอยู่ติดริมคลอง มีท่าเรือขึ้นโรงเจ หรือเดินเข้ามาในตลาด มีพระบรมรูป รัชกาลที่ 5 พร้อมเครื่องสักการบูชาอยู่ด้านหน้า ตัวอาคารทาสีแดง โรงเจนี้ในอดีตจึงเป็นโรงเจที่อยู่ในตลาด อยู่ท่ามกลางชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน ทุกคนที่เคยเดินเข้ามาในตลาดจะเห็น โรงเจนี้ ด้านในชั้นแรกจะเป็นรูปเทพเจ้าจีน ชั้นสองมีพระพุทธรูปเป็นองค์ประธานและมีเทพเจ้าจีน มีกระถางรูปที่มีตัวอักษร “จปร” ลักษณะเป็นลวดลายจีน ฝาผนังจะมีพระบรมรูปรัชกาลที่ 5 อีกองค์

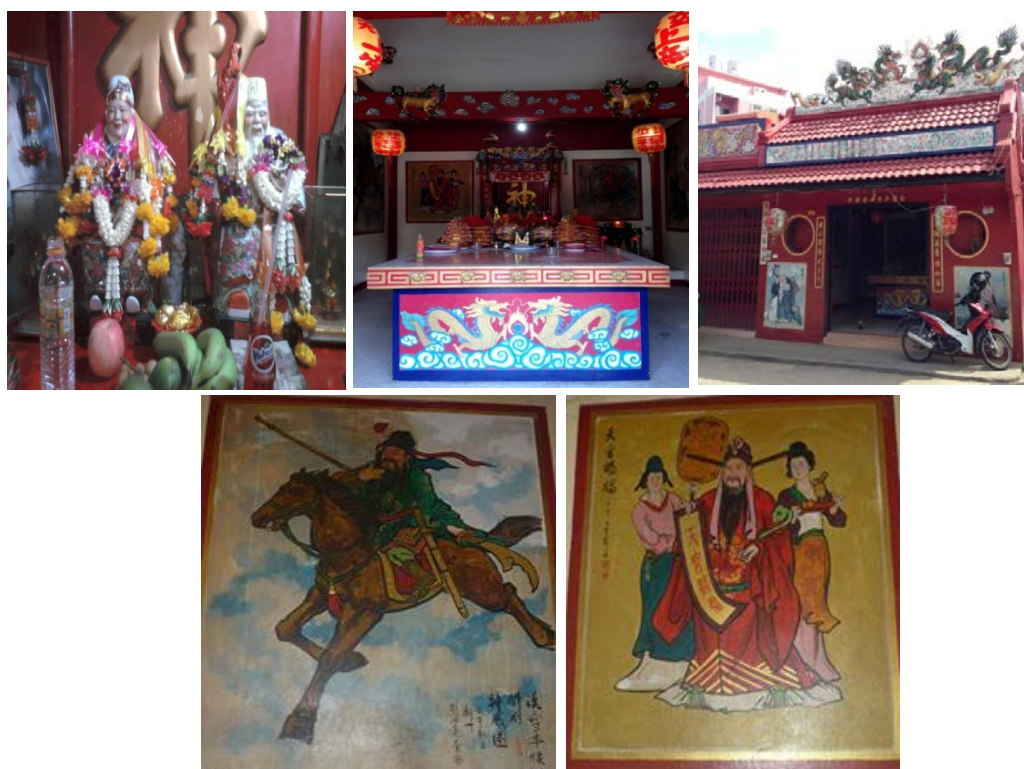
ชาวชุมชนเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้า “ซุค โจ้ว” ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดประจำโรงเจนี้ เคยมีไฟไหม้ตลาดหลายครั้งแต่โรงเจไม่เคยถูกไฟไหม้ ชาวบ้านเชื่อว่าเพราะมีเทพเจ้าคุ้มครองอยู่ และชุมชนเชื่อว่ากระถางรูปที่ได้รับพระราชทานมาจากรัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินทางเรือไปบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผ่านมาทางคลองเปรมประชากรได้ทอดพระเนตรเห็น โรงเจ จึงมีพระราชดำรัสถวายกระถางรูปให้ แต่กระถางรูปนี้โรงเจได้รับเมื่อสมัยรัชกาลที่ 6 โดยติดต่อผ่านมาทางอำเภอบางเขน ผู้ดูแลเล่าว่าสมัยก่อนต้องปิดเป็นความลับ เพราะกลัวโดนขโมย กระถางรูปจึงเป็นของมีค่าสำคัญของชุมชน โดยเฉพาะชาวจีนอพยพเข้ามาทำมาหากินในเมืองไทย ด้านหนึ่งอาจมีความรู้สึกขาดความมั่นคงทางสัญชาติ การเชื่อที่ได้รับกระถางรูปพระราชทานจาก กษัตริย์ไทยจึงเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของการยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับชาวจีนเหล่านั้น โรงเจจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวชุมชนชาวจีนบริเวณนี้ มีบทบาทหลักในเทศกาลกินเจยังมี กิจกรรมตลอดทั้งปี

ที่มา : จากการลงพื้นที่ เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2556

4.5 ศาลเจ้าบางบัว

ศาลเจ้าปึงเถ่ากงม่า (บางบัว) คาดว่าศาลเจ้านี้ได้สร้างมาแล้ว 100 ปี ชาวจีนเชื่อว่าตอนที่ชาวจีนอพยพมาในประเทศไทยมีเทพปึงเถ่ากงม่าติดตามคุ้มครองมาด้วยจึงสร้างศาลนี้เอาไว้สักการะบูชาของค้ปึงเถ่ากงม่า ปึงเถ่ากง ในภาษาแต้จิ๋วหมายถึง “ชุมชนดั้งเดิม” หมายถึง “เทพเจ้าที่คุ้มครองรักษาชุมชนดั้งเดิม หรือเจ้าที่ของท้องถิ่นนั้นๆ” ที่ตลาดบางบัว ผู้ที่ทำการค้าอยู่ที่ตลาดเป็นจีนแต้จิ๋ว จึงได้จัดตั้งศาลเจ้าไว้อยู่ใกล้กับที่ตนทำการค้า ที่ศาลเจ้านี้ยังคงมีกิจกรรมประจำปีที่สำคัญในงานเทศกาลต่างๆ (ศาลเจ้าปึงเถ่ากงม่า(บางบัว), อ้างจาก <https://th-th.facebook.com/SthanThiThiSakhay> วันที่ 23 กันยายน พ.ศ.2556)

รูปภาพที่ 4.12 ศาลเจ้าปึงเถ่ากงม่า(บางบัว)

ที่มา : จากการลงพื้นที่ วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2556

ในเทศกาลสำคัญที่มีการไหว้ คือ ตรุษจีน สารทจีน เทศกาลขนมจ้าง เทศกาลขนมบัวลอย วันเกิดปึงเถ่ากง และงานขอบคุณปึงเถ่ากงของแต่ละชุมชนที่มีศาลปึงเถ่ากง นอกจากนี้ในหลายบ้าน ยังตั้งหิ้งบูชา “ปึง เถ่า กง” โดยใช้กระดาษสีแดงเขียนหนังสือจีน 1 ตัว คือ “ซึงเทพเจ้า” แทนรูปเคารพ ทุกเช้าก็จุดธูป ไหว้พร้อมน้ำชา พอถึงวัน 1 ค่ำ 15 ค่ำ ของจีนก็มีผลไม้ หรือขนม และกระดาษเงินกระดาษทองมาไหว้ “ปึงเถ่ากง” เป็นภาษาแต้จิ๋ว หมายถึง เทพเจ้าของที่ดิน แต่คนแต้จิ๋วเรียก “ปึงเถ่ากง” ต่างกันไปตามสำเนียงถิ่นกำเนิด เช่น คนอำเภอเตี้ยอั้ง, เท่งไฮ้ และเหยี่ยวเพ้ง เรียกว่า “ปุงเถ่ากง” คนอำเภอ เตี้ยเอี้ย, ก๊กเอี้ยและโผวเล้ง เรียกว่า “ปึงเถ่ากง” ดังนั้น ถ้าเห็นศาลเจ้าจีนป้ายว่า ปึงเถ่ากง หรือ ปุงเถ่ากง ก็พอสันนิษฐานได้ว่า ผู้คนชุมชนรอบๆ ศาลเจ้านั้นดั้งเดิมเป็นคนแต้จิ๋ว

การสร้างศาลปึงเถ่ากงเป็นเหมือนกับการสร้างศูนย์รวมขวัญกำลังใจของชุมชน เพราะลักษณะของท่านเป็นเทพเจ้าประจำชุมชน เมื่อชาวจีนโพ้นทะเลมาอยู่เมืองไทยในระยะแรก ภาษาไทยก็ฟังไม่รู้เรื่องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ก็แปลกแตกต่างไปจากเดิม สำหรับเมืองไทยปึงเถ่ากง

น่าจะมามาก่อน “ติ่งเอี้ย-เทพเจ้าของที่ดิน” (เทียบได้กับ เจ้าที่ หรือผีบ้านผีเรือน) เพราะในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่คนจีนจะเช่า หรือเช่าบ้านอยู่ชั่วคราวมากกว่าซื้อขาด เพราะมีความตั้งใจเสมอว่าจะต้องกลับบ้านที่เมืองจีน จึงมีแต่ปิงเถ้ากงเป็นเทพเจ้าของชุมชน แต่เมื่อจีนประกาศเป็นคอมมิวนิสต์และปิดประเทศจึงต้องลงหลักปักฐานซื้อบ้าน เป็นของตัวเอง จึงเริ่มตั้งติ่งเอี้ย หากหลายบ้านตั้งหิ้งบูชาปิงเถ้ากงในบ้านร่วมด้วย โดยจะแบ่งเก้าอี้รูปจากกระดางศาลปิงเถ้ากง (อ้างจากเสี่ยวจิ๋ว@yahoo.com ;วันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ.2556)

4.6 ตลาดของชุมชนชาวนา

ตลาดที่บางเขนมี 3 แห่งที่สำคัญ คือ ตลาดบางเขน ตลาดบางบัว และตลาดยิ่งเจริญ ตลาดทั้ง 2 แห่งแรกมีอายุกว่า 100 ปี เป็นตลาดธรรมชาติที่ต้งขึ้นมา เมื่อมีคนเข้ามาอยู่อาศัยจำนวนมาก และการผลิตและการค้าข้าวในพื้นที่แห่งนี้เจริญ ตลาดยิ่งเจริญหรือตลาดสะพานใหม่ เป็นตลาดที่อยู่ริมถนนพหลโยธินที่ต้งขึ้นมาภายหลังในปี พ.ศ.2498

ตลาดบางเขน

การเกิดสี่แยกทางน้ำบริเวณที่ คลองเปรมประชากรตัดกับคลองบางเขน และมีการจัดตั้งเป็นชุมชนบริเวณสี่แยก บริเวณนี้กลายเป็น “ท่าเลทอง” ผู้ที่อพยพเข้ามาอยู่ที่บริเวณสี่แยกทางน้ำนี้มีทั้งชาวจีน ชาวจีนที่เข้ามาอยู่บริเวณนี้มาจากกลุ่มของกุลิที่เข้ามารับจ้างขุดคลอง หลังจากขุดคลองเสร็จมีกุลิจำนวนหนึ่งที่ต้งรกรากอยู่บริเวณนี้ นอกจากนี้ยังมีชาวจีนที่อพยพเข้ามา ได้เดินทางไปทุกภูมิภาคเพื่อทำการค้า ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ที่สี่แยกบางเขนสี่แยกทางน้ำส่วนใหญ่เลือกที่จะทำการค้ามากกว่าทำนาและทำสวน ด้วยการที่มีทักษะทางการค้าและขยันหมั่นเพียรจึงยึดบริเวณสี่แยกทางน้ำเป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้า และค่อยๆ เจริญเติบโตเป็นตลาดบางเขนหรือ “ตลาดมืด” (วันวร จะนู, 2551 : 117)

ชาวจีนที่อาศัยอยู่ที่ตลาดบางเขนชื่อป้าเตียง แซ่โล้ว เดินทางจากซัวเถาเข้ามาที่ตลาดสภาพของตลาดก่อน พ.ศ.2485 ขณะนั้นมีอายุ 6 ขวบ ตลาดบางเขนยังไม่มีของขายมาก ชาวจีนจะนำของลงเรือไปขายคนทำนาตามคลองต่างๆ สมัยก่อนรอบตลาดมีแต่คนทำนาซึ่งเป็นคนไทย อาของเขาเอาของไปขายแล้วแลกข้าวกลับมา คนทำนาก็เอาขามาขายที่โรงสี สมัยนั้นตลาดยังไม่มีคึกคัก บริเวณที่ตั้งโรงเจก็ยังไม่มียของขาย บ้านมิไม่ก็หลัง ยังเป็นป่าอยู่ ร้านขายยา ร้านกาแฟโรงยาฝิ่นจะอยู่ตรงสะพานข้ามคลองบางเขน แต่ก่อนนี้หน้าบ้านใครก็หน้าบ้านมัน ตลาดจะมีทั้งสองข้างตอนหลังเขาเลยสร้างหลังคา หลังคามีถึงดินสะพาน เมื่อตอนน้ำท่วมใหญ่ ปี พ.ศ.2485 ขณะนั้นอายุได้ 9 ขวบ น้ำท่วมสูงถึงหน้าอก ท่วมอยู่เดือนหนึ่งจะไปโรงเจต้องพายเรือไปไหว้เจ้า อาของ

ท่านต้องไปซื้อของมาตุน ตอนสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ต้องหนีระเบิดไปอยู่ที่สิงห์บุรี(วันวร จะนุ, 2551 : 118-119)

สภาพของตลาดบางเขนเป็นตลาดที่โตช้าๆ ในช่วงแรก เป็นการค้าขายเล็กๆ น้อยๆ เพราะวิถีชีวิตชาวนายังคงเป็นแบบพึ่งตนเอง ชาวสวนชาวนามีวิธีการผลิตแบบพอยังชีพเหลืออยู่ ตลาดมีฐานะเป็นตลาดของพ่อค้าคนกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าคือในระยะแรกพ่อค้าที่ตลาดจะเดินทางไปซื้อของสวนและข้าวจากชาวนา แล้วนำไปขายต่อที่ตลาดอื่นเช่นเข้าไปในเมือง โดยผ่านคลองเปรมประชากรไปทางบางซื่อผ่านตลาดมหานาค อีกทางหนึ่งไปขายที่ปากคลองบางเขนที่ปากคลองติดแม่น้ำเจ้าพระยาหรือบริเวณตลาดแก้วที่ถนนพหลโยธิน ในระยะที่สองชาวสวนและชาวนารู้ว่ามีคนรับซื้อ จึงเดินทางมาขายกับพ่อค้าในตลาด พ่อค้าในตลาดก็นำไปขายต่อ ในทางกลับกันพ่อค้าหลังจากขายสินค้าแล้วก็จะซื้อของกลับมาขายให้ชาวสวนและชาวนาต่อ มีทั้งขายให้ชาวนาถึงที่และขายที่ร้านบริเวณตลาดรวมทั้งในคลองด้วย พ่อค้าเหล่านี้จึงทำมาหากินทั้งขึ้นทั้งล่อง”(วันวร จะนุ, 2551:119) สภาพของพ่อค้าคนกลางแลกเปลี่ยนข้าวกับสิ่งของชาวนานั้นมีอยู่หลายเจ้าด้วยกัน การพาเรือเอาสิ่งของไปแลกเปลี่ยนและเข้าไปซื้อข้าวจากชาวนา ต่อจากนั้นนำไปไปที่โรงสี (วันวร จะนุ, 2551:119) การเป็นตลาดของพ่อค้าคนกลางได้กลายเป็นวิธีการค้าสำคัญที่เกิดขึ้นที่ตลาดบางเขน

ตลาดบางเขนเป็นตลาดของพ่อค้าคนกลาง และค่อยๆ โตขึ้นจนเป็นศูนย์กลางการค้าบริเวณนี้ คนจีนที่เป็นญาติกันก็ค่อยๆ อพยพเข้ามาอยู่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ตลาดเริ่มโตขึ้นเมื่อมีโรงสีเข้ามาตั้งในปี พ.ศ.2455 เกิดโรงสีที่บริเวณสถานีรถไฟบางเขน ยังไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนชื่อเจ้าของโรงสี เป็นโรงสีขนาดปานกลางซึ่งตั้งทั้งกลางวันและกลางคืนเกือบไม่มีเวลาหยุด หลังจากนั้นประมาณปี พ.ศ.2460 ก็มีโรงสีของนายเกียรติ เกียรติสกุลโรงสีอีกโรงหนึ่งชื่อโรงสีไทยเสรี เป็นโรงสีใช้น้ำมันหล่อลื่น กำลัง 24 แรงม้าสามารถสีข้าวได้วันละ 24 เกวียน และโรงสีได้เจริญขึ้นมาตามลำดับ ในปีพ.ศ.2465โรงสีที่ตั้งอยู่ที่สถานีรถบางเขนได้ปิดกิจการลงด้วยเหตุผลทางด้านการบริหารงาน หลังจากนั้นปี พ.ศ.2491 ได้เกิดโรงสีล้มสมบูรณ์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าโรงสียายหม่วย กิจการดำเนินก้าวหน้ามาตามลำดับ”(วันวร จะนุ, 2551 : 120)

เจ้าของโรงสีไทยเสรีเล่าว่า เมื่อประมาณปี พ.ศ.2465 ตลาดบางเขนมีคนอยู่ไม่เท่าไร เรียกว่านับหลังคาบ้านเรือนกันได้ ตลาดบางเขนเริ่มมีคนมาอยู่หนาตาขึ้นเมื่อมีโรงสี มีที่ว่าการอำเภอบางเขนมาตั้ง มีสถานีตำรวจ มีโรงเรียนประชาบาลตำบลคลองบางเขน 3 (อนุบาลวิชา) ซึ่งเปิดเมื่อปี พ.ศ.2475 และหลัง พ.ศ.2475 จึงเป็นช่วงที่ตลาดเจริญรุ่งเรืองที่สุด จนถึง พ.ศ.2484 ความเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้นเมื่อที่ว่าการอำเภอบางเขนย้ายไปตั้งที่ถนนพหลโยธินในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม การย้ายที่ตั้งอำเภอแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการ

คมนาคม ความสำคัญของถนนเข้ามาแทนที่คลอง เกิดการขยายตัวเมืองออกไปทางทิศเหนือและทางตะวันออกมากขึ้น จากเดิมศูนย์กลางของอำเภออยู่ที่แยกทางน้ำ ในรัชสมัยของอำเภอทางทิศเหนือและทิศตะวันออกเป็นชนบท ภาพโดยรวมเป็นทุ่งนา ชาวชุมชนเล่าว่าหลังจากย้ายอำเภอคนในตลาดได้ขยายการค้าขายออกไปที่สามแยกเกษตรฯ บางบัว สะพานใหม่ (วันวร จะนู, 2551:120-121)

ตลาดเจริญสูงสุดในช่วงปี พ.ศ.2490-2500 ชาวบ้านหลายคนช่วยกันให้ภาพและเล่าเรื่องราวของตลาดว่าเป็นตลาดที่มีผู้คนเข้ามาซื้อสินค้าจำนวนมาก ตลาดนั้นคึกคักทั้งวัน คนบางเขนทั้งหมดมาซื้อสินค้าที่นี่ นอกจากนี้ยังมาจาก หลักหก ดอนเมือง เอาข้าวของมาขาย เอาข้าวเปลือกมาแลกข้าวสาร ในตลาดมีร้าน ขายหมู ขายปลา ขายยา ขายผ้า ขายทอง มีโรงฝิ่น ในประมาณปี พ.ศ.2500 คนยังเข้ามาที่ตลาดเยอะของขายดี บ้านในตลาดเป็นของคนจีน ในคลองมีเรือมาขายของเหมือนกัน ส่วนใหญ่เป็นผลไม้ เช่น มะม่วง กล้วย ฟักทอง ถั่วเขียว กาแฟ (วันวร จะนู, 2551 : 121-122) แม้หลัง พ.ศ.2500 หรือหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจะเป็นช่วงที่ตลาดเริ่มหมดความสำคัญลง แต่สำหรับชาวบางเขนยังเห็นความเจริญรุ่งเรืองของตลาดมีไปจนถึงประมาณปี พ.ศ.2510 ชาวบ้านในละแวกตลาดให้ข้อมูลว่าความเจริญของตลาดมาจากการที่เป็นท่าเลที่ตั้งที่เหมาะสมที่เป็นตลาดหัวเมือง มีทั้งโรงสี มีมหาวิทยาลัยเกษตร และมีวัดเทวสุนทร มีสถานีรถไฟบางเขน และการที่ตลาดหมดบทบาทไปเพราะที่นี่เป็นที่ตั้งตลาดเป็นที่เช่า (วันวร จะนู, 2551:122)

ตลาดบางเขนชาวบ้านเรียกกันว่า “ตลาดสี่แยก” เพราะค้าขายกันที่สี่แยกทางน้ำ และยังเรียกว่า “ตลาดมีค” ด้วยเพราะพ่อค้า แม่ค้าสร้างหลังคาครอบทางเดินเพื่อใช้เชื่อมกับห้องแถวสองฝั่งทางเดินในตลาด ทำให้แสงส่องเข้ามาในตลาดได้น้อย แม้ตอนกลางวันบางร้านยังต้องจุดตะเกียงเพื่อขายของ ในช่วงที่มีไฟฟ้าใช้แล้วจึงเปิดไฟฟ้าขายของในตอนกลางวัน (วันวร จะนู, 2551 : 122)

ตลาดบางบัว

ตลาดบางบัวเป็นตลาดเก่าแก่มามีมากกว่า 100 ปี อาจเกิดขึ้นหลังตลาดบางเขนเล็กน้อย ตลาดแห่งนี้เคยเป็นตลาดขายส่งสินค้าเกษตรเช่นเดียวกับตลาดบางเขน และเป็นตลาดที่แสดงวิถีของชาวนาที่ทุ่งบางเขนในอดีต ตลาดบางเขนได้เจริญขึ้นมาพร้อมกับวิถีชาวนาและหมดบทบาทไปเมื่อวิถีชีวิตการเป็นชาวนาที่บางเขนและบริเวณโดยรอบหมดไป

รูปภาพที่ 4.13 คุณยายเชี่ยมเจ็ก งามจิตรนุกูล อายุ 82 ปี

ที่มา : จากการสัมภาษณ์วันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2556 ที่ตลาดบางบัว

คุณยายเชี่ยมเจ็ก งามจิตรนุกูล อาศัยอยู่และค้าขายที่ตลาดบางเขนมา 73 ปีแล้วได้เล่าว่า ครอบครัวเป็นชาวจีนแต่จ้าย้ายมาอยู่บางเขนเมื่ออายุ 9 ขวบ (พ.ศ.2483) พ่อและแม่ของท่านมาขายของที่ตลาดบางบัว คุณยายจบประถมปีที่ 3 โรงเรียนวัดบางบัว เป็นนักเรียนรุ่นแรก ยายเล่าว่าตลาดบางบัวมี 2 แห่ง คือ ตลาดเก่าและตลาดใหม่ ตลาดเก่าจะอยู่ฝั่งโนน (วัดบางบัว) ต่อมาได้ขยายตลาดมาอยู่ฝั่งตรงข้าม เมื่อประมาณปี พ.ศ.2499 พร้อมกับการสร้างตึกใหม่ ที่ตึกใหม่ยังเขียนคำว่า “บุญรับ” ซึ่งเป็นเจ้าของตลาด หม่อมราชวงศ์บุญรับ พินิจชนคดี (ปราโมช)

ตลาดบางบัวเก่าเป็นตลาดที่ใหญ่มาก มีของขายหลากหลายแล้วแต่ใครจะขายอะไรก็ขายตามใจชอบ เป็นตลาดที่มีของขายทุกอย่างทั้งของแห้งและของสด สภาพของตลาดเป็นอาคารไม้ติดคลองบางบัว มีบ่อดอกบัวขนาดใหญ่ ด้านหลังตลาดเป็นไร่นา อาคารเป็นไม้ หลังคาเป็นสังกะสี

ตลาดนี้เป็นน้องๆ ตลาดบางเขนซึ่งจะใหญ่กว่า เป็นตลาดบกแต่คนมาซื้อของจะมาทางเรือในคลองจะมีเรือขายกล้วยเตี๋ยว กาแฟ ผลไม้ จะมีเรือพายขายกันตามริมคลอง เหมือนตลาดทั่วไป คนมาซื้อของกันมาก เป็นตลาดขายส่งด้วย ขายของกันตั้งแต่ตี 1 ตี 2 ก็ขายกันแล้ว ขายกันทั้งวันเหนื่อยก็พัก แม่ค้าขายส่งจะมาขายแต่กลางคืน ผักและผลไม้จะมาจากบางบัวและนนทบุรี ปราชินบุรี อยู่ชานมาจากหลายแหล่ง ในวันศุกร์ตลาดจะคึกคักของขายเยอะเพราะเป็นตลาดนัดสินค้าจะวางขายเต็มไปหมด มีเท่าไรก็ขายหมด เรือจะจอดกันสองฝากคลอง

ลูกค้ามาจากคนที่บางเขน ลาดพร้าว ตลาดปลาเค้า วังหิน จะมาซื้อของที่ตลาดนี้กันหมด ตลาดขายดีมาก เพราะสมัยก่อนไม่มีห้างสรรพสินค้า ตลาดจะมีทุกอย่าง มีร้านขายทองด้วย

ของที่ขายส่งมาจากตลาดโป้เบ๊ เวลาสั่งของก็ใช้สั่งทางจดหมายจะมีของมาส่งถึงที่เลยไม่จำเป็นต้องไปเอาเอง เมื่อก่อนแถวนี้ไม่เจริญ ผู้คนใช้การสัญจรทางเรือเป็นหลัก สองข้างถนนก็ยังเป็นคลอง คลองบางบัวสามารถเชื่อมต่อกับปากคลองตลาดได้สะดวกโดยพายเรือออกคลองบางเขน เข้าคลองเปรมประชากร

รูปภาพที่ 4.14 ตลาดบางบัว ตลาดเก่าแก่ที่มีมานานับ 100 ปี ปัจจุบันเป็นตลาดร้าง
ที่มา : จากการลงพื้นที่ เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ.2556

ที่ร้านของคุณยายเชียมเง็กเป็นร้านขายของชำ เป็นร้านโชห่วยใหญ่ในตลาดบางบัว มีของทุกอย่างทุกอย่างในร้านแต่เป็นของแห้งทั้งอาหารและเครื่องเหล็กทุกชนิด ของที่ขายดีคือเคียวเกี่ยวข้าว เบ็ดตกปลา แห อวน กอบ เครื่องมือทำมาหากินทั้งหลายของชาวนา มีอะไรขายได้ก็นำมาขายหมด พวกวังหิน ลาดปลาเค้าต้องมาซื้อกันที่นี่ มาซื้อทั้งอาหารและเครื่องใช้ เรียกว่าซื้อทุกอย่าง

...ในช่วงสงครามพวกญี่ปุ่นยังมาซื้อของที่ตลาดเลย เอานาฬิกามาให้ สมัยสงครามชาวบ้านต้องหลบลงหลุมหลบภัยกันหนีระเบิดกัน

ตลาดใหม่เป็นตลาดที่อยู่ฝั่งตรงข้ามสร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ.2499 “อาคารบุญรับ” เดิมเป็นบ้านเก่าแล้วรื้อสร้างเป็นตลาด เมื่อสร้างตลาดบริเวณรอบๆ ก็ยังเป็นทุ่งนาทั้งหมด

ยายอำไพ แพรสมพงษ์ อายุ 76 ปี อยู่ชุมชนอุทิศบุญสรณ์ได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับตลาดบางบัวเมื่อ 70 ปีที่แล้วว่า ที่ตลาดมีร้านขายทอง ร้านรับซื้อข้าว เจ้าของเป็นเจ้าเก่ามาจากเมืองจีน เวลาเดือน 7 เดือน 8 พวกเจ๊กจะเอาเผือก มัน น้ำตาล พริก หอม กระเทียม ของจำเป็นที่ต้องใช้ทั้งหลายมาให้ชาวนาใช้ก่อนและเมื่อถึงตอนเกี่ยวข้าวได้แล้วชาวนาก็จะขายข้าวให้กับเจ๊กที่เอาข้าวของมาให้

ยายเชียมเง็กเล่าว่าตลาดบางบัวเดิมนั้นมาจากหลายสาเหตุซึ่งส่วนสำคัญมาจากบริบทที่เป็นสภาพแวดล้อมในบริเวณนี้เปลี่ยนไป สาเหตุที่พอสรุปได้ คือ หลังจากตลาดยิงเจริญหรือตลาดสะพานใหม่แล้ว คนก็ไปที่ตลาดแห่งใหม่แทน ตลาดแห่งใหม่อยู่บนเส้นทางคมนาคมที่สะดวกกว่าและการที่ห้างสรรพสินค้าเกิดขึ้นก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่คนเปลี่ยนจากการเดินตลาดมาเดินห้างสรรพสินค้า การคมนาคมเปลี่ยนไปคนไม่เดินทางโดยทางเรืออีกต่อไปแล้ว ตลาดบางบัวที่เจริญในอดีตเพราะอยู่บนเส้นทางสัญจรทางน้ำ เมื่อคนเลิกเดินทางโดยทางน้ำก็ไม่มีคนมาที่ตลาดแห่งนี้อีก สินค้าเกษตรไม่มีมาขายและเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับทำการเกษตรก็ไม่มีผู้ซื้อ เนื่องจากวิถีชีวิตเกษตรกรและวิถีชีวิตชาวนาของคนบริเวณนี้เปลี่ยนไป ชาวนาหมดไปจากทุ่งบางเขนและบริเวณโดยรอบ ตลาดบางบัวจึงหมดชีวิตลง นอกจากนี้ตลาดบางบัวได้เปลี่ยนเจ้าของซึ่งไม่เข้ามาดูแลพัฒนา ตลาดจึงทำให้ตลาดอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมไม่มีคนมาซื้อของอีกเหมือนเดิม

ตลาดยิงเจริญ หรือตลาดสะพานใหม่

สะพานใหม่ เป็นย่านการค้าตั้งอยู่บริเวณส่วนใหญ่ในแขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน และบางส่วนของแขวงคลองถนน เขตสายไหม คือบริเวณสองข้างทางของถนนพหลโยธิน ตั้งแต่ด้านทิศใต้คือวงเวียนอนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ ไปจนถึงด้านทิศเหนือคือสะพานข้ามคลองสอง (คลองสองหรือคลองถนนคือคลองสายเดียวกัน) ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร เหตุที่ย่านการค้านี้ชื่อ *สะพานใหม่* เนื่องจากสะพานข้ามคลองสองนั้นมีชื่อเดิมว่า *สะพานสุกรนาคนีย์* ซึ่งสร้างใหม่แทนสะพานของเดิม ชาวบ้านในละแวกนั้นจึงเรียกกันว่า *สะพานใหม่* และติดปากมาจนถึงปัจจุบัน

ตลาดยิงเจริญ ก่อตั้งโดย นางสาวกักร์ ธรรมวัฒนะ มารดาของนายห้างทอง ธรรมวัฒนะ เปิดให้บริการเมื่อ 11 สิงหาคม พ.ศ.2498 มีเนื้อที่ 30 ไร่ ชาวบ้านก็เรียกตลาดสดนี้ว่า *ตลาดสะพานใหม่* ด้วยเช่นกัน

รูปภาพที่ 4.15 การก่อสร้างตลาดยี่งอหรือตลาดสะพานใหม่และภาพตลาดในปัจจุบัน

ที่มา : www.talad-yingcharoen.com อ้างเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2556

ชาวบ้านบางบัวเล่าว่าหลังจากจัดตั้งตลาดยี่งอเสร็จแล้ว ชาวบ้านแถวคลองบางบัวก็เอาสินค้ามาขายที่ตลาดแห่งนี้เพราะว่าขายดี มีคนมาซื้อของกันมาก เดิมตลาดแห่งนี้ชาวบ้านเรียกว่า “ตลาดจี่เฒ่า” เพราะเป็นที่กองจี่เฒ่าจากโรงสี ตลาดแห่งนี้มีด้านหลังติดอยู่กับสายคลองสองและมีด้านหน้าติดกับถนนพหลโยธิน การจัดตั้งตลาดแห่งนี้ทำให้ตลาดเก่า 2 แห่งที่มีอยู่ในพื้นที่คือตลาดบางเขน และตลาดบางบัว เงียบเหงาลง เพราะที่ตั้งของตลาดยี่งออยู่ริมถนนสะดวกในการ

สัญญาณมากกว่า การเกิดขึ้นของตลาดแห่งนี้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชุมชนบริเวณนี้ได้เปลี่ยนไปจากการเป็นชุมชนสัญจรทางน้ำมาเป็นชุมชนที่สัญจรทางบกอย่างชัดเจน

4.7 โรงสี

การจัดตั้งโรงสีข้าว เป็นผลมาจากการเปิดการค้าข้าวอย่างเสรีภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2398 โดยในระยะแรกระหว่างช่วง พ.ศ.2401-2419 โรงสีเกือบทั้งหมดตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา และสายคลองต่างๆ โรงสีเหล่านั้นเป็นโรงสีขนาดใหญ่ที่ใช้ทุนสูง คุณภาพในการทำงานดี มีบุคลากรจำนวนมาก แรงงานกุลีทั้งหมดเป็นชาวจีน ต่อมานับตั้งแต่ พ.ศ.2420 โรงสีเริ่มขยายตัวเข้าไปตั้งในแหล่งเพาะปลูกที่อยู่ในต่างจังหวัด ซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของแหล่งผลิตข้าว โรงสีเหล่านั้นมักจะเป็นโรงสีขนาดเล็ก ค่าใช้จ่ายและบุคลากรน้อย และเมื่อโรงสีเข้าไปตั้งท้องถิ่นใด ก็มีส่วนไปเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตประจำวัน ของชาวนาจาก การบริโภคข้าวที่ดำด้วยครกมาบริโภคข้าวที่สีจากโรงสีข้าว ในที่สุดครกดำข้าวก็ได้หมดความสำคัญลง และค่อยๆ สูญหายไป การผลิตข้าวของชาวนา และชาวนาเริ่มผูกพันกับนายทุนเงินกู้หรือพ่อค้าคนกลางที่ตกข้าวมากขึ้น (ถนอม ตะนา, 2527 : 27)

โรงสีที่อยู่บริเวณสายคลองบางบัวและเขตเชื่อมต่อคือ บางเขน บางบัว และหลุมไผ่ มีทั้งหมด 5 โรงด้วยกัน โรงสีทั้งหมดเป็นโรงสีขนาดกลาง (สีข้าวได้ระหว่าง 50-100 เกวียนต่อวัน) และขนาดเล็ก (สีข้าวได้ 30-40 เกวียนต่อวัน) โรงสีขนาดกลางและขนาดเล็กนี้ส่วนใหญ่สีข้าวเพื่อการบริโภคในประเทศเพราะใช้เทคโนโลยีไม่สูง คือ 1. โรงสีที่อยู่ที่สถานีรถไฟบางเขน ก่อตั้งก่อนปี พ.ศ.2455 เป็นโรงสีขนาดกลาง สีข้าวทั้งกลางวันและกลางคืนเกือบไม่มีเวลาหยุดในช่วงหน้าข้าว โรงสีแห่งนี้ปิดไปเมื่อ พ.ศ.2465 ด้วยเหตุผลการบริหาร(วันวรร จะนุ, 2551 : 120) 2. โรงสีน้ำเืองสร้างเมื่อปี พ.ศ.2460 เปลี่ยนชื่อเป็นโรงสีไทยเสรีเมื่อ พ.ศ.2493 โรงสีแห่งนี้สร้างโดยนายเกียรติเกียรติสกุล ชาวจีนไหหลำ เป็นโรงสีใช้น้ำมันหล่อลื่น ขนาดเครื่องยนต์ 24 แรงม้า สีข้าวได้ประมาณวันละ 24 เกวียน (วันวรร จะนุ, 2551 : 55) 3. โรงสี คลองบางบัว (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ราบ 11 ตรงกันข้ามกับตลาดบางบัวเก่า) ชาวบางบัวเล่าว่าเจ้าของโรงสีมาจากบางซื่อ จากการค้นคว้าพบว่าโรงสีชื่อล่องโหมว ตั้งอยู่ที่ตำบลบางเขน อำเภอบางเขนตั้งก่อนปี พ.ศ.2480 (ถนอม ตะนา, 2527 : 210) โรงสีที่บางซื่อจะเป็นโรงสีขนาดใหญ่ที่คิดแม่น้ำเจ้าพระยาจะสีข้าวส่งออกต่างประเทศ 4. โรงสีเครื่องจักรไอน้ำลิ้มสมบูรณ์ หรือโรงสี “ยายหม่วย” ตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ.2491 (วันวรร จะนุ, 2551 : 74) 5. โรงสี เนียมกล้าของกำนันเฟื่อง เนียมกล้า ที่หลุมไผ่

รูปภาพที่ 4.16 โรงสีลี้สมบุรณ์ หรือโรงสี “ยายหม่วย” ตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ.2491

ที่มา : จากการลงพื้นที่เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2556

ตารางที่ 4.2 โรงสีที่ทุ่งบางเขน

ชื่อ	ปีดำเนินการ	เจ้าของ	ขนาดโรงสี
1. โรงสีที่อยู่ที่ดิน รถไฟบางเขน	ตั้งก่อนปี พ.ศ.2455 ปิดไปเมื่อ พ.ศ.2465	ไม่ปรากฏชื่อ	โรงสีขนาดกลาง สีขาว ทั้งกลางวันและ กลางคืนเกือบไม่มีเวลา หยุดในช่วงหน้าข้าว โรงสีแห่งนี้
2. โรงสีน้ำสง เปลี่ยน ชื่อเป็นโรงสีไทยเสรี เมื่อ พ.ศ.2493 โรงสี ตั้งอยู่ที่ริมคลอง บางเขนฝั่งตรงข้ามกับ ชุมชนตลาดบางเขน	สร้างเมื่อปี พ.ศ.2460 ปิดประมาณปี พ.ศ. 2516	นายเกียรติ เกียรติสกุล ชาวจีนไหหลำ	เป็นโรงสีใช้น้ำมันหล่อลื่น ขนาด เครื่องยนต์ 24 แรงม้า สีข้าวได้ประมาณวัน ละ 24 เกวียน
3. โรงสี คลองบางบัว (ต๋องโหมว) (ปัจจุบัน)	ตั้งก่อนปี พ.ศ.2480 ปิดประมาณปี พ.ศ.	ชาวบางบัวเล่าว่า เจ้าของโรงสีมาจาก	เป็นโรงสีขนาดกลาง

ชื่อ	ปีดำเนินการ	เจ้าของ	ขนาดโรงสี
อยู่ในพื้นที่ราบ11 ตรงกันข้ามกับตลาด บางบัวเก่า ที่ตำบล บางเขน อำเภอ บางเขน	2512	บางชื่อ	
4. โรงสีเครื่องจักรไอน้ำ น้ำลิมสมบูรณ์ หรือ โรงสี “ยายหม่วย” ตั้งอยู่ที่ชุมชนเทว สุนทร บริเวณสี่แยก ทางน้ำ	ตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2491 ปิดเมื่อ พ.ศ. 2520	ยายหม่วย ลิมสมบูรณ์	
5. โรงสี นิยมกล้า ที่ หลุมไผ่	ตั้งเมื่อ พ.ศ.2500 เลิก กิจการเมื่อ พ.ศ.2545	กำนันเฟื่อง นิยมกล้า	เป็นโรงสีขนาดกลาง และเป็นโรงสีแห่งแรก ในแขวงจระเข้บัว เดิม ขึ้นกับเขตบางกะปิ ปัจจุบันอยู่ในเขต ลาดพร้าว

ที่มา : รวบรวมจากเอกสารและคำสัมภาษณ์

การเข้ามาของโรงสีได้มีผลเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนาเป็นอย่างมาจากการที่เคยดำข้าวกินเองมาเป็นกินข้าวที่สีจากโรงสี ความสัมพันธ์ระหว่างโรงสีกับชาวนา จึงใกล้ชิดกันมาก ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของนายเกียรติ เกียรติสกุล ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ไว้หลายตอนด้วยกัน ชาวนาที่มาติดต่อโรงสีมีหลายจำพวกด้วยกัน บ้างก็มาสีข้าว คือเอาข้าวเปลือกมาสีเป็นข้าวสารแล้วกลับไปหุงกิน บ้างก็มาขายข้าวเปลือก โดยจะขายเป็นเกวียน และบ้างก็นำข้าวเปลือกมาแลกข้าวสารที่โรงสีสีเอาไว้ ถ้าข้าวที่เอามาแลกค่อนข้างดี เช่นข้าวเหลืองอ่อนหรือขาวมะลิ โรงสีมีข้าวไม่ค่อยดีก็จะตีราคาเป็นเงินเพิ่มให้ ชาวนานิยมนำข้าวมาสีที่โรงสีกันมากเพราะทุนแรงข้าวรวดเร็วและสะดวกสบายไม่ต้องใช้ครกตำเหมือนแต่ก่อน (เกียรติ เกียรติสกุล, 2514 : 155)

ครอบครัวของนายเกียรติยอมรับว่าชาวนาทำให้ตัวเองมีฐานะร่ำรวยโดยเฉพาะพวกชาวนาที่เอาข้าวมาสี โรงสีของนายเกียรติสีข้าวได้วันละ 24 เกวียนต้องสีข้าวทั้งกลางวันและกลางคืน

บางครั้งต้องสัจจนสว่าง การสีข้าวนั้นโรงสีจะรับสีข้าวให้ชาวนาตั้งแต่ 5 ถังขึ้นไป ถ้าต่ำกว่านี้ก็จะใช้วิธีแลกไป ชาวนาที่นำข้าวมาสีก็มีตั้งแต่ 1 เกวียนไปจนถึง 4-5 เกวียน แล้วแต่ทำนาได้ผลแค่ไหน พวกที่นำข้าวมาสีก็จะได้แต่เฉพาะคันข้าวไปเท่านั้น ส่วนปลายข้าวทั้งที่ 1 ที่ 2 และรำหยาบ รำละเอียดและแกลบจะตกเป็นของโรงสีหมด ซึ่งโรงสีจะเอาส่วนที่ได้มานี้ไว้ขาย ตามปกติข้าว 1 เกวียนจะสีได้ข้าว ชนิด 5% ได้ต้นข้าว 28 ถัง แต่ถ้าเป็นข้าวเหลืองอ่อนจะสีได้ต้นข้าว 30 ถัง (เกียรติ เกียรติสกุล, 2514 : 156)

นอกจากนี้ชาวนาที่ไม่มีเงินก็จะมากู้ยืมจากโรงสีด้วย บางรายก็เอาที่ดินจำนองไว้ บางรายก็เอาทอง (เกียรติ เกียรติสกุล, 2514 : 156)

โรงสีจะออกไปซื้อข้าวจากชาวนามาเก็บไว้สีขายให้ชาวนาหรือไว้ใช้แลกข้าวเปลือกกับชาวนาด้วย นอกจากนี้ชาวนาก็จะนำข้าวมาให้สีราคา โรงสีจึงต้องมีวิธีการดูข้าวเปลือกว่าดีหรือไม่ดี ใช้การนำข้าวเปลือกเทลงบนผ้าที่บากเป็นชั้นๆ คล้ายชั้นบันได (คล้ายกระดานชักผ้า) แต่ใช้ไม้กลมๆ ซึ่งหัวท้ายเรียวแต่ไม่ถึงกับแหลมเล็กตรงกลางป่อง กดลงไปบนข้าวเปลือก กดหัวท้ายให้โยกไปข้างหน้าที่ หลังที่ ทำอยู่หลายๆ ครั้งจนเปลือกกะเทาะออกจากเมล็ด

4.8 วิถีชีวิตชาวนาที่ทุ่งบางเขน

รูปภาพที่ 4.17 คุณยายอำไพ แพสมพงษ์ อายุ 76 ปี อยู่ชุมชนอุทิศนุสรณ์ ให้สัมภาษณ์คณะผู้วิจัย พร้อมลูกสาว และนำตะเกียงเจ้าพายุที่เคยใช้ในสมัยที่ยังทำนาที่ทุ่งบางเขนออกมาให้ทีมวิจัยดู ที่มา : จากการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.2555

คุณยายอำเภอ แพสมพงษ์ (สัมภาษณ์ ยายอำเภอ แพสมพงษ์ 14 ธันวาคม พ.ศ.2555) ได้เล่าเรื่องวิถีชีวิตชาวนาที่เช่าที่ดินทำกินในทุ่งบางเขน การทำนา การหาอยู่หากิน การถนอมอาหาร ทำนหวนระลึกถึงความงดงามในอดีตในวิถีชีวิตของชาวนาที่ทุ่งบางเขน และความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนกับวัดพระศรีมหาธาตุ

คุณยายอำเภอ ทำนามาตั้งแต่ อายุ 10 ขวบ เมื่อประมาณ 65 ปีที่แล้วนาที่ครอบครัวทำเป็นนาเช่า นอกจากนี้ก็รับจ้างทำนาได้ค่าแรงไร่ละ 20 บาท ในสมัยนั้นทองคำบาทละ 400 บาท ใช้ควายไถนา ทำนาปีละ 1 ครั้ง นาดำ ใช้กังหันลม ลากรหัสวิดน้ำเข้านา หลวงไม่ได้มาช่วยชาวนา ชาวนาต้องช่วยเหลือตัวเอง ทำนากันในเดือน 6 เดือน 8 เดือน 9 พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกคือข้าวเสริญ ข้าวตาแห้ง ข้าวเหลืองอ่อน มีพันธุ์ข้าวที่ใช้ทำกันอยู่ไม่กี่พันธุ์ เป็นพันธุ์ดั้งเดิมตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ใช้กันมานานแล้ว เวลาได้ข้าวมาก็ไปสีที่โรงสีบางบัว ใช้ใส่เรือไป ถ้าไม่ไปสีก็ใช้ครกตำกินเอา โดยปกติจะใช้ตำกินกันเอง แต่ถ้ามีงานบวชหรืองานทำบุญก็จะเอาข้าวไปสี ที่นาบริเวณนี้ทำได้ผลผลิตดี ดำแล้วก็แล้วกัน ได้ข้าวไร่ละ 50-60 ถัง ไม่ต้องใช้ปุ๋ย ข้าวก็รสชาติดี เพราะเราสีกินเอง สีไปกินไป

การขายข้าวจะมีเจ้าแม่ซื้อถึงที่เลย พวกนี้เป็นเจ้ามาจากตลาดบางบัว สมัยก่อนข้าวเกี่ยวนละ 700 บาท ถ้าปีไหนราคาข้าวขึ้นเป็น 800 บาทชาวนาจึงดีใจมาก เจ้าที่ซื้อข้าวมาจากเมืองจีน เจ้าจะเอาเผือก มัน น้ำมัน น้ำตาล พริก กระเทียม หัวหอม มาให้ชาวนาไว้ใช้ก่อน เป็นของที่ชาวนาไม่มี ส่วนน้ำปลาและกะปิสามารถทำกินเองได้

ในเดือน 11-12 มีกุ้งในคลองมากสามารถซื้อมาใช้ทำกะปิ กุ้งปลาในคลองมีมากมายหาได้ง่าย เวลานั้นน้ำลงไปในคลองปลายังวังชกกันเลย เวลาเก็บกุ้งก็เก็บได้เป็นกะละมังซักผ้าเลย บริเวณนี้อุดมสมบูรณ์มาก ใครๆ ก็มาหาปลาหากุ้งบริเวณนี้ สมัยก่อนน้ำในคลองสะอาด น้ำในคลองสามารถใช้กินและทั้งใช้ได้ หน้าฝนน้ำมา ชาวบ้านรอน้ำฝนไว้กิน หน้าแล้งคลองแห้ง ชาวบ้านก็เดินในคลองได้ ในคลองเป็นที่หากิน มีกุ้งปลา หอยขม ปลาสด ปลาหมอเทศ ปลาหลด ปลาไหล ปลาทุกชนิดมีอยู่มากมาย มีกุ้งก้ามกรามด้วย ตอนหลังมีการเอาปลานิลมาปล่อยให้ชาวบ้านได้จับมากิน เวลาจะจับปลาหลดก็เอากระป๋องดักขึ้นมาแล้วเทโคลนออกในโคลนจะมีปลาหลด ปลาเหล่านี้หายไปเมื่อ 20 ปีมาแล้ว ที่เหลืออยู่ก็เป็นปลาเล็กๆ น้อยๆ

ในคลองมีสายบัวมากมาย ชาวบ้านเอามาต้มกะทิ ผัดไข่ กินดิบๆ จิ้มกับน้ำพริก ทำได้หลายอย่าง ทำขนมก็ได้ ขนสายบัวมีวิธีการทำก็คือ เอาแป้งข้าวเจ้าผสมกับแป้งข้าวเหนียว แล้วเอาสายบัวมาลอกใยออก ต่อจากนั้นก็เอาไปผึ่งแดดให้แห้ง เอาน้ำในสายบัวออกให้หมด แล้วเอามาโขลกกับแป้ง ใส่มะพร้าว น้ำตาล แล้วก็เอาไปนึ่งแบบเดียวกับขนมกล้วย รสชาติอร่อย ขนจะออกสีดำนๆ คล้ายกับขนมดอกดิน

ชาวบ้านปลูกผลไม้ไว้กินเอง ได้แก่ สับปะรด ฝรั่ง กล้วย มะพร้าวบางบ้านปลูก บางบ้านไม่ได้ปลูก จะปลูกกอไผ่ศรีสุกไว้กินหน่อ พอต้นโตก็เอาไปสานกระบุง ตะกร้า กระด้ง กระจาด ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองในการดำรงชีวิตได้ ชื้อแต่ของจำเป็นเท่านั้น สินค้าที่ซื้อก็มี น้ำมันก๊าด หอม กระเทียม เสื้อผ้า ที่บางบ้านไม่มีการทอผ้า เวลาชาวบ้านมีเงิน ขายข้าวได้ก็จะไปซื้อทอง เท่าที่จำได้ราคาทอง 1 สลึง 120 บาท ร้านขายทองก็มีที่ตลาดบางบัว

ชาวบ้านจะลงแขกกันเวลาเกี่ยวข้าวหรือเวลามีงานบวชก็จะมาช่วยกันไม่มีการจ้าง ในเวลาเกี่ยวข้าวก็จะมีการการทำอาหารกินกัน ร้องรำทำเพลง พวกกินเหล้าก็กินกันไป เพลงที่ร้องก็มีเพลงเรือ เพลงฉ่อย เล่นกันในงาน เวลาเกี่ยวข้าวก็ร้องกันไป ทุกครั้งที่มีการลงแขกก็จะมีการร้องรำทำเพลง ชาวบ้านเล่นการพนันก็มีบ้างแต่ไม่มาก พอว่างจากนาก็จะขนมข้าวต้ม ทำเสร็จก็จะพายเรือเอาไปแจกกันกิน ถึงหน้ากระยาสารทก็จะกวักกันทีหลาย ๆ ปีบ เอาลงเรือ พายไปแจกกันกิน แม่ของคุณยายอำเภอชอบทำขนมแจก เวลามีงานชาวบ้านก็จะช่วยกันขุดมะพร้าว คำน้ำพริก หนุมๆ สาวๆ ก็ไปช่วยกัน เวลาทำขนมจิ้นก็เอาข้าวมาแช่ก่อน 3 วัน แล้วจึงเอามาตำเป็นขนมจิ้น เวลาทำข้าวเม่าก็จะเอาข้าวที่ใกล้จะเหลืองมาตำ ตำแล้วก็เอาเปลือกออก แล้วจึงมาคั่ว ข้าวเหนียวก็มีปลูกไว้กิน

ชาวบ้านแถวนี้จะไปวัดบางบัวเป็นประจำ และก็มีวัดพระศรีมหาธาตุดอนมิงานก็จะมิลึก ชาวบ้านก็ไปดูกัน ในงานวัดมีชาวบ้านเอาของมาขายเป็นอาหารที่มีอยู่ในถิ่น ได้แก่ อ้อยควั่น กล้วยทอด ข้าวเกรียบ ชาวบ้านแถวนี้รักสงบ ไม่มีเรื่อง ไม่มาไม่แกล้งกัน

เวลาไปไหนก็เดินไปบ้าง พายเรือไปบ้าง ไม่ลำบาก มีเรือเข้ามาขายของได้ ในตอนแรกๆ ที่ถนนรามอินทราตัด ถนนมีเลนเดียว เวลาจะเลี้ยวต้องจอดที่ละคัน ถนนนี้ไปหนองจอก ตลาดปลาเค้า มินบุรี เวลาไปไหว้หลวงพ่อโสธรก็จะใช้รถไฟ ออกจากบ้านตี 5 เดินไปขึ้นรถที่ตลาดบางบัว นั่งรถไปหัวลำโพง ไปนั่งรถไฟ กลับถึงบ้าน 6 โมงเย็นหรือนึ่งทุ่ม

คุณยายอำเภอเล่าความรู้สึกประทับใจในท้องทุ่งนาที่ยังไม่จางหาย มีควาย 8 ตัว พอเลิกทำนาก็เอาควายไปให้บ้าน พี่ ป้า น้ำ อา เลิกทำนาเมื่อปี พ.ศ.2500 เพราะว่าที่ดินแถวนี้ถูกเวนคืน ได้ค่าเรือดอนบ้านเรือนมา 3,000 บาท ปี พ.ศ.2502 ก็มาอยู่ที่ของกรมธนารักษ์ และปี พ.ศ.2551 จึงได้เข้าร่วมในโครงการบ้านมั่นคง หลังจากเลิกทำนาแล้วก็ไปทำงานก่อสร้าง แถวซอยเสนา เฉลิมสุข ประตูน้า วันละ 30 บาท เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อ 50 ปีที่แล้ว ตอนนั้นลูกอายุได้ 5-6 ขวบ มีเต้าแก๊สไปทำ ไปไกลถึงถนนตกก็มี ค่ารถสมัยนั้น 50 สตางค์ ถ้วยเดียวก็ชามละ 50 สตางค์

รูปภาพที่ 4.18 ยายบรรจง ม่วงแอม (เมืองดอน) อายุ 80 ปีอาศัยอยู่ใต้สะพานประดิษฐ์สุกุล
ครอบครัวของท่านเป็นชาวนาผู้บุกเบิกที่ทุ่งบางเขนและเคยจูงควายให้พ่อแสดงการไถนาถวายให้
ทอดพระเนตรเมื่อครั้งที่รัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9 เสด็จหว่านข้าวที่ทุ่งบางเขน

เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2489

ที่มา : การให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2556

ยายบรรจง เมืองคอน อายุ 80 ปี เป็นชาวนาที่ทุ่งบางเขนแห่งนี้ตั้งแต่เกิด บรรพบุรุษของยายเข้ามาทำนาที่ทุ่งบางเขนทั้งบริเวณวัดหลักสี่ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร และวัดพระศรีมหาธาตุ ยายเล่าว่าเมื่อยายเป็นเด็กแม่ทำนาอยู่หลายที่เป็นนาเช่า บางทีก็ 5 ไร่ 4 ไร่ 3 ไร่ ไม่ใช่ดินนาติดต่อกัน ราคาเช่าไร่ละ 4 ถัง และค่าจ้างค่านาก็ไร่ละ 4 ถัง สมัยก่อนชาวนาที่ทำนาจะเก็บข้าวไว้กิน ส่วนที่เหลือถึงจะขาย เวลาได้ข้าวมาก็จะนำไปสีที่โรงสีที่สถานีรถไฟบางเขน ชาวนาจะเอาข้าวใส่เรือไปสี เลี้ยวเข้าคลองบางบัวแล้วไปที่คลองบางเขน เจ้าของโรงสีเป็นคนจีน เจ้าของโรงสีจะเอาแกลบ รำ และปลายข้าวไว้

ยายบรรจงเล่าว่าชีวิตชาวนานั้นลำบากมาก เสื้อผ้าก็ไม่มีจะใส่ พ่อ แม่ต้องไปซื้อถุงใส่แป้งมาซักแล้วเอามาเย็บเป็นเสื้อผ้าให้ลูกๆ ใส่ผู้ชายไม่ต้องใส่เสื้อ

ในสมัยสงครามสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นเข้ามาอยู่ในบริเวณนี้เยอะมากเพราะมีค่ายทหารอยู่ที่ดอนเมือง ยายบรรจงเล่าว่าในสมัยนั้นในปี พ.ศ.2485 น้ำท่วมไม่มีข้าวกิน ญี่ปุ่นเอาข้าวมาแจกให้ชาวบ้านกิน ที่อำเภอบางเขนแจกไม้ขีดไฟ ชาวบ้านบริเวณนี้ไม่มีความขัดแย้งกับทหารญี่ปุ่น เพราะไม่ได้มาทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน ในช่วงที่ทำนาทหารญี่ปุ่นยังมาช่วยทำนาเกี่ยวข้าว แม่ของยายบรรจงยังหุงข้าวใส่กระทะใบบัวให้ญี่ปุ่นกิน ทหารญี่ปุ่นยังให้กระตักน้ำไว้เป็นที่ระลึกลบหนึ่ซึ่งยายยังเก็บมาถึงปัจจุบัน

ในระหว่างสงครามชาวบ้านมีหลุมหลบภัย สภาพของหลุมหลบภัยจะขุดเป็นหลุมแล้วมีกระดานปูปิดไว้ข้างบน เปิดช่องไว้สำหรับลงไปนอนในหลุมได้ เวลาเครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรมาทิ้งระเบิด เขาจะเปิดวัดที่ดอนเมือง ชาวบ้านก็จะวิ่งลงหลุมหลบภัยกัน ในระหว่างสงครามก็มีคนไทยไปลักขโมยน้ำมันของพวกญี่ปุ่น หากจับได้ก็จะตอกเล็บ ทำโทษคนไทย ญี่ปุ่นจะทารุณกับคนที่ลักขโมยของเท่านั้น

สมัยก่อนที่บริเวณนี้มีคนอยู่น้อยนับบ้านได้ มีไม่กี่หลัง ไม่มีโจรขโมย ชาวนาอยู่กันแบบรู้จักกันหมด บางครอบครัวก็แต่งงานกันเป็นเครือญาติ ดินและน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ น้ำในคลองใสสามารถกินได้ ชาวบ้านแถวนี้กินน้ำในคลองกันทั้งนั้น ในคลองมีทั้งบัวสายและบัวหลวง บัวสายก็เอาไปทำอาหารได้หลายอย่าง บัวหลวงก็ใช้กินผัก กุ้งหอย ปู ปลามีมากมาย ตรงประตูน้ำเป็นแหล่งที่มีกุ้งปลามาก แม่ของ ยายบรรจงไปซื้อกุ้งปลาแถวนี้เลี้ยงลูกมาจนโต อาหารในธรรมชาติมีอยู่อุดมสมบูรณ์เพราะคนมีไม่มากเหมือนสมัยนี้ เวลาซื้อกุ้งจะได้มาเป็นกระบุง ลูกกุ้งเอามาทำกะปิ ปลาในคลองก็มีเยอะไม่ต้องไปหาในที่ไหน ถ้ามีปลามากก็จะมาหมักเป็นปลาร้าเก็บไว้กินได้อีก

รูปภาพที่ 4.19 ประตุน้ำ (เชียงรายน้อย-บางเหี้ย) แหล่งที่มีกุ้งปลามากที่ชาวบ้านหาอยู่หากินเลี้ยงครอบครัว ยายบรรจงเล่าว่าเวลาชาวบ้านนัดกันก็จะมาตีกันที่ประตุน้ำแห่งนี้

วิธีทำกะปิก็ไม่ยาก ล้างกุ้งให้สะอาด เอาเกลือใส่แล้วโขลกในครก สากเป็นสากมือตำไป เมื่อโขลกเสร็จแล้วก็ใส่อ่างตากแดด น้ำที่ไหลออกมาเอาไปทำเป็นน้ำปลาปรุงอาหารได้อีก ทุกบ้านทำกันอย่างนี้ บ้านใครบ้านมันทำกันกิน

การทำปลาร้าวิธีการทำก็ไม่ยากเช่นกันก็นำปลามาทำความสะอาด ล้างแล้วหมักด้วยเกลือ ต่อจากนั้นคลุกกับข้าวคั่วหมักใส่ไห เก็บไว้เป็นปี เรียกว่าปลาร้าคั้งปี ปลาร้าถ้าหมักคั้งปีแล้วจะกินดี เพราะก้างจะนิ่มหมด

ยายบรรจงเล่าถึงเหตุการณ์วันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2489 ที่ในหลวงรัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9 เสด็จที่ทุ่งบางเขน ว่า

“พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จมา ตอนนั้นยายอายุ ได้ 9 ขวบ เป็นคนงูควายไถนาเพราะควายมันตื่น บริเวณที่ไถอยู่ตรงหัวมุมถนนราชภัฏพระนคร ผู้ใหญ่ป่วน เกิดแค้นเป็นคนพาลูกบ้านมาทำนา พ่อของยายชื่อ นายใจ ม่วงเฒ เป็นคนไถนา ที่เขาเลือกครอบครัวยายให้ไถนาให้ในหลวงดูเพราะครอบครัวยายทำนาอยู่บริเวณนั้นและในสมัยก่อนหมู่บ้านบริเวณนี้ก็ไม่ค่อยมีคนอยู่”

สิ่งที่ยายบรรจงประทับใจมากในอดีตคือน้ำในคลองบางบัวใสสะอาด คนใช้กินได้ วัวควายก็อาบน้ำในคลอง เวลาตอนเย็นงูวักควายลงไปอาบน้ำในคลอง จัดหลังควายให้เนื้อตัวสะอาด บ้านในคลองไม่มี บ้านมีอยู่ 3-4 หลังรู้จักกันหมด ตระกูลที่มีที่ดินและลูกหลานมากคือ ตระกูลเกิดแก่น สุดสาคร ฝั่งราชภัฏพระนคร ก็มีสุดสาคร เสืออ้อม เสือเอก พวกนี้มีที่ดินมากจนหลวงไม่ให้ซื้อที่ดิน

เพิ่มขึ้นอีกแล้ว ยายบรรจงนับบ้านที่อยู่แถวชุมชนก้าวหน้าว่าในสมัยก่อนมีบ้านปูนปูน บ้านยายเกิด บ้านตาเหี้ยม บ้านยายขาว (แม่ของยายบรรจง) บ้านตาอุย บ้านตาถมยายโถม

ครอบครัวยายบรรจงเล็กทำนา เมื่อปี พ.ศ.2495 ตอนนั้นยายบรรจงอายุประมาณ 18-19 ปี เป็นการเล็กทำนาก่อนชาวบ้านคนอื่นๆ เนื่องจากแม่ตาย แม่เป็นกำลังหลักในการทำนาของครอบครัว เพราะพ่อทำงานรับจ้าง นาที่ครอบครัวทำเป็นนาเช่า หลังจากครอบครัวยายบรรจงเล็กทำนาแล้ว เจ้าของนาก็ยังเอาที่ไปให้คนอื่นทำนาต่อ การทำนาบริเวณนี้ยังคงยึดออกมาได้อีกระยะหนึ่ง

ยายสัมฤทธิ์ ผ่องอำไพ อายุ 80 ปี ท่านเกิดที่บางบัว พ่อแม่มีอาชีพทำนาเป็นนาเช่า ท่านเล่าเรื่องวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับคลองและสัมพันธ์กับคนในสายคลอง สมัยก่อนเมื่อ 70-80 ปีที่แล้ว ในสายคลองนี้มีบ้าน 10 กว่าหลัง ดังนั้นคนในสายคลองนี้จะรู้จักกันหมด พื้นที่ที่เป็นที่โล่ง เป็นผืนนาทั้งหมด ที่ริมคลองเป็นของกรมชลประทาน ชาวนามาอาศัยอยู่กัน ส่วนใหญ่จะทำนาเช่า ค่าเช่าเป็นข้าวตอกไร่ละ 2 ปีบ นาบริเวณนี้มีหลายเจ้าของ ที่เล็กทำนาเพราะเจ้าของขายนา บางรายขายให้กับพ่อค้าชาวจีน ตอนที่มีการขายนากัน ยายอายุประมาณ 20 ปี คือเมื่อประมาณ 60 ปีที่แล้ว สมัยนั้นขาย ไร่ละประมาณ 1,000 บาท เมื่อยายอายุ 25 ปี พ่อแม่ก็เล็กทำนาเพราะเจ้าของที่ขายที่ให้พ่อค้าชาวจีนเหมือนกัน

รูปภาพที่ 4.20 สัมภาษณ์ ยายสัมฤทธิ์ ผ่องอำไพ อายุ 80 ปี ชุมชนเชิงสะพานไม้ 1

ที่มา : จากการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2555

ยายสัมฤทธิ์เล่าเรื่องคลองสมัยก่อนสะอาดมาก ชาวบ้านยกขอเพื่อจับปลา อาหารในคลองมีอยู่มากมายชาวบ้านหากินได้ ปลาที่มีในคลองได้แก่ ปลาตะเพียน ปลาจลาค ปลาแขยง ปลาช่อน ปลาหลด หอยขม หอยกาบ และยังมีผักบุ้ง มีสายบัวให้เก็บกินเป็นอาหาร ที่ริมคลองมีต้นแค ใน

คลองมีเรือพายมาขายของ ความอุดมสมบูรณ์นี้หายไปเมื่อมีโรงงานเข้ามาตั้งบริเวณนี้และปล่อยน้ำเสียลงคลอง

ชาวบ้านที่คลองบางบัวมีภูมิปัญญาด้านการทำอาหารและการถนอมอาหารมาก ยายสัมริดเล่าเรื่องการทำและถนอมอาหารของชาวนาบริเวณนี้ เช่นการทำปลา ร้า ปลาเค็มมีหลายพันธุ์ กระดี่นาง กระดี๋หม้อ และกระดี๋แรด การทำปลาเค็มด้วยปลาชะโด ทำกะปิด้วยกุ้งฝอยที่ชาวนาจะทำกันในหน้าหนาวเพราะมีกุ้งมาก กุ้งฝอยนำมาขายเกลือตากแดด พอมีน้ำไหลออกมาก็ใช้ทำเป็นน้ำปลาได้อีก ปูแสมนำมาดองเค็ม มะนาวมาหมกทรายเก็บไว้กินได้นาน สะเดาลวกเก็บไว้กินได้นาน ข้าวสารใส่เกลือกันมอด ชาวนาแถวนี้จะกินแกงจืดเป็นหลักเพราะมีใบจืดเหลือ มีปลาและมะพร้าวมาก ถือว่าเป็นอาหารประจำวันอย่างหนึ่งของชาวนาบริเวณนี้ นอกจากนี้ยังต้องผัก แกงผักบุ้ง แกงกะทิสายบัวใส่มะดัน แกงกะทิเผงกับปลาเค็ม นอกจากอาหารคาวแล้วยังมีอาหารหวาน อาหารเหล่านี้มาจากทรัพยากรในท้องถิ่นที่มีกำเนิดจากสายน้ำคลองบางบัว

ชาวบ้านบริเวณนี้มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดบางบัวสมัยพ่อแม่ของยายเรียกว่าวัดลาดน้ำเค็ม สมัยยายเรียก วัดบางบัว เมื่อวัดจัดงานประจำปีและงานทางศาสนา ได้แก่งาน เข้าพรรษา ออกพรรษา งานสงกรานต์ ทอดกฐิน บวชชีพราหมณ์ ชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัด

นอกจากวัดแล้วคลองยังเป็นที่ชาวบ้านสร้างกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทุกๆ เข้าในสมัยก่อนชาวบ้านจะตักบาตรทางเรือ พระจะพายเรือเล็กๆ ชาวบ้านจะเตรียมอาหารใส่บาตร และเมื่อถึงงานกฐิน งานผ้าป่าชาวบ้านก็จะแห่เรือกัน เรือที่ใช้เป็นเรือชะล่า และมีการประดับด้วยต้นอ้อย การตักบาตรในคลองเลิกไปเมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2517

ยายสัมริดเล่าว่า ยายไม่ชอบทำนาแต่ชอบทำอาหารและชอบร้องรำทำเพลง ยายเป็นแม่ครัวเอกอยู่ที่วัดบางบัวด้วยร่วมกับยายแอ้วที่เป็นช่างของหวาน และสามียายแอ้ว ก็ช่วยกันทำอาหารเวลายังงานที่วัด ในสมัยก่อนตามวัดจะมีแม่ครัวที่เรียกว่าแม่ครัวเอก เป็นคนมีฝีมือในการทำอาหารของชุมชน

ยายแฉล้ม ทองฤทธิ์ อายุ 89 ปี คนเก่าแก่ของชุมชนร่วมในพัฒนาเหนือ เล่าว่า เกิดที่หนองผักชี มาอยู่อายุ 7-8 ขวบ ย้ายตามพ่อแม่ และยาย แม่ยายเป็นมอญ ยายเป็นเจ๊ก และพ่อเป็นไทย ที่แรกไม่ได้ทำอะไร ญี่ปุ่นเข้ามาปี พ.ศ.2485 ทำงานกับญี่ปุ่น เกียวหมู่บ้านละ 30 สตางค์ ญี่ปุ่นทำสนามบิน เงิน 30 สตางค์ซื้อของได้หลายอย่าง กะปิกุ้งสด 3 จืด ญี่ปุ่นเข้ามาชีวิตลำบากมาก ถนนน้ำท่วม เรือไม่มี ลอยคอ ปิ่มะเส็งน้ำเยอะ ยายมีลูก 14 คน ปัจจุบันเหลือ 6 คน หลังน้ำลดขายไปค้าขายห่อหมกปลาช่อน ทอดมันปลาทราย ขนมน้ำยา น้ำพริก หาผักหาหญ้าขายไปเรื่อยๆ ตามที่ต่างๆ

ยายวิไล ชูนวนล อายุ 90 ปี อยู่ชุมชนยิ้มสยาม ยายวิไล เกิดที่คลองบางบัว พ่อของยายตาย ตั้งแต่ยายอายุได้ 3 เดือน ยายอยู่กับแม่และพ่อเลี้ยง แม่ทำขนมขาย ขนมฝักบัว ตะโก้ ข้าวเกรียบ ขนมทองเป็นวงกลมโรยน้ำตาล แม่พาขายเรื่อยมาจนไปขายตามหมู่บ้าน อายุได้ 10 ขวบยายเข้าเรียน หนังสือที่โรงเรียนวัดหลักสี่ ออกจากโรงเรียนอายุ 15 ปี

รูปภาพที่ 4.21 ยายวิไล ชูนวนล อายุ 90 ปี ชุมชนยิ้มสยาม

ที่มา : จากการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ.2556

ยายวิไลเริ่มทำนาเมื่ออายุ 16 ปี บนที่นาของตนเอง 51 ไร่ สมัยก่อนข้าวเกี่ยวนละ 12 บาท (1 เกวียนเท่ากับ 80 กระบุง) ข้าวที่ได้เอาไว้กินไม่ได้ขาย ในสมัยของยายยังใช้การแลกสิ่งของกับ สิ่งของ เวลาอยากได้อะไรก็เอาข้าวไปแลก เช่นเอาข้าวไปแลกหม้อ ข้าว หนึ่งหม้อได้หม้อ 1 ใบ น้ำ ในคลองใสสะอาด มีกุ้ง หอย ปู ปลา มากมาย เวลาซื้อแต่ละครั้งได้เป็นกระบุง กุ้งที่ได้เอามาทำกะปิ วิธีทำก็เอากุ้งมาล้างล้างไว้ ต่อจากนั้นก็เอามาตำกับเกลือ

วิถีชีวิตชาวบ้านอยู่กันแบบแบ่งปัน เวลาทำกะปิได้มากๆ ก็แบ่งให้กับบ้านอื่นด้วย ไม่ขาย ถ้าจะขายก็ได้กำไรละ 5 บาท วันสงกรานต์ ชาวบ้านก็จะทำข้าวเหนียวแดง ขนมจินน้ำยา แบ่ง กันกิน บ้านใครไม่มีไฟก็ใช้ฟืนต่อไฟกัน ชาวบ้านใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน เวลาว่างก็มีการเล่นลูกช่วง ปาไปโดนใครคนนั้นต้องรำ

เพลงที่ร้องในการเล่นลูกช่วงที่ยายวิไลยังจำได้

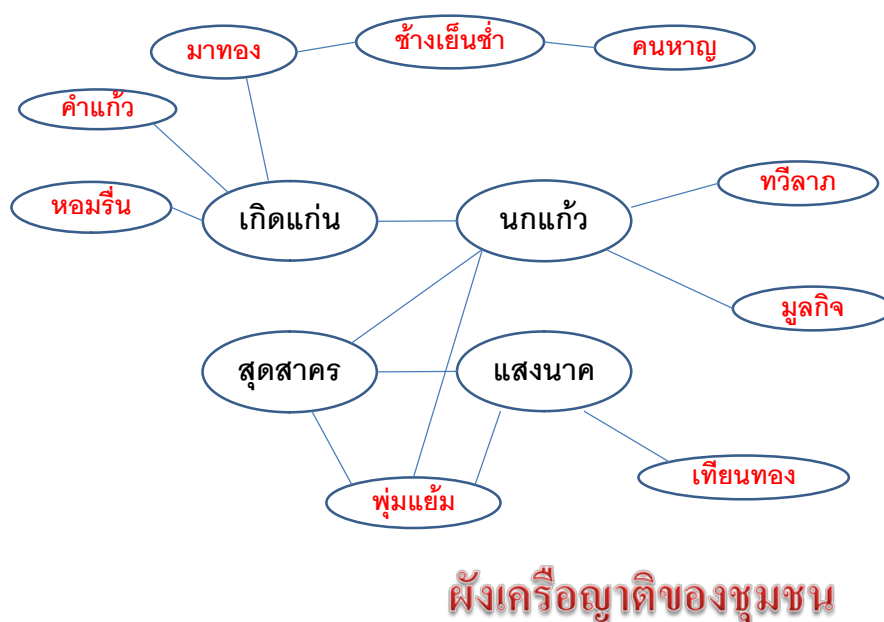
“..ระบำไหนเอ๋ย มาแต่ไกลๆ ถ้ารักจะเล่นก็เดินเข้ามา จะซำอยู่ไย....”

เพลงเกี่ยวข้าว

“เกี่ยวเถอะนะแม่เกี่ยว อย่าเลอะอย่าเหลียว เดี่ยวเกี่ยวจะบาดก้อยเอ๋ย ...”

ชาวบ้านร้องรำทำเพลงกันสนุกสนาน มีการร้องเพลงน้อยด้วย เวลาวัดคอนเมืองมิงานไปคู
ลิเก ตักบาตร ก่อพระเจดีย์ทรายกัน

ยายต้องออกจากหนองไ้หลาว (อยู่ใกล้คอนเมือง) เพราะการทำอากาศยานเวียนคืนที่ดิน
ยายมีที่ดินอยู่ 24 ไร่ ได้ไร่ละ 60,000 บาท ได้เงินมาทั้งหมด ล้านกว่าบาท ย้ายมาอยู่ที่ชุมชนอิมสยาม
ปี พ.ศ.2529

ภาพที่ 4.1 ผังเครือญาติที่ทีมนักวิจัยชาวบ้านช่วยกันเขียนขึ้น

ชาวบ้านได้ร่วมกันให้ข้อมูลว่า ในอดีตชุมชนสายคลองบางบัวที่ทุ่งบางเขน มีชาวนาไม่กี่
ครอบครัว และมีสายสัมพันธ์แบบเครือญาติทั้งที่มาจากสายโลหิตและการนับถือกันเหมือนญาติ
ชาวบ้านเล่าว่าทุกบ้านตั้งแต่หัวคลองยันท้ายคลองรู้จักกันหมด ตระกูลใหญ่ที่เข้ามาบุกเบิกการทำ
นาที่ทุ่งบางเขนในสายคลองบางบัวมี 4 ตระกูลใหญ่คือ เกิดแก่น นกแก้ว แสงนาค และสุดสาคร
ต่อจากนั้นก็เชื่อมโยงกับสายตระกูลอื่นๆ โดยการแต่งงานกัน ซึ่งมีทั้งผู้ที่อยู่มาแต่เดิมและคนนอก
แต่ลักษณะที่สำคัญคือความเป็นเครือญาติและการนับถือกันเหมือนญาติ ทำให้คนในชุมชนสาย
คลองมีความผูกพันกันเหนียวแน่น

นามสกุลของคนดั้งเดิมแถวนี้มี 3 กลุ่มคือ ตระกูลนก ตระกูลซ่าง และตระกูลเสือ

ตระกูลนกได้แก่ นกแก้ว นกทอง นกเอี้ยง

ตระกูลซ่าง ได้แก่ ซ่างเยาว์ ซ่างซุ่ม ซ่างพลัด ซ่างเย็นจ๋า

ตระกูลเสือ ได้แก่ เสืออ้ม เสือเอก เสือใหญ่

ความเป็นชุมชนเครือญาติทำให้มีการร่วมแรงร่วมใจกันในการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งกิจกรรมการผลิตและประเพณี กิจกรรมการผลิตคือ การดำนา และการเก็บเกี่ยว การทำงานสาธารณะ ทำถนน ลอกคลอง กิจกรรมประเพณี เช่น วันอาสาฬหบูชา วิสาขบูชา มาฆบูชา ลอยกระทง ทอดผ้าป่า ทอดกฐิน บวชพระ แห่เรือ สงกรานต์ ปีใหม่ ออกพรรษา เข้าพรรษา ชักพระโยนบัว เป็นต้น

เรื่องราววิถีชีวิตของชาวนาที่ทุ่งบางเขนได้ถูกบันทึกเป็นนวนิยายเรื่อง รอยไถ นวนิยายนี้แต่งโดยไม้เมืองเดิมที่อยู่ในชุดเดียวกับ แผลเก่าและแสนแสบไม้เมืองเดิมแต่งเพื่อสะท้อน ท้องทุ่งชนบทของไทย โดยเรื่องนี้ได้ใช้ทุ่งบางเขนเป็นฉากของเรื่อง นวนิยายเรื่องรอยไถประสบความสำเร็จมากโดยมีการสร้างเป็นภาพยนตร์และบทละครโทรทัศน์อยู่หลายครั้ง

รูปภาพที่ 4.22 ไม้เมืองเดิมก้าน ฟุ้งบุญ ณ อยุธยา (พ.ศ.2448-2485)

รูปภาพที่ 4.23 หนังสือและแผ่นโฆษณาหนังเรื่องรอยไถ

ที่มา: th.wikipedia.org/wiki อ้างเมื่อ วันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ.2556

- รอยไถ ได้นำมาเป็นภาพยนตร์ครั้งแรก ในปี พ.ศ.2493 และถูกสร้างทั้งหมด 4 ครั้ง ได้แก่
 - ภาพยนตร์เรื่อง รอยไถ ฉายครั้งแรกในปี พ.ศ.2493 นำแสดงโดย คำรณ สัมบุณณานนท์ สมชาย ตันทกานิด พรพรรณ วรรณมาศ สร้างโดย กรุงเทพภาพยนตร์ เข้าฉายครั้งแรกเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ.2493 ที่โรงหนังศาลาเฉลิมบุรี ในปีนั้น เพลงประกอบภาพยนตร์ ถือว่าดังในช่วงนั้นเลย
 - ภาพยนตร์เรื่อง รอยไถ ได้ถูกสร้างเป็นครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2503 กำกับโดย สด ศรีบูรพารมย์ นำแสดงโดย วิไลวรรณ วัฒนพานิช อาคม มกรานนท์ และนางเอกคนใหม่ ลักขมีทวีสินร่วยด้วย สมศรี อรรตจินดา-สังเวียน หาญบุญตรง-เมืองเริง ปัทมินทร์ สร้างโดย

พิษณุภาพยนตร์ กำกับการแสดงโดย ศศ ศรีบุรพารมณฺ์ เข้าฉายครั้งแรกเมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ.2503 ที่โรงหนังเอ็มไพร์

- ภาพยนตร์เรื่อง รอยไถ ฉบับ พ.ศ.2522 กำกับโดย เนรมิต ศ.อาสนจินดา นำแสดงโดย สรพงศ์ ชาตรี นันทนา เงากระจ่าง วาสนา สิทธิเวช ยุวธิดา ผลประเสริฐ สมภพ เบญจาธิกุล ศ.อาสนจินดา สุพรรณ บูรณะพิมพ์ สมพล กงสุวรรณ ออกฉายเมื่อ 6 กันยายน พ.ศ.2522 ที่โรงหนังโคลีเซียม-พาราเมท-อินทรา จัดจำหน่ายโดย สหมงคลฟิล์ม โดย พิมพ์ประไพ กลัสนิมิ เป็นผู้ดำเนินงานสร้าง
- ภาพยนตร์เรื่อง รอยไถ ฉบับ พ.ศ.2532 กำกับโดย ไพโรจน์ ใจสิงห์ นำแสดงโดย บิณฑ์ บรรลือฤทธิ์ ชุติมา นัยนา จิตรลดา สุวรรณภูมิ ไพโรจน์ ใจสิงห์ ชลิต เฟื่องอารมณฺ์ และ จุรี โอศิริเข้าฉายเมื่อ 16 ธันวาคม พ.ศ.2532 เข้าฉายครั้งแรกเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2532 ที่โรงหนังพาราไดซ์-ลาดพร้าวสะพาน 2-ปู้เจ้าสำโรง-สุโขทัย 2 และภาพยนตร์เรื่องนี้ บิณฑ์ บรรลือฤทธิ์ ได้รับ รางวัลตุ๊กตาทอง ในสาขาผู้แสดงนำชายยอดเยี่ยม

ละครโทรทัศน์

รอยไถ ยังถูกสร้างนำเป็นละครโทรทัศน์มาแล้ว 3 ครั้ง ได้แก่

- ครั้งแรกฉายทาง ช่อง 4 บางขุนพรหมนำแสดงโดย สมจินต์ ธรรมทัต
- ปี พ.ศ.2540 เป็นละครสั้นปากกาทองมินิซีรีส์โดย คาราวิดีโอ ออกอากาศใน ช่อง 7 สี ออกอากาศในช่วงปากกาทองมินิซีรีส์ ตอนบ่ายวันอาทิตย์ปี นำแสดงโดย เอกพันธ์ บรรลือฤทธิ์ อภิรดี ภวภูตานนท์ เกวลิน คอตแลนด์ ธาณินทร์ ทักษะกุล ร่วมด้วย ทองขาว ภัทรโชคชัย คณิด เขียวเช็นต์ ปฏิพันธ์ ชัดขจร อัญชลี ชัยศิริ นราน พนิรันดร์ วัชรระ สิทธิกุล สมศักดิ์ รัตนกุล
- ในฉบับปี พ.ศ.2545 ได้นำเป็นละครอีกครั้งโดย ดีต้า วิดีโอ โปรดักชั่น ออกอากาศใน ช่อง 7 สีออกอากาศทุกวัน เวลา 18.30 น. นำแสดงโดย วินัย ไกรบุตร ทราญ เจริญปุระ ศตวรรษ คลยวิจิตร ไซยา มิตรชัย ชุติมา นัยนา ร่วมด้วย นราวัลย์ นิรัตติชัย ภูษณิศา กุ่มแพรวพรรณ หวังดี นิมา ฤทธิ์ ลือชา สุเชาว์ พงษ์วิไล สมยศ เปรมอนันต์ อัญชลี ชัยศิริ ดิเรก อมาตยกุล ยุพชาน คัสกร บริพันธ์ ชัยภูมิ พลกฤษณ์ จักรสุวรรณ เยาวเรศ นิสากร สุรพล ไพรวลัย สรนนท์ เอกวัฒน์

บทเพลง “ทุ่งบางเขน” เป็นบทเพลงของหนุ่มสาวนา ซึ่งเปรียบเทียบการสูญเสียคนรักกับวิถีชีวิตชาวนาที่อยู่กับธรรมชาติและการหว่านไถ เพลงนี้ใช้เป็นเพลงประกอบในภาพยนตร์เรื่อง “รอยไถ” มีดังนี้

ไอ้ทุ่งบางเขน
 แท้จริงเคยเป็นทุ่งรัก
 ทุกคนรู้จัก
 เป็นทุ่งรักสมศักดิ์บาง
 ไม่ทันไร น้ำใจน้องมาจีดจาง
 หิ้งรอยไถห่าง
 หิ้งคนหลังให้ห้วงหา

ไอ้ออกเราเอ๋ย
 เพราะเป็นเขยยามยากเข็ญ
 เขาจึงหยามใจกันเล่น
 ราวกับเห็นเป็นผักปลา
 ได้เซยชิมรสเดียวมิเอมอุรา
 เหมือนคำเขาว่า
 นารีนีเปรียบน้ำไหล

มือเดียวเจ้ามาถือไถแทนพี่
 ผละหนือกฟัวเร็นตัวอยู่ไหน
 อยากเจอจะขอเชื่อดใจ
 ล้างกันให้มันสิ้นอายไป
 เชื่อดใจให้สม

ดูเพียงรอยไถ
 มินานเท่าไรก็ลบ
 ฝนคงชะดินมากลบ
 คงจะลบรอยที่ตรม
 แต่รอยซ้ำ
 ซ้ำเกินหาดินมาถม
 ซ้ำจนเหลือข่ม
 ระทมยิ่งกว่ารอยไถ

คู่มือร่ายไถ
 มินานเท่าไรก็ลบ
 ฝนคงชะดินมากลบ
 คงจะลบรอยที่ตรม
 แต่รอยซ้ำ
 ซ้ำเกินหาดินมากม
 ซ้ำจนเหลือข่ม
 ระทมยิ่งกว่ารอยไถ

ประวัติของเพลงร่ายไถ เป็นเพลง คำร้องและทำนองโดย ไพบุลย์ บุตรขัน เนียน วิจิตรนันท์ เนื้อเดิมมี 3 ท่อน ไพบุลย์ บุตรขัน แต่ง 2 ท่อนแรกให้กับละครเรื่อง ร่ายไถ จากอมตะนิยายของ ไม้ เมืองเดิม เมื่อปี พ.ศ.2483 ใช้นามปากกาในการประพันธ์เพลงว่า "อมราวรรณ" เนียน วิจิตรนันท์ แต่งท่อนที่ 3 เพิ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2485 สมควร กระจำนงศาสตร์ ร้องมาก่อนสมัยเป็นเพลงละคร เมื่อเป็นภาพยนตร์ครั้งแรก คำณ สัมปณานนท์ เป็นผู้ร้องในฐานะผู้แสดงนำ ในการบันทึกแผ่นเสียง จำเป็นต้องตัดเนื้อเพลงออกไป 1 ท่อนเพราะเวลาเกินที่จำกัดไว้ สมยศ ทัศนพันธ์ ขับร้องเมื่อปี พ.ศ. 2497 (อ้างจากรอยไถ th.wikipedia.org/wiki อ้างเมื่อ 30กรกฎาคม พ.ศ.2556)

ต่อมา ขับร้องโดย ชรินทร์ นันทนาคร เป็นเพลงประกอบภาพยนตร์ ร่ายไถ และต่อมา เมื่อ พ.ศ.2545 ถูกเรียบเรียงใหม่โดย อมรเทพ นวลนิรันดร์ คำร้อง-ทำนอง โดย สมศักดิ์ ใจกว้าง ขับร้อง โดย หนู่ม มาวิน เป็นเพลงประกอบละคร ร่ายไถ ใน ช่อง 7 สี (อ้างจากรอยไถ th.wikipedia.org/wiki อ้างเมื่อ 30 กรกฎาคม พ.ศ.2556)

นิยายเรื่องร่ายไถ ของไม้เมืองเดิม (ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา) (พ.ศ.2448-2485) ผลงานของท่านที่เป็นที่รู้จักกันดีคือ “แผลเก่า” และ “ขุนศึก” (ไม้ เมืองเดิม th.wikipedia.org/wiki/) ได้บรรยายสภาพของทุ่งบางเขนในพื้นที่ทุ่งสองห้อง ทำไร่กับกุบแดง (บางเขน) และวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่ในทุ่งบางเขน ในช่วงทศวรรษ 2470 และต้นทศวรรษ 2480 อันเป็นช่วงที่ทุ่งบางเขนมีการทำนาอย่างเต็มพื้นที่ สภาพของทุ่งบางเขนเป็นพื้นที่นาขนาดใหญ่ วิถีชีวิตของชาวนา การสูญเสียที่ดินของชาวนา เขาได้เสนอภาพของภัยคุกคามที่ทำให้ชาวนาต้องพบกับความทุกข์ ในที่สุดต้องสูญเสียผืนนากลายเป็นผู้เช่าที่ดิน ได้แก่ การเล่นเกมพนัน การคุกคามของผู้มีเงินจากบางกอก นักเลงท้องถิ่น ตัวละครใช้ชื่อชาวบ้านหลายคน ได้แก่ แม่ชื้อบัว ลูกสาวชื้อบัวเพื่อน บัวผัน และลูกชายชื้อบัวลอย สะท้อนชีวิตของชาวนากับท้องทุ่งและลำคลองในสมัยนั้น ซึ่งมีดอกบัวแดงเต็มไปหมด

ความสัมพันธ์ของชาวนาและอำนาจในท้องทุ่งนักเลง บทประพันธ์ของไม้เมืองเดิมนี้ได้รับยกย่องว่าสามารถสะท้อนชีวิตของชาวนาในยุคสมัยนั้นได้ดี (ไม้ เมืองเดิม, 2554)

4.9 ชาวบางเขนกับความขัดแย้งทางการเมืองและสงครามมหาเอเชียบูรพา

ชุมชนชาวนาบริเวณนี้อยู่กันอย่างสงบจนแต่ได้กลายเป็นพื้นที่ต่อสู้ของความขัดแย้งทางการเมืองครั้งสำคัญเมื่อเกิดการต่อสู้ของฝ่ายเจ้าและคณะราษฎร ที่เรียกกันว่า “กบฏบวรเดช” ระหว่างวันที่ 11-24 ตุลาคม พ.ศ.2476 เหตุการณ์นี้เป็นความขัดแย้งทางการเมืองครั้งประวัติศาสตร์ที่สำคัญของประเทศและสนามการสู้รบอยู่ที่ทุ่งบางเขน หลังจากเหตุการณ์นี้ได้มีการจัดตั้งสร้างสถานที่สำคัญ 2 แห่งเพื่อเป็นอนุสรณ์ของฝ่ายประชาธิปไตย คือ อนุสาวรีย์ปราบหริอที่ปัจจุบันเรียกอนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ (พ.ศ.2479) หรืออนุสาวรีย์หลักสี่ และวัดพระศรีมหาธาตุ (พ.ศ.2483)

พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม
ผช.ผบ.ท.บ.

พล.อ.พระองค์เจ้าบวรเดช
อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

พระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิอัคเนย์ พระยาพหล พระประศาสน์

รูปภาพที่ 4.24 ผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ “กบฏบวรเดช หรือกบฏคณะกู้บ้านเมือง” ในปี พ.ศ.2476
ที่มา : กบฏบวรเดช [th.wikipedia.org/wiki](https://th.wikipedia.org/wiki/กบฏบวรเดช) อ้างเมื่อ 3 สิงหาคม 2556

กบฏบวรเดช เกิดขึ้นในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ.2476 นำโดยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เป็นหัวหน้าฝ่ายทหารนำกำลังทหารจากหัวเมืองภาคอีสาน ล้มล้างการปกครองของรัฐบาลคณะราษฎร เนื่องจากกรณีที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชวินิจฉัย ถัดกัน แผนพัฒนาเศรษฐกิจของ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) ที่เรียกกันว่าสมุดปกเหลือง โดยออกเป็นสมุดปกขาว แผนพัฒนาเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ นี้มีการลดทอนอำนาจศักดินาอย่างมาก อาทิ เรื่องการถือครองและการเช่าที่ดิน และเปิดโอกาสให้เกษตรกรชาวไร่ชาวนาได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เรื่องนี้ทำให้เชื้อพระวงศ์และรัชกาลที่ 7 ออกมาคัดค้านอย่างรุนแรง (กบฏบวรเดช th.wikipedia.org/wiki อ้างเมื่อ 3 สิงหาคม พ.ศ.2556)

เหตุดังกล่าวทำให้ พลเอก พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช บรรดานายพล และนายทหารอื่นๆ ที่โดนปลดหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ไม่พอใจรัฐบาลเป็นอันมาก จึงเริ่มก่อกบฏขึ้น โดยนำทหารจากโคราช (กองพันทหารราบที่ 15 กองพันทหารราบที่ 16 กองพันทหารม้าที่ 4 กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 3 กองพันทหารปืนใหญ่ที่ 4) ทหารเพชรบุรี (กองพันทหารราบที่ 14) ทหารอุดร (กองพันทหารราบที่ 18)

พระองค์เจ้าบวรเดช เป็นหัวหน้าเรียกว่า "คณะกู้บ้านเมือง" ยกกำลังทหารหัวเมืองมายึดคอนเมือง เมื่อ 11 ตุลาคม พ.ศ.2476 แล้วเกิดการสู้รบกันอย่างรุนแรงแถวทุ่งบางเขน แต่สุดท้ายก็ตกเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำต้องถอยทัพกลับนครราชสีมา

รัฐบาลครั้งนั้นได้สร้างอนุสาวรีย์ไว้ตรงหลักสี่ให้เรียกว่า “อนุสาวรีย์ปราบกบฏ” ปัจจุบันนี้อนุสาวรีย์ก็ยังมียู่ แต่เรียกกันใหม่ว่า “อนุสาวรีย์หลักสี่”

รูปภาพที่ 4.25 อนุสาวรีย์ปราบกบฏ หรืออนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ

ที่มา : กบฏบวรเดช th.wikipedia.org/wiki อ้างเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2556

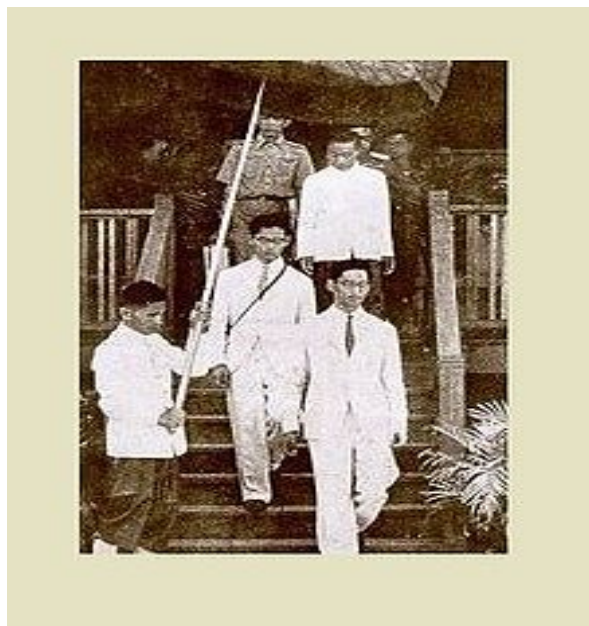
ปัจจุบันผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ครั้งนั้นเหลือเพียงคนเดียวคือยายวิไล ชุนวล อายุ 90 ปีอยู่ที่ชุมชนยิ้มสยามคอนเมือง ท่านเล่าว่า ชาวบางเขนตกใจทหารมากันทางรถไฟที่สถานีรถไฟบางเขนจำนวนมากและเกิดการสู้รบกัน 2 ฝ่าย ชาวบ้านต้องทิ้งบ้านเรือนหนีการสู้รบครั้งนี้ ครอบครัวของท่านอยู่หนองไธหลาว (ปัจจุบันอยู่หลังร้านเจ๊เล้งซึ่งเป็นพื้นที่ที่ลี้ภัยเข้าไปจากคอนเมือง) ต้องหนีลี้ภัยเข้าไปอีกไปพึ่งพวมอญ พวกนั้นหุงข้าวให้กิน (ยายวิไล ชุนวล 21 มกราคม พ.ศ.2556 ที่ชุมชนยิ้มสยาม)

ยายวิไลเล่าต่อว่า ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวบ้านกลัวสงครามต้องหนีลงหลุมหลบภัยที่ชาวบ้านช่วยกันขุด ชาวบ้านหันมาใช้ของที่มีในท้องถิ่นเช่น ไข่ซีได้จุดไฟ ไข่ตะเกียงจุดด้วยน้ำมันมะพร้าว ทางการบินของให้ใช้โดยมีบัตรปันส่วนให้ไปแลกซื้อ ได้แก่น้ำมันโซล่า 1 เดือน 3 ถัง ไม้ขีดเดือนละ 3 ถัง ชีวิตชาวบ้านยากลำบากในช่วงสงครามบางคนโดนระเบิด ยายเล่าว่า ชาวบ้านโดนระเบิดทะเลอ่าวแต่ไม่ตาย เอาตัวไปรักษาที่โรงพยาบาลวัชร ในช่วงสงครามแม่ของยายทำขนมจีนน้ำยาขาย พายเรือไปขายที่หลังกรมวิทยาศาสตร์ ขายจานละ 5 สตางค์ มีขนมจีน 2 จีบ ขนมจีนทำเอง ต้องหมักข้าว 2 คืน

รูปภาพ 4.26 คุณยายวิไล ชุนวล อายุ 90 ปี ที่ชุมชนยิ้มสยาม

ที่มา : จากการสัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ.2556

รูปภาพที่ 4.27 รัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9 เสด็จหว่านข้าวที่ทุ่งบางเขน พระราชกรณียกิจครั้งสุดท้ายของรัชกาลที่ 8 เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2489

ที่มา: th.wikipedia.org/wiki อ้างเมื่อ 3 สิงหาคม พ.ศ.2556

เหตุการณ์ สำคัญอีกครั้งที่ยังอยู่ในความทรงจำของชาวบางเขนคือการที่รัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9 เสด็จหว่านข้าวที่ทุ่งบางเขน ซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจครั้งสุดท้ายของรัชกาลที่ 8 เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2489 บริเวณดังกล่าวมีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ เป็นธรณีสงฆ์ ด้านทิศเหนือของวัดติดถนนพหลโยธินและถนนแจ้งวัฒนะ ไกล่อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญหรืออนุสาวรีย์ปราบกบฏ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครได้ทำสัญญาเช่าที่จากวัดพระศรีมหาธาตุเป็นระยะเวลา 30 ปี โดยทางวัดกับมหาวิทยาลัยร่วมกันจัดสร้างสถาบันการเรียนการสอนด้านศาสนาและ ปรัชญา ตลอดจนคุณธรรมและจริยธรรม เริ่มก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ.2551 และได้สร้างเสร็จสมบูรณ์แล้วในปัจจุบัน

นายกฤษฎาณ เรืองนุ่น ไวยาวัจกร วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กล่าวถึงการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 8 ว่าพื้นที่ดังกล่าวมีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่อปวงชนชาวไทยอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถานที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 และพระอนุชา รัชกาลที่ 9 เสด็จฯ มาทอดพระเนตรการทำนาและทรงหว่านข้าวบริเวณทุ่งบางเขน เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2489 ซึ่งมีหลักฐานเอกสารและภาพถ่ายยืนยันอย่างชัดเจน พร้อมกับคำพูดของผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยไปร่วมพิธีก็เป็นหลักฐานได้เช่นกัน

นายเกษญาณ กล่าวว่ พระราชกรณียกิจครั้งสุดท้ายก่อนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จะเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2489 คือการเสด็จฯ ทอดพระเนตรการทำนาที่อำเภอบางเขน พร้อมทรงหว่านข้าวลงบนพื้นนาเพื่อเป็นสิริมงคลแก่แผ่นดินและพสกนิกรชาวบางเขน มีหลักฐานหมายกำหนดการระบุว่าพระองค์เสด็จฯ ถึงวัดเวลา 09.00 น. ทรงนมัสการพระพุทธรูปที่พระอุโบสถ จบแล้วทรงพระราชปฏิสันถารกับพระสงฆ์ จากนั้นเสด็จฯ ไปประทับพลับพลาริมวัดพระศรีฯ ด้านเหนือ ชาวนาประมาณ 50 คน แสดงการทำนา และชาวนา 30 คน แสดงการสีและซ่อมข้าวถวายทอดพระเนตรเมื่อเสร็จสิ้นพิธี พระองค์เสด็จฯ ไปมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากหลักฐานภาพถ่ายปรากฏชัดว่า พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 และพระอนุชา รัชกาลที่ 9 เสด็จฯ ประทับในเต็นท์กระโจมริมวัดเพื่อทอดพระเนตรการทำนา หลังจากนั้นพระเจ้าอยู่รัชกาลที่ 8 ทรงหว่านข้าวไว้ในผืนนา (วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร www.watphrasri.org อ้างเมื่อ 2 กันยายน 2556)

เรื่องราวการเสด็จของในหลวง 2 พระองค์ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องเล่าของยายบรรจง ม่วงเฒ (เมืองคอน)

สรุป

วิถีชีวิตชาวนาที่ทุ่งบางเขน เกิดขึ้นหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง เนื่องจากข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ การเปลี่ยนแปลงการผลิตของสังคมไทย จากการผลิตเพื่อยังชีพที่ผลิตสิ่งของหลายอย่างมาสู่การผลิตข้าวเพื่อขายเป็นหลัก ทำให้เกิดการปลดปล่อยแรงงานจากการพันธนาการในระบบไพร่และระบบทาส ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงให้มีการเลิกทาสและเลิกไพร่ เพื่อปลดปล่อยแรงงานให้เป็นอิสระ สามารถออกมาทำมาหากินบุกเบิกพื้นที่นาทำการปลูกข้าว และนับจากปี พ.ศ.2444 เป็นต้นมา ได้มีการออกโฉนดรับรองสิทธิที่ดิน ซึ่งส่งผลสำคัญคือ ทำให้ชาวนามีกำลังใจบุกเบิกที่นาและเพื่อเป็นการส่งเสริมการทำนา รัฐบาลสนับสนุนให้เอกชนทำการขุดคลองเพื่อเปิดพื้นที่การทำนาและทำการท่อน้ำและระบายน้ำเข้าสู่ที่นา สภาพของพื้นที่ดินเขตบางเขนเป็นดินน้ำกร่อยเหมาะแก่การทำนาสมัยก่อนเรียกว่า “บึงลาดน้ำเค็ม” ทุ่งบางเขนได้เป็นส่วนหนึ่งของการบุกเบิกพื้นที่ดินเพื่อการทำนา เพื่อรองรับเศรษฐกิจค้าข้าวที่เกิดขึ้นภายหลังการทำสัญญาเบาว์ริงด้วย

ชาวนาที่ทุ่งบางเขนได้ดำเนินชีวิตอย่างสงบ บุกเบิกพื้นที่บางเขนให้เป็นทุ่งนาขนาดใหญ่ที่สำคัญในการผลิตข้าว ทั้งเพื่อส่งออกและใช้บริโภค พร้อมกับสร้างอัตลักษณ์ของชาวนาชาวทุ่งบางเขน คือ เป็นสังคมที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันอยู่กันแบบญาติมิตร ในอดีตชาวนาช่วยกันทำ

นา เรียกว่าการเอาแรงหรือลงแขก ซึ่งจะทำทั้งนวดข้าว เกี่ยวข้าว ดำนาและไถนา ไม่มีการจ้าง การร่วมแรงทำให้คนรู้จักมักคุ้น สนับสนุนกัน และหลายครอบครัวแต่งงานกัน สังคมของคนที่นี่ บางเขนเป็นชุมชนญาติมิตร วิถีชีวิตแบบนี้สัมพันธ์กับการผลิตที่ต้องอาศัยแรงซึ่งกันและกัน ถ้าต่างคนต่างอยู่จะเกิดความเสียหายในผลผลิต เช่นในช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวข้าว จะต้องช่วยกันรีบเก็บเกี่ยวหากเก็บเกี่ยวไม่ทันข้าวก็จะล้มแล้วจะเกิดความเสียหาย ชาวนาต้องสามัคคีกัน คนที่ทุ่งบางเขนในอดีตรู้จักกันหมดสามารถไปมาหาสู่กันได้ สิ่งนี้เห็นได้จากข้อมูลที่ชาวบ้านเล่าเรื่องการแบ่งปันเมื่อมีเหลือ

วัดเป็นศูนย์กลางของชีวิตของชาวนาเขตบางเขนเป็นที่พึ่งของชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย วัดเป็นทั้งโรงเรียนและสถานที่ปฏิบัติธรรม วัดเป็นที่รวมของคน และสืบทอดประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาและพิธีการต่างๆ ของชุมชน ผู้คนจึงให้ความสำคัญของวัดมาก ชาวบางเขนเคร่งครัดในการปฏิบัติประเพณีทางศาสนา เชื่อในเรื่องการทำบุญ ถ้าใครทำบุญมากก็จะได้รับบุญมาก ชาวนาบางคนจึงบริจาคที่ดินให้วัดและสร้างวัดด้วย ในงานประเพณีของวัดชาวบ้านจะเข้าร่วมด้วย เช่น วันอาสาฬหบูชา วิสาขบูชา มาฆบูชา ลอยกระทงทอดผ้าป่า ทอดกฐิน บวชพระ แห่เรือ สงกรานต์ ปีใหม่ ออกพรรษา เข้าพรรษา ชักพระและโยนบัว เป็นต้น

การปกครองแบบกำนันผู้ใหญ่บ้านถือว่าเป็นผู้นำชุมชนในอดีต ใครมีปัญหาอะไรก็ไปให้ผู้ใหญ่บ้านตัดสินและเป็นผู้ดูแลภายในชุมชนเล็กๆ ในการปกครอง ผู้ที่จะเป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นคนดีและมีผู้คนนับถือ สถาบันการปกครองของชุมชนกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทำให้ชุมชนมีความสามัคคี ในอดีตผู้ใหญ่บ้านจะรู้จักบ้านทุกบ้าน รู้จักลูกบ้านของตนว่าเป็นอย่างไร และจะต้องเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

ความสัมพันธ์ของคลองกับวิถีชีวิตชาวนา คลองเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของวิถีชีวิตชาวนาเพราะการทำนาต้องใช้น้ำมาก วัตถุประสงค์หลักของการขุดคลองบางบัวคือการท่อน้ำและระบายน้ำเข้าออกนา คลองเป็นชีวิต เป็นแหล่งอาหารของชุมชน คลองบางบัวที่ชาวบ้านเล่าว่ามีความอุดมสมบูรณ์มาก มีทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา กุ้งก้ามกราม กุ้งฝอย หอยกาบ หอยขม หอยฝาน ปลาช่อน ปลาดุก ปลาหลด ปลาหมอ ปลากระดี่ ปลาคะเพียน ปลาชีว ปลาสร้อย ปลาเข็ม ปลากด ปลาสร้อย ปลาบู่แดง นอกจากนี้ยังมีดินไผ่ที่อยู่ชายน้ำ และในพื้นที่สวน ได้แก่ มะกอกน้ำ ทองหลาง มะขวิด ชมพู่มะเหมี่ยว มะพลูด ต้นหว้า ต้นสะแก มะขามเทศ มะกอกไทย ความอุดมสมบูรณ์ที่มีอยู่ในธรรมชาตินี้ ทำให้ชาวนาใช้ชีวิตอย่างไม่ยากลำบาก หลายคนเล่าเรื่องในอดีตอย่างมีความสุขที่ได้เล่าเรื่องราวเหล่านี้ออกมาให้ลูกหลานฟัง และผู้ฟังก็รู้สึกมีความสุขและอยากให้สภาพนี้กลับคืนมา

คลองเป็นเส้นทางคมนาคมและการขนส่งคลองทำให้คนในคลองเชื่อมโยงกันและเชื่อมโยงกับคนภายนอกด้วย คลองเป็นที่สร้างกิจกรรมประเพณีของชุมชน เช่น โยนบัว ชักพระ ไล่

บาตรทางเรือ ลอยกระทง คลองทำให้เกิดตลาดน้ำมีการเอาของมาขายเป็นที่ค้าขายขนข้าวเปลือกออกจากทุ่งบางเขนเป็นที่แลกเปลี่ยนสินค้าเช่น มะพร้าวแลกข้าว แห้วนาแลกข้าว เป็นต้น

ความเป็นชุมชนญาติมิตรของชาวบางเขน คือเป็นชุมชนรู้จักและไปมาหาสู่กันหมดรู้จักกันตั้งแต่ต้นคลองยันท้ายคลอง ผู้คนเชื่อมโยงสายใยเป็นพี่น้องกัน คนเหล่านี้ยังคงใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างสืบเนื่อง เช่น ตระกูล สดสาคร เกิดแก่น แสงนาค มีการดองกันโดยการแต่งงานกัน ช่วยเหลือและแบ่งปันซึ่งกันและกันมีความห่วงใยซึ่งกันและกัน เวลาว่างงานต่างๆ จะช่วยเหลือกัน

สังคมชาวบางเขนมีภูมิปัญญาที่สะสมกันมายาวนาน ได้แก่ การทำนาแบบดำ การทำอาหารโดยใช้ทรัพยากรจากท้องถิ่นเช่น อาหารที่มาจากสายบัว ผักบุ้ง ผักกระเฉด มีวัฒนธรรมถิ่นที่มาจากคนมอญที่มาจากสามโคกและปทุม เช่น การเล่นลูกช่วง อีมอญซ่อนผ้า ดี่จับ ภูกินหาง การละเล่นเหล่านี้ใช้ในงานสงกรานต์ ชาวบ้านยังมีภูมิปัญญาเรื่องการทำลอดเด็ก หมอตำแยเป็นบุคคลที่ผู้คนยอมรับนับถือว่าดีกว่าหมอแผนปัจจุบัน ชาวบ้านเล่าว่าสามารถทำลอดได้เร็วกว่าหมอแผนปัจจุบัน

ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ทุ่งบางเขนมีอยู่มากมาย ทั้งที่เกี่ยวข้องกับอาหาร การละเล่นและการดูแลสุขภาพ ชาวบ้านจะแข่งว่า หน้าสงกรานต์ภายในเดือนเมษายนของทุกปี โดยมีการประกวดว่าสวยงาม เล่นว่าใครสูงที่สุดและอยู่ลมนานที่สุดเป็นผู้ชนะและมีเงินรางวัล นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาเรื่องการเลี้ยงไก่ มีทั้งไก่ชนและไก่สวยงาม ไก่ใครสวยจะได้ราคาดีตัว ไก่ตัวไหนชนเก่งราคาก็จะแพง ชาวบ้านยังรู้จักทำยาหมักผมแก้เหา โดยนำใบน้อยหนามาตำ แล้วใส่เหล้าขาวทำเป็นยาฆ่าเหาได้ ทำน้ำลูกยอ โดยนำเอาลูกยอมาหมัก ใช้กินแก้ไอ และแก้โรคสารพัดครอบจักรวาล ภูมิปัญญาเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมทำวิจัยเกิดความภาคภูมิใจที่บรรพบุรุษของตนสามารถสร้างความรู้เหล่านี้ขึ้นมาในชุมชนได้เอง

วิถีชีวิตของชาวนาค่อยๆ สั้นสุดลง นับตั้งแต่ตัดถนนเข้ามา วิถีชีวิตของชาวนาเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับน้ำและสายคลอง การตัดถนนพหลโยธินในปี พ.ศ.2479 ทำให้ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนวิถีจากชุมชนริมคลองที่อาศัยคลองในการสัญจร มาเป็นชุมชนที่ใช้ถนนในการสัญจรและค่อยห่างจากวิถีทางน้ำออกไปจนในที่สุดก็ไม่ได้ใช้น้ำในคลองอีกเลย การตัดถนนทำให้สถานที่ราชการเข้ามา ชาวนาเริ่มขายที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยของผู้คนกลุ่มใหม่ที่หลั่งไหลเข้ามาตามระบบราชการ ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ กรมทหารราบ 11 การพัฒนาประเทศทำให้พื้นที่บางเขนกลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยเนื่องจากความเจริญของกรุงเทพ ในทศวรรษ 2510 มีหมู่บ้านจัดสรรขนาดใหญ่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้ 2 โครงการคือ เปรมฤทัย และอนันต์สุขสันต์ การเกิดหมู่บ้านจัดสรรทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กหลายแห่ง ทำให้น้ำเสีย ผืนดินที่บางเขนไม่เหมาะกับการทำนาอีกต่อไป เกิดหนูชุกชุม ปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านได้เห็นและยังอยู่ในความทรงจำคือ ดินเสีย น้ำน้อย ทำนาไม่ได้ผล สิ่ง

เหล่านี้ทำให้ชาวนาหมดกำลังใจที่จะทำนาจนในที่สุดก็เลิกทำนา และค่อยๆ พยายามที่ดินของตน บางคนก็เคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ บางคนก็อยู่ต่อในสายคลองโดยมีพื้นที่ดินจำนวนน้อยและบางคนก็อยู่ในสภาพบุกรุกที่ดินของกรมธนารักษ์

บทที่ 5

ยุคของคนไม่มีตัวตน/ คนไร้สิทธิ : ทศวรรษ 2510 – 2540

ประวัติศาสตร์ชุมชนสายคลองบางบัวในยุคนี้ มีความสำคัญยิ่ง เพราะมีความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนเกิดขึ้นทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ชาวชุมชนมีการปรับตัวจนเป็นจุดเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวสายคลอง รัฐได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เน้นนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมในตัวเมือง ประกอบกับเกิดภาวะฝนแล้ง การทำนาไม่ได้ผล แรงงานจากชนบทพากันอพยพเข้ากรุงเทพฯ มากขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุให้ความต้องการใช้ที่ดินเพิ่มขึ้นอย่างมาก เพื่อใช้สร้างโรงงานอุตสาหกรรม โครงการบ้านจัดสรร และเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย จนให้ราคาที่ดินสูงขึ้นอย่างโดดเด่น เจ้าของที่ดินทั้งที่เป็นผู้ให้เช่าที่หรือชาวนารายย่อยต่างพากันขายที่ดินให้กับนายทุน เพื่อแลกกับความเหนื่อยยากจากการทำนา ที่ดินจึงถูกพัฒนาเป็นที่ดินจัดสรร เพื่อทำห้องเช่า ห้องแถว คอนโดมิเนียม ห้างสรรพสินค้า หมู่บ้านจัดสรร และสนามกอล์ฟ เป็นต้น กระแสทุนนิยมเปลี่ยนแปลงค่านิยมของความต้องการใช้ที่ดินและการดำเนินชีวิตของคนในสายคลอง ทั้งของคนดั้งเดิมและผู้คนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ จนเปลี่ยนสภาพชุมชนเมืองเป็นชุมชนแออัด ปี พ.ศ.2535 เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมของน้ำในสายคลองบางบัว จนนำไปสู่ภาวะวิกฤตการได้รื้อบ้านรुकล้า คลองบางบัว ช่วงเวลานี้ชุมชนสายคลองบางบัวตกอยู่ในยุคเสื่อมถอย เป็นยุคของการต่อสู้เพื่อเอาชีวิตรอด มีวิถีชีวิตที่ยากลำบากและไม่มีความมั่นคงทั้งในที่อยู่อาศัย และรายได้ ชาวชุมชนตกอยู่ในฐานะ “ผู้ถูกรุก” ต้องเผชิญกับปัญหา “การถูกไล่รื้อซ้ำซาก” ขาดการยอมรับจากสังคม และภาครัฐ ต้องพึ่งพาตนเอง ดำรงชีวิตอยู่อย่าง “คนไม่มีตัวตน คนไร้สิทธิ”

รูปภาพที่ 5.1 ต้นสะแกจุก ที่ยังหลงเหลืออยู่ในชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ จนถึงปัจจุบัน

5.1 การถอยร่นของชาวนาสู่พื้นที่ริมคลองบางบัว

การสิ้นสุดของวิถีชีวิตชาวนาของคนสายคลองบางบัวปี พ.ศ.2510 และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2 ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อวิถีชีวิตชาวนาในเขตบางเขน ถึงขั้นสิ้นเนื้อประดาตัว ไม่มีที่อยู่และที่ทำกิน กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมในตัวเมือง ก่อให้เกิดโครงการใหม่ๆ เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นโครงการที่ดินจัดสรร โครงการบ้านจัดสรร และโครงการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในตัวเมือง ขณะเดียวกันก็มีการพัฒนาหน่วยงานราชการของกองทัพอากาศ และกรมทหารราบ 11 จึงมีการเวนคืนที่ดิน ประกอบกับเกิดภัยธรรมชาติภาวะนาฝนแล้งขาดระบบชลประทานที่ดี การทำนาได้ผลผลิตน้อย และอาชีพทำนาเป็นอาชีพที่เหนื่อยยากและลำบาก ผลตอบแทนก็น้อย ทำให้ชาวนาเป็นหนี้สิน กับพ่อค้าชาวจีน และเจ้าของโรงสี และถูกยึดที่ดินแทนการใช้หนี้ บ้างก็สูญเสียที่ดินทำกินเพราะการพนัน และคิดฝันดังที่ลุงจ๋านงเล่าว่า “ตอนแรกนาเรา ต่อไปจ๋านองเพราะคุณผี้น รุ่งปุ่รุ่งยามี่ผี้น มีดกั้นอน”

แต่เหตุการณ์สูญเสียที่นาที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งก็คือ การสูงขึ้นของราคาที่ดินอย่างต่อเนื่องในช่วงปี พ.ศ.2510 – 2515 เจ้าของที่ดินจึงทยอยขายที่ดิน เจ้าของที่ดินที่ให้เช่าที่ทำนา ก็พากันเรียกที่ดินคืน เพราะอดใจต่อแรงจูงใจจากราคาที่ดินที่แพงมากๆ ไม่ไหว การทยอยขายที่ดินเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญอาชีพชาวนาเป็นอาชีพที่เหนื่อยยาก ได้ผลตอบแทนน้อย และช่วงเวลาดังกล่าวมีหนูชุกชุมกัดกินข้าวเสียหาย ในที่นาเองก็มีปลิงชุกชุมเป็นอุปสรรคต่อการทำนา นอกจากนี้ลูกหลานชาวนาเองเริ่มมีการศึกษาสูงขึ้นก็ไม่สนใจที่จะสืบทอดอาชีพทำนา จากเหตุปัจจัยดังกล่าว ยิ่งทำให้การทยอยขายที่นาเพิ่มขึ้น สุดท้ายวิถีชาวนา ก็ยุติลง ทั้งชาวนาที่เช่าที่ทำนา ชาวนาที่รับจ้างทำนาและชาวนาที่เป็นเจ้าของที่ดิน ต่างตกอยู่ในสภาพไม่แตกต่างกัน คือ “ไม่มีที่อยู่ และไม่มีที่ทำกิน”

ชาวนาจึงต้องหาที่อยู่และที่ทำกินใหม่ จึงพากันเข้ามาจับจองที่ริมคลองบางบัว ซึ่งเต็มไปด้วยป่าสะแกหน้าทิว โดยชาวนากลุ่มแรกที่เข้ามาถางป่าสะแก จะเข้ามาในลักษณะของกลุ่มเครือญาติ ต่างพากันจับจองพื้นที่ดินโดยอิสระชนิดที่เรียกว่า “ถางได้ถางเอา ใครมาก่อนได้ก่อน” บ้างก็เอาเมล็ดฝักทองโรยไว้เพื่อกันอาญาเขตให้ต้นฝักทองโตขึ้นเป็นรั้วกันพื้นที่ เช่น คุณยายสัมริต ผ่องอำไพ อายุ 80 ปี เป็นชาวชุมชนเชิงสะพานไม้ 1 คุณยายเล่าว่า “พ่อแม่ของยายมีอาชีพทำนา แต่ยายไม่ชอบทำนาจี้เกียจ ชอบร้องรำทำเพลง คุณยายอยู่ที่นี้ตั้งแต่เกิด บ้านยายอยู่ริมคลอง มีโอ่ง 1 ใบ ไว้ตักน้ำริมคลองใช้ สามี่ทำนาได้วันละ 30 บาท ทุกคนอยู่ริมคลองมี 10 กว่าห้อง รู้จักกันหมดบ้านใครบ้านมัน เดิมถ่านี่เป็นที่นาหมด เจ้าของที่มีหลายเจ้า เลิกทำนาเพราะเจ้าของที่ขายที่หมด มีตาอยู่เป็นนายหน้าขายที่ดิน ไปเรียกเจ้ากร้านทองมาซื้อที่ เจ้าไถ่ที่หมด เราต้องย้ายเข้าชุมชน” นอกจากนี้

ยายังบอกว่า “ช่วงนั้นชีวิตยากลำบากมาก ต้องย้ายไปเช่าที่นายสวัสดิ์ ฝึกเลี้ยง เดือนละ 5 บาท เช่า 50 ตารางวา อยู่มา 50 ปี ปรับเป็น 1,500 บาท เพราะเปลี่ยนเจ้าของเป็นคุณอาร์ม ใจดีมาก ปล่อยให้เช่าได้”

รูปภาพที่ 5.2 สภาพบ้านเรือนในชุมชนสายคลองบางบัว

รูปภาพที่ 5.3 สภาพบ้านเรือนในชุมชนที่รูก้าคลองบางบัว

5.2 เหตุผลของการถอยร่นสู่ริมคลอง

หลังปี พ.ศ.2516 ซึ่งเป็นช่วงของการพัฒนาอุตสาหกรรมและที่ดิน เกิดเหตุการณ์สูญสิ้นที่ดินครั้งยิ่งใหญ่ จนชาวนาพากันขายที่ดิน ที่นาจนไม่มีที่อยู่ที่ทำกิน และต่อไปนี่คือตัวอย่างคำบอกเล่าของการสูญเสียที่ดิน

ลุงจ่านง นุชเทศ และป้านิดภรรยา เล่าถึงสาเหตุการเข้ามาอยู่ริมคลอง โดยเริ่มต้นว่า

หนึ่ง การทำนาไม่ได้ผลดีเหมือนก่อน “ทำนาไม่ได้ผล หนูกินหมด หนูเยอะมาก ทำไปก็ไม่คุ้ม หนูไม่เหมือนหนูนาสมัยก่อน ตัวมันใหญ่ มันมีเยอะกว่าเดิม หลายคนไปทำงานโรงงานเป็นลูกจ้าง ทำงานราชการ นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์น้ำท่วม เมื่อปี พ.ศ.2538 ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาที่ดิน สร้างโรงงาน และบ้านจัดสรร ทำหมู่บ้านล้อมนา จนน้ำท่วมทำนาไม่ได้ ต้องขายที่ดินที่สุดสอง อาชีพทำนาเป็นอาชีพที่เหนื่อยยาก ลำบาก แต่ได้ผลตอบแทนน้อยและชาวนาเป็นหนี้มาก กู้จากพ่อค้าชาวจีนและเจ้าของโรงสี เมื่อทำนาไม่ได้ผลก็ถูกยึดที่ดิน สาม ที่ดินมีราคาแพง เมื่อทำนาไม่ได้ผล และลำบากมากก็พากันขายที่ สี่ ด้วยอาชีพทำนามิแต่ความยากลำบาก แต่ได้ผลตอบแทนไม่คุ้มค่า ลูกหลานขาดแรงจูงใจในการรับช่วงสืบทอดอาชีพทำนา ลูกหลานเริ่มมีการศึกษาที่สูงขึ้น จึงหันไปประกอบอาชีพอื่น” และนี่ก็เป็นเหตุผลให้ชาวนาเลิกทำนาเพราะขายที่ดินดีกว่า ราคาคดี ลูกหลานก็ไม่อยากทำ แต่ก็ยังอาศัยอยู่ในเขตบางเขน โดยถอยร่นไปอยู่บริเวณริมสายคลองบางบัว

นางวิจิตร รื่นรส อายุ 72 ปี ชาวชุมชนหลุมไผ่มาอยู่ที่นี่ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 ย้อนอดีต ให้ฟังว่า “เพราะเอกชนไล่ที่และความยากจน เจ้าของฟาร์มเลี้ยงเสือ ฐ เพื่อส่งออก ส่งสารเลยให้อาศัยอยู่ที่ดินคลองหลุมไผ่ กำนันเพียร แดงกล้า มีที่ดินเป็น 100 ไร่ แบ่งขายตั้งแต่วละ 300 บาท ปี พ.ศ. 2515 เพิ่มเป็นวละ 600 บาทและ 800 บาท ในช่วงปี พ.ศ.2513-2514 ที่นาลดน้อยลงมาก ที่ดินบริเวณนี้เป็นของตระกูลเปรมฤทัย มีการจัดสรรที่ดินขายตารางวละ 300 บาท แถวหมู่บ้าน พฤษ์ภิรมย์ในปัจจุบัน”

ชาวชุมชนหลุมไผ่อีก คนหนึ่ง คือ คุณลุงเจนวิทย์ ฤทธิกัน อายุ 72 ปี ประธานชุมชนคนแรกของชุมชนหลุมไผ่ เล่าถึงสาเหตุที่ต้องอพยพถอยร่นมาอยู่ริมคลองว่า “บริเวณพื้นที่หลุมไผ่ เป็นที่นาที่สวนทั้งหมด จนที่ดินมีราคาแพงขึ้นเป็นวละ หมื่นบาท เจ้าของที่ก็เลยพากันขายที่ดินกันหมด จนไม่มีที่อยู่จึงชวนกันไปหาผู้ใหญ่ บุญช่วย ผังโนนเช่าที่ปลูกบ้านอยู่ เจ้าของที่ดินผู้พ่อตาย ลูกก็เลยคิดขายที่ไล่พวกเรา ก็เลยย้ายมาอยู่ริมคลองเป็นชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540” คุณลุงเจนวิทย์บอกว่า “พื้นที่นี้มีคนจนก็จน คนรวยก็รวย เจ้าของที่ดินจริงๆ มาอยู่ริมคลองกันหมด เพราะขายที่ไปตั้งแต่ไร่ละ 10,000 บาท ขายที่ไปหมดตั้งแต่รุ่นพ่อ รุ่นลูกไม่รู้จะไปอยู่ไหน”

นายสิทธิชัย แสงนาค อายุ 57 ปี ประธานชุมชนเศรษฐกิจจรวีร์ พุดถึงที่มาของการสูญเสีย ที่นาของชาวชุมชนว่า “แถวนี้เป็นทุ่งนา จากกรมทหารราบ ถึงวัดพระศรี ปู่ย่าตายาย เป็นชานาแบ่ง ให้ลูกหลาน ร่นพ่อ ร่นแม่เคยมีที่ดิน แต่ขายให้เอกชนที่ประมาณ 4-5 ไร่ จากร้านอาหารบางบัวในปัจจุบันถึงกองทหารราบเป็นของตระกูลแสงนาค ที่ดินร้านอาหารบางบัว เป็นของคุณจุฑามาศ น้องสาวเจ้าของร้านอาหารบางบัว ปี พ.ศ.2526 คนเริ่มเข้ามาอยู่ในสายคลองบางบัว เพราะถูกไล่ ที่ดิน หลังปั้มน้ำมัน เามาทำคอนโด ปาร์มส์วิท” ตระกูลแสงนาค เป็นคนแรกที่บุกเบิกพื้นที่ริมคลอง”

คุณยายอำไพ แผนสมบูรณ์ อายุ 76 ปี เกิดที่บางเขน คุณยายเล่าอดีตถึงสภาพพื้นที่ว่า “แถวนี้เป็นทุ่งนา เช่าที่ดินราบ 11 ไร่ ตั้งแต่ 7-10 ขวบ เลิกทำนา พ.ศ.2510 เพราะถูกรับ 11 ไร่เวนคืน ได้ค่ารื้อถอน ต้นไม้ ไร่ละ 3,000 บาท มี 5 ไร่ 2 งาน จึงย้ายมาอยู่ริมคลอง ที่นี่เป็นของกรมธนารักษ์”

ลุงสมพงษ์ นพทอง อายุ 75 ปี เป็นคนบางเขนโดยกำเนิด พ่อแม่เป็นชานา เช่าที่นากรรมสื่อสาร ต่อมามีการเวนคืนที่ดินของกรมธนารักษ์ ถอยร่นมาอยู่ริมคลอง

นอกจากนี้ ยังมีสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งพระครูวิไล พรตวิไล (นายถวิล สุดสาคร) แห่งวัดบางบัว และคุณลุงเจนวิทย์ รวมทั้งชาวบ้านคนอื่นๆ อีกหลายคนให้ข้อมูลตรงกันว่า เจ้าของที่นาจำนวนไม่น้อยที่สูญเสียที่นาจากการเสียพนัน เล่นไพ่ตอง ไฮโล ถั่วโป

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว กลุ่มชานาบางเขน จึงเข้ามาตั้งรกราก ในพื้นที่ริมคลองบางบัว มีลักษณะเป็นหย่อม อยู่กันเป็นกลุ่มพี่น้องและญาติ บ้านห่างๆ กันแต่ก็รู้จักกันหมด

ลุงดุสิต ช้างเขาว์ อายุ 69 ปี ชาวชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา เล่าย้อนอดีตว่า “ระยะกิโลเมตรกว่า มีบ้านไม่เกิน 6 หลัง เพราะเป็นพื้นที่นาเป็นพื้นที่ว่างเปล่า เป็นป่าสะแกแน่นมาก ปู่ย่าตายายทำนา พ่อเป็นช่างไม้ เป็นผู้คุมนักโทษในราบ 11 ถูกเวนคืนที่ดินตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ.2486 สมัย ป.พิบูลย์ สงครามเอาไปทำวัดพระศรีฯ หลังเลิกนา ปู่ไม่ได้ทำอะไร ย่าซื้อยายเอี่ยม ขายกล้วยทอดเจ้าดัง”

5.3 การเข้ามาของคนรุ่นใหม่ ที่หลากหลายและหลายแหล่ง

หลังการถอยร่นของชานาบางเขนสู่พื้นที่ริมสายคลองบางบัว ชาวชุมชน ซึ่งเป็นคนดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นลุงจ่านง นุชเทศ ป้าสมนึก นกแก้ว ลุงสมพงษ์ นพทอง ลุงสมลักษณ์ ดวงกระโทก นางอำไพ แผนสมบูรณ์ ลุงชันทอง จันทรสี ลุงดุสิต ช้างเขาว์ และอีกหลายคนให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันว่า เดิมอยู่กันมีบ้านไม่กี่หลัง จากนั้นไม่นานก็เริ่มมีผู้คนเข้ามาปลูกบ้าน และทยอยเข้ามาอาศัยเพิ่มขึ้น คนรุ่นใหม่ที่อยู่พหุเข้ามา มีหลายเชื้อชาติ ตั้งแต่จีน มอญ พม่า เขมร ลาว และหลาย

ศาสนา เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม มาจากหลายเหล่า ทั้งภาคเหนือ และภาคใต้ ภาคกลาง ภาคอีสาน ตลอดจนชุมชนต่างๆ ในเขตปริมณฑล ทายออพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนสายคลองบางบัวทั้งที่อยู่แบบถาวรและไม่ถาวร คือเพื่ออาศัยเป็นที่พัก ทำงานในตัวเมือง เพียงไม่กี่ปีพื้นที่ริมคลองก็หนาแน่นไปด้วยบ้านและในที่สุดรถก็ล้นไปในคลอง

ชาวชุมชนสายคลองบางบัว ได้สะท้อนถึงปัญหาและสาเหตุการอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนว่าผู้อพยพเข้ามาใหม่ มีทั้งเข้ามาในฐานะลูกเขย ลูกสะใภ้ ญาติ เพื่อนและคนแปลกหน้า และคนต่างชุมชน เช่น

ร้อยเอกสงวน พลอยขาว อายุ 86 ปี หรือที่ชาวชุมชนเรียกว่า “ลุงหงวน” และป้าตุ้ย พลอยขาว ภรรยาชาวอีสาน เล่าว่า “ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน พ.ศ.2533 เนื่องจากแต่งงาน พวกเขามาอาศัยอยู่โดยซื้อบ้านเก่าต่อจากชาวบ้านแบบไม่มีโฉนด จ่ายเงินให้เช่าอยู่ได้เลย”

ลุงวิสัย เรืองมา อายุ 57 ปี เป็นชาวนนทบุรี มาอาศัยอยู่ คลองเปรม และย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนบางบัวปี พ.ศ.2519 เนื่องจากแต่งงานกับสาวชุมชนบางบัว

ลุงวิสัย เล่าว่า “กรุงเทพฯ มีการพัฒนาคนรู้จักเพื่อนฝูงในกลุ่มก่อสร้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนอีสาน ชวนกันมา ผู้ชายก็เข้ามาทำงานก่อสร้าง ผู้หญิงก็เข้ามาขายส้มตำ” ส่วนบ้านพัก ลุงวิสัยบอกว่า “ที่แรกที่ดินเหลือมาก ไม่มีปลูกในน้ำ คนใหม่ก็เริ่มมีแผนก่อสร้างบ้าน คนเก่าจึงไว้วางใจมาก โดยปลูกสระแกเป็นรั้ว”

ป้าประนอม พูนสวัสดิ์ อายุ 75 ปี มาจากชัยนาท อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนก้าวหน้า เพราะมีสถานที่ราชการ โรงพัก อนามัย ไปรษณีย์ จึงชวนให้คนเข้ามาค้าขาย

ป้าสมบุญ อิ่มเพชร อายุ 54 ปี เป็นชาวโคราช เข้ามาอยู่ในชุมชนเพื่อค้าขาย

น้องตุ๋ สดศิริ แสงประดับ ภรรยาคุณประภาส แสงประดับ อดีตประธานชุมชนบางบัว เล่าถึงการเข้ามาอยู่ริมคลองว่า “หลังจากถูกเวนคืนที่ดิน ป้าอพยพเข้ามาก่อนแล้ว ป้าชวนแม่มาช่วยกันถางป่าสะแก ตั้งแต่ปี พ.ศ.2510 คนยังไม่แออัด เพราะต่างคนต่างล้อมที่เท่าที่จะถางได้”

พี่สนธิ ประธานคณะกรรมการพัฒนากิจกิจของชุมชนบางบัว บอกว่า “เดิมเป็นคนบางเขน คุณหญิงพลไถ่ที่ เลียย้ายมาอยู่ในชุมชนบางบัว แบบใครอยู่ก่อนจองได้ก่อน พ่อจองที่ได้มาก สวนมะขามวังใหญ่ พี่สนธิเข้ามาปี พ.ศ.2538-2539 ส่วนพ่อเข้ามาก่อนรุ่นโต๊ะแม่ะ ลุงฉาย ป้าใจ ก่อนปี พ.ศ.2510”

ลุงชันทอง จันทรสี อายุ 67 ปี ชาวชุมชนร้อยกรอง บอกว่า “ที่ริมคลองเป็นที่ว่างเปล่าของกรมธนารักษ์ เมื่อที่ทำนาถูกเวนคืน คนก็เข้ามาปลูกบ้าน คนงานราชภัฏที่ถูกไล่ออกจากงานมาอยู่กันมาก”

ยายสัมฤทธิ์ ผ่องอำไพ เล่าว่า “มีคนเข้ามาเพิ่มขึ้นประมาณปี พ.ศ.2508 เข้ามาเพราะคิดว่าเจ้าของที่เขามาไถ่เรา เราออกไปแล้วเราไม่กลับมา คนต่างจังหวัดก็เลยเข้ามาจับจองพื้นที่ ปัจจุบันมี 200 กว่าหลังแล้ว เดิมมี 10 หลังเอง”

ลุงคูต ช้างเขาว์ อายุ 69 ปี ชาวชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา เล่าให้ฟังถึงการอพยพของคนเข้ามาชุมชนว่า “มีคนทำอิฐมาจากปทุม มีคนอีสานเข้ามาค้าขาย เริ่มแออัดหลังมีถนนปี พ.ศ.2538 มีไฟฟ้า น้ำประปา ตอนนี้มี 160 หลัง แต่มีบางบ้านไม่มีบ้านเลขที่”

ลุงจ่านง นุชเทศ อายุ 71 ปี ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ พูดถึงการอพยพของคนรุ่นใหม่เข้ามาในชุมชนว่า “พื้นที่แถบนี้เป็นคนมอญ ซึ่งส่วนใหญ่มีที่ดินของตนเอง แต่สุดท้ายก็หลุดจ่านอง และคนที่อพยพเข้ามาเป็นคนต่างจังหวัด เข้ามาทำงานก่อสร้าง ส่วนลุง ปู่ย่า ตายาย อยู่หนองผักชี เขตบางเขน บ้านร้าง ส่วนพ่อย้ายมาอยู่กับแม่ที่คลองถนนหรือสะแกจุก”

ป้านิด นุชเทศ ภรรยาของลุงจ่านงเล่าว่า “ป้ามาจากร้อยเอ็ด เสียค่านายหน้า 50 บาท ได้มาอยู่ร้านก๊วยเตี๋ยว ได้เดือนละ 50 บาท ต่อมาได้มาต่อทองที่ร้านเซ่ง เฮง หลี จึงได้พบกับลุงจ่านงซึ่งมาต่อเติมซ่อมแซมร้านทอง และได้แต่งงานกันจึงได้ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ และได้เปิดร้านขายของชำ”

นางเพ็ญศรี บกมน อายุ 80 ปี มาจากนครนายก เข้ามาอยู่ในชุมชนปี พ.ศ.2535 เพื่อมาค้าขาย

นางจินดา มาสูงสาธิต อายุ 77 ปี มาจากแปดริ้ว ฉะเชิงเทรา เข้ามาเปิดร้านตัดผมชาย

คุณยายวิไล ผลโพธิ์ (ขุนวล) อายุ 90 ปี เล่าอดีตให้ฟังว่า อพยพเข้ามาอยู่ชายคลองจากหนองอ้ายหลาว (พื้นที่บริเวณหลังร้านเจ้เล้งดอนเมืองในปัจจุบัน) เพราะทำอากาศยานเวนคืนที่ดินได้ราคาไร่ละ 6 หมื่น ย้ายมาอยู่ปี พ.ศ.2524 พื้นที่ถูกเวนคืนหมด ทั้งของตาสอน ยายเอี้ยะ ตาปอน ตาคง และขุนพิทักษ์ คนที่เข้ามาส่วนใหญ่เป็นชาวมอญ และที่นี่มีหมู่บ้านมอญด้วย เรียกว่ามอญหงอย คนจีนก็เยอะ”

พระครูปลัดมนัส สุขมะโน เจ้าอาวาสวัดบางบัว อายุ 44 ปี มาจากลพบุรี ตั้งแต่อายุ 10 กว่าปี เข้ามาเป็นเด็กวัดบางบัว

คุณลุงเรือตรีเฉลิม นกแก้ว เกิดที่สระบุรี เล่าว่า “พ่อแม่ล่องเรือมาจากสระบุรีจองที่ป่าสะแก 2 ไร่ พ่อแม่ทำนา รับจ้างทำนา เกี้ยวข้าวและค่านา ส่วนตัวลุงเกิดที่ชุมชนก้าวหน้า เมื่อ พ.ศ. 2477 เมื่อพูดถึงการอพยพของคนนอกเข้าชุมชน ป้าสมนึก นกแก้ว ภรรยาคุณลุงเฉลิม กล่าวเสริมว่า “ตัวป้าอยู่หนองอ้ายหลาว ทำนาติดกับสนามบินดอนเมือง แต่งงานแล้วย้ายมาอยู่ในชุมชนก้าวหน้า ปี พ.ศ.2510 ก็เริ่มมีการอพยพเข้ามา และปี พ.ศ.2530 ก็ทยอยอพยพเข้ามามากขึ้นเรื่อยๆ ส่วนใหญ่มาจากต่างจังหวัด เริ่มเข้ามางานทำ เช่น งานก่อสร้าง บ้างก็เข้ามาเดี่ยว บ้างก็พาครอบครัว

มาตั้งหลักแหล่ง ป่า (ลุงเฉลิม) เป็นคนตั้งชุมชนและเป็นประธานชุมชนคนแรก จดทะเบียนปี พ.ศ. 2532”

จากคำบอกเล่าของชาวชุมชน ทั้งจากคนดั้งเดิมและที่อพยพเข้ามาใหม่ ทำให้ได้ทราบถึงสาเหตุของการอพยพเข้ามาอยู่พื้นที่ริมสายคลองบางบัว ด้วยเหตุผลต่างๆ กัน แต่มีอีกเหตุผลหนึ่งซึ่ง ลุงสงวน พลอยขาว เป็นผู้ให้ข้อมูลไว้ ก็คือ เหตุการณ์ไ้ร้อชุมชนคลองเตย พบว่าเหตุการณ์ไ้ร้อชุมชนคลองเตยเกิดขึ้นหลายครั้ง เป็นเหตุผลสำคัญให้ชาวชุมชนคลองเตยอพยพเข้าสู่สายคลองบางบัว การไ้ร้อชุมชนคลองเตยครั้งที่ 1 เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2511 เมื่อเกิดไฟไหม้ โรงหมู โรงฆ่าสัตว์ เพื่อสร้างท่าเรือตะวันออก การไ้ร้อครั้งที่ 2 เมื่อ ปี พ.ศ.2512 เป็นการไ้ร้อคลองเตยล๊อด 12 การไ้ร้อครั้งที่ 3 พ.ศ. 2515 เป็นการไ้ร้อล๊อดใหญ่ เพื่อสร้างทางด่วนและแพลตฟอร์ม สมัยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ มีการพัฒนาศูนย์ฝึกอากาศ มีการเคหะแห่งชาติ มีการจดทะเบียนบ้านชั่วคราวและมีการตั้งโรงงานต่างๆ และในปี พ.ศ.2539 – 2542 ทางชุมชนคลองเตยได้จัดให้ผู้ไม่มีที่อยู่อาศัยจากการถูกไ้ร้อมาอยู่ที่ซอยวัชรพล แต่ผู้อพยพไม่สามารถทำมาหากินได้ จึงต้องเลือกว่าจะกลับเข้าชุมชนหรือหาที่อยู่ใหม่ จึงเป็นเหตุผลผลักดันให้คนทยอยอพยพเข้าชุมชนริมคลองบางบัว ส่วนคุณลุงสมลักษณ์ ดวงกระโทก ชาวชุมชนร้อยกรอง อายุ 62 ปี ได้ย้อนอดีตของตนเองว่า “ตัวผมมาจากนครราชสีมา ตั้งแต่ปี พ.ศ.2513 เพื่อเข้ามาหางานทำ จากนั้นก็เห็นคนใหม่ทยอยอพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่องจนแน่นในปี พ.ศ.2530” เมื่อถามถึงเหตุผลของการอพยพเข้ามาอยู่ในสายคลอง ลุงสมลักษณ์ ตอบว่า “ทีมช่างชวนกันมา เพราะใกล้ที่ทำมาหากิน เข้ามาเพื่อให้ลูกเรียนหนังสือ รายได้และค่าจ้างสูงกว่าต่างจังหวัด ทำนาไม่ได้ผล ค่าขายก็ไม่ดีเศรษฐกิจ กทม.ดีกว่า” นอกจากนี้ ลุงสมลักษณ์ยังเสริมต่ออีกว่า “โรงงานปั่นจั่น ดอกเส้าเข้ม มีคนงานมาก เข้ามาเป็นคนงาน”

และสำหรับคุณลุงเจนวิทย์ ฤทธิกันท์ อายุ 72 ปี ย้ายมาจากจังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อปี พ.ศ.2523 ด้วยเหตุผลว่า “ที่นคร คอมมิวนิสต์มาก อยากขยับตัวเอง และอยากให้ลูกเรียนก็เลยมาอยู่ที่นี่ จากคำบอกเล่า สามารถสรุปเหตุผล และความจำเป็นของการอพยพเข้ามาของคนรุ่นใหม่จนพื้นที่สายคลองบางบัว กลายเป็นพื้นที่ของความหลากหลาย และมาจากผู้คนหลายแหล่ง ได้แก่ 1) การพัฒนาเศรษฐกิจทำให้เกิดการขยายตัว และความเจริญของเมืองอย่างกรุงเทพมหานคร ดึงดูดให้ชาวชนบทเข้ามาทำมาหากิน 2) การสูญเสียที่อยู่อาศัยและที่ทำกินจากการขายที่นา 3) การมีนโยบายเปลี่ยนแปลงภาคการเกษตรเป็นภาคอุตสาหกรรมการพัฒนาอุตสาหกรรมในตัวเมืองเกิดโรงงานอุตสาหกรรม 4) การไ้ร้อของชุมชนแออัดที่คลองเตย 5) การไ้ร้อชุมชนตลาดบางเขน 6) เกิดภัยแล้งการทำงานที่ต่างจังหวัดไม่ได้ผล 7) การเข้ามาของคนนอกชุมชนจากการแต่งงานกับคนต่างชุมชนและคนต่างจังหวัด 8) การชักชวนของญาติที่อาศัยอยู่ในชุมชน 9) การชักชวนของเพื่อนที่ทำงานโดยเฉพาะงานก่อสร้าง 10) การเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของตลาดบางเขนดึงดูด

ให้ผู้คนเข้ามาเพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยในการทำงาน 11) เข้ามาหาแหล่งงานและค้าขายเนื่องจากมีสถานที่ราชการมาก 12) คนในย้ายออกนอกพื้นที่ทำให้คนใหม่ย้ายเข้ามาแทนที่ เนื่องจากไม่มีที่อยู่ 13) มีการขยายตัวและการตัดถนนใหม่ เช่น ถนนสุขุมวิท พหลโยธิน เพชรบุรีตัดใหม่ 14) ต้องขยับฐานะตนเองและให้ลูกๆ ได้ศึกษาเล่าเรียน 15) คนต่างจังหวัดเข้ามาทำมาหากินแล้วไม่ยอมกลับ 16) ชาวบ้านคิดว่าเป็นที่ไม่มีเจ้าของ และมีรายได้ต่ำ ที่ดินราคาแพงมาก ไม่มีปัญญาซื้อที่ หรือไปอยู่ชุมชนอื่น 17) ที่ริมคลองมีความสะดวกสบาย อยู่ใกล้ตัวเมือง และใกล้แหล่งที่ทำงาน 18) ชาวนาชนบทสามารถปรับตัวเข้ากับการอาศัยอยู่ริมคลองได้ เพราะมีสภาพแวดล้อมไม่ต่างกับชนบท 19) สภาพของสายคลองบางบัวเป็นพื้นที่แนวยาว และใหญ่สามารถรองรับผู้คนได้มาก ประการสุดท้ายก็คือ ชุมชนอื่นคนแน่นแล้ว ดังคำยืนยันของคุณลุงสมลักษณ์ ดวงกระโทกว่า “เคยคิดจะย้ายไปอยู่ชุมชนคลองเตย แต่ได้รับการปฏิเสธ เพราะที่นั่นแน่นแล้ว”

นอกจากนี้ประมาณปี พ.ศ.2535 คุณสมลักษณ์เล่าว่า “เริ่มมีนายทุนคนจีนเข้ามาหาซื้อที่ดินให้ราคาถูกจากผู้ที่ย้ายจองไว้ก่อน แล้วเอาที่ดินไปพัฒนาแบ่งขายเอากำไรเป็นทอดๆ นายทุนบางคนก็เอากำไรเป็นทอดๆ ในการขายบ้านให้คนงานในราชภัฏ ซึ่งมาอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมาก”

ปรากฏการณ์ การเข้ามาของคนรุ่นใหม่ ไม่ว่าจะเข้ามาด้วยเหตุผลใดก็ตาม เป็นการอพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ททยอยเข้ามาเรื่อยๆ ซึ่งลุงวิทย์เล่าว่า “เดิมแนวบ้านยังอยู่ไกลริมคลองเยอะ แต่มีเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เข้ามาเช่าบ้านเข้ามาเช่าที่หรือซื้อที่ โดยขอแบ่งจากผู้ที่ย้ายจองที่ไว้ตั้งแต่ต้น ขายต่อกันมา ลักษณะเป็นแบบคนดั้งเดิม ขายสิทธิ์ให้ จนพื้นที่ริมคลองมีบ้านแน่นเต็มไปหมดขายออกไปที่ละบ้าน ที่ละบ้าน จนลุงสมลักษณ์บอกว่า “คล้ายการงอกของหน่อไม้”

แต่กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจไม่เพียงส่งผลกระทบต่อชาวนาเขตบางเขนเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบไปถึงชาวนาชนบททั่วประเทศไทย ซึ่งเกิดปรากฏการณ์ทำนาไม่ได้ผล ฝนแล้ง ค้าขายไม่ดี ชาวนาชนบทพากันหนีตาย หนีความยากลำบากในต่างจังหวัด อพยพเข้ามาสู่กรุงเทพมหานคร ซึ่งได้รับการพัฒนาพื้นที่อย่างเห็นได้ชัดเจน เกิดเหตุการณ์ไล่รื้อตามชุมชนสลัมต่างๆ เช่น คลองเตย ตลาดบางเขน ชาวนาชนบททั่วสารทิศ จึงทยอยอพยพเข้ามาทำงานและอาศัยอยู่ตามชุมชนต่างๆ ในเขตเมือง ในที่สุดชุมชนต่างๆ ทั้ง 15 ชุมชน ของสายคลองบางบัว ก็มีชาวนาชนบทซึ่งกลายเป็นคนรุ่นใหม่ของสายคลองบางบัว ททยอยเข้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ.2510 เข้ามาด้วยสาเหตุต่างๆ มากมาย ททยอยเข้ามาเรื่อยๆ เข้ามามากขึ้นเป็นลำดับ โดยขอเช่าหรือซื้อที่ดินหรือบ้านจากคนดั้งเดิมคนที่ย้ายจองที่ดินหรือมีบ้านอยู่พากันแบ่งที่ดินและขายสิทธิ์ให้แก่คนที่อพยพเข้ามา จนเกิดเป็นอาชีพแบ่งห้อง ให้เช่า ปลุกห้องแถวให้เช่า ให้เช่าบ้าน หรือขายบ้านให้ผู้อพยพ ดังเช่น ลุงชัยรัตน์ เลี้ยงบุตร อายุ 63 ปี ชาวชัยนาทก็เป็นหนึ่งที่เข้ามาขายน้ำปลาให้กับชาวชุมชน เมื่อปี พ.ศ.2523 และหาซื้อบ้านในชุมชนในที่สุดตั้งรกรากอยู่ในชุมชนจนถึงปัจจุบัน

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นเหตุให้พื้นที่ปลูกบ้านลดน้อยลงเรื่อยๆ จนกลายเป็นปลูกบ้านอยู่ริมคลอง กีบคลานปลูกบ้านในลำคลอง ทำให้ชุมชนต่างๆ ตลอดสายคลองบางบัว เปลี่ยนสภาพจากชุมชนหมู่บ้าน เป็นชุมชนสลัม หรือชุมชนแออัดและแหล่งเสื่อมโทรมในที่สุด

เหตุการณ์ซ้ำร้ายกว่านั้น เมื่อวันหนึ่งความจริงปรากฏขึ้นว่า พื้นที่ป่าสะแกजूที่ชาวสายคลองบางบัวช่วยกันถางและจับจองยึดเป็นที่ที่มีเจ้าของผู้ถือครอง คือ กรมธนารักษ์ ของกรมชลประทาน

ดังนั้น ที่อยู่อาศัยและคนในชุมชนทั้งสายคลองบางบัว ไม่ว่าจะเป็นคนดั้งเดิมและคนรุ่นใหม่อยู่ในสภาพไม่ต่างกันคือ “คนบุกรุก” และนี่เป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของความเป็น “คนไม่มีตัวตน/คนไร้สิทธิ” ของชาวสายคลองบางบัว

5.4 คนไม่มีตัวตน คนไร้สิทธิ คืออะไร

ตลอดระยะเวลา 30 ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2510 ชาวชุมชนสายคลองบางบัว ดำเนินชีวิตด้วยความยากลำบากบนเส้นทางที่ขาดความมั่นคงทั้งที่อยู่อาศัยและรายได้ ต้องต่อสู้ดิ้นรน เพื่อความอยู่รอดจากการถูกไล่รื้อ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า และต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เข้ากับบริบทอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะช่วงวิกฤตน้ำเน่าเสีย ชาวชุมชนถูกประมาณว่า เป็นต้นเหตุทำให้น้ำเน่า เป็นสลัมแหล่งเสื่อมโทรม ที่วางทางน้ำจนน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร จนตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถูกไล่รื้อตลอดเวลา

“คนไม่มีตัวตน/คนไร้สิทธิ” คืออะไร ผู้วิจัยได้คำตอบจากชาวชุมชนว่า คนไม่มีตัวตน/คนไร้สิทธิ คือ คนที่อยู่ในฐานะผู้บุกรุก คนที่ไม่ได้รับการยอมรับจากเขตหรือหน่วยงานภาครัฐ และคนที่ต้องอยู่อย่างผิดกฎหมาย ละเมิดลักษณะ ดงกระโทก ให้ความหมายว่า “เป็นคนที่อยู่แบบไม่มีโฉนด” ป้าตุ้ย พลอยขาว ยังช่วยให้คำจำกัดความของคำว่า ไร้ตัวตน/ไร้สิทธิ ว่าหมายถึง “ไร้สิทธิไร้โอกาสของรัฐ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” และพูดเสริมว่า “ทำให้เราไม่มีสิทธิดำเนินการอะไรที่เกี่ยวข้องกับรัฐ ไม่ได้รับการเหลียวแล เป็นสังคมแห่งรัฐไม่ดูแล”

สภาพความเป็นอยู่ของชาวชุมชนก่อนมีโครงการบ้านมั่นคงในปี พ.ศ.2546 – 2547 ชาวชุมชนอาศัยในสภาพที่ไร้ความมั่นคงทั้งเชิงเศรษฐกิจและเชิงกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัยที่ทรุดโทรม ไม่มีบ้านเลขที่ ไม่มีโฉนด ไม่มีน้ำประปา ไม่มีไฟฟ้า และที่สำคัญไม่ได้รับการยอมรับทั้งจากภาครัฐและสังคม ถูกประมาณ ตีตรา ว่าเป็นผู้บุกรุก และเป็นต้นเหตุของทำให้น้ำในสายคลองเน่าเสีย ต้นเหตุของแหล่งสลัม แหล่งเสื่อมโทรมในเมือง

เมื่อชาวชุมชนถูกตั้งคำถามว่า “แล้วสภาพไร้วัวตนและไร้อัตถิ์เกิดขึ้นได้อย่างไร” ชาวชุมชนช่วยกันตอบคำถามนี้ ได้โดยไม่ต้องคิดมากว่า “เกิดจากการสูญเสียที่นา หลุดลอยจากที่ดินทำกิน เนื่องจากการเวนคืนที่ดิน เกิดจากการไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินที่แท้จริง เพราะต้องอาศัยเช่าที่คนอื่นทำนา นอกจากนี้ ชาวนายังมีหนี้สินมากจากการทำนาไม่ได้ผล ต้องกู้ยืมจากนายทุนคนจีนและเจ้าของโรงสีจนโดนยึดที่ดินหลุดจำนอง บ้างก็ติดการพนันจนต้องเสียที่นา” และบ้างก็คิดเหวี่ยงทำนาไม่ไหว และจากความยากจนของชาวนา ซึ่งขายข้าวไม่ได้เงิน ประกอบกับความรู้ัน้อย ต้องกู้ยืมจนหนี้สินเพิ่มพูนใช้หนี้ไม่ไหว สุดท้ายก็เสียที่นา

แล้วทำไมต้องยอมรับสภาพ “คนบุกรุก” อีกหนึ่งคำถามที่ชาวชุมชนช่วยกันตอบว่า ชาวชุมชนริมคลองบางบัวทั้ง 2 กลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนดั้งเดิม หรือกลุ่มคนที่อพยพเข้ามา ตกอยู่ในภาวะจำยอม รับสภาพเป็น “คนบุกรุก” มีสาเหตุที่มาจากเกี่ยวข้องกับบริบทและสิ่งแวดล้อม ด้านต่างๆ ได้แก่

1. ภาครัฐไม่ยอมให้สิทธิแก่คนกลุ่มนี้ แต่มองว่า คนกลุ่มนี้เป็นคนบุกรุก เป็นสลัมทั้งที่ชาวชุมชนได้เคยขออนุญาตใช้พื้นที่แล้ว แต่ไม่ได้รับอนุญาต
2. ชาวชุมชนอพยพไปที่อื่นไม่ได้ หากจะพิจารณาถึงกลุ่มคนผู้อพยพเข้าเมือง จนเกิดพื้นที่ชุมชนสลัม ชุมชนคลองเตย เป็นกลุ่มคนอพยพรุ่นแรก และเป็นชุมชนสลัมรุ่นแรกๆ ในตัวเมือง ซึ่งมีความแออัดและเต็มแล้ว ชุมชนสายคลองบางบัว เกิดขึ้นภายหลังจากสลัมคลองเตยเต็มแล้ว ไม่ว่าจะเป็นคลองเตย บ่อนไก่ หนองจอกแน่นหมดจึงไม่สามารถไปแหล่งอื่นได้ อีกผู้อพยพจึงจำเป็นต้องอยู่ในชุมชน
3. เหตุจากการพัฒนาอุตสาหกรรม และการขยายตัวเมือง ทำให้เกิดการไหลของชนบทเข้ามาทำงานในเมือง ซึ่งเป็นแหล่งใช้แรงงาน ราคาถูก ทำให้ผู้อพยพซึ่งมีฐานะยากจน ไม่มีเงินเช่าหรือซื้อที่ราคาแพงได้ ก็ต้องยอมซื้อหรือเช่าที่ริมคลองอยู่
4. ขาดระบบการชลประทานที่ดีในการทำนาในชนบท ต้องพึ่งพิงน้ำฝนแหล่งน้ำธรรมชาติเพียงแหล่งเดียว เมื่อเกิดภาวะฝนแล้ง ความล้มเหลวของการทำนาก็ตามมา ชาวนาชนบทซึ่งยากจนเป็นทุนเดิมต้องทิ้งนาอพยพเข้าเมือง ชนิดที่เรียกว่า “มาตายเอาดาบหน้า”
5. ลักษณะสภาพภาพของพื้นที่สายคลองบางบัว เป็นสายคลองยาวพื้นที่กว้างใหญ่ จุนได้เป็นจำนวนมาก ที่สำคัญ ยังตั้งอยู่บนทำเลที่ใกล้ศูนย์กลางเศรษฐกิจ มีทั้งโรงงาน ตลาด บ้านจัดสรร สถานที่ราชการ มีถนนเศรษฐกิจสายหลักหลายสาย ฯลฯ ล้วนเป็นแหล่งทำมาหากินของผู้อพยพได้อย่างดี

รูปภาพที่ 5.4 สภาพบ้านเรือนชุมชนบางบัว

5.5 วิถีชีวิตของคนไม่มีตัวตน/คนไร้สิทธิ พ.ศ. 2510-2540

สภาพชุมชนสายคลองบางบัว ช่วงแรกๆ เป็นการดำรงชีวิต โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติของคนที่ต้องอยู่ร่วมกับคลอง มีสายน้ำคลองบางบัว เป็นเสมือนทุกสิ่งอย่างในชีวิต

ชาวชุมชนอยู่แบบพอมีพอกิน หรือแค่พอยังชีพ ยังคงมีวัฒนธรรม วิถีชีวิตชาวนา เป็นตัว เชื่อมโยง ความสัมพันธ์และกิจกรรมของชุมชนในทุกด้าน ทั้งด้านการทำมาหากิน ความสัมพันธ์ ของคนกับคนในสังคม และความสัมพันธ์ของคนกับคลอง

ด้วยความเป็นคนยากไร้ ไร้ตัวตนและไร้สิทธิ ชาวชุมชนไม่นิยมเรียนหนังสือและแทบจะ ไม่มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต และศักยภาพในการทำมาหากิน ยิ่งด้านสาธารณสุขไปไกล ชาวชุมชนต้อง อาศัย น้ำในคลองเป็นทั้งน้ำกินและน้ำใช้ ไม่มีทั้งน้ำประปา และไฟฟ้า ต้องอาศัยตะเกียงเจ้าพายุ ลุง จำนง ลูวิสัย และลุงชัยรัตน์ เล่าตรงกันว่า “มาอยู่ที่นี่ใหม่ๆ ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ต้องใช้ตะเกียงเจ้าพายุ น้ำกินน้ำใช้ ก็ใช้น้ำคลองและรองน้ำฝน” ลุงจำนงและภรรยายังหิบทะเกียงเจ้าพายุตัวเก่าดั้งเดิมมา อดคให้เห็นกับตา ส่วนด้านการแพทย์ก็ไม่สามารถพึ่งพาจากภาครัฐ ชาวชุมชนต้องดิ้นรนสู้กับสภาพ ธรรมชาติของป่าสะแกและน้ำคลอง โดยพึ่งพาภูมิปัญญาและ “น้ำใจ” ของชาวชุมชนด้วยกัน

ในยุคนี้ชาวชุมชนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ และยังคงมีความเชื่อศรัทธาต่อวัดต่างๆ ใน สายคลอง ได้แก่ วัดบางบัว วัดหลักสี่ วัดพระศรีมหาธาตุ วัดสามขา หรือวัดไทรรัตนาราม เป็นต้น นอกจากนี้แต่ละชุมชนในสายคลอง ยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวชุมชนแต่ละชุมชนให้ความเชื่อถือ

ศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยชาวชุมชนจะมีการจัดกิจกรรม ซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติเป็นประจำทุกปี เช่น ชุมชนบางบัว มีศาลท้าวมหาพรหม มีโรงเจและศาลเจ้าพ่อกวนอู ซึ่งมีการจัดงานฉลองใหญ่เป็นประจำทุกปี โดยมีชาวชุมชนเชื้อสายจีนเป็นแกนนำ ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ มีศาลเจ้าพ่อองค์ดำ ชุมชนก้าวน้ำมีศาลเจ้าพ่อเสือ ซึ่งป้าตุ๊ก ยืนยันว่า “เจ้าพ่อเสือมีความศักดิ์สิทธิ์มาก ถ้าจะทำอะไร ต้องจตุรปูบอกรุกก่อน เครื่องเซ่นก็มี เหล้า 1 ขวด กัญชา ใก่ 1 ตัว” นอกจากนี้ชาวชุมชนก้าวน้ำ ยังภาคภูมิใจกับต้นมะขามยักษ์อายุกว่าร้อยปี ซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมคลอง และยังมีประตุน้ำที่มีอายุร้อยกว่าปีอีกด้วย ชุมชนร่วมใจพัฒนาใต้ ลุงวันชัย กิจดิงาม บอกว่า “ที่นี่มีเจ้าแม่ตะเคียนทอง ศักดิ์สิทธิ์มาก และยังมี “คันตาล” ประจำปีชุมชน สัญลักษณ์ของการทำนา อายุกว่า 60 ปี ด้วย ส่วนชุมชนสามัคคีร่วมใจ ป้าทิพวารี ให้ข้อมูลว่า “มีศาลเจ้าแม่ทับทิมเป็นที่เคารพบูชาของชาวชุมชนมานาน นอกจากนี้ ชุมชนยังมีเอกลักษณ์สำคัญ คือมีโรงสีเก่า มีช่างชุมชน ช่างอาหารหวาน และมีบ้านมั่นคงขึ้นเป็นหลังแรก ยายสัมฤทธิ์ เล่าถึงประเพณีต่างๆ ว่า “มีการดักบาตร โดยพระพายเรือมาทางน้ำ เป็นเรือเล็ก คนส่วนใหญ่ใส่บาตร ยายใส่ทุกวัน แถวนี่เรียกวังทองกลางถึงสะพานเคมิกจัน ผ่าป่า แห่เรือ เป็นเรือชะล่า ตกแต่งด้วยอ้อย เดิมรวมกันทุกชุมชนเพราะวัดน้อย ปี พ.ศ.2517 ก็ไม่มีแล้ว” ข้อมูลนี้สอดคล้องกับป้าทิพวารีว่า “ความห่างเกิดปี พ.ศ.2517 ต่างคนต่างไปวัด”

การจัดกิจกรรมตามความเชื่อและประเพณีต่างๆ เกิดจากการตั้งคณะกรรมการจัดงาน หรือ คณะกรรมการโรงเจ ซึ่งมีทั้งคนไทย คนจีน ต่างศาสนาทั้งศาสนาพุทธ อิสลาม คริสต์ ร่วมมือร่วมใจ ด้วยการ “เอาแรง”

ส่วนการคมนาคมยุคนี้ พ.ศ. 2510 – 2540 ชาวชุมชน ยังต้องอาศัยคลองเป็นเส้นทางหลักในการคมนาคม เรือชะล่าจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ต้องมีกันทุกบ้าน เพราะเป็นทั้งพาหนะและเครื่องมือ ทำมาหากิน เก็บผัก จับสัตว์น้ำไปแลกเปลี่ยนกันที่ตลาดบางบัว และตลาดจี่เต้า

นอกจากเรือแล้ว ชาวชุมชนติดต่อกันโดยการเดินเท้า ลุงวิทย์ เล่าว่า “ผมเดินจากบางบัวไปนนทบุรี ทางเดินเป็นทางดินโคลน ฝนตกลื่นมาก” เช่นเดียวกับคำบอกเล่าของยายสัมฤทธิ์ว่า “การเดินทาง เดินอย่างเดียว ฝนตกลื่นแพลั๊บ ต่อมาเมื่อมีเรือรับจ้าง จากสะพานเค วังหิน ลาดน้ำเค็มประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา” ส่วนป้าทิพวารีเล่าว่า “การเดินทางเป็นทางดิน เวลาหนาน้ำ ต้องทำสะพานชุมชนช่วยกันทำ บ้านน้อยมี 10 ถึง 20 หลัง ประมาณ พ.ศ.2515 ส่วนลุงคุติบบอกว่า “ทางเดินดินใช้ไม้ทอดเอง ชาวบ้านตัดต้นสะแกมาทอดสะพาน”

ภายหลังน้ำในคลองเน่าเหม็นและตื้นเขินเป็นอุปสรรคในการสัญจร ประกอบกับมีการตัดถนน เช่น ถนนพหลโยธิน ถนนงามวงศ์วาน ชาวชุมชนได้หันมาใช้รถยนต์เป็นพาหนะ

ด้านสวัสดิการของชาวชุมชนสายคลองบางบัวในอดีตชาวชุมชนดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาสวัสดิการ จากการแบ่งปันน้ำใจ ข้าวของเครื่องใช้ อาหาร น้ำและไฟจากชาวชุมชนด้วยกัน จน

ชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น และพัฒนาขึ้นตามความเจริญของเมือง จึงได้มีการรวมกลุ่ม เป็น “กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (อสส.)” ซึ่งเกิดจากชาวบ้านมีจิตอาสาเข้ามารับการอบรมทางด้านสาธารณสุขกับเจ้าหน้าที่ด้านสาธารณสุข ของศูนย์บริการสาธารณสุข สำนักอนามัยของกรุงเทพมหานคร โดยกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขจะมีหน้าที่ ดังนี้

1. เผยแพร่ข่าวสารด้านสาธารณสุขให้แก่ชาวชุมชน
2. แจ้งข่าวสารและปัญหาด้านสาธารณสุขให้กับเจ้าหน้าที่
3. ให้คำแนะนำช่วยเหลือชาวชุมชนด้านสุขอนามัย และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวชุมชน

โดยอาสาสมัครสาธารณสุขจะมีกระจายอยู่ทุกชุมชนตลอดสายคลอง

รูปภาพที่ 5.5 ทำวมหาพรหม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวชุมชนบางบัว

5.6 สภาพการตั้งบ้านเรือน

ชุมชนสายคลองบางบัวจะปลูกบ้านเรือน ขนานไปตามแนวคลองบางบัวทั้ง 2 ฝั่งคลอง ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่วัสดุปลูกบ้านกระจายอยู่ตามริมฝั่งคลอง ดังเช่นปัจจุบัน แต่ยังมีการปลูกบ้านเรือนอย่างหนาแน่นรูก่อเข้าไปในลำคลองด้วย โดยการขอแบ่งปันเช่าหรือซื้อที่ดินจากคนดั้งเดิม บ้านเรือนของชาวชุมชนสายคลองบางบัว มีทั้งบ้านเรือนที่ปลูกอาศัยอยู่มาตั้งแต่บุกเบิกสมัยทางป่าสะแกจุก แต่บ้านพักอาศัยเกือบทั้งหมดจะปลูกโดยการเอาแรงของชาวชุมชนด้วยตนเอง เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่มีภูมิปัญญาด้านการก่อสร้าง สภาพบ้านเรือนเห็นได้ถึงร่องรอยของความเก่าแก่ ปลูกสร้างเป็นบ้านไม้ 2 ชั้นบ้าง ชั้นเดียวบ้าง บางหลังหลังคาเป็นสังกะสี และสร้างด้วยปูน ซึ่งมีทั้งบ้านเรือนที่ปลูกสร้างอย่างแข็งแรงมั่นคง และบ้านเรือนที่ปลูกสร้างขึ้นอย่างง่าย ๆ ในสภาพไม่มั่นคงและทรุดโทรม ขาดการดูแลซ่อมแซม ไม่แตกต่างจากสภาพชุมชนแออัดทั่วไป ชาวชุมชนไม่เพียงปลูกบ้านเรือนสำหรับอยู่อาศัย ยังใช้พื้นที่บ้านเป็นที่ค้าขายอาหาร และของใช้ด้วย โดยบ้านของชุมชนสายคลองบางบัวจะมีทั้งแบบมีบ้านเลขที่และไม่มีบ้านเลขที่

ชาวชุมชนสายคลองบางบัว มี 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งเป็นชาวชุมชนดั้งเดิม ชุมชนบุกเบิกถางป่า สะแก ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ที่อพยพเข้ามา คนทั้ง 2 กลุ่มให้ข้อมูลสอดคล้องกันว่า เดิมแต่ละชุมชนมีบ้านเพียงไม่กี่หลัง ปลูกอยู่ห่างๆ กัน แต่บ้านทุกหลังรู้จักกันหมด และดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย เพียงแค่มีชีวิตอยู่ได้โดยอาศัยความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติของสายน้ำคลองบางบัวเป็นแหล่งพึ่งพิงทั้งเชิงเศรษฐกิจและเชิงสังคมวัฒนธรรม

และต่อไปนี้เป็นคำบอกเล่าถึงวิถีชีวิตของชาวชุมชน โดยชาวชุมชนต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ในอดีตน้ำใส สะอาด ใช้กินใช้อาบได้ ไม่ต้องใช้เงินใช้จ่ายอะไร หาดปลา หาดผักเป็นอาหารจากคลองบางบัว ซึ่งอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชผัก ผักบุ้ง ผักกระเฉด สัตว์น้ำ ได้แก่ กุ้งก้ามกราม หอย ปลาหมอ ปลาหลด ปลาตะเพียน และบัวแดง ซึ่งมีอยู่เต็มสายคลอง จากคำยืนยันของผู้เฒ่าผู้แก่ ชาวชุมชนหลายคน เช่น ในชุมชนก้าวหน้า คุณป้าสมนึก นกแก้ว เล่าว่า “เดิมยังไม่เป็นชุมชน เรือตรีเฉลิม นกแก้ว เป็นผู้บุกเบิก และเป็นประธานชุมชนในปี 2534 เป็นประธานติดต่อกัน 2 วาระ อยู่อาศัยโดยอาศัยน้ำในคลอง จับกุ้ง หอย ปู ปลา กุ้งก้ามกราม ปลาหมอ ปลาหลด ปลาแขยง น้ำในคลองกินได้ใช้ได้ในคลองมีบัวแดงเต็ม คนในหมู่บ้านจะแบ่งปันกัน ซึ่งลูกสาวป้าสมนึก คือนางศิริพรรณ เกิดแก่น หรือป้าตุ๊ก อายุ 57 ปี เล่าเสริมว่า “มีบัวแดง บัวขาว มีมาก ปี พ.ศ.2532 ยังมีอยู่ มีรหัสวิดน้ำใช้ทำถีบ แล้วแต่แต่ละบ้านจะพัฒนา” คุณลุงปรีชา ลือสมาน อายุ 82 ปี นายประจูน้าของชุมชนก้าวหน้า เล่าว่า “เข้ามายังมีบ้านไม่กี่ห้อง มีบ้านป้าเฉลิม ขยายเงินหมอกวาดยา ตาชุม ตาเชย ลูกหวัด ขายถม จากสะพานไม้มาถึงชุมชนก้าวหน้ามีต้นก้ามปูและสะแก มีโรงเชือดหมู โรงเจ ที่นี้เป็นของชลประทาน ที่ราชพัสดุ ลุงเป็นคนไล่ผู้รื้อเก่า “ผมไม่ค่อยไล่ สงสารเค้า ใครจะปลูกบ้านต้องขออนุญาตผม บ้านทั้ง 2 ฝั่ง มีไม่ถึง 20 หลัง มีแต่ป่าสะแก ผักเยอะ ถนนเป็นจีเลน ถ้าฝนตกไม่ต้องห่วงเลยต้องถอดรองเท้า ส่วนด้านการสัญจร” ลุงปรีชาบอกว่า “รถไม่ต้องพูดถึงไม่มีหรอก เดินอย่างเดียวจะซื้อของต้องคลองบางบัว ตลาดบางเขน ตลาดจើเก้า ซึ่งชุมชนเรียกกันเอง เพราะเจ้าของตลาดได้ติดต่อโรงสีขอซื้อจี่เก้าไปถมทางเดิน ฝนตกเดินแล้วดินติดเท้า” ด้านการใช้ น้ำในลำคลอง ลุงปรีชาเล่าว่า “ทุกบ้านต้องมีโอ่งเยอะ บางบ้านไม่มีน้ำต้องมาขอได้น้ำฝนดีใจมาก ถ้าฝนตกเพราะจะได้น้ำใหม่ จะได้จับปลา น้ำในแอ่งควาย ต้องรีบเอาน้ำในแอ่งก่อนที่ควายจะมา เพราะควายจะทำให้ น้ำขุ่น ต้องรอจนตกตะกอน” ป้าตุ๊กเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “พ่อแม่ลำบากมาก ต้องช่วยค่านาเสร็จไปโรงเรียน ถนนเดินเลาะตามคลอง ชุมชนอยู่เป็นหย่อม ถ้าฝนตกถนนลื่นไปโรงเรียนไม่ได้ อยู่แบบแบ่งปัน ผักปลาเก็บเอง หน้าแล้ง เป็นทุ่งซ่อมรบ ยิงปืนภาคสนาม คอยเตรียมมาซ่อมโคตรม เครื่องบินขึ้นลงตามเวลาประมาณตีสี่ เรือกลไฟเสียงดัง เสียงรถไฟเครื่องดังมาก เสียงหวนกหู แต่เป็นเสียงธรรมชาติ เครื่องบินย้ายไปสุวรรณภูมิเหงา ไม่รู้เวลา” ป้าตุ๊กยังเล่าอีกว่า “คลองบางบัวเดิมเรียกคลองใหม่หรือคลองขุดใหม่หรือคลองสอง นอกจากมีบัวแดงบัวขาวมาก

หนองนาปัจจุบันชาวบ้านทำนา ขุดดิน เอาไปทำอิฐ มีโรงเผาอิฐ มีเรือส่งสินค้ามีตลาดน้ำ พายเรือจากตลาดนนทบุรี บางใหญ่ ขายโอ่ง กล้วย อ้อย เกลือ สับปะรด มะพร้าว ขายอ้อด ขายหลวย เป็นแม่ค้ามีเรือขายหอยจากคลองบางเขนถึงหลักสี่ และยังมีถ้วยเตี้ยเรือของตาฉาย” หลังคิดอยู่พักป่า ตึกเล่าต่อว่า “มีเรือแจวจากสวนนนท์ขายกะปิ น้ำปลา เป็นเรือประทุน ขายมะขาม เครื่องครัว ชื่อแป๊ะง่อง”

ส่วนลุงคุดิต เล่าวิถีชีวิตว่า คลองสะอาด เล่นน้ำ หิวก็กินน้ำในคลอง กุ้งก้ามกรามตัวใหญ่ จับกินได้ ปลาหลดใช้มือตักได้เลย ปลาหมอจับด้วยมือ มีหอยหวาน หอยกาบ พายเรือเก็บสาบักให้ย่าทำขนมขาย คล้ายขนมดอกดิน เอาสาบักไม่แป้ง ใส่น้ำตาล มะพร้าวแล้วเอาไปนึ่ง และมีการแย่งพายเรือเก็บสาบัก มีกอฟงใช้ห่อข้าวต้มลูกโยน คล้ายอ้อยแต่คัน

ชาวบ้านชุมชนเชิงสะพานไม้ 1 ได้เล่าวิถีชีวิตริมคลอง ซึ่งคล้ายคลึงกับชาวชุมชนก้าน้ำใต้แก่ คุณยายสมริต ผ่องอำไพ อายุ 80 ปี เล่าว่า “บ้านยายอยู่ริมคลอง มีโอ่ง 1 ใบ ตักน้ำริมคลองใช้ ไม่มีเงินซื้อ ผัวทำวันละ 30 บาท อาชีพส่วนใหญ่ทำนา เช่าที่เค้า จ่ายเป็นข้าวไร่ละ 2 ปีบ ทุกคนอยู่ริมคลอง มี 10 กว่าหลัง รู้จักหมด บ้านใครบ้านมันเป็นที่ของกรมชลประทาน พื้นที่เป็นถนนโล่ง ถนนดิน เป็นพื้นที่นาหมด” เมื่อถามถึงสภาพของน้ำในคลองบางบัว คุณยายสมริต บอกว่า “สภาพคลองสะอาด มีสาบักแดง มีหอย มีเรือขายของ กุ้ง ปลา ในคลองหาง่าย จับกุ้ง จับปลาไปใส่บ่อใหญ่ ๆ เลี้ยงจนโต และเอาไปขายหาปลาได้ง่าย ปลาตะเพียน ปลาหลด ปลาแขยง ปลาช่อน ผักบุ้ง สาบัก ต้นแค ขกยอทั้งวันทั้งคืน มีหอยขม หอยกาบ และปลาหลดด้วย ยายสมริต เล่าต่อว่า “กุ้งมีหน้าหนาว ยิ่งช้อนน้ำยิ่งชุนกุ้งยิ่งมาก”

ป้าทิพย์วารี สมพงษ์ ชาวชุมชนสามัคคีร่วมใจ อายุ 63 ปี พูดถึงชีวิตในสายคลองว่า “ป้าอยู่ตั้งแต่ปี พ.ศ.2492 พ่อแม่ทำนา เรียนโรงเรียนสารวิทยา คลองสะอาด มีทุกอย่างผักธรรมชาติ ผักบุ้ง ผักกระเฉดขึ้นเอง สาบัก หาปลา ปลุกผักในคลอง เอาปลามาแลกเปลี่ยนกัน คลองบางบัวยังเป็นที่พบปะสำหรับหนุ่มสาวของชุมชน จนเกิดความรักเกิดในสายคลองบางบัว เป็นรักริมคลอง หญิงสาวในชุมชนจะมีอาชีพเก็บสาบักเพื่อไปเป็นอาหารและแลกเปลี่ยนอาหาร ส่วนผู้ชายก็จะไปทอดแหจับปลาในสายคลอง จึงมีหนุ่มสาวหลายคู่ที่พบรักกันในริมคลอง ป้าทิพย์วารี ก็เป็นคนหนึ่งที่พบเนื้อคู่ในคลองบางบัว ป้าเล่าว่า “ไปเก็บบัวแล้วเจอ พายเรือไปเจอผู้ชายมาทอดแหหาปลา” คลองบางบัวจึงเป็นเสมือนสถานที่นัดพบสำหรับหนุ่มสาวด้วย

ป้าสุขใจ ปลอดโลกสูง อายุ 69 ปี ได้ถ่ายทอดประวัติศาสตร์ชุมชนว่า “ป้าเป็นชาวสายคลองบางบัว อยู่ที่ชุมชนบางบัวตั้งแต่เกิด แพนเป็นคนโคราช ป้ากับแพนทำงานที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ่อแม่ปู่ย่าตายายเป็นคนที่นี่ เดิมคลองดี มีปลา กุ้ง พ่อติอวนทั้งกินทั้งขาย น้ำดื่มใช้น้ำคลอง แม่ทำปลาร้าขายตลาดบางบัว และส่งในราว 11 ไม่มีริ้ว ทำแบบไห แบบโอ่ง

ส่วนชาวชุมชนบางบัวได้แก่ คุณคู่ สดศิริ แสงประดับ เล่าถึงการใช้ชีวิตของผู้ที่ถูกสังคมเรียกว่า ชาวสลัม หรือผู้บุกรุกว่า “ปี พ.ศ.2513 แม่มาจากลพบุรี แม่ได้ที่จากป่าที่มาจากป่าสะแก เอาเม็ดผักทองหยอดไว้กินข้าว เนื่องจากrab 11 เวณคินที่ดินจึงย้ายมาอยู่ริมคลอง และกลายเป็นผู้บุกรุกมีกำแพงกันเป็นของทหาร จะออกจากพื้นที่ไปตลาด ต้องมุดรู รูใครรูมัน ถ้าไม่มุดรูก็ต้องใช้เรือพายอ้อมออกถนน ถ้าน้ำท่วมน้ำเต็มรู จนมุดรูออกไม่ได้ ต้องปีนกำแพง เดิมไม่มีใครรู้ว่ามีคนอยู่ที่นี่ อยู่กันแบบไม่มีไฟฟ้า ต้องอาศัยฟางจากบ้านที่มีโหนด หนึ่งบ้านฟางไปอีก 20 บ้าน และจากความยากลำบากของการเข้าออกพื้นที่ ในที่สุดก็เกิดเหตุการณ์ที่ต้องทุบรั้วเปิดประตูทางออก ซึ่งเป็นประตูประวัติศาสตร์ของชุมชนสายคลองบางบัว โดยผู้ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ช่วงนี้ ได้แก่ คุณลุงสมลักษณ์ ดวงกระโทก ป้าตุ้ย พลอยขาว คุณกนก และคุณลุงวิไล

โดยย้อนเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ว่า ชาวบ้านถูกเวนคืนที่ดิน ถอยร่นมาอยู่ที่ริมคลอง ชาวบ้านนึกว่าเป็นที่กรรมสิทธิ์ ต่อมาพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก ได้สร้างบ้านพักทหารเป็นเรือนแถว และก่อรั้วไปยาวด้วยลวดหนาม ช่วงไหนมีชาวบ้านอยู่ก็กินเป็นแนวตรงผ่านไป ช่วงไหนไม่มีบ้านอยู่ก็เว้าลึกเข้าไป รั้วลวดหนามจึงไม่ตรงคดเว้าตามพื้นที่ จากรั้วลวดหนามก็เปลี่ยนเป็นรั้วสังกะสี และเปลี่ยนเป็นรั้วก่ออิฐปูนในที่สุด และผู้ที่ทำหน้าที่ก่อรั้วก็คือ ช่างชุมชนของสายคลองนั่นเอง

รูปภาพที่ 5.6 ประตูประวัติศาสตร์ที่ชาวชุมชนไข่ออกนอกชุมชนแทนการ “มุดรู”

ชาวชุมชนเล่าถึงสาเหตุที่ต้อง “มุดรู” ว่า เมื่อมีกำแพงรั้วของทหารกันตลอดแนวไปกับริมคลอง ทำให้ชาวชุมชนมีทางออกทางถนนทางเดียว ก็ต้องพายเรืออ้อมไปไกลเพื่อออกตลาดบางบัว ซึ่งเสียเวลาและไม่สะดวกในการเดินทาง พวกเราอยากออกถนนดิน ถนนปูน เพราะใกล้มีแหล่งทำมาหากิน จึงเริ่มมีคนในชุมชนมุดรูได้รั้วสังกะสี ซึ่งมีช่องว่างเป็นแอ่งระหว่างใต้คานรั้วกับพื้นดิน โดยขุดดินออกเป็นรูสามารถมุดออกมาได้ แต่ช่องว่างดังกล่าวแม้จะมีอยู่หลายแอ่งที่สามารถมุดเป็นทางออกได้ แต่ก็ไม่ได้มีแอ่งทุกบ้าน บ้านใดไม่มีรูทางออก ก็ต้องไปขออนุญาตเจ้าของบ้านอื่น ซึ่งมีรูทางออกเพื่อมุดออกนอกรั้ว โดยการเอื้อเฟื้อต่อกัน ยามใดที่ตรงกับน้ำท่วม ก็ไม่สามารถมุดรั้วได้ ถึงตอนนี้ ป้าตุ้ย เล่าเสริมทันทีว่า “ตอนแต่งงานกับลุงหงวน และลุงพาเข้ามาอยู่ในชุมชนบางบัว วันแรกก็ต้องมุดรั้วรอดรูเข้ามาอยู่บ้านเพื่อน ซึ่งเป็นสลัม” ชาวชุมชนบอกว่า รูที่มีความสำคัญที่สุดก็คือ รูที่เป็นประตูทางออกบริเวณที่ศูนย์เรียนรู้ของชุมชนบางบัวในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจาก มีชาวบ้านปีนรั้วออกมาหาปลาในยามวิกาลและถูกยิงตาย ชาวบ้านรู้สึกไม่มั่นคง หลังมีคนถูกยิงก็เริ่มกลัว แต่ก็ยังมุดรูใช้เป็นทางออกไปยังตลาดจี่เจ้า หรือตลาดสะพานใหม่ เพราะสะดวกและใกล้กว่าไปทางเรือ

หลังเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว ประธานชุมชนคนที่สอง นายสมพงษ์ พลอยสุข ได้เข้าชื่อประท้วงและติดต่อผู้พันประกอบ จึงได้ทำเรื่องขอกองทัพบก จากนั้นอีกหลายปีจนถึงปี พ.ศ.2528 สมัย สส. ปวีณา หงสกุล จะเอาเสาไฟฟ้าเข้าชุมชน จึงได้มีการเจาะรั้วกำแพงอิฐ ความกว้างประมาณ 1 เมตร โดยยังมีคานกำแพงเหลืออยู่เป็นการเปิดประตูรั้วครั้งแรกในปีนั้นเอง ชาวบ้านเรียกประตูทางออกชุมชนนี้ว่า “ทางผีผ่าน” หลังจากได้เสาไฟฟ้า กองทุนมิยาซาวาเข้าชุมชนได้มอบหม้อไฟกลุ่มให้ชุมชนในปี พ.ศ.2530 โดยหม้อไฟหนึ่งหม้อพ่วงไฟใช้ไปหลายบ้าน โดยชาวบ้านออกค่าใช้จ่าย เฉลี่ยค่าหม้อกัน

ต่อมาในปี พ.ศ.2550 เริ่มมีโครงการบ้านมั่นคง เพื่อความสะดวกในการขนเคลื่อนย้ายอุปกรณ์ก่อสร้างเข้าชุมชน และเพื่อต้อนรับนายกรัฐมนตรี นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ซึ่งต้องใช้ทางเข้าออกทางประตูดังกล่าว ซึ่งเป็นที่ตั้งของศูนย์การเรียนรู้ในปัจจุบัน ชาวชุมชนจึงรวมตัวกันและเห็นว่าควรทบทวนเอาคานของประตูออก โดยมอบให้ป้าตุ้ย พลอยขาว เป็นผู้ทบทวนของประตูประวัติศาสตร์ของชุมชนสายคลองบางบัว

นอกจากนี้ ยังมีผู้เล่าประวัติศาสตร์สายคลองบางบัว เพิ่มเติมโดยคุณลุงสมพงษ์ นพทอง อายุ 75 ปี คุณลุงเล่าว่า “พ่อ แม่ ทำนาโดยเช่าที่กรมสื่อสาร สมัยก่อน คลองบางบัวเดิมเรียกว่า “คลองสองต้นนุ่น” มีสะพานทองจรรยาตรงบางบัว และเป็นพื้นที่ป่าสะแกตั้งแต่สะพานบางบัวถึงสะพานใหม่ น้ำในคลองใส กินได้ ปลามาก ไม่มีไฟฟ้า ประปา เลยรั้วลวดหนามออกไปมีบัวขาว และมีเรือยาวเพียง 1 ลำ ใช้ถ่อออกไปถนน แถบนี้เรียกว่า “กุ่มแดง” เพราะเดิมมีที่เลี้ยงช้าง และกองการภาพเดิมเรียกว่า “ห้องภาพ”

ป้าอัญญา ชะรังวงศ์ ชาวชุมชนบางบัว อายุ 51 ปี เกิดที่บางบัว เล่าว่า “ตะกอน แก้วฝาลง คลองจับกุ้งแม่น้ำ ปลาหลด เดิมมีคันสระแกบ้านห่างเหงา คนเข้ามามากมีเพื่อนบ้าน ป้ารับจ้างมดิน ทำอิฐจากดินในคลอง รับทำนา ก่อสร้าง คนงานโรงงานกรอบรูป เดิมไม่ต้องดูแลรักษา คูเครื่องปั้น หรือรถไฟ ไฟไม่มีน้ำไม่มี ต้องหาน้ำจากกรมทหารที่เรือนไม้ จะคูทีวีต้องไปดูหลังปั้มน้ำมันบ้านเพื่อน ต้องถ่อเรือยาวไป ลาดน้ำเต็มเป็นลำประโดงคลองส่งน้ำมีศาล เรียกว่า “ศาลเจ้าพ่อลาดน้ำเต็ม” เป็นลำลาดที่วารีย้อมอยู่ บ้านต้องพ่วงไฟ เสียค่าไฟ 2 เท่า บ้าน 8 หลัง ได้มิเตอร์น้ำ 1 อัน ขอที่เรือนจำคลองเปรม” ป้าอัญญา ยังพูดถึงอดีตว่า “ชีวิตมีความสุขกว่าปัจจุบัน มีอะไรแบ่งปันกันชอกัน ปัจจุบันคนเห็นแก่ตัว อาจเป็นเพราะคุณภาพชีวิตดีขึ้น เริ่มอยากโช้ว” ลุงวิไล เรื่องมา ผู้เล่าประวัติศาสตร์ชุมชนสายคลองรายต่อไป คุณวิไล อายุ 57 ปี ย้ายมาจากคลองเปรม เดิมเป็นคนนนทบุรี มาอยู่บางบัวปี พ.ศ.2519 เพราะได้แต่งงานกับสาวชาวบางบัว

ลุงวิไล เล่าว่า “ก่อนหน้านี้เค้ามองชุมชนว่า มาอยู่อย่างนี้ได้อย่างไร เชื่อโรคติดต่อ มีการแบ่งระดับเหยียดหยาม และเล่าย้อนอดีตถึงวิถีชีวิตของคนสายคลองว่า “บ้านไม่หนาแน่น กลุ่มละ 2-3 หลัง เดินไปถึงกัน ครึ่งกิโลถึงหนึ่งกิโล ริมคลองมีต้นมะกอกไทย ชมพู่มะเขีดิน มะขามเทศ ริมคลองในคลองมีผักบุ้ง ผักกระเฉด ต้นโพธิ์ทะเล เป็นที่หลบซ่อนของ กุ้ง ปลา ชาวบ้านมีอาชีพค้าขาย ประมง หาปลาและสัตว์น้ำ เก็บผักกระเฉดขายตลาดบางบัวหรือแลกอาหารกับพ่อค้าแม่ค้าด้วยกัน เช่น เอาปลาแลกพริก พ่อค้าจากนนทบุรีเอาผลไม้มาแลกสัตว์น้ำของบางบัว น้ำดี อากาศดี ตกแกว่งสารส้ม เดิมมีแต่น้ำ ไม่มีไฟฟ้า ต้องจุดตะเกียงเจ้าพายุ คนมีดั่งมีเครื่องปั่นไฟ มีทีวี ชาวบ้านจะไปสูมหั่วกันคูทีวี”

ลุงวิไล เล่าต่อว่า อาชีพของชาวชุมชน เดิมทำนาเป็นหลัก ส่วนอาชีพอื่น ได้แก่ เฝ้าถ่านจากคันสระแกไปแลกอาหาร บ้างก็ก่อสร้าง หรือยกยอกินบ้างขายบ้าง ส่วนตัวลุง ทำหลายอาชีพ ตั้งแต่พนักงานสายเคเบิลโทรศัพท์บริษัทฟูรูกว่าอิล็กทรอนิกส์ ทำก่อสร้าง ทำหอพัก และรับซักรีดอยู่ชอบสุขสัน สำหรับความสัมพันธ์ของคนในสายคลอง ลุงวิไล บอกว่า “ความสัมพันธ์เหมือนพี่น้อง 2 ฝั่งคลอง กวนกระยาสารท ต่างคนต่างเอาของมาใครมีน้ำตาลก็เอามา ใครมีมะพร้าว ข้าวเหนียวถั่ว ก็เอามาจนแล้วก็แบ่งกันกิน เลิกกวนตอนปี พ.ศ.2540 แอ๊ดและเห็นแก่ตัวคนอื่นเข้ามาแบบไม่ใช่ชาวบ้าน” ลุงวิไลบอกว่า “สาเหตุที่ทำให้ความสัมพันธ์เปลี่ยน เพราะคนนอกเข้ามาเยอะ แปรกหน้า ระแวง ทั้งบ้านไม่ได้ต้องเพิ่มบุญแะ และเดิมแต่งงานกันเฉพาะคนเดิมในชุมชนสายคลอง แต่เริ่มแต่งงานนอกชุมชน เพราะสุดท้ายเรื่องเศรษฐกิจแย่งแย่ง หารายได้ต้องมีทรัพย์สินเท่ากับบ้านอื่น” ลุงวิไล แม้จะไม่ใช่นักคิดเดิมๆ ของชุมชน แต่ก็มีความรักและต้องการพัฒนาชุมชน โดยให้เหตุผลว่า “เห็นความเดือดร้อนของชาวบ้านที่อยู่อาศัยไม่มั่นคง คนด้อยโอกาส ไม่รู้หนังสือ เรารับรู้เพื่อมาบอกเค้า เดี่ยวโดนทิ้งชุมชน และที่รักชุมชน เพราะมาอยู่แล้วผูกพันกับชุมชน

ต้องการช่วยแก้ปัญหา มีการทะเลาะกับเมียถึงขั้น เมียถามว่า “เมียบ้านมั่นคงเลือกอะไร ตอบว่า เลือกบ้านมั่นคง ตอนนี้เมียเลยไปด้วย เพราะคุยให้เมียเข้าใจว่าที่นี่อาจจะอยู่อย่างไร คลองบางเขน คลองเปรม คลองบางบัว คลองลาดพร้าว เป็นพี่น้องกันหมด” ลุงวิทย์เล่าต่อว่า ปี พ.ศ.2535 มีข่าวไล่ รื้อริมคลอง เลยเตรียมพร้อมปรึกษาภรรยาหาซื้อที่ดินเป็นของตนเอง เพราะ “ที่ดินก็ไม่ใช่ของเรา ระบายกรูก้าอยู่ ตอนนี้มีการเช่าที่ มีตัวตนมีศักดิ์ศรี”

ป้าตุ้ย พลอยขาว เป็นคนร้อยเอ็ด อายุ 50 ปี แต่งงานกับลุงหงวนแล้วย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน บางบัว ปี พ.ศ.2533 ป้าตุ้ย เล่าว่า “ตอนมาถึงชุมชนต้องมุดหัวเข้ามาอยู่ในบ้านเพื่อน ลุงหงวนซึ่งเป็น สลัม เพื่อนลุงหงวนคิดเหล้า คิดพนัน ได้ยินเสียงด่ากัน ป้าตุ้ยไม่มีเพื่อน ต้องนอนร้องไห้ทุกวันไม่ อยากรออยู่แล้ว เลยเปิดร้านขายของชำแก้เหงา วันแรกขายได้ 300 บาท มีความสุข มีเพื่อน ได้เงินมา เลยซื้อบ้านเก่า ราคาแสนห้า ค่าขายให้เจ้าตู้โทรศัพท์ มีความคิดว่าจะเก็บเงินไปซื้อบ้านข้างนอกอยู่ เพราะเพื่อนมาเที่ยวบ้าน และถามป้าตุ้ยว่า “อยู่ได้อย่างไร มีแต่เชื้อโรค” สุดท้ายก็ไม่ได้ออกไป ป้าตุ้ยเล่าต่อว่า ส่วนลุงหงวนได้รู้จักกับนายประภาส แสงประดับ และมาที่บ้านประชุมอะไรไม่รู้ ประชุมกันในห้องนอน ป้าตุ้ยเลยต่อว่าลุงหงวน ไปรับเป็นกรรมการบ้านมั่นคงทำไม แต่ผลสุดท้าย ป้าตุ้ยก็เข้ามาช่วยเป็นกรรมการพัฒนาชุมชน โดยคุณประภาส จ้างทำถ้วยเดียวราดหน้าเลี้ยง กรรมการบ้านมั่นคง ด้วยความอยากได้ดั่งค์ บ่อยเข้า จนมีการตั้งกรรมการสหกรณ์ ป้าตุ้ยก็เข้ามา ช่วย สุดท้ายป้าตุ้ย มีเพื่อนเข้ามาช่วยอีกหลายคน ป้าตุ้ยบอกว่า “มันสู้มาด้วยกัน ความผูกพัน ความ ชิมชับทำให้รักกลุ่มเพื่อน พี่หนิด พี่จิม พี่ตุ๋ ประภาส ตู๋วราภรณ์ ถ้าไม่มาหาก็คิดถึง เหมือนขาดอะไร บางอย่าง ถ้าเพื่อนมาหาจะจัดห้องน้ำเอง และทำกับข้าวให้เพื่อนกิน” ในที่สุด ป้าตุ้ยก็ได้เข้ามาช่วย พัฒนาชุมชนบางบัวเต็มตัว ในตำแหน่งประธานกลุ่มแม่บ้านเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบาง บัว เป็นคนแรก เมื่อปี 2550 และเป็นกรรมการสหกรณ์เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว จำกัด ป้าตุ้ย ยังบอกอีกว่า “ทุกวันนี้บอกไม่ได้ว่าทำไมรักเพื่อน รักชุมชนต่างจังหวัดเป็นบ้านเกิด แต่ ชุมชนบางบัวทำให้เรามีถิ่นมีใจ” พี่ตุ้ย พุดอีกหลายประโยคที่สะท้อนถึงความรักความภูมิใจและ ผูกพันกับชุมชน เช่น “ตอนไม่มีสิทธิ์ เป็นสลัม หดหู่ เฉียมเนื้อเฉียมตัว ไม่กล้าคิดว่าสักวันจะไม่เป็น อย่างนี้” หรือประโยคที่ว่า “เกิดการรักถิ่นเกิดที่นี่ต้องตายที่นี่” ป้าตุ้ยบอกว่า “การเป็นกรรมการเพื่อ พัฒนาชุมชนต้องเสียสละการใช้ชีวิตคู่ กรรมการเลิกกันเกือบทุกคู่”

ลุงชัยรัตน์ เลียงบุตร ชาวชัยนาท อายุ 68 ปี เล่าว่า “เข้ากรุงเทพฯ มาอยู่ที่ลาดพร้าวและย้าย เข้ามาอยู่ชุมชน ร่วมใจพัฒนาเหนือ ปี พ.ศ.2523 เพื่อมาขายน้ำปลา โดยตอนแรกเช่าบ้านค้าอยู่ ต่อมาเจอบ้านลูกค้าปลูกริมคลองจะขายบ้าน โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าที่ชลประทานเลยซื้อมาราคา 20,000 บาท ทำหลักฐานที่บ้านก้านัน ตอนมาอยู่ใหม่ ๆ มีป่าสะแกแต่น้อยแล้ว เดิมเป็นท้องนา ต่อมากลายเป็นที่จัดสรร ลือตละไร ลือตละงาน ซื้อโดยไม่กลัวเค้าไล่ เพราะเค้าอยู่ได้เราก็ออยู่ได้

ปรับปรุงไปเกือบสองแสน ลูกชัยรัตน์ เล่าต่อว่า “ตอนมาอยู่ใหม่ๆ ทางเดินในชุมชนมีสภาพแย่มาก เป็นหลุมเป็นบ่อ ลูกต้องเก็บก้อนปูนจากข้างนอกมาปูถม เพื่อให้รถวิ่งได้ ทำอยู่คนเดียว จนผู้ใหญ่แดง เข้ามาให้ความช่วยเหลือได้งบประมาณมาทำถนนให้ชุมชน”

รูปภาพที่ 5.7 ความเป็นอยู่ของชาวชุมชนเชิงสะพานไม้ 1

รูปภาพที่ 5.8 สถานที่พักผ่อนของชาวชุมชนเชิงสะพานไม้ 1 ในอดีต

รูปภาพ 5.9 ตะเกียงเจ้าพายุที่ชาวชุมชนใช้ในช่วงที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้
(เป็นตะเกียงในยุคสงครามโลกครั้งที่ 2)

รูปภาพที่ 5.10 ประตุน้ำเขียงรากน้อย-บางเหี้ย เป็นพื้นที่สาธารณะ พบปะ และจัดกิจกรรมของ
ชาวชุมชนก้ำวหน้าและชุมชนร่วมใจพัฒนาได้ จากอดีต จนถึงปัจจุบัน

รูปภาพที่ 5.11 บ้านเรือนของชาวชุมชน

รูปภาพที่ 5.12 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน

รูปภาพที่ 5.13 ศาลาริมน้ำที่ชาวชุมชนใช้เป็นท่าเรือ ก่อนที่น้ำจะเน่าเสีย

รูปภาพ 5.14 บ้านเรือนของชาวชุมชนที่ปลูกผักล้าคลองบางบัว

5.7 เมื่อชุมชนสายคลองบางบัวกลายเป็นชุมชนสลัม (แออัด)

ปรากฏการณ์การอพยพของผู้คนรุ่นใหม่เข้าพื้นที่สายคลองบางบัว ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ในลักษณะที่มีจำนวนผู้อพยพเข้ามาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อเข้ามาทำงาน โดยเฉพาะในช่วงที่รัฐผลักดันนโยบายอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าที่ทำเรือคลองเตย ซึ่งเป็นศูนย์กลางคมนาคมขนส่งทางน้ำ มีการขนถ่ายสินค้าที่ส่งมาทางเรือ ซึ่งจำเป็นต้องใช้แรงงานในการขนถ่ายสินค้าจำนวนมาก ตลอดจนการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ บริเวณพื้นที่ใกล้สายคลองบางบัว เช่น โรงงานฟอกยีนส์ โรงงานยาสูบ โรงงานกระดาษ การสร้างสนามกอล์ฟ การขยายตัวของหน่วยราชการต่าง ๆ โครงการบ้านจัดสรร โครงการหมู่บ้าน และการขยายตัวของตลาด เป็นต้น

โดยความหนาแน่นของบ้านเรือนและประชากร ปรากฏตั้งแต่ปี พ.ศ.2516 ซึ่งเขตบางเขนมีประชากรเพิ่มมาก และยิ่งในปี พ.ศ.2524 กรุงเทพมหานครมีอัตราการเกิดเพิ่มขึ้น สอดรับกับแรงงานชนบทอพยพเข้ามา มาก โดยเฉพาะฤดูแล้ง ซึ่งปลูกพืชและทำนาไม่ได้ผล ยิ่งทำให้มีการขยายการใช้ที่ดิน และขยายตัวเนื่องจากศูนย์กลางเขตกรุงเทพมหานครสู่ถนนเส้นหลัก ไม่ว่าจะเป็นสุขุมวิท พหลโยธิน เพชรบุรีตัดใหม่ ราคาที่ดินพุ่งสูงขึ้นจนถึงจุดให้เจ้าของที่ดินพากันขายที่ดินที่นาจึงถูกเปลี่ยนไปใช้ในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ชุมชนหมู่บ้าน จึงกลายสภาพเป็นชุมชนเมือง ส่วนเจ้าของที่ดิน ที่จับจองที่ไว้ด้วยการถางป่าสะแก ก็แบ่งที่ดินให้ผู้เข้ามาใหม่ ในลักษณะเช่าหรือขาย หรือให้เช่าบ้านหรือขายบ้านบ้างโดยไม่มีโฉนด

แรงงานหรือผู้คนที่อพยพเข้ามา มาจากหลายหลายถิ่น หลายเชื้อชาติ หลายศาสนา เช่น คนไทย คนมอญ พม่า ซึ่งนับถือศาสนาพุทธบ้าง อิสลามบ้าง คริสต์บ้าง แต่คนอพยพส่วนใหญ่เป็นพวกหาเช่าที่ดินและใช้แรงงาน มีเพียงส่วนน้อยที่รับราชการ หรือทำงานบริษัท คนขายแรงงานพวกนี้จึงไม่มีทางเลือก เมื่อไม่มีที่ซุกหัวนอน ก็ต้องดิ้นรนบุกรุกพื้นที่กรมชลประทานมากขึ้นเรื่อย ๆ จากที่ดินบนบกห่างจากริมคลอง ขยับไปอยู่ริมคลองและในที่สุดก็สร้างบ้านในคลอง “สายคลองบางบัว” จึงกลายเป็นศูนย์รวมของคนจน คนขายแรงงานราคาถูก หรือคนยากไร้ที่มีคุณภาพชีวิตแค่พอยังชีพ ที่อยู่ในภาวะจำยอมต่อค่าแรงราคาถูก” จากผลพวงการพัฒนาเศรษฐกิจและภาวะจำยอมของคนขายแรงงานราคาถูก ชุมชนสายคลองบางบัวจึงกลายสภาพจากชุมชนหมู่บ้านเป็นชุมชนเมือง และเป็นสลัมหรือชุมชนแออัดในที่สุด สภาพบ้านเรือน บ้านเป็นไม้แออัดบ้าง สังกะสีมาปะทับติดกันเป็นพื้นที่บ้าง บ้านมีหลังคาชนกันยาวต่อเนื่องบ้าง บางบ้านเป็นกระต๊อบปลูกสร้างง่าย ๆ ใช้ฝ้ายมาพันเพื่อเป็นพื้นที่ส่วนตัว เช่น ห้องนอน บางบ้านอาศัยอยู่พื้นที่ใต้สะพาน แต่ทุกบ้านจะเต็มไปด้วยข้าวของเครื่องใช้เต็มบ้าน แทบไม่มีที่เดิน ดำรงชีวิตอยู่โดยไม่มียานพาหนะไฟฟ้า น้ำประปา เป็นของตนเอง ในสิ่งแวดล้อมของกลิ่นน้ำเน่าจากสายคลอง ซึ่งปัจจุบันยังมีให้เห็นไม่น้อย

บ้านเรือนในชุมชนมี 2 แบบ คือมีทั้งแบบที่มีบ้านเลขที่คือมีทะเบียนบ้าน กับไม่มีบ้านเลขที่คือไม่มีทะเบียนบ้าน บ้านที่ไม่มีบ้านเลขที่จะมีชีวิตที่ทุกข์ยากกว่าคือไม่มีน้ำและไฟฟ้าของตนเอง ต้องอาศัยซื้อต่อ โดยพ่วงน้ำ พ่วงไฟจากบ้านที่มีบ้านเลขที่ ในจำนวนราคาที่แพงกว่าค่าน้ำค่าไฟของรัฐ

5.8 อาชีพและการทำมาหากิน

การทำมาหากินของชาวชุมชนสายคลองบางบัวในยุคแรก เริ่มจากการเอาของไปแลกเปลี่ยนกัน โดยต่างฝ่ายต่างพาเรือไปยังจุดนัดพบอย่างไม่เป็นทางการ คือ “ตลาดบางบัว” หรือ “ตลาดจี่เถา” ด้วยชาวชุมชนจะไม่ได้มีการผลิต เพื่อขายเป็นหลัก หากมีผลผลิตเหลือกินเหลือใช้ จึงจะเอาใส่เรือมุ่งหน้าไป ตลาดบางบัว เพื่อแลกเปลี่ยนและซื้อขายตามความจำเป็นเท่านั้น แม้ค้าส่วนใหญ่เป็นชาวนนทบุรี

ย่านการค้าของชาวสายคลองบางบัว มีศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ หรือตลาดสำคัญในยุคแรก คือ ตลาดจี่เถา ตลาดบางบัว และตลาดบางเขน ทั้ง 3 ตลาดมีลักษณะเป็นทั้งตลาดน้ำและตลาดบก เป็นแหล่งร่วมสินค้าเกษตรนานาชนิด ทั้งพืชไร่ พืชสวน ผลไม้ ปลา ปู กุ้ง หอย ชาวชุมชน บอกว่า ตลาดจี่เถาเป็นของคุณสุวภีย์ ธรรมวัฒนะ เป็นตลาดที่มีความคึกคักมาก ได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นลำดับจากตลาดที่เป็นแค่เพียงให้ชาวบ้านเช่า วางขายพืชผัก เมื่อมีการพัฒนาเมืองและตัดถนน ตลาดจี่เถาได้รับการปรับปรุงเป็นตลาดบกที่มีโครงสร้างมั่นคงและถาวร เปลี่ยนชื่อเป็น “ตลาดสะพานใหม่” เป็นแหล่งทำมาหากินและแหล่งอาหารของชาวชุมชน ใช้เป็นที่จับจ่ายใช้สอยทั้งในฐานะลูกค้าและแม่ค้า ในช่วงการเติบโตของตลาดสะพานใหม่ ลูกล่อ ลูกชัยรัตน์ และคุณสุรศักดิ์ บอกว่า “มีตลาดเกิดขึ้นใหม่อีก 1 ตลาด ชื่อ “ตลาดไชยณรงค์” ปลุกตรงข้ามกับตลาดสะพานใหม่ แต่ทำไม่ขึ้น จึงแปรสภาพเป็นตลาดพระเครื่อง อยู่มาจนถึงทุกวันนี้ หลังเกิดวิกฤตน้ำเสีย “ตลาดสะพานใหม่” ได้รับการพัฒนาอีกครั้ง เป็นตลาดที่ทันสมัยถูกสุขลักษณะมากขึ้น และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “ตลาดยิ่งเจริญ” มาจนถึงปัจจุบัน ส่วนตลาดบางเขนเป็นตลาดศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญและใหญ่ที่สุด ก่อนมีการแบ่งเขตพื้นที่ปกครองใหม่ และถูกไ้รื้อจนหมดความสำคัญไปในปี พ.ศ.2537

สำหรับตลาดบางบัว ซึ่งมีอายุกว่า 100 ปี นับเป็นย่านการค้าที่สำคัญไม่แพ้ตลาดสะพานใหม่ ซึ่งค่อยๆ ลดบทบาทลงเมื่อเกิดวิกฤตน้ำเสีย อาชีพดั้งเดิมในอดีตก่อนเป็นชุมชนแออัดมีตั้งแต่รับจ้างทำนา เผาอิฐ เผาถ่านไม้สะแก ค้าขายทั่วไป จับสัตว์น้ำและเก็บพืชผักในน้ำไปขายแลกอาหารอื่น กับพ่อค้า บ้างก็เป็นแม่ครัวเอกคาวหวาน คนงานในโรงสีข้าว โรงเชือดหมู โรงงานปลาแห้ง

หลังจากชุมชนกลายสภาพเป็นชุมชนแออัดและมีปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม น้ำในสายคลองเน่าจนหมดสภาพไม่สามารถพึ่งพาหล่อประทังชีวิต ไม่สามารถใช้เป็นแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ และแหล่งอาชีพจับสัตว์น้ำได้ อาชีพของชาวชุมชนก็เปลี่ยนแปลงจากอาชีพดั้งเดิม เป็นอาชีพขายแรงงาน ได้แก่ ขับรถแท็กซี่ ขับแท็กซี่ จักรเย็บผ้ารับจ้าง ช่างทำผม ก่อสร้าง ช่างประปา รถเข็นเก็บขยะ คนงานในโรงงาน พนักงานขับรถเมล์ ขับรถบรรทุก การโรงแรมวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร รัฐบาล ตำรวจ ทหาร พนักงานรัฐวิสาหกิจ

ชาวชุมชนบางส่วนประกอบอาชีพส่วนตัว เป็น หาบเร่แผงลอย บ้านเช่า ร้านเสริมสวย ร้านอาหารตามสั่ง ร้านขายของชำ ร้านซักรีด ร้านตัดผม ร้านขายข้าว ขายส่งน้ำปลา เป็นต้น บางอาชีพก็หายไป เช่น ทำนาและรับจ้างทำนา โรงสีข้าว โรงเชือดหมู บางอาชีพก็ลดน้อยลงเป็นร้านค้าขายทั่วไป ร้านของชำห่วย ถูกแทนที่ด้วยร้านสะดวกซื้อ เซเว่นอีเลฟเว่น มินิมาร์ทต่าง ๆ ร้านค้าปลีกข้ามชาติ เช่น บิ๊กซี โลตัส ดังคำบอกเล่าของลุงชัยรัตน์ว่า “ร้านขายของชำในชุมชนไม่ค่อยมีแล้ว ถูกแทนที่ด้วยร้านสะดวกซื้อและบิ๊กซี โลตัส”

จุดเปลี่ยนอาชีพที่สำคัญ ทำให้ชาวชุมชนกลายเป็นคนใช้แรงงาน และต้องออกไปประกอบอาชีพคนงาน หรือพนักงานเอกชน และรับราชการนอกชุมชน จนทำให้วิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และความสัมพันธ์ของคนกับคลองเปลี่ยนแปลงไปด้วย

5.9 ความสัมพันธ์ของคนกับคนในชุมชน

หากย้อนเวลาในอดีตช่วงปี พ.ศ.2510-2540 ชาวชุมชนสายคลองบางบัวต่างเล่าตรงกันว่าชีวิตมีความสุขกว่าในปัจจุบันทุกบ้านทุกคนรู้จักกันหมด อยู่กันเหมือนพี่เหมือนน้อง มีอะไรก็แบ่งปันกัน ช่วยกันทำช่วยกันกิน ไม่ว่าจะเป็นการเอาแรงลงแขกในการทำนา การกวนกระยาสารตามเทศกาล งานศพ งานบวช และงานบุญประเพณีต่าง ๆ ล้วนเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจโดยไม่ต้องเรียกร้องเป็นพลังที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจากใจของคนที่ถูกตัวเองว่า “คนไม่มีตัวตน คนไร้สิทธิ์” หรือที่สังคมเรียกว่า “ชาวสลัมบ้าง” หรือ “แหล่งเสื่อมโทรม” บ้าง แต่สำหรับผู้คนในชุมชนกลับมองเห็นตรงข้าม หากย้อนกลับไปดูที่มาของชุมชนจะเห็นได้ว่า พื้นที่ในสายคลองบางบัวเริ่มต้นจากสังคมเครือญาติ มาบุกเบิกถางป่าสะแก จากนั้นก็มีสมาชิกใหม่จากการแต่งงานกับคนในชุมชนด้วยกันต่อ ด้วยการแต่งงานกับคนนอกชุมชนหรือจากคนชนบททั่วทุกภาค ทำให้สังคมเครือญาติขยายใหญ่ขึ้น ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวชุมชนริมคลองบางบัว จึงเป็นความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ของชาวชุมชนด้วยกันเอง และกลุ่มคนของชุมชนอื่นในริมคลองบางบัว ลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมีทั้งแบบสังคมญาติมิตร หรือบ้านใกล้เรือนเคียง

ครอบครัว เพื่อนร่วมอาชีพ และความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆ เช่น คณะกรรมการโรงเรียน คณะกรรมการชุมชน กลุ่มอาสาสมัครสุข

และหากจะมองความสัมพันธ์ของคนดั้งเดิมกับคนรุ่นใหม่ ชาวชุมชนดั้งเดิมแม้จะเป็นคนกรุงเทพมหานคร แต่ก็เป็นคนกรุงเทพฯ ขึ้นนอก ส่วนคนรุ่นใหม่ที่อพยพเข้ามาเป็นคนชนบทแท้ในต่างจังหวัด ดังนั้นคนทั้ง 2 กลุ่มมีพื้นฐานความเป็นอยู่ที่ใกล้เคียงกัน เพราะมีวัฒนธรรมเดียวกัน คือวิถีชีวิตของชาวนา คนทำนา เป็นคนขายแรงงาน เป็นคนหาเช้ากินค่ำ เป็นคนหากินระดับยากไร้ คนเก่าจึงต้อนรับคนรุ่นใหม่อยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน คนเก่าแบ่งปันที่ดิน และบ้านให้คนใหม่ และสามารถแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันได้ ยังมีการแต่งงานเป็นญาติต่อกัน ยิ่งกระชับความสัมพันธ์กันเพื่อนเป็นสังคมญาติมิตร นำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนแบ่งปันกัน ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และสังคมอย่างลงตัว เพิ่มขยายสมาชิกชุมชนจากการเข้ามาของคนกลุ่มใหม่ หลายเชื้อชาติ ศาสนา รวมทั้งชาวต่างชาติ ซึ่งมีทั้ง จีน มอญ พม่า เขมร ด้วยการชักชวนจากญาติและเพื่อนของชุมชน เมื่อคนจากพื้นที่หลากหลายหลั่งไหลมารวมกัน ด้วยการชักชวนจากญาติและเพื่อนของญาติจึงกลายเป็นสังคมญาติมิตร และที่สำคัญผู้คนชาวชุมชนเป็นคนประเภทเดียวกัน มีคุณสมบัติเหมือนกันคือ คนยากไร้ ไม่มีที่อยู่ ล้มเหลวในการประกอบอาชีพจะมีความต่างก็เพียงคนดั้งเดิมเป็นยากไร้ในเมือง แต่คนที่อพยพเข้ามาใหม่เป็นคนยากไร้จากต่างจังหวัด แต่สุดท้ายเมื่อมาอยู่รวมเป็นกลุ่มเดียวกันในสายคลองบางบัว ชนิดที่เรียกว่า “เราถอยไม่ได้หรือคนสุดซอย” จึงเกิดเป็นสังคมของคน “หัวอกเดียวกัน” อยู่อาศัยร่วมกันด้วยการแบ่งปัน เอื้ออาทร เห็นอกเห็นใจกัน ร่วมมือร่วมใจกัน รักใคร่สามัคคีกัน โดยมีเครื่องช่วยยึดโยงสายสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เรียกว่า “น้ำใจ” และจากการลงพื้นที่พูดคุยกับชาวชุมชนทั้งคนดั้งเดิม และคนที่อพยพเข้ามาใหม่ ต่างถ่ายทอดความรู้สึก ความประทับใจ ที่เก็บไว้ในใจ ถึงความมี “น้ำใจ” คนในชุมชนสายคลองบางบัว ซึ่งเต็มไปด้วยความสุขใจในช่วงเวลาของยุคคนไม่มีตัวตน คนไร้สิทธิ์ ได้อย่างภาคภูมิใจ

และต่อไปนี้เป็นตัวอย่างถ้อยคำการให้สัมภาษณ์ของชาวชุมชน ซึ่งพูดถึง “น้ำใจ” ที่ได้รับจากชาวชุมชนด้วยกัน ซึ่งผู้วิจัยสัมผัสได้จากแวตาและรอยยิ้มบนใบหน้าและน้ำเสียงที่บ่งบอกถึงความสุขและความประทับใจไม่รู้ลืมเลยทีเดียว ดังเช่น คุณยายเพ็ญศรี บัวบก อายุ 80 ปี มาจากจังหวัดนครนายก ตอนอายุ 35 ปี โดยสามีเข้ามารับราชการ คุณยายบอกว่า “ประทับใจ บ้านไม่มีโจร คนบางเขนเอื้อเฟื้อ และที่สำคัญเพื่อนบ้านจะถามเสมอว่า “แกมีกับข้าวหรือยัง ไม่มีมาเอาไปก่อน เงินเดือนออกค่อยคืน นี่คือน้ำใจที่ประทับใจมาก ๆ ๆ ๆ”

ส่วนป้าประนอม พูนสวัสดิ์ อายุ 75 ปี มาจากหันคา จังหวัดชัยนาท เข้ามาอยู่ชุมชนขายอาหารตามสั่ง ป้าบอกว่า “ประทับใจเพื่อนบ้านดี ประทับใจไม่ลืมไม่หาย คือ น้ำใจของเพื่อนฝูง มีอะไรไม่ทิ้งกัน” ป้าบอกอีกว่า “เหมือนปลูกต้นไม้กระถางดิน ดินไม่พินทุ์ดี ลูกก็ดี พ่อแม่ไม่ทะเลาะ

ลูกก็ไม่ทะเลาะ” คุณยายอำไพ แพสมพงษ์ อายุ 76 ปี เป็นคนดั้งเดิม คุณยายเล่าให้ฟังว่า “คนบางเขน อยู่อย่างสงบ ไม่มีการฆ่ากัน ถ้าโกรธกันก็ทำแค่ บ้วนน้ำหมากใส่กาบกล้วย แล้วตีกัน” สำหรับนางมานิต ยิ่งยศ อายุ 62 ปี และนางวิจิต รื่นรส อายุ 72 ปี สองคนพี่น้อง พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “เพื่อนบ้านดี เพราะเป็นพี่น้องกันหมด ไม่มีขโมย” คุณลุงเจนวิทย์ ฤทธิกันท์ อายุ 72 ปี ประธานชุมชนคนแรกของชุมชนคลองหลุมไผ่ มาจากจังหวัดนครศรีธรรมราช บอกว่า “ผูกพันกับคนหลุมไผ่ เพื่อนบ้านดี ไม่ทะเลาะอยู่เหมือนญาติ ร่วมประวัติศาสตร์กันมา” คุณยายสมพร ภานุदानนท์ อายุ 79 ปี มาจากมหาสารคาม บอกว่า “ชุมชนนี้ต่างคนต่างอยู่ แต่ขาดเหลือมาหาได้” คุณลุงจ่านง นุชาทศ อายุ 71 ปี บอกว่า “ชาวชุมชนอยู่กันอย่างเอื้อเฟื้อแบ่งปัน กวนข้าวเหนียวแดง ขนมหินหัวไปทั่ว น้องคนเล็ก หิ้วไปเต็มตระกล้า กลับมาก็เต็มตระกล้า”

นางสาวบุญทริก ประสงค์ดี ชาวชุมชนคลองหลุมไผ่ อดีตสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร อายุ 65 ปี ได้สะท้อนภาพสังคมของชาวสายคลองบางบัวว่า “เดิมเป็นสังคมบ้าน อยู่กันห่าง ๆ แต่รู้จักกันหมด ตลาดปลาเค้า สามขา บางขวด โลกคราม งานบวช งานแต่ง งานศพไม่ต้องบอกกล่าว หรือรีบกันไม่ไหว ตอนพ่อตายคนจะมาทั่วไปหมด คีนละ 500 คน แต่ถ้าคนในบ้านจัดสรรตายมาแค่ 30 คน” ซึ่งแสดงถึงความมีน้ำใจของคนในชุมชน ที่มีการให้โดยไม่ต้องร้องขอ หรืออีกประโยคที่ว่า “สังคมเก่าเค้าจะเกื้อกูลกัน เค้าจะลงแขกดำนาเว้าหญา” (เว้าหญา คือ การทำความสะอาดน้ำ) นอกจากนี้ชาวชุมชนจะอยู่กันแบบ “ไม่ใช่ญาติก็เหมือนญาติ ทุกคนเป็นคนมีน้ำใจ พ่อเป็นช่างเวลาปลูกบ้านก็เอาเครื่องมือและเพื่อนบ้านมาช่วยปลูก” นอกจากนี้ป้าบุญทริก ยังบอกอีกว่า “สมัยก่อนใครตายจะไว้ที่บ้านอยู่เป็นเพื่อนผี พระสวดเสร็จ ชาวบ้านสวดต่อเรียกว่า การสวดชมราวาส เพื่อให้เจ้าภาพคลายความเศร้า เป็นสังคมแบบอบอุ่น เป็นชุมชนญาติมิตร ไม่ใช่ญาติก็เหมือนญาติ” ป้าบุญทริก ย้ำว่า “ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง” และอีกเหตุการณ์หนึ่งที่แสดงถึงความมีน้ำใจของชาวชุมชน ป้าบุญทริก เล่าว่า “ตอนแม่จะคลอดลูก มีเพื่อนบ้านมาอยู่ให้กำลังใจที่บ้านตั้ง 3 วัน 3 คืน”

อีกตัวอย่างหนึ่ง ลุงปรีชา ลือสมาน อายุ 82 ปี อดีตนายประตูนํ้า เล่าว่า “อดีตชาวบ้านที่ปลูกบ้านริมคลองบางบัว ต้องได้รับความกรุณาและต้องขออนุญาตจากคุณลุงปรีชา ลือสมาน ก่อนเพราะลุงได้รับมอบหมายจากกรมชลประทานให้เป็นผู้ดูแลและคอยขับไล่ ผู้บุกรุกที่ดินริมคลองของกรมชลประทาน ซึ่งลุงปรีชาบอกว่า “ผมไม่ค่อยไล่ ผมสงสารเค้า” และนี่คืออีกหนึ่ง “น้ำใจ” ของผู้คนที่พักอาศัยอยู่ตลอดสายคลองบางบัว

นอกจากนี้ยังมีเสียงยืนยันถึงการเป็นสังคม คนหัวอกเดียวกันแบ่งปันกันด้วย “น้ำใจ” จากชาวชุมชนอีกหลายเหตุการณ์ เช่น คุณลุงสมพงษ์ นพทอง อายุ 75 ปี บอกว่า “ลำบากกาย แต่สุขใจมากกว่าปัจจุบัน” หรือ ป้าอรัญญา ชะรังวงษ์ บอกว่า “ชีวิตมีความสุขกว่าปัจจุบัน มีอะไรแบ่งปันกัน ขอกันหรือ คุณลุงวิไลย เรืองมา อายุ 57 ปี บอกว่า “รักชุมชน เพราะมาอยู่ผูกพันกับชุมชนอยู่กัน

เหมือนพี่เหมือนน้อง 2 ฟังกวนกระยาสาธต ต่างเอาน้ำตาล ข้าวเหนียว ถั่ว มาช่วยกันกวน เคี้ยวนี้เล็ก กวน ปี พ.ศ.2540” ผู้ที่ให้ข้อมูลสอดคล้องกับคนอื่น ๆ อีก 1 คนก็คือ คุณลุงลออ พินดวง อายุ 67 ปี คุณลุงมาจากจังหวัดนครนายก แต่งงานมาอยู่ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือเมื่อปี พ.ศ.2514 เข้ามารับ ราชการกองทัพอากาศ และเป็นกรรมการชุมชนตั้งแต่ พ.ศ.2547 จนถึงปัจจุบัน คุณลุงลออ เล่าให้ฟัง ว่า “คนที่นี้รู้จักกันอยู่ด้วยกันเหมือนญาติพี่น้อง มีอะไรเข้าใจกัน ประึกษากัน ที่ดินของกรมธนารักษ์ เข้ามาโดยไม่รู้ว่าของใคร รู้ว่าเป็นของกรมชลประทาน เข้ามาถางป่าต้นสะแก ถามคนที่อยู่ก่อน ขอ อยู่ด้วยได้มั๊ย ถ้าเป็นญาติก็อยู่ฟรี ถ้าไม่รู้จักก็เก็บค่าดูแล 2,000 ถึง 3,000 บาท ถางป่าสะแกแล้วอยู่ ได้เลย” คุณลุงยังบอกถึงความประทับใจว่า “ทำอะไรก็ร่วมมือร่วมใจกัน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมวัน พ้อ วันแม่ วันสงกรานต์ หรือแม้แต่ในช่วงที่มีปัญหาน้ำในสายคลองเริ่มสกปรก เพราะมีคนรุ่นใหม่เข้ามาอยู่มาก คุณลุงพูดอย่างติดตลกว่า “ไม่โกรธหรอก แต่ไม่ชอบ”

ด้านคุณลุงสมลักษณ์ ดวงกระโทก ยังเล่าเสริมถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ยืนยันท ความเป็นสังคมญาติมิตรแบ่งปันความเป็นหัวอกเดียวกันว่า “อยู่โดยไม่ขัดแย้ง เพราะทุกสายคลอง เป็นพี่น้องกัน มาค้าขายจะนอนที่ไหนก็ได้ ทุกบ้านได้กินแกงแบ่งกันหมด เพราะผักปลาหาเอาใน คลอง” คุณสมลักษณ์ ยังเล่าถึงน้ำใจของชาวชุมชนว่า “งานศพ ไม่ต้องลงทุนมาก หิ้ววัตถุดิบมะพร้าว ข้าวเหนียวมาช่วยกัน” คุณสมลักษณ์ บอกย้ำว่า “ความเป็นหัวอกเดียวกัน เพราะเราจนเหมือนกัน เข้าใจกันแม้จะมีมากกว่าเค้า เราก็เคยจนมาก่อน” ยายสมนึก นกแก้ว และป้าตุ๊ก ให้ข้อมูลเพิ่มเติม ว่า “ที่ทำการชุมชนก้าวน้ำ ใช้เป็นที่ตั้งสวดศพของชาวชุมชน ที่ไม่มีเงินจัดงาน แล้วค่อยเอาไปเผา ที่วัดหลักสี่ โดยเก็บค่าน้ำค่าไฟ 200 ถึง 300 บาท”

เรื่องราวเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ด้วย “น้ำใจ” ของคนกับคนของชาว ชุมชนที่อยู่ร่วมกัน ในสายคลองบางบัว ด้วยความพยายามเข้าใจและเข้าถึงหัวอกของผู้ที่ยากจน ยากไร้ “แม้จะจนด้วยเงิน แต่ชาวชุมชนไม่ได้จนน้ำใจ”

5.10 ความสัมพันธ์ของคนกับคลอง

“คลองบางบัว” อาจเป็นคลองธรรมดาที่ไม่มีความหมายในสายตาของคนทั่วไป แต่สำหรับ ชาวชุมชนสายคลองบางบัวแล้ว คลองบางบัวไม่ใช่เป็นแค่สายน้ำแต่คลองบางบัวเปรียบเสมือน แหล่งน้ำที่ชุบชีวิตให้เกิดใหม่ ของกลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า “คนไม่มีตัวตนคนไร้สิทธิ์” และหาการ ถางป่าสะแกในอดีตเพื่ออยู่อาศัยที่ผ่านมา ไม่มีสายน้ำในคลองบางบัวร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วย ก็คงไม่มี ชุมชนสายคลองบางบัว 15 ชุมชนที่เข้มแข็งยืนหยัดอยู่ในสังคมเมืองกรุงเทพมหานครทุกวันนี้ และ

ยังไม่มีโครงการสัญลักษณ์ เช่น โครงการบ้านมั่นคง ที่สร้างชื่อเสียงเรื่องสื่อให้ชุมชนบางบัวไปทั่วทุก ๆ ประเทศทั่วโลก

หากจะกล่าวว่า “บ้านมั่นคงเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นตัวตน มีสิทธิและมีศักดิ์ศรีแล้ว ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า คลองบางบัว เป็นมากกว่าความเป็นคลอง เพราะเป็นสัญลักษณ์ของชีวิตใหม่ของคน มีน้ำใจ แต่ไร้ตัวตนและไร้สิทธิ เป็นสายน้ำที่เต็มไปด้วยน้ำใจของชาวชุมชนหัวอกเดียวกัน

คลองบางบัวเป็นคลองธรรมชาติ ซึ่งมีความสำคัญและมีคุณค่าต่อชุมชน 15 ชุมชนในสาย คลองมากกว่าความเป็นคลอง ด้วยหุบชีวิตกลุ่มชาวนาในเขตบางเขน และกลุ่มชาวนาต่างจังหวัดที่อพยพเข้ามาขายแรงงานราคาถูกเพื่อประทังชีวิตคนทั้ง 2 กลุ่ม ต่างได้พึ่งพิงและดำรงชีวิตอยู่รอด คลองบางบัวเปรียบเสมือนสายเลือดของชาวชุมชน คลองบางบัวเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวชุมชนจนอาจกล่าวได้ว่า หากปราศจากความอุดมสมบูรณ์ของคลองบางบัวในห้วงเวลานั้น ชาวชุมชนคงไม่มีชีวิตอยู่ถึงทุกวันนี้ ด้วยคลองบางบัวเป็นชีวิต และเป็นสายเลือดของชาวชุมชนที่ไหลทอดสายสัมพันธ์ สร้างพลังความรัก ความผูกพัน ความเอื้อเฟื้อแบ่งปันของคนหัวอกเดียวกัน ตลอดสายคลองทั้ง 15 ชุมชน จนเกิด “น้ำใจ” ของสังคมญาติมิตรและสังคมเครือญาติ หลั่งไหลไปทั่วชุมชน ประจุสายน้ำในลำคลองบางบัว ด้วยความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติของคลองบางบัว คลองบางบัวจึงเต็มไปด้วยพืช ผัก นานาชนิด อีกทั้งสัตว์น้ำ หลากหลายพันธุ์ในปริมาณที่มากจนชาวบ้านได้พึ่งพิงเป็นแหล่งอาหารประทังชีวิต โดยไม่ต้องมีรายได้คนในสายคลองบางบัว จึงมีความสัมพันธ์กับคลองบางบัวที่เป็นทั้งแหล่งน้ำกินน้ำใช้แหล่ง อาหาร แหล่งอาชีพ และอีกหลายกิจกรรมในการดำเนินชีวิต คลองบางบัวจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของชาวชุมชนในวิถีการดำรงชีพทั้งเชิงเศรษฐกิจและเชิงสังคมและวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

1. ความสัมพันธ์ของคนกับคลองในเชิงเศรษฐกิจ

คนในสายคลองบางบัวได้อาศัยคลองบางบัวเป็นแหล่งทำมาหากินและหารายได้ ทำให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้นในหลายด้าน ได้แก่

1.1 ด้านแหล่งน้ำและแหล่งอาหาร

ด้วยความสมบูรณ์ของสายคลอง น้ำในคลองจึงใสสะอาด ชาวชุมชนได้อาศัยน้ำในคลองทั้งกินและใช้ โดยทุกบ้านต้องมีโอ่งไว้ใส่น้ำมากมาย เพื่อไว้ใช้ทำกิจกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน ชาวชุมชนได้พึ่งพิงน้ำในคลองเป็นเวลายาวนาน เพราะในชุมชนไม่มีน้ำประปา น้ำในคลองจึงเป็นเสมือนน้ำทิพย์ของผู้ยากไร้ในสายคลอง นอกจากชาวชุมชนจะใช้น้ำในคลองแล้วยังได้พึ่งพิงทรัพยากรในคลองเป็นแหล่งอาหารที่ชาวชุมชนพูดอย่างภาคภูมิใจว่า “ไม่ต้องใช้เงินอาหารก็หาเอาในคลอง” เพราะคลองเต็มไปด้วย ปลานานาชนิด หอย กุ้งก้ามกรามตัวโตๆ ประเภท

พืชผักก็มี ทั้งผักกระเฉด ผักบุ้ง สายบัวแดง บัวขาว ชาวชุมชนจึงแทบไม่ต้องซื้อกับข้าวกับปลาจกนเลย

1.2 ด้านการประกอบอาชีพ

คนในสายคลองเป็นผู้ที่มีรายได้ต่ำ ยากไร้ เป็นแรงงานราคาถูก และแทบจะไม่มีการศึกษา การอาศัยตั้งรกรากอยู่ริมคลอง ไม่เพียงพึ่งพาเป็นแหล่งน้ำกินน้ำใช้เท่านั้น ชาวชุมชนจำนวนมากตลอดสายคลองได้อาศัยการจับสัตว์น้ำด้วยวิธีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทอดแห ช้อนกุ้ง ช้อนปลา ยกขอม หอย จากสายน้ำไปแลกกับข้าว หรือไปขายเป็นอาชีพ บ้างก็เก็บผักบุ้ง ผักกระเฉด เหลือกินก็เอาไปขายเป็นอาชีพ ชาวชุมชนจึงได้พึ่งพิงสายน้ำในคลองบางบัวเป็นแหล่งประมง เพิ่มคุณภาพชีวิตของตนเอง

รูปภาพที่ 5.15 แหที่ชาวชุมชนทำขึ้นเองและใช้เป็นเครื่องมือทำมาหากินในสายคลองบางบัว

รูปภาพที่ 5.16 คันไถและอุปกรณ์การทำนาในอดีตที่หลงเหลืออยู่ในชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ
ถ่ายเมื่อปี พ.ศ.2556

รูปภาพที่ 5.17 โครง “ขอ” อีกหนึ่งเครื่องมือการทำมาหากินของชาวบ้านสายคลองบางบัว
ที่ยังมีให้เห็นในปัจจุบัน (พ .ศ. 2556)

รูปภาพที่ 5.18 ร้านขายของชำในชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ

รูปภาพที่ 5.19 ร้านขายกับข้าวในชุมชน

1.3 ด้านการคมนาคม

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคลอง อีกด้านหนึ่งคือ ชาวชุมชนอาศัยสายน้ำในคลองบางบัว เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญของชาวชุมชนในการเดินทางสัญจรเข้าออกชุมชน เนื่องจากอดีตยังไม่มีถนน การออกนอกชุมชนต้องพายเรือไปตามสายคลองและแม้เมื่อมีการตัดถนนพหลโยธิน ช่วงเวลาหนึ่งที่ชุมชนถูกล้อมด้วยรั้วของกรมทหารราบที่ 11 ก่อนจะมีการเปิดประตูรั้ว เมื่อปี พ.ศ. 2528 ชาวชุมชนยังต้องถ่อเรือไปตามคลองเพื่อไปอ้อมออกสะพานบางบัว

1.4 ด้านการเป็นแหล่งตลาดน้ำ

ชาวชุมชนได้พึ่งพิงสายน้ำในคลองบางบัวเป็นย่านการค้าทางน้ำ และเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้า ตั้งแต่เป็นพื้นที่ตลาดน้ำในยุคตลาดขี้เถ้า หรือตลาดยิงเจริญในปัจจุบัน และตลาดบางบัว ซึ่งมีความสำคัญต่อชาวชุมชนอย่างยิ่ง ด้วยเป็นสถานที่พบปะแลกเปลี่ยนของกินของใช้ ในอดีตจนพัฒนามาเป็นการซื้อขายอาหารและของใช้ ระหว่างชาวสายคลองกับพ่อค้า แม่ค้าจังหวัดนนทบุรี และจังหวัดอื่นๆ ชาวชุมชนจำนวนไม่น้อยได้อาศัยสายน้ำในคลองบางบัว ประกอบอาชีพพ่อค้า แม่ค้าขายหารายได้ ดำรงชีวิต

2. ความสัมพันธ์ของคนกับคลองในเชิงสังคมและวัฒนธรรม

สายคลองบางบัวไม่เพียงแต่มีความสำคัญกับชาวชุมชนในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น ชาวชุมชนยังได้อาศัยสายน้ำในลำคลองเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมสร้างสายสัมพันธ์ ความรักความสามัคคีและสร้างวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามหล่อหลอม “น้ำใจ” ของชาวชุมชนอย่างต่อเนื่อง ดังเช่นกิจกรรมต่อไปนี้เป็นกิจกรรมทอดกฐิน ทอดผ้าป่า การดักบาตรทางเรือ ประเพณีแห่ناعล ประเพณีลอยกระทง กิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมที่ช่วยหลอมรวมน้ำใจของชาวชุมชน ตั้งแต่หัวคลองยันท้ายคลองด้วยสายน้ำซึ่งเป็นเสมือนส่วนหนึ่งของชีวิตชาวชุมชน

สายน้ำในลำคลองบางบัวจึงเป็นพื้นที่สาธารณะทางสังคมที่สำคัญ ด้วยพื้นที่บนบกถูกจับจองเป็นที่พักอาศัยหนาแน่นหมดแล้ว สายน้ำจึงเป็นพื้นที่เติมเต็มให้ชาวชุมชนที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเอาชีวิตรอด ได้ผ่อนคลายความทุกข์ร้อน ปลดปล่อยอารมณ์ความรู้สึก สร้างสุนทรียภาพพบปะสังสรรค์ เห็นอกเห็นใจ เติมความสุขให้ชีวิต เป็นพื้นที่กิจกรรมสันตนาการ ซึ่งเป็นกิจกรรมสำคัญอีกแง่มุมหนึ่งของความเป็นมนุษย์

โดยที่สายน้ำและทรัพยากรต่างๆ ในสายน้ำเป็นทรัพยากรเดียวที่ชาวชุมชนในฐานะผู้นุกรุกเข้าถึงได้มากที่สุดในอดีตที่ผ่านมา โดยเฉพาะช่วงเวลาที่ชาวชุมชนยังไม่มีน้ำประปาและไฟฟ้า สายน้ำคลองบางบัวจึงเป็นพื้นที่สาธารณะแห่งเดียวของชาวชุมชนเป็นเสมือนสายเลือดหล่อเลี้ยงผู้คนชาวชุมชนทั้งสองฝั่งตลอดสายคลอง ให้ใช้ชีวิตร่วมทุกข์ร่วมสุขระหว่างคนกับคลองและคนกับคน ตลอดระยะเวลานับสิบๆ ปี สายน้ำคลองบางบัวช่วยกระชับและซึมซับความสัมพันธ์ ของ

คนกับคลองและคนกับคนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่องทุกคนในชุมชนกลายเป็นญาติกันหมด จนเกิดเป็นสังคมญาติมิตร และพัฒนามาเป็นสังคมทางเครือญาติของผู้คนหาเช่ากินคำ ผู้บุกรุกที่ไร้ตัวตนและไร้สิทธิที่อพยพมาจากทุกภาคของประเทศไทย โดยคนเหล่านั้น พกพาความรู้ความสามารถและคุณสมบัติ “ของคนสู้ชีวิต” มาด้วยใจเกินร้อยที่เรียกว่า คนกล้าหัวใจแกร่งมาใช้ชีวิตร่วมกันกับสายคลองบางบัวด้วย การให้น้ำใจ “ของคนหัวอกเดียวกันแก่กันและกัน

จึงอาจกล่าวได้ว่า สายคลองบางบัวเป็นพื้นที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมเครือญาติทางสังคมของคนที่มีน้ำใจและเกิดการบ่มเพาะพลังน้ำใจของชาวชุมชนจนเกิดความร่วมมือเป็นเครือข่ายการพัฒนาชุมชน กลายเป็นชุมชนแออัดเข้มแข็ง มีตัวตน มีสิทธิ และมีศักดิ์ศรี เป็นชุมชนเมืองต้นแบบจนถึงทุกวันนี้

5.11 วิถีคนน้ำในสายคลอง : เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนกับคนและคนกับคลอง

คลองบางบัวสายคลองธรรมชาติที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชาวชุมชน เป็นเบ้าหลอมให้เกิดน้ำจิตน้ำใจจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชาวชุมชน ด้วยมีสายน้ำไหลผ่านหน้าบ้านของทุกบ้าน สายน้ำจึงมีประโยชน์ต่อทุกคนร่วมกัน ชาวชุมชนที่เกิดที่นี่และผู้ที่ยอพยพเข้ามาอยู่ที่นี่ก่อนปี พ.ศ.2516 ต่างมีความรู้สึกผูกพันกับคลอง ด้วยคลองหล่อเลี้ยงชีวิตชาวชุมชนมากกว่า 30 ปี เป็นแหล่งอาหาร แหล่งทำการคมนาคม สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และจัดกิจกรรมประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ตลอดจนรองรับน้ำเสียและสิ่งปฏิกูลอย่างไม่เคยปริกาบก้น ทุกคนต่างได้รับความสุขอย่างเปี่ยมล้นจากระบบนิเวศน์ ธรรมชาติของสายคลองบางบัว ที่สมบูรณ์แบบ และที่สำคัญ “น้ำในคลองเป็นอย่างไร ไม่ได้อยู่ที่สายน้ำ แต่อยู่ที่ทุกๆ คนที่ปฏิบัติต่อสายน้ำคลองบางบัว และขึ้นอยู่กับทุกคนที่อยู่บนสายคลองเดียวกัน แต่เมื่อทุกคนมีความสุขความสะอาดสบาย และความเจริญมากขึ้น ผู้คนเหล่านั้นกลับหันมาทำร้ายสายคลอง ธรรมชาติที่ยืนหยัดรับใช้ด้วยความจงรักภักดีจนเกิดปัญหาที่น่าเสียอย่างวิกฤต”

คุณตาสมพงษ์ ป้าสมศรี ป้าตุ๊ก ลุงวิไล ลุงสมลักษณ์ ลุงลออ และอีกหลายๆ คนต่างอยากให้คลองกับมาเหมือนเดิม ขณะเล่าถึงบรรยากาศเก่าๆ ทุกคนมีใบหน้ายิ้มแย้มสดใส ตาเป็นประกายอย่างมีความสุข ดังเช่น ป้าตุ๊ก พุดเสียงดังและสัมผัสได้ถึงความประทับใจที่เกิดขึ้นในอดีตว่า “กึ่งนะตัวโตๆ อร่อยมีากๆ” ป้าตุ๊กลากเสียงยาว รื้อฟื้นความรู้สึกเก่าๆ ส่วนลุงวิไลย์ เล่าไปยิ้มไปว่า “ตะก่อนน้ำในคลองใส สะอาด คิมกินได้ มีบัวแดงขึ้นเต็มไปหมด กุ้ง หอย ปู ปลา เขอะมาก ชาวบ้านจะใช้สวิงบ้าง แห่บ้าง หรือยกยอหน้าบ้านจับมาทำกับข้าวแล้วก็แบ่งกันกิน” ส่วนคุณตาสมพงษ์ และคนอื่นๆ ยืนยันว่า “ตะก่อนเหนียวแต่มีความสุข”

ชาวชุมชนช่วยกันให้ข้อมูลว่า น้ำในสายคลองเริ่มเปลี่ยนไป เมื่อ พ.ศ.2511 ตั้งแต่มีการเข้ามาของคนรุ่นใหม่ หลังการพัฒนาอุตสาหกรรมและเมือง โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ เช่น บริษัทโฟรส์โมสต์ ปล่อยน้ำเสียและสิ่งปฏิกูล โรงงานสุราเทศบาลลำคลอง ป้าตุ้มบอกว่า “เคยร้องเรียนไปยังเขต เมื่อเขตมาดูแล้วก็กลับไป ไม่เห็นมีอะไร” ในช่วงปี พ.ศ.2516 – 2520 ชุมชนมีคนเข้ามาอยู่หนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นชุมชนแออัด สภาพน้ำในคลองแย่งลง ปี พ.ศ.2530 น้ำคลองมีสภาพเป็นสีดำ น่าเหม็นอย่างสมบูรณ์ ชนิดที่เรียกว่า ทุ้มไม่กลับ

หลังน้ำเน่าเสีย ชาวชุมชนต้องซื้อน้ำกิน ค่าครองชีพสูงขึ้น ชาวชุมชนต้องเดินร่อนขอน้ำประปา ซึ่งก็มีความยุ่งยากมาก เพราะความเป็นชุมชนแออัดและนุกรุกริมคลอง น้ำประปาจะเข้าเฉพาะบ้านที่มีบ้านเลขที่ เช่น ผู้นำชุมชน ชาวชุมชนที่ไม่มีบ้านเลขที่จำนวนมาก ต้องพ่วงท่อประปาเข้าบ้าน โดยขอต่อจากเพื่อนบ้าน

สำหรับสาเหตุของการเน่าเสียของน้ำคลองบางบัว “ลุงมานพ ทองเกษมธรรม ชาวชุมชนชายคลองบางบัวเล่าว่า ประมาณปี พ.ศ.2532-2535 น้ำในคลองใช้ไม่ได้แล้ว เพื่อแก้ปัญหา น้ำเน่า ได้เอาเรือวิ่งสำรวจพบปัญหา ปลุกบ้านในคลอง ส้วม และปัญหาใหญ่ระบายมาจากเชียงกง หลักลีและชาวบ้านตอนนั้น พรบ.สิ่งแวดล้อมยังไม่มา” ส่วนลุงดุสิตบอกว่า “สะพานใหม่เจริญ ปาก KLM ทำให้ขยะไหลมา กองท่าอากาศปล่อยน้ำเสีย กินน้ำไม่ได้มาประมาณ 25 ปีแล้ว” นอกจากนี้ ชาวชุมชนให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันว่า มาจากหลายสาเหตุ ดังนี้

1. น้ำเสียจากสิ่งปฏิกูลที่เกิดจากโรงงาน เช่น โรงงานกระดาษ โรงงานฟอกยีนส์ โรงงานผลิตนมโฟรส์โมสต์ โรงงานเฟอร์นิเจอร์ โรงงานยาสูบ โรงงานซ่อมผ้า และ โรงงานปากกั แม้แต่ปฏิกูลและน้ำเสียจากฟลัดทหารบก
2. ผลจากการพัฒนาเมืองในกรุงเทพมหานคร เกิดธุรกิจบ้านจัดสรร หรือหมู่บ้านหลาย ๆ โครงการ เพิ่มปริมาณสิ่งปฏิกูลและน้ำเสียไหลลงสู่สายคลองบางบัวเป็นจำนวนมาก
3. สิ่งปฏิกูลที่มาจากตลาดสะพานใหม่ ซึ่งพัฒนาเป็นตลาดยิ่งเจริญในปัจจุบัน ซึ่งในแต่ละวันจะมีสิ่งปฏิกูลจำนวนมากไหลลงสู่ลำคลอง
4. บ้างก็ให้ข้อมูลว่า มาจากสารตกค้างในนาข้าว ซึ่งพื้นที่บางเขนในอดีตเป็นนาข้าวเกือบทั้งหมด สารตกค้างต่าง ๆ ก่อปฏิกิริยาจนน้ำเสีย
5. จากผลพวงของการสร้างเขื่อน แต่ไม่เปิดเขื่อนให้น้ำในคลองบางบัวไหลเวียนเป็นเหตุให้สภาพน้ำเน่าเสีย
6. เกิดการระบาดของผักตบชวาจำนวนมากสาหัส เต็มผิวน้ำคลองบางบัว และทำให้สภาพน้ำเปลี่ยนไปเมื่อผักตบเน่าเหม็น

7. การอพยพของคนเข้าชุมชนจำนวนมากจนกลายเป็นชุมชนแออัด บุกลูกปลูกบ้านเรือนริมคลองและในคลองและปลูกส้วมระบายสู่คลอง ประกอบกับทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในคลอง จนสภาพน้ำเน่าเสียในที่สุด

8. จากการพัฒนาเมือง มีการตัดถนนหลายสาย เช่น ถนนพหลโยธิน ถนนงามวงศ์วาน และเริ่มมีน้ำประปาเข้าชุมชน ทำให้ชาวชุมชนหันไปใช้การสัญจรทางถนนมากกว่าคลองและให้ความสำคัญกับน้ำในคลองลดลง

5.12 วิถีชีวิตชุมชนสายคลองบางบัว : คลองไม่ใช่ชีวิต

เมื่อสายน้ำในลำคลองบางบัว ซึ่งเปรียบได้กับสายเลือดและชีวิตของคนชาวชุมชน มีอันต้องแปรสภาพจากคลองสวยน้ำใส และมีความอุดมสมบูรณ์ “ถูกกระทำ” จากผู้คนหลากหลายอาชีพทั้งคนนอกชุมชนและคนในชุมชนเอง สภาพน้ำในคลองเริ่มเปลี่ยนสี สายน้ำเต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูล ขাঁวของที่ใช้การไม่ได้แล้วหลากหลายชนิด รวมไปถึง ซากเป็ด ไก่ และหมาเน่า ลอยอยู่ให้เห็นจนชินตา คลองสวยน้ำใสหายไป ต่อมาก็เริ่มเป็นสีเข้มขึ้นจนเป็นสีดำ และกลิ่นเหม็นควนคั่วกันไป บ่งชี้ถึงอาการป่วยของสายน้ำ ซึ่งหนักขึ้นเรื่อย ๆ เป็นลำดับ ชาวชุมชนบอกว่า “สายน้ำเริ่มตื้นเขิน เนื่องจากไม่เคยมีการขุดลอกขยะที่ทับถมกันมาเป็นเวลาร้อยปี” ช่วงนี้น้ำเปลี่ยนสีและขุ่นดำในระยะแรก ชาวชุมชนยังต้องอาศัยเป็นน้ำกินน้ำใช้เนื่องจากยังไม่มีน้ำประปา เพราะน้ำคลองเป็นแหล่งน้ำแหล่งสำคัญ นอกเหนือจากน้ำฝนตามธรรมชาติ ชาวชุมชนต่างพูดเหมือนกันว่า “แม้ว่าจะไม่ใสเราก็ต้องกินต้องใช้อาศัยแถมสารส้มเอา”

เมื่อน้ำเริ่มเน่าเสีย กุ้ง หอย ปู ปลา ที่มีอยู่มากมายในคลองก็พากันตายและมีจำนวนน้อยลงไปเรื่อย ๆ เช่นเดียวกับพืชผัก สายบัวแดง บัวขาว ผักบุ้ง ผักกระเฉดก็พากันตายและมีสภาพเช่นเดียวกับสัตว์น้ำ

ในช่วงที่น้ำคลองมีปัญหา ชาวชุมชนเริ่มรวมตัวขอความช่วยเหลือจากเขต แต่ก็ไม่ได้มีการดำเนินการใดๆ ชาวชุมชนจึงมีโครงการแก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสีย ริเริ่มจากมีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) ได้เข้ามาทำโครงการวิจัยและใช้น้ำหมักชีวภาพ เพื่อแก้สภาพน้ำเน่า แต่ก็ไม่ได้ผล เนื่องจากไม่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องนอกจากนี้ยังมีโครงการถังดักไขมันให้ชาวชุมชนช่วยใช้กลั่นกรองน้ำทิ้งก่อนไหลสู่คลอง แต่ก็ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากชาวชุมชนอีก นอกจากนี้ยังมีโครงการทอดผ้าป่าขยะสร้างเรือเนกประสงค์เก็บขยะในคลอง

ชาวชุมชนใช้ความพยายามร่วมกันแก้ปัญหา อาการป่วยของสายน้ำอย่างเต็มที่ ภายใต้การนำของลุงสงวน พลอยขาว และนายประภาส แสงประดับ แต่สายน้ำในคลองบางบัวก็เริ่มลด

บทบาทและความสำคัญลงไปเรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่อง เมื่อเขตน่าน้ำประปาเข้าชุมชน และมีการตัดถนนเศรษฐกิจ เช่น ถนนงามวงศ์วาน ถนนพหลโยธิน ในที่สุดสายน้ำในคลองบางบัวก็ตายลง ในสภาพน้ำเน่าเสีย ๆ ทั้งสี่และกลั่นจนไม่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ได้

และแล้วการเปลี่ยนแปลงชีวิตครั้งสำคัญของชาวสายคลองเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อคลองบางบัวเน่าเสียจนไม่สามารถพึ่งพิงได้ คลองไม่ใช่ที่ดำรงชีวิตและแหล่งยังชีพอีกต่อไป ชาวชุมชนต้องพบกับความลำบากซึ่งนับเป็นวิกฤตการณ์เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตครั้งยิ่งใหญ่ ของชาวสายคลองอีกครั้ง ซึ่งอาจแบ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวสายคลองได้เป็น 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง การเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ของคนกับคลอง และประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของคนกับคน ดังนี้

ประการที่ 1 การเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ของคนกับคลอง

1.1 การเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวชุมชนสายคลองบางบัว คนสายคลองบางบัวเลิกพึ่งพาสายน้ำเป็นแหล่งอาชีพ เปลี่ยนอาชีพ เป็น “อาชีพขายแรงงานราคาถูก” เช่น คนงาน กรรมกร รับจ้างทั่วไป เกือบขยะ หรือก่อสร้าง เพื่อดำรงชีวิตต่อไป

1.2 การเลิกตลาดน้ำจากการเน่าเหม็นของน้ำในคลอง และการตัดถนนใหม่ทำให้การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าในตลาดน้ำ เช่น ตลาดบางบัวต้องลดบทบาทและความสำคัญจนปิดตัวเองไปในที่สุด

1.3 ด้วยความเน่าเสียและความตื้นเขินของสายน้ำในคลองบางบัว การตัดถนน และการเลิกอาชีพค้าขายในตลาดน้ำ เป็นเหตุให้ชาวชุมชนเลิกการสัญจรทางน้ำ เลิกใช้เรือเป็นพาหนะ หันไปใช้เส้นทางถนนที่ตัดใหม่เป็นเส้นทางหลักในการคมนาคม สายคลองบางบัว ซึ่งมีสภาพน้ำสีดำและส่งกลิ่นเน่าเหม็นจึงลดบทบาทและความสำคัญลงโดยสิ้นเชิง

1.4 คนชุมชนเลิกพึ่งพาคลองเป็นแหล่งอาหาร เนื่องจากพืชผัก และสัตว์น้ำนานาชนิด ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ในสภาพน้ำเน่า

1.5 คนชุมชนเลิกพึ่งพาสายคลองเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและศาสนา เช่น การทอดกฐินทางน้ำ การแห่นาค การตักบาตรทางน้ำ โดยหันไปพึ่งพาวัดแทนและกิจกรรมสันถนาการ เช่น การแข่งเรือก็หายไป ทำให้ลดทอนความสัมพันธ์ของคนกับคน และความสามัคคี จางลง เปลี่ยนอาชีพค้าขายพืชผักและสัตว์น้ำเป็นอาชีพ ผู้ใช้แรงงานนอกชุมชนแทน

1.6 เกิดการรวมตัวของชาวชุมชนเพื่อ “จดทะเบียนตั้งชุมชน” ลุงชัยรัตน์ เลี้ยงบุตร หนึ่งในชาวชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ บอกว่า “เมื่อชาวชุมชนเจอปัญหาน้ำเน่าจนกินและใช้ไม่ได้ เกิดความเดือดร้อนต้องซื้อน้ำกิน โดยขอพวงน้ำจากบ้านที่มีบ้านเลขที่ สร้างความลำบากอย่างมากกับชาวชุมชนที่ไม่มีบ้านเลขที่ หรือไม่มีทะเบียนบ้าน ชาวชุมชนจึงได้รวมตัวกันเพื่อขอจดทะเบียนตั้ง

ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ เมื่อปี พ.ศ.2537 ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเกิดปรากฏการณ์ชาวชุมชนรวมตัวเพื่อขอจดทะเบียนก่อตั้งชุมชนต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและที่อยู่อาศัย”

ประการที่ 2 การเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของคนกับคน

วิกฤติการนำเสียของสายน้ำคลองบางบัวไม่เพียงสร้างการเปลี่ยนแปลงในเชิงเศรษฐกิจของชาวสายคลองด้วยคลองบางบัวเปรียบดังสายเลือดซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวสายคลอง ซึ่งสร้างถักทอความสัมพันธ์น้ำใจของคนกับคน และคนกับคลองทั้งคนดั้งเดิม และคนรุ่นใหม่ หลากหลายแหล่งใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันและอยู่ร่วมกันสายคลองอย่างมีความสุข เกิดความประทับใจ มีการแบ่งปันเอื้อเฟื้อ ร้อยสายใยของความสัมพันธ์ด้วย “น้ำใจ” ของคนหัวอกเดียวกัน ด้วยสังคมเครือญาติ สังคมญาติมิตร และการรวมตัวของเครือญาติทางสังคมของผู้ยากไร้ของกรุงเทพมหานคร และผู้ยากไร้ในชนบท ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังทำให้ความสัมพันธ์ของชาวชุมชนสายคลอง และวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปด้วย เมื่อไม่อาจใช้ชีวิตร่วมกับสายน้ำในลำคลองบางบัวอีกต่อไป ชาวชุมชนต้องปรับตัวเพื่อดำเนินชีวิตโดยปราศจากการพึ่งพาคลองบางบัวจนเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนกับคนในชุมชน ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมของคนในสายคลองบางบัวจนเรียกได้ว่าเป็นจุดเคลื่อนไหวของประวัติศาสตร์หลายประการ ดังนี้

1. ความผูกพันกับชุมชนลดลง เมื่อชาวชุมชนต้องดิ้นรนหารายได้เพื่อยังชีพของคนในชุมชน ต้องเปลี่ยนอาชีพออกไปขายแรงงานหรือประกอบอาชีพนอกชุมชน ทำให้คนผูกพันกับชุมชนลดลง

2. ความสามัคคีของคนในชุมชนลดลง เนื่องจากคนในชุมชนต่างมุ่งหารายได้เพื่อเลี้ยงชีพและเอาตัวรอด ทำให้ความสามัคคีของชาวชุมชนลดน้อยลงไป อาจเป็นด้วยต้องเดินทางออกไปทำงานนอกชุมชนจนความเป็นจิตอาสาเบาบางลง

3. ชาวชุมชนเกิดความเครียด การเปลี่ยนแปลงอาชีพและการมุ่งทำมาหากินโดยต้องออกไปทำงานนอกชุมชน เกิดความเหนื่อยล้าและความเครียด ชาวชุมชนจำนวนไม่น้อยหันไปติดอบายมุขและของมีเนมา ความสัมพันธ์และความสามัคคีในชุมชนลดลง ไม่มีการสื่อสาร ไม่มีการพูดคุย ดังคำบอกเล่าของชาวชุมชนท่านหนึ่งว่า “พอมีเรื่องผิดกฎหมายเข้ามาไม่ทักไม่ทายกันเหมือนเดิม เกิดความหวาดระแวง”

4. เกิดปัญหาครอบครัวแตกแยก จากความเครียดของสมาชิกในครอบครัวและการออกไปทำงานนอกชุมชน ทำให้ชุมชนเป็นแค่สถานที่ใช้หลับนอนเวลาพบปะกันน้อยลง สายใยในครอบครัวแตกแยกขาดความสุขในครอบครัว ชาวชุมชนจำนวนไม่น้อยต้องหย่าร้างเลิกรากันไป

5. ความสัมพันธ์ของคนในเชิงวัฒนธรรมและสันตนาการต่างหดยไป สายน้ำซึ่งเคยใช้เป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญในการสร้างสายสัมพันธ์ของคนกับคนในประเพณีต่าง ๆ เช่น บวชนาค ทอดกฐิน ตักบาตรทางน้ำ ไม่สามารถทำหน้าที่ได้เหมือนเดิม ความสัมพันธ์ของคนกับคนผ่านกิจกรรมดังกล่าวก็ถูกยกเลิกไป

5.13 ชุมชนสายคลองบางบัว : พลังความดีงามของชุมชน

ในช่วงยุคคนไม่มีตัวตนและคนไร้สิทธิ พลังของชุมชนถดถอยแผ่วเบา เพราะทุกคนถูกทำลายความสุข ความสมบูรณ์จากสายคลองและสิ่งแวดล้อมลดลง เป็นยุคที่พลังชุมชนถูกซ่อน บดบังจากผลพวงของกระแสการพัฒนาประเทศ นโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี มีโรงงาน อุตสาหกรรม มีโครงการบ้านจัดสรร มีการตัดถนน และสร้างหน่วยงานราชการ รองรับการพัฒนาตัวของเมือง ควบคู่ไปกับการพัฒนาตนเองของคนในชุมชน ตามกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจ จนเกิดวิกฤตน้ำในสายคลองบางบัวเน่าเสีย ในช่วงเวลาดังกล่าวมองคล้ายกับทุกคนในชุมชนหันไปสร้างพลังปัจเจกชนหรือครอบครัวเพื่อความอยู่รอด ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยแอบซ่อนพลังของชุมชนไว้ภายใน ด้วยในยามนี้การเอาชีวิตรอดต้องมาก่อน สภาพของชุมชนจึงเป็นไปในลักษณะเหินห่างระหว่างคนกับคน และคนกับคลอง ชาวชุมชนต่างคนต่างอยู่ ชาวชุมชนที่ไม่นิยมการศึกษาเล่าเรียนเป็นแรงงานหาเช้ากินค่ำ มีรายได้ชักหน้าไม่ถึงหลัง เพราะขาดแหล่งทำมาหากินจากสายคลอง การปรับตัวของชาวชุมชนจากฐานะความรู้เป็นศูนย์ เพื่อไปหากินนอกชุมชน รายได้ไม่เพียงพอในการตั้งตัวและเอาตัวรอด มีการกู้ยืมนอกระบบเป็นหนี้สินมากมายจนกลายเป็นชุมชนหนี้สิน กลายเป็นแหล่งเสื่อมโทรมทั้งบนบกและสายน้ำสีดำมีกลิ่นเน่าเหม็น เต็มไปด้วยขยะสิ่งปฏิกูลหนักถึงขั้นมีหมาเน่าลอยน้ำอยู่ในสายคลอง เกิดเป็นปัญหาสังคม ผัวเมียตีกัน ความสามัคคีของคนในชุมชนลดลง เกิดความขัดแย้งในชุมชน เกิดแหล่งยาเสพติด การพนัน หว่ยได้ดิน และแหล่งอาชญากรรม สถาบันของชุมชนที่เป็นผู้นำของชุมชนทั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านและเจ้าหน้าที่ทำหน้าที่ได้แค่ดูแลชุมชน ซึ่งไม่สามารถช่วยเหลือลดทอนความทุกข์ยากของชาวชุมชน

ช่วงปี พ.ศ.2540 พลังชุมชนอ่อนแอลงด้วยความสัมพันธ์ของคนกับคลองเปลี่ยนแปลงไป และความสัมพันธ์ของคนกับคนก็ไม่เหมือนเดิม คลองกลายเป็นศูนย์กลางของปัญหาความสัมพันธ์ทุกเรื่อง ชาวชุมชนอยู่กับแบบมีหนี้สิน ไม่มีสิทธิ และไร้อนาคตเนื่องจากพ่อแม่ไม่ชอบให้ลูกเรียนหนังสือ และไม่มีรายได้ส่งลูกเรียนและพ่อแม่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน ไม่มีเวลาดูแลลูก แต่สิ่งที่ยังคงความเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและเป็นศูนย์รวมของจิตใจชาวชุมชนก็คือ “วัด” ไม่ว่าจะเป็นวัดบางบัว วัดหลักสี่ วัดพระศรีมหาธาตุ และมีการเปลี่ยนแปลงการจัดกิจกรรมที่เคยใช้พื้นที่คลอง

บางบัวไปใช้พื้นที่ในวัด ดังนั้น วัดจึงเป็นทั้งที่พึ่งทางใจ และสถานที่พบปะผู้คน ซึ่งมีความสำคัญต่อชาวชุมชนเพิ่มขึ้น

ในยุคของคนไม่มีตัวตนคนไร้สิทธิแม้ชาวชุมชนต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่มั่นคง ทั้งทางกายภาพคือ ไม่มีความมั่นคงทางที่อยู่อาศัยอยู่ในฐานะผู้บุกรุก และ ไม่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจต้องหาเช่ากินค่า เป็นคนงานค่าแรงถูกไร้สิทธิ ไร้ศักดิ์ศรี ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงวิกฤตวิถีชีวิตครั้งใหญ่ในช่วง พ.ศ.2510-2540 ถึง 2 ครั้ง โดยครั้งที่ 1 ต้องเปลี่ยนชีวิตจากวิถีชีวิตชาวนาไร่ที่ทำกิน ถอยร่นมาลงป่าสะแกริมคลองบางบัวจนกลายเป็นผู้บุกรุกที่ดินกรมธนารักษ์ ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนชีวิตที่สร้างความลำบากแก่คนดั้งเดิมอย่างมาก ครั้งที่ 2 เกิดจากจุดเปลี่ยนของสิ่งแวดล้อมเมื่อน้ำในสายคลองบางบัว ซึ่งเป็นเสมือนเลือดเนื้อทุกสิ่งอย่างในการดำรงชีวิตของชาวชุมชน เกิดเน่าเสีย วิกฤตดังกล่าวเป็นจุดเปลี่ยนของชุมชนครั้งสำคัญที่สุด เพราะส่งผลให้ชาวชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทั้งเชิงเศรษฐกิจ และสังคมจนกระทบความสัมพันธ์ของคนกับคนและคนกับคลอง ชุมชนเป็นแหล่งที่มีความเชื่อมโยงโทรมเป็นสลับ ปรากฏการณ์เหล่านี้บังคับ “น้ำใจ” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของสังคมแห่งการแบ่งปันเอื้อเฟื้อของชาวชุมชน ซึ่งไม่เคยถูกตัดขาดเป็นอัตลักษณ์ที่ต่อเนื่องและแอบซ่อนอยู่ในหัวใจของคนที่เป็นสมาชิกเครือญาติทางสังคมผู้ยากไร้ ตลอดเวลาซึ่งผลการวิจัยได้พบเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงพลังของชุมชนที่ซ่อนอยู่ และพร้อมที่รวมตัวรวมพลังเพื่อแสดงถึงจุดยืนร่วมกันของคนหัวอกเดียวกัน เป็นผู้บุกรุก หาเช่ากินค่ามีการทำกิจกรรมใช้ชีวิตร่วมกัน ด้วยความรักสามัคคี เกิดความผูกพันของคนเก่าและคนรุ่นใหม่ ซึ่งไม่สามารถไปอยู่ที่ไหนได้อีก เพราะชุมชนริมคลองบางบัวเป็น “แหล่งชุมชนใหม่และเป็นแหล่งทำมาหากิจของชาวชุมชน ซึ่งใช้ชีวิตร่วมกันมาเป็นเวลามากกว่า 30 ปี ชาวชุมชนหลายคนพูดว่า “ต่างจังหวัดเป็นบ้านเกิดแต่ที่นี่เป็นที่ตาย” ไขปริศนา “พลังชุมชน” เพื่อความอยู่รอดของชาวสายคลองบางบัว

หลังสิ้นสุดยุควิถีชีวิตชาวนา ก้าวเข้าสู่ยุคคนไม่มีตัวตนคนไร้สิทธิ ชาวชุมชนทั้งกลุ่มชาวนาดั้งเดิมและกลุ่มคนรุ่นใหม่ ถูกชะตากรรมผลักดันให้มาใช้ชีวิตร่วมกันตลอดแนวสายคลองบางบัว ซึ่งเป็นชุมชนเมืองในกรุงเทพมหานคร ในฐานะของ “ผู้บุกรุก” คนทั้งสองกลุ่มต้องเผชิญกับปรากฏการณ์ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเอาชีวิตรอดให้ได้ ต้องเรียนรู้การใช้ชีวิตแบบคนริมคลองภายใต้เงื่อนไข ภาวะยากจน ไม่มีการศึกษา หาเช่ากินค่า ไม่มีที่ซุกหัวนอน ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ไม่มีความมั่นคงทั้งเชิงเศรษฐกิจและที่อยู่อาศัย แต่คนทั้งสองกลุ่มก็พิสูจน์ตัวเองสามารถก้าวข้ามอุปสรรคต่างๆ จนสามารถอยู่ร่วมกันใช้ชีวิตร่วมกับสายคลองบางบัวในสภาพคนไม่มีตัวตนคนไร้สิทธิ อย่างมีความสุขตามอัตภาพของชาวชุมชน จึงเป็นประเด็นน่าค้นหาว่าคนทั้ง 2 กลุ่มใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างไรโดยไม่เกิดความขัดแย้ง และมีปัจจัยอะไรที่ช่วยผลักดันและยกระดับให้วิถีชีวิตชาวชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นลำดับ

จากการวิเคราะห์ผลการศึกษาพบว่า ในช่วงไม่มีตัวตนและคนไร้สิทธิยังมีความดิงาม ซึ่งเป็น “พลัง” ที่ซ่อนอยู่ในชุมชนถึง 2 พลัง ซึ่งเชื่อว่าเป็นพลังสำคัญที่ช่วยผลักดันและโอบอุ้มให้ชาวชุมชนมีชีวิตอยู่รอดและใช้ชีวิตร่วมกันกับสายคลองจนเกิดความสัมพันธ์แนบแน่นระหว่างคนกับคนและคนกับคลอง สร้าง “ชุมชนเข้มแข็ง” ให้กับชุมชนสายคลองบางบัว

พลังดังกล่าวก็คือ 1. “พลังภูมิปัญญาชาวบ้าน” และ 2 “พลังน้ำใจ” พลังความดิงามที่ซ่อนเร้นอยู่ทั้ง 2 พลัง เกิดขึ้นและซึมซับเข้าไปในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวชุมชน ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปันเอื้อเฟื้อครั้งแล้วครั้งเล่าจนกลายเป็น “อัตลักษณ์” ของชาวชุมชนสายคลองบางบัว ที่ว่า “คนมีน้ำใจ” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่เกิดต่อเนื่องในทุกช่วงยุคของประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นเกิดการเปลี่ยนแปลงของบริบทจนประวัติศาสตร์สายคลองบางบัวถูกขับเคลื่อน ก้าวข้ามยุคสมัยผันแปรไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่ “อัตลักษณ์ของคนมีน้ำใจ” ก็ไม่เคยถูกตัดขาดยังคงเป็นประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องของชาวชุมชนสายคลองบางบัวตลอดมา

กิจกรรมและการดำรงชีวิตของชาวชุมชนให้อยู่รอด จำเป็นต้องอาศัยความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดจากพรสวรรค์และพรแสวงที่ยังอยู่ในตัวชาวบ้านทั้งชาวนาดั้งเดิมและชาวนากลุ่มใหม่จากชนบท ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาด้านการประมง จับสัตว์น้ำมาเป็นอาหารและอาชีพ ภูมิปัญญาการทำอาหารและการถนอมอาหาร ภูมิปัญญาเรื่องการก่อสร้างบ้านเรือน และภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค และการคลอดลูก ตลอดจนภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมที่ช่วยแต่งเติมเต็มความสุขของชีวิตที่ขาดหายของชาวชุมชน แต่เป็นความโชคดีของชุมชนสายคลองบางบัวที่มีชาวนาชนบทคนรุ่นใหม่ที่อพยพเข้ามาจากทั่วทุกภาคหลากหลายพื้นที่และหลากหลายเชื้อชาติ ไม่ว่าจะเป็นชาวจีน มอญ พม่า เขมร ต่างศาสนาและวัฒนธรรม ผู้คนเหล่านี้ต่างพกพาความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน ในหลากหลายด้านที่เป็นประโยชน์ต่อความอยู่รอดและการดำเนินชีวิตในเส้นทางวิถีชีวิตที่ยากไร้ ดังนี้

1. “พลังภูมิปัญญาชาวบ้าน”

ยายวิไล ชูवल เล่าว่า “สมัยก่อนไม่สบายไม่มียากินต้องไปวัด พระตั้มยาให้หรืออาบนํ้ามนต์หญ้าแพรก ยาเขียว รากมะปรางค์หวาน จันแดง จันทขาว กินและทาเลยใช้”

ช่วงประวัติศาสตร์ยุค “คนไม่มีตัวตน คนไร้สิทธิ” ชาวชุมชนมีวิถีชีวิตที่ยากลำบากขอเพียงแค่ระดับพอยังชีพอยู่ได้ คลองบางบัวเป็นแหล่งพึ่งพิงที่สำคัญ ความอยู่รอดในการดำเนินชีวิตร่วมกันของชาวชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าว ก็ด้วยอาศัยพลังความดิงามที่เรียกว่า “พลังภูมิปัญญาชาวบ้าน” ชาวชุมชนมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งอาหารจากพืชผักและสัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา ในคลองบางบัว แหล่งน้ำกินน้ำใช้จากคลองบางบัว พึ่งพาแสงสว่างจากแสงอาทิตย์และแสงจันทร์ โดยปราศจากไฟฟ้า การก่อสร้างที่พักอาศัยบางบ้านก็ใช้วัชพืชธรรมชาติ

และสร้างต่อเติมที่พักด้วยตนเองและอาศัยเพื่อนบ้านด้วยวิธี “เอาแรง” ในยามเจ็บป่วย และตลอด บุตรก็อาศัยสมุนไพร หมอตำแยชาวบ้านด้วยกัน ตลอดจนสันตนาการและประเพณีวัฒนธรรม ก็เกิดจากความรู้ความสามารถที่เรียกว่า “พลังภูมิปัญญาชาวบ้าน” ชุมชนสายคลองบางบัวจึง กลายเป็นพื้นที่ “ศูนย์รวมภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดการความรู้ แบบธรรมชาติที่เกิดจากแรงกดดัน ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด และต้องการยกระดับคุณภาพชีวิต นอกจากนี้ชาวชุมชนทั้ง 2 กลุ่ม ยังเกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนกับคนและคนกับคลอง ผ่าน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ภูมิปัญญาซึ่งกันและกันจนสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยปราศจากความ ขัดแย้ง ดังตัวอย่างของภูมิปัญญาชาวบ้าน ของชาวชุมชนต่อไปนี้

ภูมิปัญญาด้านการจับสัตว์น้ำ ชาวชุมชนได้ถ่ายทอดการทำเครื่องช่วยอุปกรณ์ประมง เช่น การทำแหไว้ทอดหาปลาในคลองบางบัว โดยคุณลุงจ้านง นุชเทศ ซึ่งช่วงเวลาที่ไปสัมภาษณ์คุณลุง จ้านง ยังได้หยิบแหที่ทำกับมือตัวเองมาโชว์ให้ดูและเก็บไว้จนถึงทุกวันนี้ ส่วนคุณยายสำริด ผ่องอำไพ มีภูมิปัญญาในการช้อนกุ้ง คุณยายสอนว่า “กุ้งมีหน้าหนาวยิ่งช้อนมาก น้ำยิ่งขุ่นกุ้งยิ่ง เยอะ” ปัจจุบันตามริมคลองบางชุมชนยังมีโครงขยกอเก่าๆ หลงเหลือให้เห็น ภูมิปัญญาด้านการ ทำอาหารและการถนอมอาหารชุมชนสายคลองบางบัว มีทั้งแม่ครัวเอกอาหารคาวและอาหารหวาน ซึ่งทำหน้าที่เป็นแม่ครัวทำอาหารเลี้ยงผู้คนในงานบุญหรืองานประเพณีต่าง ๆ ตามวัดบางบัว วัด หลักสี่ โดยมีคุณยายสำริด ผ่องอำไพ ซึ่งมีฝีมือในการทำอาหารคาวที่ขึ้นชื่อในช่วงเวลานั้น จน ได้รับการขนานนามว่า “ช่างของคาว” รายการอาหารคาวที่โด่งดังเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน ได้แก่ แกงจืดเหล็ก ต้มกะทิแฟงกับปลาเค็ม กะทิสายบัวกับมะดันและผักเสี้ยนทอง เป็นต้น คุณยายสำริดยัง ได้บอกถึงสูตรเด็ดเคล็ดลับการทำอาหารดังกล่าวด้วยว่า “ถ้าเป็นแกงจืดเหล็ก ห้ามใส่ผิวมะกรูด เพราะจะไปดับกลิ่นกระชาย” และสูตรจืดเหล็กจะแกงให้อร่อย ต้องใช้กระชาย 7 ซีด ปลาช่อนย่าง 1 ตัวเอาหนังออก หอม กระเทียม ต้นจืดเหล็ก ต้องเลือกดอกขาวจะได้ไม่ขมเพราะดอกอ่อน ถ้าดอก แดงแล้วจะมีรสขม มะพร้าว 2 กิโล กับจืดเหล็ก 1 กิโล ต้องใส่น้ำปลาร้าด้วยจะทำให้อร่อย ส่วนแกง กะทิสายบัว คุณยายบอกว่า “เคล็ดลับอยู่ที่ต้องใส่มะดัน น้ำแกงจะได้ไม่ดำ แล้วใส่หอม พริกไท มากๆ กะทินิดเดียวประมาณ 1 กิโล สายบัว 1 กิโล น้ำตาลทะบน (น้ำตาลมะพร้าว) และใส่เกลือ เล็กน้อย จะได้ความเปรี้ยวจากมะดันและความเค็มจากเกลือ”

รูปภาพที่ 5.20 คุณยายสำริด ผ่องอำไพ

นอกจากนี้คุณยายสำริด ยังถ่ายทอดภูมิปัญญาการถนอมอาหารและการทำอาหารเพิ่มเติมอีกว่า “พ่อยายเป็นคนขยัน ชุตดินเก่ง รู้วิธีชุบ่อไว้ใช้น้ำ พ่อจะชุบ่อ 2 บ่อ ชั่งปลาไว้ 1 บ่อ เก็บไว้กินและเลี้ยงปลาตัวเล็กจนโต ใช้กินและขาย ส่วนอีก 1 บ่อไว้ใช้น้ำ” ส่วนการถนอมอาหารทำได้หลายอย่าง เช่น

1. ปลาฉลาดย่าง ใส่ถุงแล้วหมกเข้าไปในขี้เถ้ามัดมัดไม่กิน
2. ข้าวสารใส่เกลือจะช่วยกันมด
3. กลัวยต้มไว้ก่อน ไม่มีเสีย
4. มะนาวก็หมกทรายไว้ เก็บไว้ใช้ได้นาน
5. สะเดาลวกเก็บไว้
6. ปลาชะโด ทำปลาเค็มอร่อย
7. กุ้งฝอยหมักทำกะปิได้
8. ถ้าทำปลาร้า ต้องใช้ปลากระดี ได้ทั้งกระดีบางกระดีแรด กระดีหม้อ และทำปลาร้าต้องมีหนอน
9. ผักเสี้ยนดอง ขยำนํ้า 3 นํ้า ขย้าเกลือใส่ข้าวสุกใส่หม้อปิดด้วยใบตองตากแดด 3 วันกินได้เลย

คุณยายสำริด บอกว่า “ยายเป็นช่างของควาและของหวาน จะเลือกรับเฉพาะงานใหญ่ ด้วยเหตุผลว่า “งานเล็ก กระจอก รับงานใหญ่จะเลี้ยงเมนูน้ำพริก เพราะงานมาก อร่อยยาก เดี่ยวโดนค่า”

ส่วน “ช่างของหวาน” ของชุมชนมีหลายคน เช่น ยายแอ้ว สามียายแอ้ว ยายสำริด ยายชูศรี ยายแจ่ม และยายมูล เก่งทองหยิบ ขนมหึน ขนมแข่ง ทองหยอด ฝอยทอง แต่ถ้าเป็นข้าวต้มผัด ยายเชียร ขนมเบื่อง้วนต้องป้าซ้อย หน้าวัดพระศรีฯ

ภูมิปัญญาด้านช่างก่อสร้าง ด้วยทั้งชาวหาดั้งเดิมและผู้อพยพเข้ามาใหม่มีคนที่มีความรู้และทำมาหากินด้านช่างก่อสร้างเข้ามาอยู่ในชุมชนจำนวนไม่น้อยจนมีการรวมตัวของกลุ่มภูมิปัญญาทางช่างก่อสร้าง กลายเป็น “กลุ่มช่างชุมชน” ประจำสายคลองบางบัวที่ชุมชนสามัคคีร่วมใจเป็นแห่งแรก ส่วนสูตรการผสมปูนว่าต้องใช้ปูน หิน ทราย สัดส่วน 1: 2 : 4 ปูนก็ ซึ่งลุงวิลัยกับป้าอภุณีย์ เป็นผู้บอกเคล็ดลับนี้

ภูมิปัญญาด้านศิลป เช่นการทำว่าวไทย ไม่ว่าจะเป็นว่าวจุฬา ว่าวปักเป้า จนเกิด “บ้านว่าว” ที่ชุมชนบางบัว เกิดกลุ่มอาชีพทำหัวโขน โดยคุณลุงถนอม มีเท่า ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวชุมชนตลาดบางเขน ซึ่งมีการพัฒนาจนสามารถส่งเป็นสินค้าออก และเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชน

ภูมิปัญญาด้านหมอดำแย ชุมชนสายคลองบางบัวในยามเจ็บป่วย ดูแลรักษากันด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การคลอดบุตร มีหมอดำแยประจำชุมชน คือ ป้าสมนึก นกแก้ว และยายชิ้น รุ่งกุด เป็นหมอดำแยสมุนไพร คุณยายสาย วัดจินดา หมอดำแยประจำชุมชนร้อยกรอง กิดคำยกครู 12 บาท โดยมียาฝิบอก เป็นยาทองจับน้ำควาปลา มีการประคบสมุนไพรไทย 10 ชนิด ต่อด้วยการอาบน้ำร้อน เข้ากระโจม อ้าบเกลือและประคบด้านมขี้ให้มึนน้ำนม ภูมิปัญญาด้านหมอดำแยได้ลดความสำคัญลง และหมดไปในปี พ.ศ.2520 เนื่องจากชาวชุมชนได้สวัสดิการจากรัฐ สร้างสถานีนอนามัย แม่และเด็กบางเขนและศูนย์สาธารณสุข 24 ชาวชุมชนและสมาชิกไม่น้อยที่ใช้บริการและมีชีวิตเกิดใหม่โดยหมอดำแย

ภูมิปัญญาด้านยารักษาโรค ชาวชุมชนได้พึ่งพาภูมิปัญญาชาวบ้านช่วยรักษาดูแลสุขภาพไปตามมีตามเกิดอย่างธรรมชาติ โดยลุงสมลักษณ์ คงกระโทก ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านให้ฟังว่า “ใบเสื่อหมอบกับปูน ขี้จันเกิดฟองสีเขียวใช้รักษาแผลถูกหมากัด เมล็ดด้อยดิ่งใช้เปะตุคฝิหนอง ผงขุรสใช้แก้ปวดฟัน น้ำปลาใช้แก้ไฟลวก ไฟไหม้ตัว ถ้าโดนไฟฟ้า ต้องใช้เหล้าขาว ใช้ใบตะไคร้ ปิดรอบหัวแก้ปวดหัวได้ ถ้าเป็นคางทูม ให้ใช้ปูนแดงเขียนเสือ แต่คนเขียนต้องเกิดปีเสือด้วย” นอกจากนี้ยายแจ่ม ยังเพิ่มเติมภูมิปัญญาว่า “สมัยก่อนใช้ใบกะเม็ง ผสมเหล้ารักษาบาดทะยัก หรือใบมหานิน ตำผสมเหล้าขาวกับใบระกาแก้ “ขยุ้มดินหมา” หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า “งูสวัด” นอกจากนี้ยังมีสูตรยาสามัญจากคุณยายวิไล ใช้ใบแมงมุม 7 ตัว คั่วให้กรอบ มะกรูด ก้ามมะถัน กระเทียม ยาฉุน ยัดเข้าไปในลูกมะกรูด ใส่น้ำมันมะพร้าวตั้งไฟ แก้วทำเปื่อย และนี่คือพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ช่วยให้ชาวสายคลองบางบัวมีชีวิตรอดและดำเนินชีวิตร่วมกันกับสายคลองบางบัวยาวนานกว่า 30 ปี

ภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมและสันตนาการ ชาวชุมชนได้ร่วมคิดร่วมทำตามภูมิปัญญาที่มีในแต่ละคนจัดกิจกรรมสันตนาการ เป็นประเพณีต่าง ๆ เช่นการแข่งขันเรือ การกวนกระยาสารท การจัดกฐินทางน้ำช่วยให้เกิดพื้นที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับคลอง เกิดความรัก ความผูกพัน

2. “พลังน้ำใจ”

ชาวชุมชนบางบัวทั้งกลุ่มคนดั้งเดิมและคนกลุ่มใหม่สามารถเอาชีวิตรอดและใช้ชีวิตร่วมกันได้ในยุคคนไม่มีตัวตน/คนไร้สิทธิ์ นอกจากจะอาศัย “พลังภูมิปัญญาชาวบ้าน” ในด้านต่างๆ เป็นสวัสดิการหนุนเสริมให้สามารถดำเนินชีวิตโดยมีปัจจัย 4 ในระดับพอเพียง แค่นี้ก็ยังชีพอยู่ได้ โดยยอมรับค่าแรงราคาถูก และปฏิเสธความต้องการคุณภาพชีวิตที่เทียบเท่าคนในเมือง แต่ชาวชุมชนยังต้องอาศัยพลังผลักดันที่ซ่อนอยู่อีกหนึ่งพลัง นั่นก็คือ “พลังน้ำใจ” ที่คนทั้งสองกลุ่มมอบให้กันและกันด้วย “น้ำใจ” ที่ชาวนาดั้งเดิมเจ้าของพื้นที่ป่าสะแก มอบให้กับคนรุ่นใหม่ที่อยู่พยุหะเข้ามาใหม่ โดยคนดั้งเดิมแบ่งปันพื้นที่ทั้งการให้เช่าหรือขายเพื่อสร้างเป็นบ้านพักอาศัย การแบ่งปันบ้านให้เช่าและซื้อไปเป็นที่อยู่ การแบ่งปันอาหาร ให้พ่วงน้ำพ่วงไฟฟ้า ก็แสดงน้ำใจของชาวชุมชน ด้วยการร่วมทุกข์ร่วมสุข คนรุ่นใหม่ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมปกป้องต่อสู้และพัฒนาชุมชน

ในยามที่สมาชิกของชุมชนได้สมาชิกใหม่ของครอบครัวหรือสูญเสียสมาชิกของครอบครัว ชาวชุมชนจะคอยให้กำลังใจและเสียสละเวลา ข้าวของเงินทองร่วมจัดงานทั้งบ้านที่ตลอดลูกใหม่ หรืองานศพ งานบุญ งานบวช โดยไม่ต้องมีการัดเชิญหรือบอกกล่าวเพื่อนบ้านจะมาช่วยงานอย่างเต็มใจ ร่วมถึงการสร้างบ้านและทำนาผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “เอาแรง” ไม่ต้องแลกเปลี่ยนด้วยเงินทอง แต่แลกเปลี่ยนด้วย “น้ำใจ” และด้วยน้ำใจที่คนสองกลุ่มต่างฝ่ายต่างมอบให้กัน จึงเกิดความสัมพันธ์เป็นสังคมเครือญาติ เป็นสังคมญาติมิตร เป็นสังคมของคนหัวอกเดียวกันที่เป็นคนจน คนยากไร้ ชาวชุมชนกลายเป็นเครือญาติทางสังคม ที่อยู่ร่วมกันเชื่อมความสัมพันธ์ของคนสองกลุ่มไว้ด้วย “น้ำใจ” ของกันและกัน

5.14 ชุมชนสายคลองบางบัว: การรวมพลังของชุมชน

ช่วงเวลาที่ชุมชนสายคลองกลายเป็นชุมชนแออัด และถูกสังคมภายนอกประณามว่าเป็นแหล่งเสื่อมโทรมของสังคมเมือง และปลูกบ้านรูกกล้าในคลองขวางทางน้ำทำให้น้ำเน่า ความไม่มั่นคงทางที่อยู่อาศัย ก็ส่อแววขึ้นมา และมีการรวมพลังของชุมชนอย่างไม่เป็นทางการเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2524 ลูกชัยรัตน์ ลูกนก และป้าตุ๊ก เล่าอย่างติดตลกลขณะเดินทางไปดูงานที่จังหวัดบุรีรัมย์ว่า “ตอนนั้นกรุงเทพมหานครมีนโยบายแก้ปัญหาจราจร สมัยผู้ว่ากรุงเทพมหานคร ดร.พิจิตร รัตนกุล ได้ทดลองนำเรือมาวิ่งในคลองบางบัวระยะทางบางบัวถึงพระโขนง ชื่อ บริษัท “เรื่อนำโชคนาวา” โดยเก็บค่าบริการ ตอนแรกก็ช่วยอำนวยความสะดวก มีชาวบ้านใช้บริการมากพอสมควร แต่สุดท้ายเมื่อเรือวิ่งเร็วทำให้เกิดคลื่นซัดเข้าสู่ตลิ่ง จนทำให้บ้านเรือนริมคลองและตลิ่งพัง สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวชุมชน ชาวบ้านเลยช่วยกันเอาถ่านไฟฉายบ้าง ขวดน้ำบ้าง และสิ่งอื่นขว้างปาใส่เรื่อนำโชคนาวาขณะวิ่งผ่านหน้าบ้านไปตลอดสายคลองจนสุดท้าย “เรื่อนำโชคนาวา ต้องยุติการวิ่งไปในที่สุด”

จนกระทั่งปี พ.ศ.2530 เมื่อน้ำเน่าสุด ๆ ใช้ไม่ได้แล้ว ชาวชุมชนต้องหาทางออก โดยซื้อน้ำกินที่แฟลตสื่อสาร แต่ด้วยข้อจำกัดที่มีรายได้น้อย และไม่สามารถทำมาหากินจากการจับสัตว์น้ำ และพืชผักในคลองขายแลกเงินได้อีกต่อไป และเพื่อความอยู่รอดของทุกคนในชุมชน จึงมีการรวมตัวของชาวชุมชนเกิดเป็น “ผู้นำเครือข่ายทางสังคม หรือผู้นำจิตอาสา” โดยมาจากตัวแทนของชุมชนด้วยการเสนอตัวจากผู้อาวุโส จำนวน 7 คน เริ่มที่ชุมชนร้อยกรอง ผู้แทนชุมชนทั้ง 7 คนทำกันเอง โดยไม่มีเงินเดือนเป็นค่าตอบแทน จนคุณลุงสมลักษณ์ ดวงกระโทก ออกปากว่า “ทุกแกนนำจะประสานและรวมตัวโดยแกนนำมาจากการเสนอตัวและเลือกขึ้นมา โดยดูจากความสามารถทำฟรี โคนค่า เสียตัง” โดยผู้นำเครือข่ายทางสังคม “ทั้ง 7 คน จะมีหน้าที่ช่วยเหลืองานของผู้ใหญ่บ้าน ลุงสมลักษณ์ยังเล่าต่อว่า “ประมาณปี 27 หรือ 28 ผู้ใหญ่ตำออง เรื่องพันธ์ ลงขันคนละ 100 เพื่อทำกิจกรรม เช่น ทำทางเท้าของชุมชนร้อยกรอง ทำศาลาเอนกประสงค์ หรือทำศูนย์สุขภาพชุมชน”

นอกจากนี้ แกนนำของชาวชุมชนยังช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชาวชุมชนคนจนด้วยกัน ลุงสมลักษณ์บอกว่า “มีการช่วยเหลือกันตั้งแต่ รุ่นพ่อ รุ่นลูก จนถึงหลาน และเวลามีงานผ้าป่าหรือกฐิน เพื่อไม่ให้รบกวนก็จะเรียก “จิงฉาบทัวร์” โดยมีแกนนำชุมชนไปสร้างความรื่นเริงร่วมพลังสร้างงานบุญด้วยกัน” เท่านั้นยังไม่พอ แกนนำชุมชนยังรวมพลังหารายได้ให้วัดเพื่อนำไปสร้างห้องน้ำของวัด สร้างศาลาหอระฆัง โดยมีกิจกรรม เช่น รำวง แข่งตีกอล์ฟเชียร์ เป็นต้น บรรยายากสงสนทนา หัวข้อนี้สุดยอดมาก เต็มไปด้วยเสียงหัวเราะอย่างสนุกสนาน คุณลุงสมลักษณ์

และคุณป้าอภิญญาเล่าไปหัวเราะไป อย่างมีความสุข ลุงชัยรัตน์ ลุงวิทย์ ลุงสุรศักดิ์และลุงวันชัยเป็นกองเชียร์ คอยเสริม และส่งเสียง “แซว” กันทั้งโห่! และ ฮา! ตามมาเป็นระยะ ทุกคนในวงสนทนา ย้อนประวัติศาสตร์ รำลึกถึงความรักความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกันอย่างมีความสุข หัวเราะกันจนน้ำตาไหล ผู้วิจัยเองยังแอบชื่นชมในความรักสามัคคีมีน้ำใจของชาวสายคลองบางบัว ลุงสมลักษณ์เล่าต่อว่า “แก่นนำกับชาวชุมชนจะจัดตั้งวง “ร่ำวง มีหัวหน้าวง ชื่อ เพชร ดาวประกาย มีลุงวันชัย กิจติงาม เป็นรองหัวหน้าวง และตีกลองได้ทุกชนิด ทั้งกลองยาวและสตรึง มีลุงถวิล เป็นมือกีตาร์ ส่วนนักร้องประจำวงคือ คุณลุงสมลักษณ์ ดวงกระโทก โดยมีการขายบัตรร่ำวงรอบละ 1 บาท ในช่วงหัวค่ำ พอตกตีคนน้อยลดราคาเหลือรอบละ 50 สตางค์ ลุงสมลักษณ์ บอกว่า “ไทยการ์เมนต์ เก่งที่สุดนางรำ ส่วนการแข่งขันตีกลองเชียร์ ต้อง บุญทึ่ง ตีกลองเก่งมาก ส่วนใหญ่จัดที่ป่าสัก ลพบุรี ตอนหลังไม่มีแล้ว เพราะจัดที่วัดติดกันแย่งนางรำ” และลุงชัยรัตน์เสริมว่า “ปี พ.ศ.2535 มีดิสโก้เทคร่ำวงก็เลยห่างกันไป และเลิกไปในที่สุด”

5.15 วิกฤตการถูกไล่รื้อ “รวมพลังสู้สุดชีวิต”

ปี พ.ศ.2535 เกิดเหตุการณ์สำคัญนับเป็นจุดวิกฤตแต่ถูกพลิกเป็นโอกาสของชาวชุมชน ที่จุดประกายให้ชาวชุมชนเปิดเผยตัวตนให้พลังที่แอบซ่อนอยู่ในตัวของผู้ที่ไม่มีตัวตนและไร้สิทธิ เกิดการรวมตัวของคนหัวอกเดียวกันลุกขึ้นมาปกป้องชุมชน จนกลายเป็นพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว ซึ่งอาจเรียกได้ว่าประวัติศาสตร์ของ “พลังแรกของชาวชุมชนสายคลองบางบัว” ก็ว่าได้ เพราะจากการรวมพลังดังกล่าว ส่งผลให้มีการรวมพลังความร่วมมือเพื่อปกป้องชุมชนต่อมาอีกหลายครั้งจนชุมชนอยู่รอดมาได้ถึงทุกวันนี้

เหตุการณ์ดังกล่าว ลุงสมลักษณ์ ลุงชัยรัตน์ ลุงวิทย์ ป้าอภิญญา ป้าตุ้ย ลุงวันชัย ลุงสุรศักดิ์ และชาวชุมชนอีกหลายคนช่วยกันถ่ายทอดเรื่องราวถึงความภาคภูมิใจ ต่อการรวมพลังของชุมชน เพื่อปกป้องชุมชนว่า “เหตุเกิดจาก ปี พ.ศ.2535 มีข่าวลือว่ารัฐจะทำถนนเลียบคลอง เพื่อจัดระเบียบที่อยู่อาศัย และจะไล่รื้อบ้านเรือนริมคลองบางบัวที่รูกล้ำคลองทั้งหมด ให้ไปอยู่แฟลตข้าวโพด” ข่าวดังกล่าว สร้างความระส่ำระสายอย่างมากให้กับชาวชุมชน ถึงขนาดว่าบางคนไปหาซื้อที่ดินและบ้านนอกชุมชน แต่ด้วยความยากจนชาวชุมชนส่วนใหญ่จึงไม่อาจทำเช่นนั้นได้ ความทุกข์ใจจึงแผ่กระจายไปทั่วสายคลอง ชาวชุมชนเล่าว่า สิ่งที่ได้ขะนั้นทำได้แค่ ชาวชุมชนแต่ละชุมชนรวมตัวกันเข้าพบ สมาชิกสภาเขตกรุงเทพมหานคร คุณสิทธิโชค และ สก. เรียกชาวบ้านประชุมและนายแสวง พูนสุข แนะนำว่า เราต้องทำโครงการให้รัฐเห็น โดยปรับภูมิทัศน์ของชุมชน เช่น ทาสีให้สวยงาม ทุกแกนนำของชุมชนจึงประสานและรวมตัวกันเพื่อปกป้องต่อสู้การไล่รื้อ อย่างสุด

ชีวิต และจะไม่ออกจากริมคลองบางบัว โดยชาวชุมชนต่างให้เหตุผลการรวมพลังความร่วมมือในครั้งนี้ว่าคลองบางบัวเป็นแหล่งงาน แหล่งทำมาหากิน

1. ลูกต้องเรียนหนังสืออยู่ที่นี้
2. ที่นี่มีโรงพยาบาลพร้อมสะดวกสบายต่อการอาศัยอยู่
3. เขตบางเขนหากินได้
4. เราห่วงแทนที่ทำกินของเรา
5. มาอยู่กรุงเทพฯ กลับถิ่นไม่ได้แล้ว
6. ต้องการรักษาสิทธิที่ทำกิน

นอกจากนี้ชาวชุมชนยังได้มีการรวมตัวของแกนนำชาวบ้านแต่ละชุมชนจดทะเบียนตั้งชุมชน เพื่อปกป้องที่อยู่อาศัยและยกระดับคุณภาพชีวิต ซึ่งนับเป็นการรวมพลังความร่วมมือของชุมชนหลังประสบเหตุการณ์น้ำในสายคลองเน่าเสีย ไม่มีน้ำกินน้ำใช้ โดยชาวชุมชนมีวัตถุประสงค์ของการรวมตัวหลายประการ คือ

1. เพื่อขอบ้านเลขที่ ซึ่งปัจจุบันนี้ยังมีบ้านจำนวนไม่น้อยยังไม่มีบ้านเลขที่
2. เพื่อนำบ้านเลขที่ไปขอน้ำขอไฟ
3. เพื่อของบประมาณมาพัฒนาชุมชน
4. เพื่อขอพึ่งพารัฐแก้ปัญหาหน้าเน่า
5. เพื่อสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัย

เมื่อมีบ้านเลขที่ก็จะเป็นคนมีสิทธิ มีศักดิ์ศรี สามารถเข้าที่ของกรมชลประทานได้ และลูกๆ จะได้ไม่ต้องอายเพื่อนๆ

ในเรื่องของการสร้างพลังความสามัคคีของชาวชุมชนสายคลองบางบัว ชาวชุมชนยอมรับว่า ในยุคนี้แม้จะมีความขัดแย้งกันบ้าง และความสัมพันธ์ของชาวชุมชนไม่แน่นแฟ้นเหมือนยุคอื่นๆ เนื่องจากมีคนนอกชุมชนเข้ามามาก แต่ยามที่เกิดปัญหาขึ้นกับชุมชน ชาวชุมชนก็พร้อมที่จะมารวมพลังกันในทันที ดังคำยืนยันของป้าตุ้ย ลุงวิทย์ ลุงสมลักษณ์ ลุงชัยรัตน์ และมีอีกหลายๆ คน ว่า “ถ้าชุมชนมีปัญหา เป่านกหวีดเมื่อไหร่ พร้อมรวมตัว”

5.16 ปัญหาของชุมชนช่วงคนไม่มีตัวตน/คนไร้สิทธิ

ชุมชนสายคลองบางบัวในช่วงที่ต้องเผชิญกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมจากน้ำเน่าเสียแล้ว ยังต้องเผชิญกับปัญหาทางสังคมจากขนาดสังคมที่ใหญ่ขึ้นของผู้คนต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนทั้งแบบถาวรและแบบชั่วคราว ด้วยจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และ

ด้วยความหลากหลายด้วยเชื้อชาติ ศาสนา และบุคลิกภาพ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศประกอบกับคุณสมบัติของชาวชุมชนคือ มีรายได้น้อย หาเช้ากินค่ำ ยากจน หนี้สินมาก ไม่มีความมั่นคงทางรายได้ “อบายมุข” จึงกลายเป็นปัญหาหนึ่งของชาวชุมชน เป็น ปัญหาที่ซ้ำเติมให้ภาพชุมชนกลายเป็นแหล่งสลัมเสื่อมโทรม เป็นแหล่งน้ำเน่า ยาเสพติด การพนัน และขโมย

ในสังคมของคนไม่มีตัวตน คนไร้สิทธิ์ตั้งแต่ช่วง พ.ศ.2510-2540 แม้ชาวชุมชนจะต้องเผชิญวิกฤตหลายด้าน แต่ในมรสุมดังกล่าวก็มีสิ่งดีๆ ซ่อนอยู่ นั่นก็คือ ชุมชนไม่มีขโมย ทุกคนอยู่อย่างสงบสุขจนเป็นที่ประทับใจทั้งของคนดั้งเดิมและคนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ トラบจนกระทั่งผู้คนเข้ามาหนาแน่นจนแออัดเป็นแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาขโมยก็ยังมีน้อยมาก ซึ่งชาวชุมชนแก้ปัญหา โดยการเพิ่มกุญแจ ชาวชุมชนรายหนึ่งบอกว่า “คนต่างถิ่นเข้ามามากขึ้น ก็ต้องเพิ่มกุญแจ” ป้าตุ๊ก ป้าสมศรีบอกว่า “ศาลาที่เรานั่งคุยกัน ซึ่งอยู่ตรงข้ามหน้าที่ทำการชุมชนก้าวหน้า ติดกับเชิงสะพานที่จะเดินข้ามไปชุมชนสามัคคีร่วมใจพัฒนาได้ อดีตเป็นที่ ที่นักเลงนัดตีกัน โดยใช้อาวุธเป็นคมแฝก ลูกเหลิม นกแก้ว เล่าว่า “ปัญหาเรื่องขโมยไม่มีฆ่ากัน ไม่เอาถึงตาย ดีแบบนี้เลย นัดตีกันที่ประตูน้ำ ศูนย์ชุมชน อยู่กันคนละฟาก เป็นแบบนักเลง”

แต่สำหรับยาเสพติดและการพนันชาวชุมชนต่างยอมรับว่า “มีปัญหามาจริง” โดยจุดเริ่มต้นของปัญหามาจากชาวบ้านได้เอากัญชาและต้นกระท่อมเข้ามาใช้เป็นยารักษาโรค เช่น แก้เบาหวาน แก้โรคความดัน บางกลุ่มก็เอาฝิ่นเข้ามารักษาโรคใช้เป็นยาแก้ปวดและเอาฝิ่นมาละลายกับยาคุมแก้โรคลมป่วง ชาวชุมชนรายหนึ่งบอกว่า “เดิมมีโรงฝิ่นที่ตลาดจี่เต้า หรือ ตลาดมาสะพานใหม่ คนไปสูบฝิ่นตัวเหลืองนอนเป็นตับ” ต่อมากัญชาเริ่มระบาดหนักและหนักที่สุดในปี พ.ศ.2527 พอปี พ.ศ. 2528 พัฒนาเป็นยาเสพติดประเภท “ผงขาว” หรือเฮโรอีนและ พ.ศ.2538-2539 มีประเภทที่ดมกาว” จนกระทั่งปี พ.ศ.2540 จนถึงปัจจุบันเป็นยาเสพติดประเภทยาบ้าซึ่งมาในรูปแบบของยาลดความอ้วนนิยมใช้ในกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ซึ่งมีการระบาดหนัก และเริ่มมีขโมยในปี พ.ศ.2540 นั่นเอง

ชาวชุมชนบางกลุ่มนอกจากจะติดยาเสพติดแล้ว บางกลุ่มก็ติดบุหรี่และเหล้าอย่างมาก ซึ่งชาวชุมชนบอกว่า “ที่เป็นเช่นนี้เพราะ กฎหมายอ่อนและรัฐไม่เลิกผลิต” ชาวชุมชนอีกรายหนึ่งบอกว่า “เดิมมีแต่ลักเล็กขโมยน้อย เมื่อมียาเสพติดระบาดถึงขนาดเดินขึ้นบ้าน 10 นาที ของหายบางชุมชนมีคนปลุกกระท่อมขายหน้าบ้านปี 13 ถึง 14 ตำรวจยังไม่จับ ปี 16 ชาวบ้านเก็บขาย 100 ใบ ราคา 20 บาท ต่อมาเป็น 100 ใบ ราคา 100 บาท แต่หมดไปปี พ.ศ.2521 ปี 2537- 2540 มียาบ้า ยาไอซ์ ยาอี ระบาดมาก” อย่างไรก็ตาม ชาวชุมชนได้ตระหนักถึงภัยของยาเสพติด ทั้งผู้นำชุมชนและชาวบ้านได้ช่วยกันแก้ไขปัญหาดังกล่าว ด้วยการรณรงค์และนำผู้ติดยาไปบำบัด ซึ่งก็ช่วยลดทอนปัญหาได้ในขณะนั้น

ส่วนปัญหาเรื่องการพนัน เป็นปัญหาดั้งเดิม ตั้งแต่ยุคชวนา ซึ่งเสียที่เสียจากการเล่นการพนันไปเป็นจำนวนมากจนต้องมาบุกรุกป่าสะแก มาถึงตอนนี้ปัญหาดังกล่าวก็ยังอยู่ในชุมชน ชาวชุมชนเล่าให้ฟังและสันนิษฐานว่า ที่คนในชุมชนชอบเล่นการพนันอาจมาจากสาเหตุต่อไปนี้ การเป็นคนชอบเสี่ยงโชคหวังรางวัลที่หนึ่ง และการไม่มีอาชีพ และอาชีพใช้แรงงานรายได้ไม่พอใช้ หรือต้องการหารายได้พิเศษ เล่นเพื่อคลายเครียดและฝึกสมอง แต่สาเหตุเหล่านี้ อยู่ภายใต้บริบทของชุมชนและสังคม ที่มีกฎหมายอ่อนมีการเอื้อประโยชน์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และจากสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม และความเสื่อมของวัฒนธรรมและศาสนา

ชาวบ้านในชุมชนอีกคนหนึ่งเล่าว่า ชนิดของการพนันในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีตั้งแต่ก๊าดปลา ตีไก่ ไปปิ่น โมก (เมล็ดมะขาม) กำถั่วไฮโล เต้าปิ่น น้ำเต้าปูปลา โยนเส้น ล้อด้อก ปั่นแปะ ไฟทุกชนิด เช่น ป็อกเต็ง ครัมมี ไฟตอง เป็นต้น รวมตลอดจนถึงหวยใต้ดิน และโต๊ะบอล

แม้ในสายตาคนทั่วไป “การพนัน” เป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย เป็นสิ่งไม่ดี ผิดศีลธรรม แต่หญิงชาวชุมชนคนหนึ่งได้ใช้ “วงไฟ” เป็นสถานที่บริหารจัดการพัฒนาและแก้ปัญหาให้กับชุมชน กิจกรรมที่เกิดขึ้นใน “วงไฟ” มีทั้งการพูดคุย พูดแซว นินทา สรวลเสเฮฮา ฝึกสมอง และแก้เหงา จึงเกิดความสุข เกิดความสัมพันธ์ที่ดีของขาไฟจนกลายเป็น “เพื่อน และพี่น้อง” เมื่อชุมชนเดือดร้อนก็ได้มาแลกเปลี่ยนและขอความร่วมมือกันใน “วงไฟ” เพราะชาวชุมชนสายคลอง สามีจะเกรงใจภรรยา เธอจึงบริหารงานโดยขอความร่วมมือจากเพื่อนๆ และพี่น้องในขณะที่เล่นไฟ ให้ช่วยกลับไปกล่อมคนที่บ้านให้เข้าใจและให้ความร่วมมือ กับกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เธอบอกว่า “พวกเราเล่นไฟไม่จริงจัง เล่นสนุกๆ แก้เหงา แต่ได้อาศัยให้เมียไปบอกแฟนช่วยเหลือชุมชน”

รูปภาพที่ 5.21 การวิเคราะห์ข้อมูล
วันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ.2556

รูปภาพที่ 5.22 การวิเคราะห์และคืนข้อมูล
วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2556

บทที่ 7

สรุป

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยชุมชน ใช้การศึกษาแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความทรงจำร่วม เป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้ชุมชนเห็นคุณค่าของชุมชนในอดีต ใช้การเรียนรู้ในประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดประสบการณ์

งานวิจัยชิ้นนี้สามารถสรุปวิถีชีวิตของชาวทุ่งบางเขนสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1. ยุคขุดคลองและวิถีชีวิตชาวนา (สมัยอยุธยาจนถึงทศวรรษ 2510) เรื่องราวของบางเขนมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่หลักฐานที่เป็นเรื่องราวของชุมชนไม่มี ในสมัยรัชกาลที่ 3 พบข้อมูลว่ามีการตั้งชุมชนจากการที่จัดตั้งวัดบางบัวหรือวัดลาดน้ำเค็มเมื่อปี พ.ศ.2380 หลังจากนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีหลักฐานการเข้ามาอยู่ของคนเป็นชาวนาในบริเวณนี้ วิถีชีวิตแบบนี้เกิดขึ้นและสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศ นับแต่ สนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างไทยกับอังกฤษในปี พ.ศ.2398 ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตของสังคมไทยจากการผลิตสิ่งของหลายอย่างเพื่อการดำรงชีวิตมาสู่การผลิตข้าวเพื่อขายเป็นหลัก การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกิดการปลดปล่อยแรงงานจากการพันธนาการไว้ในระบบไพร่และระบบทาส ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงให้มีการเลิกทาสและเลิกไพร่ เพื่อปลดปล่อยแรงงานให้เป็นอิสระ สามารถออกมาทำมาหากินบุกเบิกพื้นที่นาทำการปลูกข้าว

การเปลี่ยนแปลงนี้ได้มากระทบพื้นที่บางเขน โดยในปี พ.ศ.2413 ได้มีโดยมีพระราชประสงค์เพื่อให้ประชาชนเดินทางค้าขายขึ้น-ลง เดินเรือได้สะดวก การตั้งถิ่นฐานจึงปรากฏตัวให้เห็นชัดเจนบริเวณริมคลองที่ผู้อพยพเข้ามาได้มาใช้พื้นที่ดินสำหรับทำนา และด้วยการที่พื้นที่บางเขนมีการขุดคลองตัดกัน จึงทำให้เกิดสี่แยกคลอง เรียกว่า “สี่แยกทางน้ำ” มีลักษณะเป็นชุมทางของเรือที่ผ่านมาจากทั้งสองคลอง เกิดการตั้งบ้านเรือนขึ้นและเกิดตลาดจนเป็นตลาดขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “ตลาดบางเขน” ในสมัยที่พื้นที่บางเขนเป็นทุ่งนาขนาดใหญ่มีผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยมีทั้งไทยและจีน พื้นที่นี้มีการปลูกข้าว มีตลาดบางเขน และโรงสีข้าว 2 แห่ง มีโรงเจ และมีหน่วยราชการในตลาดบางเขน และเนื่องจากเป็นพื้นที่ปลูกข้าวจึงมีวัฒนธรรมของชุมชนชาวนาเกิดขึ้นที่ทุ่งบางเขนแห่งนี้

นับจากปี พ.ศ.2444 เป็นต้นมา ได้มีการออกโฉนดรับรองสิทธิที่ดิน ซึ่งส่งผลสำคัญคือ ทำให้ชาวนามีกำลังใจบุกเบิกที่นา รัฐบาลยังสนับสนุนให้เอกชนทำการขุดคลองเพื่อเปิดพื้นที่การทำนาและทำการท่อน้ำและระบายน้ำเข้าสู่ที่นา สภาพของพื้นที่ดินเขตบางเขนเป็นดินน้ำกร่อยเหมาะ

แก่การทำนาสมัยก่อนเรียกว่า “บึงลาดน้ำเค็ม” ท่งบางเขนได้เป็นส่วนหนึ่งของการบุกเบิกพื้นที่ดินเพื่อการทำนา เพื่อรองรับเศรษฐกิจค้าข้าวที่เกิดขึ้นภายหลังการทำสัญญาเช่าไว้

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ประมาณปี พ.ศ.2460 ได้มีการขุดคลองบางเขนใหม่ และ ปี พ.ศ.2467 ได้มีการขุดคลองบางบัว คลองทั้ง 2 นี้ทำให้เกิดการขยายพื้นที่ทำนาและส่งน้ำเข้าพื้นที่นาในท่งบางเขน ท่งนาบริเวณนี้ได้กลายเป็นพื้นที่สำคัญในการทำนาที่อยู่ใกล้เมืองหลวงกรุงเทพฯ และมีการอพยพของผู้คนจากที่ต่างๆ เข้ามาอยู่อาศัยในท่งนาแห่งนี้มากขึ้น ในช่วงระยะทศวรรษ 2460 ถึง 2480 เป็นระยะที่ท่งบางเขนเจริญในการทำนาที่สุด ไม้เมืองเดิมได้เขียน นวนิยายเรื่อง “รอยไถ” เล่าเรื่องราวของชีวิตชาวนาที่ท่งบางเขน และยังได้มีการ ประพันธ์เพลงเกี่ยวกับท่งนาบริเวณนี้ไว้เช่นกัน

อัตลักษณ์ของชาวนาชาวท่งบางเขนเป็นสังคมที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกัน ในอดีตชาวนาช่วยกันทำนา เรียกว่าการเอาแรงหรือลงแขก ซึ่งจะทำทั้งนวดข้าว เกี่ยวข้าว ดำนาและไถนา ไม่มีการจ้าง การร่วมแรงทำให้คนรู้จักมักคุ้น สนับสนุนกัน และหลายครอบครัวแต่งงานกัน สังคมของคนท่งบางเขนเป็นชุมชนญาติมิตร วิถีชีวิตแบบนี้สัมพันธ์กับการผลิตที่ต้องอาศัยแรงซึ่งกันและกัน ถ้าต่างคนต่างอยู่จะเกิดความเสียหายในผลผลิต เช่นในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว จะต้องช่วยกันรีบเก็บเกี่ยวหากเก็บเกี่ยวไม่ทันก็จะเกิดความเสียหาย ชาวนาต้องสามัคคีกัน คนท่งบางเขนในอดีตรู้จักกันหมดสามารถไปมาหาสู่กันได้

วัดเป็นศูนย์กลางของชีวิตของชาวนาเขตบางเขนเป็นที่พึ่งของชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย วัดเป็นทั้งโรงเรียนและสถานที่ปฏิบัติธรรม วัดเป็นที่รวมของคน และสืบทอดประเพณีที่เกี่ยวข้อง ศาสนาและพิธีการต่างๆของชุมชน ผู้คนจึงให้ความสำคัญกับวัดมาก ชาวบางเขนเคร่งครัดในการปฏิบัติประเพณีทางศาสนา เชื่อในเรื่องการทำบุญ ถ้าใครทำบุญมากก็จะได้รับผลบุญมาก ชาวนาบางคนจึงบริจาคที่ดินให้วัดและสร้างวัดด้วย งานประเพณีของวัดชาวบ้านจะเข้าร่วมด้วย เช่น วันอาสาฬหบูชา วิสาขบูชา มาฆบูชา ลอยกระทงทอดผ้าป่า ทอดกฐิน บวชพระ แห่เรือ สงกรานต์ ปีใหม่ ออกพรรษา เข้าพรรษา ชักพระโยนบัว

การปกครองแบบกำนันผู้ใหญ่บ้านถือว่าเป็นผู้นำชุมชนในอดีต ใครมีปัญหาอะไรก็ไปให้ผู้ใหญ่บ้านตัดสินและเป็นผู้ดูแลภายในชุมชนเล็กๆในการปกครอง ผู้ที่จะเป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นคนดีและมีผู้คนนับถือ สถาบันการปกครองของชุมชนกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทำให้ชุมชนมีความสามัคคี ในอดีตผู้ใหญ่บ้านจะรู้จักบ้านทุกบ้าน รู้จักลูกบ้านของตนว่าเป็นอย่างไร

ความสัมพันธ์ของคลองกับวิถีชีวิตชาวนา คลองเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของวิถีชีวิตชาวนาเพราะการทำนาต้องใช้น้ำมาก วัดอุประสงค์หลักของการขุดคลองบางบัวคือการทอนน้ำและระบายน้ำเข้าออกนา คลองเป็นชีวิต เป็นแหล่งอาหารของชุมชน ในคลองบางบัวที่ชาวบ้าน

เล่ากันว่ามีความอุดมสมบูรณ์มากทั้งพันธุ์สัตว์น้ำและพันธุ์ไม้ที่อยู่ในบริเวณคลอง คลองเป็นเส้นทางคมนาคมและการขนส่ง คลองทำให้คนในคลองเชื่อมโยงกันและเชื่อมโยงกับคนภายนอกด้วย คลองเป็นที่สร้างกิจกรรมประเพณีของชุมชน เช่น โยนบัว ชักพระ ไล่บาตรทางเรือ ลอยกระทง คลองทำให้เกิดตลาดน้ำมีการเอาของมาขายเป็นที่ค้าขายขนข้าวเปลือกออกจากทุ่งบางเขน เป็นที่แลกเปลี่ยนสินค้า เช่น มะพร้าวแลกข้าว แห้วนาแลกข้าว เป็นต้น

ความเป็นชุมชนญาติมิตรของชาวบางเขน คือเป็นชุมชนรู้จักและไปมาหาสู่กันหมดรู้จักกันตั้งแต่ต้นคลองยันท้ายคลอง ผู้คนเชื่อมโยงสายใยเป็นพี่น้องกัน คนเหล่านี้ยังคงใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างสืบเนื่อง เช่น ตระกูล สุดสาคร เกิดแก่น แสงนาค มีการดองกันโดยการแต่งงานกัน ช่วยเหลือและแบ่งปันซึ่งกันและกันมีความห่วงใยซึ่งกันและกัน เวลาในงานต่างๆจะช่วยเหลือกัน

สังคมชาวบางเขนมีภูมิปัญญาที่สะสมกันมายาวนาน ได้แก่ การทำนาแบบดำ การทำอาหารโดยใช้ทรัพยากรจากท้องถิ่น เช่น อาหารที่มาจากสายบัว ผักบุ้ง ผักกระเฉด มีวัฒนธรรมถิ่นที่มาจากคนมอญที่มาจากสามโลกและปทุมธานี เช่น การเล่นลูกช่วง อีมอญซ่อนผ้า ตีจับ จูกินหาง การละเล่นเหล่านี้ใช้ในงานสงกรานต์ ชาวบ้านยังมีภูมิปัญญาเรื่องการทำคลอดเด็ก หมอตำแยเป็นบุคคลที่ผู้คนยอมรับนับถือว่าดีกว่าหมอแผนปัจจุบัน ชาวบ้านเล่าว่าสามารถทำคลอดได้เร็วกว่าหมอแผนปัจจุบัน

วิถีชีวิตของชาวนาสืบสกุลลง เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง นับตั้งแต่การตัดถนนเข้ามาวิถีชีวิตของชาวนา เป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับน้ำและสายคลอง การตัดถนนพหลโยธินในปี พ.ศ.2479 ทำให้ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนวิถีจากชุมชนริมคลองที่อาศัยคลองในการสัญจร มาเป็นชุมชนที่ใช้ถนนในการสัญจรและค่อยห่างจากวิถีทางน้ำออกไปจนในที่สุดก็ไม่ได้ใช้น้ำในคลองอีกเลย การตัดถนนทำให้สถานที่ราชการเข้ามา ชาวนาเริ่มขายที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยของผู้คนกลุ่มใหม่ที่หลังไหลเข้ามาตามระบบราชการ ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ กรมทหารราบ 11 การพัฒนาประเทศทำให้พื้นที่บางเขนกลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยเนื่องจากความเจริญของกรุงเทพฯ ในทศวรรษ 2510 มีหมู่บ้านจัดสรรขนาดใหญ่เกิดขึ้นในพื้นที่ 2 โครงการคือ เปรมฤทัย และอนันต์สุขสันต์ การเกิดหมู่บ้านจัดสรรทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กหลายแห่ง ทำให้น้ำเสีย ผืนดินไม่เหมาะกับการทำนา เกิดหนูชุกชุมปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านได้เห็นและยังอยู่ในความทรงจำคือ ดินเสีย น้ำน้อย ทำนาไม่ได้ผล สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวนาหมดกำลังใจ เลิกทำนา และค่อยๆ ทอยขายที่ดินของตนไปในที่สุด

2. ยุคของคนไม่มีตัวตน/ไร้สิทธิ การเข้ามาของคนรุ่นใหม่ (ทศวรรษ 2510 ถึง 2540)

ชาวบ้านนิยาม คำว่า “ไร้ตัวตนและไร้สิทธิ” ว่า คือ “คนที่อยู่ในฐานะผู้บุกรุก คนที่ไม่ได้รับการยอมรับและเหลียวแลจากเขต คนที่อยู่อย่างผิดกฎหมาย คนที่อยู่อย่างไม่มีโฉนด คนที่ไร้สิทธิ ไร้

โอกาสของรัฐ คนเป็นที่พึ่งแห่งตน ไม่มีสิทธิดำเนินการอะไรเกี่ยวกับรัฐ ไม่ได้รับการเหลียวแล เป็นสังคมแห่งรัฐไม่ดูแล”

ประวัติศาสตร์ในยุคนี้เกิดขึ้น นับตั้งแต่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของภาครัฐที่เน้นการพัฒนาอย่างไม่สมดุล โดยการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในตัวเมืองหลวงกรุงเทพฯ ทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมและโครงการบ้านจัดสรร และการจัดสร้างสถานที่ราชการในพื้นที่หลายแห่งเพื่อรองรับการขยายตัวนี้ สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลต่อชาวนาดั้งเดิม เจ้าของที่ดินในเขตบางเขนถูกเวนคืนที่ดินและพากันขายที่ขายนาจนไร้ที่อยู่อาศัย ส่วนชาวนาผู้เช่าที่นาที่ถูกไล่ออจไม่มีที่อยู่ และที่หากินต้องเข้าไปถางป่า จับจองตั้งรกรากเพื่อเริ่มต้นชีวิตใหม่ โดยเข้าไปเป็นกลุ่มเครือญาติ ซึ่งแต่ละกลุ่มเข้าไปถางป่าสะแกจุกเพื่อจับจองพื้นที่ตามกำลังความสามารถและใครมาก่อนได้ก่อน

การเข้ามาของคนกลุ่มใหม่ในสายคลองบางบัวมี 2 กลุ่มคือ กลุ่มคนยากจนในชนบทและคนที่อยู่ในสลัมคลองเตยในกรุงเทพฯ คนชนบทอพยพเข้ามาเมืองหลวงเนื่องจากการเกิดภัยแล้งในต่างจังหวัดที่ขาดระบบชลประทานที่ดี การทำนาจึงไม่ได้ผล ชาวนาชนบทต่างหนีความยากจนและความลำบาก มุ่งหน้าเข้ากรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังมีการไล่อพยพชนสลัมคลองเตยหลายครั้ง เพื่อพัฒนาพื้นที่รองรับความเจริญของเขตเมืองและเศรษฐกิจ เป็นเหตุให้ผู้คนที่ทั่วทุกสารทิศทยอยอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในสายคลองบางบัว พื้นที่ริมคลองบางบัวมีสภาพที่ไม่ต่างกับชนบทในต่างจังหวัด มีความสะดวกสบาย คนที่มาอยู่ที่นี่คือคนที่ถูกปฏิเสธจากชุมชนอื่นที่มีคนอาศัยอยู่แน่นแล้วไม่สามารถรับคนใหม่ได้อีก สภาพของสายคลองบางบัวในขณะนั้นเป็นพื้นที่กว้างและยาวสามารถรองรับคนได้มาก คนจึงค่อยๆ หลั่งไหลเข้ามาอยู่จนกลายเป็นสภาพจากชุมชนหมู่บ้าน เป็นชุมชนเมืองและเป็นสลัมหรือชุมชนแออัดในที่สุด

การเข้ามาอยู่อาศัยที่ริมคลองพื้นที่ป่าสะแกที่ชุมชนคิดว่าเป็นที่ว่างเปล่าไม่มีเจ้าของแท้จริงแล้วเป็นของกรมธนารักษ์ ชาวชุมชนทั้งหมดจึงตกอยู่ในฐานะ “ผู้บุกรุก” ต้องมาเผชิญกับปัญหาการถูกไล่ออจไม่มีที่อยู่ที่ทำกินอีกครั้ง เกิดความไม่มั่นคงทั้งทางกายภาพและเศรษฐกิจ

เมื่อมีคนอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น จนเป็นชุมชนแออัด ปัญหาต่างๆ ก็ตามมา ได้แก่ เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมของชุมชน เกิดน้ำเน่าเสียในสายคลองบางบัว ซึ่งเปรียบเสมือนสายเลือดที่ขุ่นชีวิตและหล่อเลี้ยงชาวชุมชนตลอดมา ปัญหาหาเสพติด ปัญหาเรื่องขโมย ปัญหาเรื่องการพนัน

ท่ามกลางปัญหาที่มีอยู่อย่างมากมายในชุมชน และมีคนอยู่อาศัยในสายคลอง กลุ่มชาวนาดั้งเดิม กับคนกลุ่มใหม่ที่อพยพเข้ามาทั่วสารทิศ ต่างเชื้อชาติ และต่างศาสนา แต่คนทั้ง 2 กลุ่มสามารถอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนไม่มีความขัดแย้ง เพราะคนทั้ง 2 กลุ่มต่างก็มีวิถีชีวิตชาวนามา

ก่อน เป็นคนที่อยู่ในระดับล่างขายแรงงาน หาเช้ากินค่ำ หากินระดับรากหญ้า คนเหล่านี้อยู่ด้วยกันด้วยความเห็นอกเห็นใจ เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน สามารถแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันได้ มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน เป็นเสมือนพี่น้องกันทั้งสายคลอง อยู่ร่วมกันแบบไม่ใช่ญาติก็เหมือนญาติ เป็นทั้งสังคมเครือญาติและสังคมญาติมิตร เพราะเป็นชุมชนที่เป็นศูนย์รวมของ “คนหัวอกเดียวกัน” ที่เกาะเกี่ยวยึดโยงความสัมพันธ์อันดีงามไว้ด้วย “น้ำใจ” ซึ่งให้กันและกันจนเกิด “สังคมทางเครือญาติ” ด้วยชาวชุมชนยืนยันว่า “ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง” สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์ที่เป็นคุณงามความดีของคนในสายคลองนี้ยังคงอยู่

คลองยังคงมีความหมายต่อชีวิตคนในสายคลอง ความสัมพันธ์ของคนกับคลองในเชิงเศรษฐกิจ ชาวชุมชนได้อาศัยคลองบางบัวเพื่อประทังชีวิตในหลายด้าน ได้แก่ ด้านแหล่งน้ำกินน้ำใช้และแหล่งหาอาหาร พืชผัก กุ้ง หอย ปู ปลา ด้านอาชีพในการจับสัตว์น้ำและพืชผักไปขายแลกเงิน ด้านการคมนาคม คลองบางบัวเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สำคัญที่ใช้สัญจรของชาวชุมชนด้านการเป็นตลาดน้ำเพื่อให้ชาวชุมชนได้มาค้าขายแลกเปลี่ยน สินค้าและจับจ่ายใช้สอย

ส่วนความสัมพันธ์ของคนกับคลองในเชิงสังคมและวัฒนธรรมนั้น ชาวชุมชนก็ได้อาศัยสายน้ำคลองบางบัวเป็นพื้นที่สาธารณะที่พิเศษสุด เพื่อให้ชาวชุมชนหัวอกเดียวกันได้แสดงออกซึ่ง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ความรู้ความสามารถ และ “น้ำใจ” ที่ได้ผูกพันติดตัวกันมา จัดกิจกรรมและสันตนาการทำนุบำรุงไว้ซึ่งวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงาม อันจะช่วยหล่อหลอม “น้ำใจ” ของชาวชุมชนให้เกิดความรักความสามัคคีและผูกพันต่อกัน ซึ่งมีทั้งการดักบาตรทางเรือ งานทอดกฐินทอดผ้าป่า ประเพณีลอยกระทง หรืองานแห่นาค

ชาวชุมชนในสายคลองบางบัวได้ร่วมกันฝ่าวิกฤติ 2 เหตุการณ์ที่สำคัญคือ ครั้งที่ 1 เมื่อน้ำในสายคลองบางบัวเริ่มมีปัญหาน้ำเน่าเสีย ตั้งแต่ พ.ศ.2525 และเน่าเสียมากขึ้นจนไม่สามารถใช้น้ำได้เลย ในปี พ.ศ.2530 ชาวชุมชนต่างช่วยกันปกป้องสายน้ำ ซึ่งเป็นเสมือนชีวิตของชาวชุมชน ด้วยน้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยผักกระเฉด กันแนวขยะแต่ก็ไร้ผล จนคลองตายและไม่สามารถหล่อเลี้ยงชาวชุมชนได้อีกต่อไป การเน่าเสียของน้ำในสายคลองส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวชุมชนใน 2 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ของคนกับคลอง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวชุมชน เป็นอาชีพ “ผู้ขายแรงงานราคาถูก” แทนการหารายได้จากทรัพยากรในลำคลอง ต้องออกไปทำมาหากินนอกชุมชน การยกเลิกตลาดน้ำบางบัว เลิกอาชีพค้าขายในตลาดน้ำ แหล่งอาหารอันอุดมสมบูรณ์ของชุมชนถูกทำลายลง กิจกรรมงานบุญประเพณีและสันตนาการในสายคลองบางบัวต้องเลิกราไป อนึ่งในขณะที่เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย ภาครัฐได้พัฒนาเมือง มีการตัดถนนหลายสาย เช่น ถนนพหลโยธิน ถนนงามวงศ์วาน ถนนสุขุมวิท และน้ำประปาเข้าชุมชนเป็นเหตุให้คลองลดความสำคัญลงไป ส่วนด้านสังคม และความสัมพันธ์ของคนกับคน ได้แก่ ความ

ผูกพันของชาวชุมชนกับชุมชนลดลง เนื่องจากต้องออกไปทำมาหากินนอกชุมชน ชาวชุมชนเกิดความเครียดต้องหาแหล่งอาหารและแหล่งรายได้แห่งใหม่ จนเกิดปัญหาในครอบครัว และส่งผลให้ความสามัคคีของคนในชุมชนลดน้อยลง ในช่วงวิกฤติน้ำเน่า ความสุขของชาวชุมชนถูกทำลาย ดำเนินชีวิตด้วยความยากลำบาก ต้องอดทนใช้และดื่มกินน้ำที่เน่าเหม็น ครั้งที่ 2 วิกฤติการถูกไล่รื้อจากเหตุการณ์น้ำในสายคลองเน่าเหม็นและชุมชนสายคลองกลายเป็นชุมชนแออัดเป็นสลัม เป็นแหล่งเสื่อมโทรมและถูกสังคมกล่าวหาว่าเป็นต้นเหตุของวิกฤติน้ำเน่าเสีย จึงมีข่าวว่า รัฐมีนโยบายไล่รื้อบ้านเรือนที่รูกล้ำริมคลอง ไปอยู่แฟลตข้าวโพด และภาครัฐจะสร้างถนนเลียบบคลองบางบัวเพื่อจัดระเบียบและแก้ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม สร้างความตื่นตระหนกและเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงในชีวิตและที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนอีกครั้ง ชาวชุมชนได้รวมตัวเข้าพบสมาชิกสภาเขตและได้ทำโครงการทาสีชุมชนให้สวยงามและปกป้องต่อสู้การไล่รื้ออย่างสุดชีวิต ด้วยเหตุผลหลายประการ คือ คลองบางบัวเป็นแหล่งงาน แหล่งทำมาหากิน มาอยู่กรุงเทพฯ กลับถิ่นไม่ได้แล้ว ต้องการรักษาสีที่ทำกิน กรุงเทพฯหากินง่ายกว่าต่างจังหวัด ลูกต้องเรียนหนังสือ พวกเขาหวงแหนที่ทำกินของเขา บางเขนหากินได้และมีทั้งโรงพยาบาลและสิ่งอำนวยความสะดวก และที่สำคัญ”ต่างจังหวัดเป็นที่เกิดแต่ชุมชนบางบัวทำให้เรามีถิ่นมิใช่ หรือ “เกิดการรักถิ่นเกิดที่นี่ต้องตายที่นี่”

ในช่วงคนไม่มีตัวตนและคนไร้สิทธิยังมีความดิ้นรน ซึ่งเป็น “พลัง” ที่ซ่อนอยู่ในชุมชนถึง 2 พลัง ซึ่งเชื่อว่าเป็นพลังสำคัญที่ช่วยผลักดัน และโอบอุ้มให้ชาวชุมชนมีชีวิตอยู่รอด ใช้ชีวิตร่วมกันกับสายคลองจนเกิดความสัมพันธ์แนบแน่นระหว่างคนกับคนและคนกับคลอง สร้าง “ชุมชนเข้มแข็ง” ให้กับชุมชนสายคลองบางบัวพลังดังกล่าวก็คือ 1. “พลังภูมิปัญญาชาวบ้าน” ที่สามารถใช้ชีวิตพึ่งพิงตนเอง การทำอาหาร การดูแลสุขภาพ การหาอยู่หากิน ความรู้ในเรื่องช่างชุมชน เป็นต้น และ 2. “พลังน้ำใจ” พลังความดิ้นรนที่ซ่อนเร้นอยู่ทั้ง 2 พลังเกิดขึ้นและซึมซับเข้าไปในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวชุมชน ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบ่งปันเอื้อเฟื้อครั้งแล้วครั้งเล่าจนกลายเป็น “อัตลักษณ์” ของชาวชุมชนสายคลองบางบัวที่ว่า “คนมีน้ำใจ” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่เกิดต่อเนื่องในทุกช่วงยุคของประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงของบริบท จนประวัติศาสตร์สายคลองบางบัวถูกขับเคลื่อนก้าวข้ามยุคสมัยผันแปรไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่ “อัตลักษณ์ของคนมีน้ำใจ” ก็ไม่เคยถูกตัดขาดยังคงเป็นประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องของชาวชุมชนสายคลองบางบัวตลอดมา

3. ยุคสร้างตัวตน สิทธิ และศักดิ์ศรีของคนในชุมชนสายคลองบางบัว(ทศวรรษ 2540-ปัจจุบัน)

การเปลี่ยนแปลงของสภาพทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ได้ส่งผลที่ทำให้เกิดการรวมตัวของคนในสายคลอง เพื่อที่จะเป็นการแสดงพลังของคนในสาย ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมไม่ได้เป็นความผิดของคนในสายคลองทั้งหมด และด้วยจิตสำนึกที่ตระหนักถึงอดีตที่เคยใช้ประโยชน์จากน้ำใน คลองบางบัว อัตลักษณ์ที่ยังคงอยู่กับคนในสายคลอง คือ การอยู่ร่วมกันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและ มีความเป็นพี่น้อง และเครือญาติ สิ่งนี้ได้กลายเป็นทุนที่ทำให้เกิดการรวมตัวเพื่อที่จะพิทักษ์ศักดิ์ศรีของคนในสายคลอง เป็นการแสดงให้เห็นว่าคนสายคลองต้องอยู่กับคลองและมิได้เป็นผู้ที่ทำร้าย หรือทำลายสายคลอง ชาวสาย คลองจึงได้มีการประชุมกันมากขึ้น โดยเฉพาะในส่วนของแกนนำ และผู้นำชุมชนที่เป็นคนดั้งเดิม ที่เคยเห็นสายคลองที่ใส สะอาด และสามารถใช้ประโยชน์ได้ นับเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการรวมพลังเพื่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยการอาศัยเสรีภาพในการรวมกัน

การรวมตัวของคนสายคลองเริ่มขึ้นอย่างชัดเจนเมื่อมีการสร้างเป็นเครือข่ายสิ่งแวดล้อมสายคลองบางบัว ในช่วงปี พ.ศ. 2542 ทั้งนี้โดยอาศัยสิทธิชุมชน กิจกรรมที่ทำ ได้แก่ เก็บขยะ การใช้ประเพณีและวัฒนธรรมในการประสานความร่วมมือ การทำถังดักไขมัน การปลูกผักบุ้ง การทำรั้วดักขยะ นอกจากนี้ยังมีการณรงค์เพื่อให้มีการรักษาสีสิ่งแวดล้อมโดยแกนนำและผู้นำชุมชน และยังมีมาตรการของชุมชนเพื่อลงโทษผู้ที่ทิ้งขยะลงคลอง กิจกรรมและมาตรการเหล่านี้ ต้องอาศัยความร่วมมือกันอย่างยิ่ง การทำงานร่วมกันอย่างจริงจังอย่างเป็นระบบจึงทำให้เกิดความเข้มแข็งทำให้วิถีชีวิตของความเป็นชุมชนในอดีตกลับมาอีกครั้ง คือ การที่มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ได้กลับคืนมาชุมชนอีกครั้งหนึ่ง ทำให้ความมีศักดิ์ศรีของคนสายคลองเริ่มเกิดขึ้นมาโดยมิได้เป็นตราบาปแก่คนในสายคลองที่ลบคำสบประมาทว่าเป็นผู้ที่อยู่ในสลัม ทำให้น้ำเน่าเสีย และเป็นปัญหาของสิ่งแวดล้อมได้ การทำครั้งนี้เป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่า คนสามารถอยู่ร่วมกับคลองได้เหมือนกับในอดีตแม้ว่าบริบทของสังคมจะเปลี่ยนไป แต่สายใยของคนสายคลองที่อยู่กับคลองยังคงเหมือนเดิมเช่นในอดีต

ในช่วงปี พ.ศ.2546 ได้มีนำโครงการบ้านมั่นคงเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยของคนจนเข้ามา ดังนั้นจึง เปรียบเสมือนแสงสว่างอีกทางหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนมีทางออก และมองเห็นทางที่จะทำให้ชีวิตจะเกิดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ชุมชนจึงได้เกิดการเคลื่อนไหวและการยอมรับสิทธิของคนจน คนจนเมืองควรมีสติในที่อยู่อาศัยและดำรงชีวิตในเมือง ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 66 ทั้งนี้ความเคลื่อนไหวนี้เกิดจากประเด็นมาจากการเคลื่อนไหว ในระดับโลกที่ให้พยายามให้เสริมสร้างสิทธิของคนจนที่ ได้รับการรับรองและคุ้มครองจากองค์การระหว่างประเทศ เพียงแค่ช่วงระยะเวลา

เพียง 6 เดือนนับแต่กลางปี พ.ศ.2547 ทางเครือข่ายได้มีการผลักดันให้เกิด รูปธรรมและความชัดเจนในโครงการบ้านมั่นคงได้อย่างรวดเร็ว และในปีต่อมา พ.ศ.2548 ได้ดำเนินการเพื่อให้มาซึ่งสิทธิในที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมาย ก็คือการทำสัญญาเช่าที่ดินกับกรมธนารักษ์ เป็นการเช่าที่ดินระยะยาว โดยการที่จะเช่าที่ดินกับกรมธนารักษ์ได้ต้องมีการจัดตั้งเป็นสหกรณ์ ทางเครือข่ายก็ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์เคหสถานเพื่อที่อยู่อาศัยคลองบางบัว จำกัด มีการลงเสาเอกบ้านมั่นคงหลังแรก ที่ชุมชนสามัคคีร่วมใจ หลังจากนั้นทำให้ชุมชนที่อยู่ในสายคลองอีก 3 ชุมชนเห็นความเป็นไปได้ในการที่จะได้มาซึ่งสิทธิในที่อยู่อาศัยอย่างมั่นคงจึงได้มีการเข้าร่วมเครือข่ายคลองอีก 3 ชุมชน (บ้านบางเขน อุทิศสุพรรณ เจริญสะพานไม้ 1 และก่อนที่จะสิ้นปี พ.ศ.2548 ได้มีอีก 2 ชุมชนได้มีเริ่มสร้างบ้านมั่นคงหลังแรก คือ ชุมชนบางบัว ชุมชนชายคลองบางบัว

การจัดการสร้างบ้านมั่นคงให้ครบทุกชุมชน เพื่อที่จะได้สร้างความมั่นใจ เกิดความมั่นคงที่แท้จริง โดยรูปแบบที่เครือข่ายใช้ในการยกพลขึ้นบกจึงเป็นกระบวนการทางสังคม ที่ไม่ใช่การบังคับ หรือเรียกร้องอย่างไม่มีเหตุผล หากแต่เป็นการเอากลไกทางสังคมเป็นตัวตั้ง เอาเรื่องสิทธิที่เท่าเทียมกันของทุกคนมาใช้เป็นตัววัด เอาประโยชน์ส่วนรวมตั้งเป็นธงในการก้าวไปร่วมกัน เมื่อทุกคนได้สิทธิในการเช่าที่ดินเท่ากันหมด หากไม่ยอมตัดตามเกณฑ์ คราวเรือนที่อาศัยอยู่ในชานน้ำก็จะขึ้นมาไม่ได้ โดยในช่วงการเปลี่ยนพื้นที่นั้น แต่ละชุมชนก็จะใช้กระบวนการทางสังคม ความสัมพันธ์ของผู้คนบนเหตุผลประโยชน์ร่วมกัน คือ หากไม่ยอมแบ่ง ทำให้คนชานน้ำอยู่ไม่ได้ ก็ยอมส่งผลทำให้คนบนบกอยู่ไม่ได้เช่นกัน เพราะในการเช่าที่ดิน หรือกระบวนการบ้านมั่นคงนั้น เป็นกระบวนการของชุมชน เป็นเรื่องทางสังคมของชุมชน บนเป้าหมายของการอยู่ร่วมกัน

สิ่งที่มั่นคงมากกว่าความเป็น “บ้านมั่นคง” คือ การเป็นสังคมที่มีการแบ่งปัน โดยการอยู่ร่วมกันอย่างฉันท์มิตร ความเป็นญาติพี่น้อง และมีประเพณีวัฒนธรรมที่เหมือนๆ กันเพื่อเป็นการยึดเหนี่ยวเชื่อมโยงคนเข้าในชุมชนเข้าด้วยกัน และจากการที่คนในสายคลองต้องการที่จะมีการสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตที่จะมีแหล่งที่อยู่ที่น่ามั่นคง ชัดเจน มีความทัดเทียมกันเหมือนกันคนในชุมชนเมืองอื่นๆ ที่สามารถเข้าถึงรัฐสวัสดิการได้เท่าเทียมกัน การสร้างความมั่นคงให้กับตนเองและคนในเครือข่ายภายใต้โครงการบ้านมั่นคง ได้นำมาสู่กระบวนการเรียกร้องสิทธิของคนในเครือข่ายเพื่อจะได้มีสิทธิในที่อยู่อาศัยที่มั่นคง โดยการร่วมมือกันระดมเงิน เพื่อที่จะเป็นทุนในการต่อรองบประมาณจาก พอช. และเจ้าของที่ดิน เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในผืนแผ่นดินเดิมอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นการรวมและผนึกกำลังของคนในสายคลองในการช่วยเหลือและแบ่งปัน จัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก เพื่อให้ได้มีสิทธิและสวัสดิภาพเท่าเทียมกันของคนในเครือข่าย การผ่านวิกฤตแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยใช้เครือข่ายฯ และทำให้คนภายนอกเกิดการยอมรับถึงความร่วมมือ

การมีน้ำใจ และการแบ่งปัน ของคนในชุมชนที่ฝ่าฟันอุปสรรค และประสบความสำเร็จ ในการได้มาซึ่งสิทธิในที่อยู่อาศัยและความเป็นคนในชุมชนเมืองอย่างภาคภูมิใจ

ถึงแม้ว่าเครือข่ายและชุมชนจะได้มีการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมความเข้มแข็งของชุมชนได้แล้วในระดับหนึ่ง แต่ปัญหาก็ยังมีได้หมดไปเพราะยังมีชาวชุมชนอีกหลายชุมชนที่ยังทำบ้านมั่นคงไม่แล้วเสร็จ ด้วยเพราะกระบวนการสร้างความเข้าใจ หรือปัญหาภายในของแต่ละชุมชนที่ไม่เหมือนกัน จึงทำให้บ้านมั่นคงยังค้างคาอยู่ไม่แล้วเสร็จ แต่ทางเครือข่ายและผู้นำชุมชนก็พยายามที่จะมีการประชุมร่วมกันเพื่อปรึกษาหารือปัญหาต่างๆ ตลอดจนพยายามให้ทำความเข้าใจกับชุมชนอื่นๆ ที่สนใจในการที่จะเข้ามาทำบ้านมั่นคง หรือที่กำลังเริ่มที่จะทำบ้านมั่นคง

แม้แต่ในช่วงน้ำท่วมให้ที่ผ่านมาทางเครือข่ายสายคลองบางบัวถือว่าเป็นเครือข่าย และชุมชนหนึ่งที่ต่อสู้กับวิกฤตน้ำท่วมนี้มาอย่างถึงที่สุด ด้วยเพราะการมีเครือข่ายที่ดี การมีพลังที่เข้มแข็ง ความรักในฐานถิ่นที่อยู่ การเป็นเครือญาติ และการมีช่วยเหลือแบ่งปันกัน ที่ทำให้คนในชุมชนต้องยืนหยัดสู้กับปัญหาต่างๆ ที่เข้ามาไม่ว่าจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับความเจริญของบ้านเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ หรือแม้แต่ปัญหายุทธศาสตร์ตาม พลังเหล่านี้ได้ยังรากลึกลงไปอยู่กับทุกคนในชุมชน และในเครือข่ายสายคลอง เป็นความภาคภูมิใจที่ทำให้ความเป็นตัวตน และการมีศักดิ์ศรีของคนสายคลองที่มีอยู่แต่อดีตได้กลับมีพื้นที่ให้ยืนอย่างสง่างามผยองอีกครั้งหนึ่ง แต่ทั้งนี้สิ่งเหล่านี้จะเกิดไม่ได้ ถ้าทุกคนในชุมชนไม่ร่วมกันทำ ไม่ร่วมกันสร้าง และไม่ร่วมกันรักษาไว้

ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้หาแนวทางการใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว โดยมีแนวทางการดำเนินงานดังนี้

1. สร้างพลังจากกระบวนการทำวิจัย กระบวนการวิจัยได้สร้างความเชื่อมโยงของคนในสายคลองเข้าด้วยกัน ทำให้ลดความขัดแย้ง และสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน นอกจากนี้ กระบวนการทำวิจัยใช้การเรียนรู้ร่วมกัน ใช้ความรัก ความเคารพในศักดิ์ศรี เห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ การทำวิจัยได้สัมผัสกับชุมชน ชาวบ้านมีความสุขที่ได้เข้าร่วม

ชุมชนในสายคลองบางบัวแต่เดิม มีความขัดแย้งเรื่องการทำบ้านมั่นคง คือมีฝ่ายเห็นด้วย และฝ่ายไม่เห็นด้วย ความขัดแย้งนี้แม้จะไม่มีเหตุการณ์รุนแรงแต่ก็ทำให้เกิดการแบ่งฝ่าย คนในชุมชนไม่ได้พูดคุยต่างฝ่ายต่างตั้งข้อรังเกียจกันและกัน ไม่มีการพูดคุยเพื่อปรับความเข้าใจกัน แต่ด้วยกระบวนการทำวิจัย ที่ไม่มีการแบ่งฝ่าย โดยเห็นว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มาจากเรื่องราวของบรรพบุรุษของตนจึงทำให้เกิดความร่วมมือ และจากการลงพื้นที่ พูดคุย ระหว่างนักวิจัยกับผู้เฒ่าผู้แก่ทำให้รู้ว่าบางคนเป็นญาติกัน ชุมชนที่ความเห็นต่างขัดแย้งกันได้หันหน้าเข้ามาพูดคุย ร่วมกันสืบค้นเรื่องราวของบรรพบุรุษของตนในอดีต ทำให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกลับขึ้นมาใหม่ ชาวบ้านเริ่มเปิดใจยอมรับกัน ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับบ้านมั่นคง

เริ่มยากเรียนรู้ ส่วนฝ่ายที่สนับสนุนบ้านมั่นคงก็ลดทอนที่ไม่มองหน้ากัน เริ่มพูดคุยกันได้ เกิดการเชื่อมต่อระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน การที่อาจารย์และผู้ช่วยนักวิจัย (นักศึกษา) ได้ทำงานร่วมกับชาวบ้านในชุมชนที่ตั้งของมหาวิทยาลัย ทำให้เกิดการเรียนรู้และผูกพันกัน การลงไปสอบถามรับรู้เรื่องราวทำให้เกิดความเข้าใจชาวบ้าน พร้อมทั้งจะช่วยเหลือปัญหาและพัฒนาชาวบ้านให้มีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ในกระบวนการทำวิจัยได้ใช้หลักการ การเคารพในศักดิ์ศรีและให้ความเท่าเทียมกันระหว่างอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้านทำให้แต่ละฝ่ายได้เห็นข้อดีของกันและกัน ที่สำคัญเห็นว่าชาวบ้านมีภูมิปัญญาที่เป็นมรดกตกทอดมาแต่โบราณและข้อดีทำให้ชาวบ้านสามารถอยู่ได้แม้จะต้องเผชิญกับความยากลำบากนานาประการในอดีตที่ผ่านมา ทั้งชาวบ้านและอาจารย์ต่างเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อกันในเบื้องต้นมาเป็นเห็นอกเห็นใจ รักและผูกพันกัน ทั้งนี้มาจากกระบวนการทำวิจัย

2. การใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการสร้างพลังชุมชนดีกว่าเครื่องมืออื่นๆ เพราะว่าประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเรื่องราวของชาวบ้านที่ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของและมีความภูมิใจในฐานะเป็นผู้รู้ ข้อมูลเหล่านี้ปราศจากผลประโยชน์ การเล่าเรื่องราวของตนในอดีตเป็นการเรียนรู้แบบธรรมชาติที่ชาวบ้านทำกันอยู่แล้ว โดยที่ทุกครอบครัว ปู่ย่าตายายเล่าเรื่องราวในอดีตให้ลูกหลานฟัง เป็นการสอนเรื่องความอดทน ศีลธรรม จริยธรรมที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่เรื่องยาก ชาวบ้านทุกคนสามารถทำได้ การศึกษาเรื่องประวัติจึงไม่ใช่เรื่องที่ฝืนธรรมชาติของชาวบ้าน ชาวบ้านไม่ต้องบีบบังคับตนเองที่จะเข้าร่วมในการศึกษา ในโครงการนี้จึงมีสมาชิกที่เป็นนักวิจัยและผู้ยินดีเข้าร่วมเพราะรักในเรื่องราวในอดีตของตน

นอกจากนี้ การวิจัยทางประวัติศาสตร์สามารถแสดงข้อค้นพบอัตลักษณ์ที่เป็นข้อดีของชุมชน พบความสัมพันธ์ที่เป็นพื้นฐานที่ดีตั้งแต่อดีต สิ่งเหล่านี้ยังคงมีอยู่ในชุมชนตลอดเวลา อัตลักษณ์นี้ไม่ถูกตัดขาดจากชุมชน ยังมีความสืบเนื่อง ข้ามผ่านการเวลาได้เสมอมา แม้ว่าบางช่วงเวลา ข้อดีนี้อาจจะเกือบมองไม่เห็น

ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนไม่ใช่ผลประโยชน์ของบุคคล การร่วมกันศึกษาประวัติศาสตร์ทำให้เกิดการร้อยพันความทรงจำที่มาร่วมกัน ทำให้เปิดใจยอมรับซึ่งกันและกัน เป็นความดีงามที่มีมาในอดีต

3. ชาวบ้านเกิด ความภาคภูมิใจ รู้สึกว่าตัวเองมีศักดิ์ศรี มีประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องมายาวนาน ความรู้เรื่องราวของตนเกิดจากค้นพบโดยตัวของชาวบ้านเอง สามารถอธิบายตัวเองได้ ชาวบ้านสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวของตัวเองได้กับสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง (บริบทที่อยู่รอบตัวและระดับประเทศ) เข้าใจว่าตนเองมีจุดเริ่มต้น และพัฒนามาสู่ ณ จุดนี้ได้ อย่างไร

ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการสามารถเล่าเรื่องการตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษ เล่าเรื่องและระบุพื้นที่ดินที่ครอบครัวของตนเคยทำนา ชาวนาบางคนเคยได้ทำนาถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9 เมื่อครั้งทั้ง 2 พระองค์เสด็จมาที่ทุ่งบางเขน ผู้ที่มาตั้งรกรากใหม่หลังทศวรรษ 2510 ก็กล่าวถึงครอบครัวด้วยความภาคภูมิใจเมื่อคราวอพยพจากถิ่นอื่นมาลงป่าสะแกที่อยู่ริมคลองเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย

4. เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวนักวิจัย

อาจารย์ ได้เรียนรู้เรื่องการทำวิจัยชุมชนและประวัติศาสตร์ ได้ความรู้และเทคนิคการทำงานกับชาวบ้าน ประวัติศาสตร์ชุมชนที่ใช้ชุมชนมีส่วนร่วมเป็นแนวทางการศึกษาใหม่ที่ทีมอาจารย์ไม่เคยทำมาก่อน ดังนั้นในการทำงานจึงใช้หลักการ ร่วมกันศึกษา ร่วมกันเรียนรู้ การประชุมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ และปรับระดับความรู้ให้เท่ากัน อีกทั้งใช้ในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาการวิจัยจึงเป็นเทคนิคที่สำคัญที่ทีมวิจัยอาจารย์ใช้

เมื่อการวิจัยเสร็จสิ้นอาจารย์ทุกท่านเข้าใจกระบวนการทำวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนแบบชุมชนมีส่วนร่วม และสามารถนำความรู้นี้ไปถ่ายทอดกับนักศึกษาในชั้นเรียนและคณาจารย์คนอื่นๆ ที่ไม่อยู่ในทีมวิจัย การทำงานร่วมกับชาวบ้านทำให้อาจารย์เข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น เกิดการเปลี่ยนในการมองชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนแออัด เกิดความเห็นใจและเข้าใจชาวบ้าน

ชาวบ้าน ได้รู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนตนเอง และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยเชื่อมโยงกับบริบทรอบๆ ชุมชน และบริบทที่เกิดขึ้นในระดับประเทศ นอกจากนี้ชาวบ้านได้พัฒนาตนเอง ทำให้กล้าที่จะพูด นำเสนอข้อมูลที่ตนเองมีและกล้าที่ถกเถียงกับความเห็นที่ตรงกับของตน สิ่งนี้ทำให้สามารถสร้างผู้นำชุมชนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ตระหนักว่ามนุษยสัมพันธ์มีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน

ผู้ช่วยนักวิจัย (นักศึกษา) จากการที่ได้เข้าร่วมทำงานวิจัยครั้งนี้ ทำให้นักศึกษาเข้าใจในกระบวนการทำวิจัยชุมชน พัฒนาตนเองในหลายด้าน ได้แก่ กล้าคิด การนำเสนอ และเป็นคนที่มีความวินัย รับผิดชอบต่อชีวิตและการเรียนของตนเองมากขึ้นจนเป็นที่ยอมรับแก่เพื่อนนักศึกษาด้วยกัน ตลอดจนอาจารย์และนักวิจัยชาวบ้าน ทำให้เกิดความมั่นใจที่จะทำงานวิจัยต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะ เนื่องจากโครงการวิจัยนี้ยังเปิดโอกาสให้เยาวชนเข้าร่วมน้อย จึงควรมีโครงการวิจัยที่มีเยาวชนเป็นนักวิจัยประวัติศาสตร์ เพื่อให้เยาวชนได้เกิดการเรียนรู้เรื่องราวบรรพบุรุษของตนเองและประวัติศาสตร์ชุมชนถิ่นที่อยู่อาศัยเพื่อปลูกจิตสำนึกให้รักหวงแหนและภาคภูมิใจ โดยมีผู้ใหญ่ในชุมชนเป็นพี่เลี้ยงการวิจัย

บทที่ 8

ประโยชน์ที่ได้รับและประสบการณ์ความรู้สึกรจากการทำงานวิจัย เรื่อง “การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือ ของคนสายคลองบางบัว”

การนำเสนอข้อมูลในบทนี้ นักวิจัยได้ใช้การประชุมทีมวิจัยทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยทีมวิจัยอาจารย์ ชาวบ้าน และผู้ช่วยนักวิจัย และกลุ่มเยาวชนบุตรหลานของนักวิจัยชาวบ้าน โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเด็น 1) ทบทวนคำถามการวิจัยที่ว่าประวัติศาสตร์จะเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังสามัคคีของคนในชุมชนอย่างไร 2) ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย 3) ประสบการณ์ บทเรียน ความรู้สึกจากการทำงาน 4) เกิดการเปลี่ยนแปลงในความรู้ กลุ่ม เครือข่าย การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การแก้ปัญหา

รูปภาพที่ 8.1 การประชุมสรุปโครงการ เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2556
ที่เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว ชุมชนบางบัว

8.1. ประวัติศาสตร์จะเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังสามัคคีของคนในชุมชนอย่างไร?

การศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมในระหว่างการทำงานวิจัยได้สร้างพลังชุมชน ดังนี้

1. ได้มีการเล่าเรื่องของแต่ละชุมชน (เกิดการรวมตัวกัน) แลกเปลี่ยนเรียนรู้กิจกรรมดีๆ ในชุมชน การรับฟังเรื่องราวของแต่ละชุมชนและแต่ละครอบครัวทำให้รู้ว่าชุมชนมีอะไรเป็นของดีที่มีมาตั้งแต่อดีต ของดีเหล่านี้เป็นพลังของชุมชนที่มีอยู่

2. เรียนรู้กิจกรรมในอดีตของชาวนาในเรื่องความร่วมมือในการผลิต การลงแขก การร่วมแรงร่วมใจกันของคนในชุมชน การใช้ชีวิตแบบแบ่งปัน การรู้จักแบ่งปัน เรื่องราวในอดีต มีการให้และเห็นน้ำใจของชาวบ้าน

3. เรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นความร่วมมือของคนในชุมชน การจัดงานประเพณีต่างๆ ที่มีมาตั้งแต่อดีตสิ่งดึงดูดใจต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชน

4. กระบวนการเก็บข้อมูลทำให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ระดับชุมชน ในงานวิจัยใช้การเก็บข้อมูลทั้งเป็นทีมที่ลงไปสอบถามผู้รู้ร่วมกันและใช้การเก็บข้อมูลโดยคนในชุมชน การเก็บข้อมูลทั้ง 2 วิธีนี้ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทั้งคนของแต่ละชุมชนเอง และความสัมพันธ์ข้ามชุมชน ซึ่งในงานวิจัยนี้มีคณะทำงานของคนในสายคลองทั้งหมด 12 ชุมชน

5. กระบวนการทำงานที่มีการสืบสวนและสอบถามจากคนหลายๆคนทำให้ การเล่าเรื่องราวในชุมชนมีความเป็นวิชาการและเชื่อว่าถูกต้อง มีการตรวจสอบเพื่อยืนยันข้อมูลที่ได้รับ ไม่ใช่เป็นการเล่าเรื่องแบบชาวบ้านเหมือนเดิม กระบวนการทำให้ความตื่นตัวที่จะสืบค้น เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนในอดีต

6. สร้างเยาวชนในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ เยาวชนได้มีโอกาสได้เรียนรู้เรื่องราวในอดีต แม้ว่าจะยังไม่ได้เข้าร่วมมากก็ตาม แต่เยาวชนได้จัดทำโครงการศึกษาประวัติต่อยอดจากโครงการวิจัยนี้

7. สร้างจิตสำนึกให้เยาวชนรักประวัติศาสตร์ของชุมชน เช่น ป้าอภิลักษณ์ ศิริโส ป้าตุ้ย พลอยขาว ป้าสมศรี เกิดสาย และลุงชัยรัตน์ เลี้ยงบุตร ได้พยายามสืบทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของคนสายคลองบางบัวไปยังบุตรหลานของตน

ตัวอย่าง ป้าตุ้ย พลอยขาว ได้นำเยาวชนไปร่วมสืบค้นพร้อมทั้งจดข้อมูลในเรื่องการทำ ในอดีต และให้เยาวชนช่วยจดบันทึกเนื่องจากป้าตุ้ย เขียนหนังสือไม่เก่ง

ป้าสมศรี เกิดสาย ได้เล่าประวัติของชุมชนในอดีตให้เยาวชนในชุมชนก้าวหน้าฟัง เยาวชนจำนวนหนึ่งต้องการเข้าร่วมในการศึกษาต่อยอดจากการวิจัยครั้งนี้

8. เกิดการรักถิ่นฐานของผู้เข้าร่วมวิจัยและ เยาวชนได้เห็นความต่างของอดีตและปัจจุบัน เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ว่ามาจากสาเหตุอะไร

9. เยาวชนอยากเห็นวิถีริมคลอง ที่เป็นวิถีที่งดงามของคนในอดีต ที่คลองมีความสะอาด คนสามารถอยู่และอาศัยน้ำในคลองในการดำรงชีวิต มีปลาและความสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ ดอกบัว และสัตว์น้ำต่างๆ ทั้งในคลองและริมฝั่งคลอง

10. ทีมวิจัยอยากให้ย้อนไปในเรื่องวิถีชุมชนที่มีความอบอุ่น พร้อมทั้งอยากให้อัตลักษณ์เดิมของคนในชุมชนสายคลองบางบัวกลับคืนมา ดังที่งานวิจัยชิ้นนี้ค้นพบคือ “เป็นชุมชนที่มีน้ำใจ เป็นชุมชนญาติมิตร เอื้ออาทร และมีการแบ่งปันกัน เป็นชุมชนของคนทุกวัยทุกวัยที่มีหัวอกเดียวกัน”

8.2 ประโยชน์ที่ได้จากการทำงานวิจัย

ทีมวิจัยใช้การประหม่อภิปราย ระดมความคิดเห็น และได้แบ่งการนำเสนอความเห็นเป็น 3 ส่วนคือ ประโยชน์ที่ได้กับนักวิจัย ชาวบ้าน และเครือข่าย ดังนี้

ตารางที่ 8.1 แสดงประโยชน์ที่ได้รับจากการทำงานวิจัย

นักวิจัย	ชุมชน	เครือข่าย
- ได้ความสัมพันธ์ - ได้ความรู้ - ชาวบ้านเป็นนักวิจัยได้ - ได้รับรู้ความสุขในการทำงานร่วมกัน - มีความภูมิใจในการสร้างประวัติศาสตร์ชุมชน - เปิดเผยความรู้สึกและเกิดการแสดงความจริงใจพร้อมความมีน้ำใจอย่างต่อเนื่อง - รู้จักที่มาที่ไปของนักวิจัย	- ได้ประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องของตนเอง - เกิดการตื่นตัวในชุมชน - ได้เชื่อมต่อกับองค์กรและหน่วยงานภายนอก ให้มีคุณค่าทางสังคมในทางบวก - เกิดจิตสำนึกรักชุมชน	- เครือข่ายได้รับความร่วมมือมากขึ้น - มีความสัมพันธ์และเข้าใจกันมากขึ้น - ได้เชื่อมต่อกับองค์กรและหน่วยงานภายนอก ให้มีคุณค่าทางสังคมในทางบวก - ทำให้เกิดคู่มือประวัติศาสตร์ของสายคลอง เช่น เอกสารและหลักฐานต่างๆ เพื่อเผยแพร่กับชุมชน

8.3 ประสบการณ์/บทเรียน/ความรู้สึจากการทำงาน

ทีมวิจัยใช้การประชุมอภิปราย ระดมความคิดเห็น และได้นำเสนอ ดังนี้

- ได้การเรียนรู้การทำวิจัยแบบประวัติศาสตร์ชุมชน ว่าทำอะไร เนื่องจากนักวิจัยได้เข้าร่วมโครงการตั้งแต่ต้นจนจบ ระหว่างการทำงานมีการฝึกอบรมให้ได้เรียนรู้วิธีการทำวิจัย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และการร่วมกันเขียนงานวิจัย

- ได้ความภูมิใจในการเก็บประวัติศาสตร์ชุมชนก่อนที่จะหายไป

- ได้รู้ถึงสิ่งต่างๆ ในชุมชน (ที่ไม่เคยรู้มาก่อน) ในอดีต เช่น ชุมชนเคยมีโรงสีในอดีต วิถีชีวิตในการสัญจรทางเรือ

- สายคลองมีความสำคัญต่อชีวิตของชาวบ้านในอดีต นับตั้งแต่การปลูกข้าว เป็นแหล่งอาหาร ทั้งปลา กุ้ง หอย และบัวที่ชาวบ้านใช้ทำอาหาร ชาวบ้านยังใช้น้ำเพื่อบริโภคด้วย

- เกิดความใกล้ชิดทั้งๆ ที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน สร้างมิตรภาพทั้งในชุมชนและนอกชุมชน

- รู้ความเป็นมาของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

- ได้รับรู้ถึงของดีของแต่ละชุมชนในด้านประวัติศาสตร์และเห็นถึงความยากลำบากของปู่ย่า ตายาย ในอดีต ทำให้รู้จักการรักษาสิ่งแวดล้อมและพัฒนาให้ดีขึ้นมากกว่านี้และคงอยู่ต่อไป

- ได้บทเรียนจากการทำร้ายและไม่ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม จนส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชาวบ้านและชุมชน

นักวิจัยได้ประสบการณ์จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน

- คนเดิมที่เป็นชาวบ้านอยากเล่าเรื่องเก่าๆ อยู่แล้ว ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบชาวบ้าน ดังนั้นการขอให้เล่าเรื่องราวในอดีตจึงไม่ใช่เรื่องยาก

- การรับฟังเรื่องราวทำให้เห็นความเชื่อมโยงเชื่อมโยงเป็นแบบเครือข่าย (ญาติพี่น้อง)

- ในการรับฟังเรื่องราวของผู้ถูกสัมภาษณ์จะต้องใช้ท่าทีแบบความเห็นอกเห็นใจในเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น รับฟังเรื่องราวอย่างตั้งใจ อดทนและมีส่วนร่วมในความรู้สึกและประสบการณ์ร่วม

- ระหว่างการฟังจะคล้อยตามและเชื่อมั่นในเรื่องที่คนเดิมๆ เล่าว่าเป็นความจริง เกิดความรู้สึกร่วม

- ใช้การทำความเข้าใจวัตถุประสงค์การศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อให้เกิดการบันทึกสู่ลูกหลาน สิ่งเหล่านี้เป็นประโยชน์กับชุมชนและชาวบ้านก็ต้องการให้มีการศึกษาอยู่แล้ว ชาวบ้านจึงเล่าข้อมูลด้วยความสมัครใจ

8.4 เกิดการเปลี่ยนแปลงในความรู้กลุ่ม เครือข่าย การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การแก้ปัญหา

- ทำให้ชุมชนลดความขัดแย้ง เพราะรู้ว่าเป็นเครือญาติและไปมาหาสู่กันตั้งแต่อดีต
- ทำให้เกิดการสร้างเครือข่าย ทำให้เกิดการรวมตัวมากขึ้น มีกิจกรรมสามัคคีมากขึ้น
- เครือข่ายได้คนทำงานมากขึ้น สร้างความภูมิใจกับผู้ที่เป็นคนเล่าให้ฟัง
- เชื่อมเขาวชนมองการต่อสู้ที่ผ่านมาและทำให้เกิดการรักถิ่นฐาน
- เขาวชนได้เรียนรู้เรื่องราวของครอบครัวตนเอง รู้ถึงความยากลำบาก ทำให้เกิดความรักในบรรพบุรุษ
- เขาวชนได้รับรู้ถึงความยากลำบากของการต่อสู้ในเรื่องการมีตัวตนมีศักดิ์ศรีและสิทธิกว่าที่จะมีที่อยู่อาศัยของตนเอง

รูปภาพที่ 8.2 การประชุมทีมเขาวชนในการจัดทำโครงการ “เขาวชนกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนสายคลองบางบัว” เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2556
ที่สำนักงานเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว ชุมชนบางบัว

- เขาวชนได้รวมตัวกันทำโครงการต่อยอดจากโครงการวิจัยชิ้นนี้ ชื่อโครงการใหม่ว่า “เขาวชนกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนสายคลองบางบัว” โครงการใหม่ที่จะเกิดขึ้นนี้ประกอบด้วยเขาวชน 2 ส่วน คือเขาวชนสายคลองบางบัว และเขาวชนที่เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย

เกริก โดยมีอาจารย์มหาวิทยาลัยเกริก และสมาชิกของเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัวเป็นที่ปรึกษา โครงการอยู่ระหว่างการขอรับทุนสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

8.5 แนวทางการใช้ประวัติศาสตร์เพื่อสร้างพลังความร่วมมือร่วมใจในอนาคตของชุมชน

ชุมชนมีแผนที่จะสร้างพิพิธภัณฑ์และจัดทำหนังสือประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชน ในการรักษาสีงแวดล้อม ให้เห็นถึงอดีตที่ชุมชนมีสิ่งแวดล้อมที่ดีและมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่น่าเสียดายในคลองและมลภาวะที่เป็นพิษในชุมชน

บรรณานุกรม

หนังสือและงานวิจัย

กรมการแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด. 2510. **แผนที่มณฑลกรุงเทพสยามปี รศ.120 (พ.ศ.2445)**. กองทัพบกจัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5 ธันวาคม 2510.

กรมการศาสนา กองพุทธศาสนสถาน. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 1 และเล่ม 2**. 2525. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ.

ถนอม ตะนา. 2527. **“กิจการโรงสีข้าวในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.2401-2481”**. วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ไม้ เมืองเดิม. 2554. **รอยไถ**. กรุงเทพมหานคร : บางกอกบุ๊ก,

รัฐธรรมนูญ. 2550. **มาตรา 64** วรรคหนึ่ง บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์การเอกชน องค์การพัฒนาเอกชน หรือหมู่คณะอื่น.

วันวร จะนุ. 2551. **“วิถีชุมชนสี่แยกทางน้ำ: วิถีเมือง วิถีคน ชุมชนที่แปรเปลี่ยน”**. รายงานวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. “กรุงเทพฯ มาจากไหน” พิมพ์ครั้งที่ 2. **ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ**. ตุลาคม 2548 . หนังสือพระราชทานเพลิงศพ นายเกียรติ เกียรติสกุล ณ วัดพระศรีมหาธาตุ อำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร. 2514. พระนคร :ม.ป.ศ.

ข้อมูลจากเว็บไซต์

กบฏบวรเดช th.wikipedia.org/wiki อ้างอิงเมื่อ 3 สิงหาคม 2556.

การก่อสร้างตลาดยิ่งเจริญหรือตลาดสะพานใหม่ www.talad-yingcharoen.com อ้างอิงเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2556.

การทำนาที่ทุ่งบางเขน ข้อมูลภาพจาก : วารสารเมืองโบราณฉบับพิเศษ “ย่านกรุงเก่าในกรุงเทพฯ” www.artbangkok.com อ้างอิงเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ.2556.

การปกครองกรุงเทพฯ โดยก้านัน ผู้ใหญ่บ้าน [th.wikipedia.org/wiki/แขวง_\(หน่วยการปกครอง\)](http://th.wikipedia.org/wiki/แขวง_(หน่วยการปกครอง)) อ้างอิงเมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.2556.

เขตบางเขน th.wikipedia.org/wiki/ อ้างอิงเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2556.

คลองเปรมประชากร จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: อ้างเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ.2556. ชุดดิน

บางกอก www.1dd.go.th/thaisoils_museum/pf_desc/.../Bn.htm เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2556.

เจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุวรวิหาร เมื่อแรกสร้างและวิถีชีวิตของผู้คนบริเวณนี้ที่ยังคงเป็นชานา

<https://www.google.co.th> ภาพบางเขนในอดีต อ้างอิง เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2556

ประวัติโรงเจชิน ชุ่น ตั่ว อ้างจาก <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.269686633054831.63174268337343189760&type=1> อ้างอิงเมื่อ วันที่ 23 กันยายน พ.ศ.2556.

ประวัติและพัฒนากาชาวมชนคลองเตย ไต้เรือ แก้วเสพติด coc.nida.ac.th/node/77334.

ประวัติวัดเทวสุนทร <http://wattawasontorn.in.th> อ้างเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ.2556.

ประวัติวัดพระศรีมหาธาตุ th.wikipedia.org อ้างเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2556.

ประวัติวัดหลักสี่ <http://moohin.com> อ้างอิงเมื่อ 1 มีนาคม 2556.

ประวัติศาลเจ้าปึงเถ่ากง อ้างจากเสี่ยวจิ๋ว @yahoo.com เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ.2556.

ภาพชาวบ้านขึ้นเรือที่ทุ่งบางเขน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร www.artbangkok.com อ้างอิง เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ.2556

รอยไถ th.wikipedia.org/wiki อ้างอิงเมื่อ วันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2556.

รัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9 เสด็จหัวานข้าที่ทุ่งบางเขน พระราชกรณียกิจครั้งสุดท้ายของรัชกาลที่ 8 อ้างอิงเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2489 th.wikipedia.org/wiki อ้างอิงเมื่อ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2556.

ศรีศักร วัลลิโภดม. “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสยามประเทศ จุดกำเนิดของวัด จุดกำเนิดของชุมชน”

<http://www.lek-prapai.org/watch.php?id=814> อ้างอิงเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ.2556.

ศรีศักร วัลลิโภดม. “สงขลาแต่แรก ตอน:ประวัติศาสตร์ชุมชน : ประวัติศาสตร์ของใคร : ใครเขียน

ประวัติศาสตร์” อ้างจาก www.oknation.net/blog/print.php?id=622801 อิงอิงวันที่ 22 กันยายน 2556.

วัดบางบัว th-th.facebook.com/bangbue อ้างอิงเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2556.

วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร www.watphrasri.org อ้างอิงเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2556.

ศาลเจ้าปึงเถ่ากงม่า (บางบัว). <https://th-th.facebook.com/SthanThiThiSakhay> เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2556.

หลักการสำคัญโครงการบ้านมั่นคง เว็บไซต์เผยแพร่ของ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) http://www.codi.or.th/baanmankong/index.php?option=com_content&view=article&id=322&Itemid=17&lang=th

อ้างอิงเมื่อ วันที่ 9 กรกฎาคม 2556.

อนุสาวรีย์ปราบกบฏ หรืออนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ(กบฏบวรเดช th.wikipedia.org/wiki อ้างอิงเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2556.

อำพล จะปายา. สังคมท้องถิ่นกับความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่หายไป www.lek-prapai.org/watch.php?id=1015 อ้างอิงเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2556.

อุโบสถวัดเทวสุนทร landmark.edtguide.com อ้างอิงเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ.2556.

สัมภาษณ์

จันทร์ทอง จันทร์ลี อายุ 67 ปี ชุมชนร้อยกรอง เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2555.

จำนง นุชเทศ อายุ 71 ปี ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2555.

จินดา บำรุงศรี อายุ 77 ปี ชุมชนบ้านบางเขน เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.2555.

เจนวิทย์ ฤทธิ์กัน อายุ 72 ปี ชุมชนคลองหลุมไผ่ เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2556.

แฉล้ม พรฤทธิ์ อายุ 89 ปี ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2555.

ชะอุม จันมา อายุ 71 ปี ชุมชนชายคลองบางบัว เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2555.

เชี่ยมเง็ก งามจิตรนุกูล อายุ 82 ปี ตลาดบางบัว เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2556.

ดุสิต ช้างเยาว์ อายุ 69 ปี ชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2555.

ทิพย์วารี สมพงษ์ อายุ 63 ปี ชุมชนสามัคคีร่วมใจ เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2555.

ตุ้ย พลอยขาว อายุ 51 ปี ชุมชนบางบัว เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2556 และ 1 สิงหาคม พ.ศ.2556.

ถนอม มีเถ้า อายุ 66 ปี ชุมชนตลาดบางเขน เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2556.

นิต นุชเทศ อายุ 65 ปี ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ.2555.

บุญทริกา ประสงค์ดี อายุ 65 ปี วัดไตรรัตนาราม คลองสามขา เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2556.

บรรจง ม่วงเอน(เมืองคอน) อายุ 84 ปี ชุมชนบางบัว (ร่วมใจพัฒนาได้) เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2556.

ประนอม พูนสวัสดิ์ อายุ 75 ปี ชุมชนบ้านบางเขน เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.2555.

ปรีชา ลือสมาน อายุ 72 ปี ชุมชนพัฒนาได้ เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2555.

พระครูจันทร เจ้าอาวาสวัดหลักสี่ อายุ 67 ปี วัดหลักสี่ เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ.2555.

พระครูปลัดมณัส สุขมโน อายุ 44 ปี เจ้าอาวาสวัดบางบัว วัดบางบัว เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.
2556

พระครูวินัยธรถวิล สุตสาคร อายุ 72 ปี เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2556.

เพ็ญศรี บกมน อายุ 80 ปี ชุมชนบ้านบางเขน เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.2555.

ภาพ วัดจินดา อายุ 42 ปี ชุมชนร้อยกรอง เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ.2556 และ 1 สิงหาคม พ.ศ.
2556.

มานิตย์ ยิ่งยศ อายุ 62 ปี ชุมชนคลองหลุมไผ่ เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2556.

รัตน์ เลี้ยงบุตร อายุ 67 ปี ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2556.

ราพีง ช้างโลก อายุ 63 ปี ชุมชนบ้านบางเขน เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.2555.

ลออ พินดวง อายุ 67 ปี ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2556.

วันชัย กิจดิงาม อายุ 62 ปี ชุมชนร่วมใจพัฒนาใต้ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ.2556.

วิจิตร รื่นรส อายุ 72 ปี ชุมชนคลองหลุมไผ่ เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ.2556

วิไล เรืองมา อายุ 57 ปี ชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2556.

วิไล ชูนวน อายุ 90 ปี ชุมชนยิ้มสยาม เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ.2555.

ศิริพรรณ เกิดแก่น อายุ 57 ปี ชุมชนก้าวหน้า เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2555 และ 3 พฤษภาคม
พ.ศ.2556.

สงวน พลอยขาว อายุ 86 ปี ชุมชนบางบัว เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2555.

สดศิริ แสงประดับ อายุ 35 ปี เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ.2555.

สมนึก นกแก้ว อายุ 75 ปี ชุมชนก้าวหน้า เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2555.

สมบุญ อัมเพชร อายุ 54 ชุมชนบ้านบางเขน เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.2555.

สมพงษ์ นพทอง อายุ 75 ปี ชุมชนบางบัว เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2556.

สมพร ภาวภูตานนท์ มหาสารคาม อายุ 79 ปี ชุมชนเศรษฐกิจจรรีพัฒนา เมื่อวันที่ 24 เมษายน
พ.ศ.2556.

สมลักษณ์ ดวงกระโทก อายุ 62 ปี ชุมชนร้อยกรอง เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ.2556

สัมฤทธิ์ ผ่องอำไพ อายุ 80 ปี ชุมชนสะพานไม้ 1 เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2555.

สิทธิชัย แสงนาค อายุ 57 ปี ชุมชนเศรษฐกิจจรรีพัฒนา เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2556.

สุคใจ ปลอดโคกสูง อายุ 69 ปี ชุมชนบางบัว เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2555.

อรัญญา ชะรังวงษ์ อายุ 51 ปี ชุมชนบางบัว เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2556.

อำไพ แพสมพงษ์ อายุ 76 ปี ชุมชนอุทิศสุพรรณ เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.2555.

ภาคผนวก
ประวัตินักวิจัย

ทีมวิจัยอาจารย์

ชื่อ-นามสกุล	รองศาสตราจารย์ปรีชา พันธุ์แน่น
ตำแหน่ง	หัวหน้าทีมวิจัย
อายุ	54 ปี
การศึกษา	ปริญญาโท
ที่อยู่	คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก
ตำแหน่งปัจจุบัน	รักษาการผู้อำนวยการ โครงการหลักสูตรนิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกริก

ชื่อ-นามสกุล	ศาสตราจารย์ ดร.พรรณี บัวเล็ก
ตำแหน่ง	ทีมวิจัย ผู้รับผิดชอบด้านวิชาการ
อายุ	57 ปี
การศึกษา	ปริญญาเอก
ที่อยู่	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก

ชื่อ-นามสกุล	ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุมล มานัสฤดี
ตำแหน่ง	นักวิจัย รับผิดชอบด้านการเงิน
อายุ	56 ปี
การศึกษา	ปริญญาโท
ที่อยู่	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก

ชื่อ-นามสกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์โกญจนาท เจริญสุข
 ตำแหน่ง นักวิจัยและเลขานุการโครงการ
 อายุ 36 ปี
 การศึกษา ปริญญาโท
 ที่อยู่ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก
 ตำแหน่งปัจจุบัน ผู้ช่วยคณบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา คณะ
 นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก

นักวิจัยชาวบ้าน
 ชื่อ-นามสกุล นายวิทย์ เรืองมา
 ตำแหน่ง ทีมวิจัย
 อายุ 57 ปี
 การศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 4
 ที่อยู่ 14/2 ม.6 อนุสาวรีย์ชัยบางเขน ชุมชนรุ่นใหม่
 พัฒนา กรุงเทพฯ
 ตำแหน่งปัจจุบัน ประธานโครงการพัฒนาศักยภาพ SML ชุมชน
 รุ่นใหม่พัฒนาและประธานกลุ่มออมทรัพย์
 เพื่อที่อยู่อาศัยชุมชนรุ่นใหม่พัฒนา

ชื่อ-นามสกุล นางละออง เสือศิริ
 ตำแหน่ง ทีมวิจัย
 อายุ 50 ปี
 การศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 4
 ที่อยู่ ชุมชนอุทิศสุพรรณ
 ตำแหน่งปัจจุบัน ประธานชุมชนอุทิศสุพรรณ เจริญญิกสหกรณ์
 เกษะสถาน

ชื่อ-นามสกุล นางอภิญญา ลีสีใส
 ตำแหน่ง ทีมวิจัย
 อายุ 62 ปี
 การศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 6
 ที่อยู่ 43/3 ชุมชนบางบัว หลักสี่ กรุงเทพฯ
 ตำแหน่งปัจจุบัน กรรมการชุมชนชายคลองบางบัว เจริญฤๅก
 สหกรณ์เคหะสถานชุมชนชายคลองบางบัว
 เจริญฤๅกและผู้สูงอายุและรองประธานกองทุน
 หมู่บ้านจำกั๑

ชื่อ-นามสกุล นางสาววัชรียะ เชน๑บาย
 ตำแหน่ง ทีมวิจัย
 อายุ 67 ปี
 การศึกษา ปริญญาตรี
 ที่อยู่ ชุมชนคลองหลุมไผ่ 7 ซ.รามอิน๑รา14 แยก17
 ถ.รามอิน๑รา ทำแเร๑ง กรุงเทพฯ
 ตำแหน่งปัจจุบัน ประธานกลุ่มออม๑ทรัพย์เพื่๑ที่อยู่อาศัยชุมชน
 คลองหลุมไผ่

ชื่อ-นามสกุล นางสมศรี เกิดสาย
 ตำแหน่ง ทีมวิจัย
 อายุ 63 ปี
 การศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3
 ที่อยู่ 273/1 ชุมชนก้วหน้า หลักสี่ กรุงเทพฯ
 ตำแหน่งปัจจุบัน เลขาธิการเครือข่ายสถานชุมชนก้วหน้า จำกัด
 กรรมการกองทุนหมู่บ้าน อาสาสมัครศูนย์
 สุขภาพอนามัยศูนย์ 53 ประธานชมรมผู้สูงอายุ

ชื่อ-นามสกุล นางศิริพรรณ เกิดแก่น
 ตำแหน่ง ทีมวิจัย
 อายุ 57 ปี
 การศึกษา ปวช.
 ที่อยู่ 285/13 ม.4 ชุมชนก้วหน้า หลักสี่ กรุงเทพฯ
 ตำแหน่งปัจจุบัน กลุ่มอาสาสมัครมูลนิธิเด็กอ่อนในสลัมในพระ
 บรมราชูปถัมภ์ และผู้นำเครือข่ายบ้านร่วม
 พัฒนาเด็ก มูลนิธิเด็กอ่อนในสลัม

ชื่อ-นามสกุล นายกนกศักดิ์ วิภาตกนก
 ตำแหน่ง ทีมวิจัย
 อายุ 47 ปี
 การศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 4
 ที่อยู่ 33/47 ชุมชนชายคลองบางบัว อนุสาวรีย์
 บางเขน กรุงเทพฯ
 ตำแหน่งปัจจุบัน อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน
 คณะกรรมการบ้านมั่นคง ผู้ประสานงาน
 บางเขน คณะทำงานสหพันธ์พัฒนาองค์กร
 ชุมชนคนจนเมืองแห่งชาติ

ชื่อ-นามสกุล นางวราภรณ์ ปานะพิพัฒน์
 ตำแหน่ง นักวิจัย
 อายุ 45 ปี
 การศึกษา กำลังศึกษาระดับปริญญาโท
 ที่อยู่ 16/2 ม.3 ชุมชนบางเขน อนุสาวรีย์ บางเขน
 กรุงเทพฯ
 ตำแหน่งปัจจุบัน กองเลขาเครือข่ายเมืองบางเขน ผู้ประสานงาน
 เมืองบางเขน ประธานสหกรณ์เคหะสถาน
 เพื่อที่อยู่อาศัยบ้านบางเขนจำกัด ประธานชุมชน
 บ้านบางเขน

ชื่อ-นามสกุล นายสมลักษณ์ ดวงกระโทก
 ตำแหน่ง ทีมวิจัย
 อายุ 62 ปี
 การศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 4
 ที่อยู่ 112/5 ม.6 ชุมชนชายคลองบางบัว อนุสาวรีย์
 บางเขน กรุงเทพฯ
 ตำแหน่งปัจจุบัน

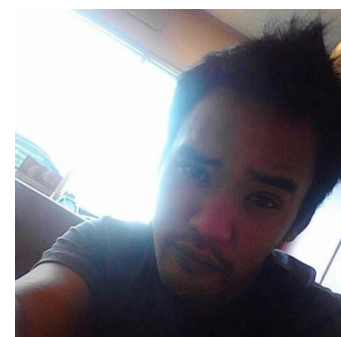
ชื่อ-นามสกุล นายณัฐภัทรธร เนศชัยลือฤทธิ์
 ตำแหน่ง ทีมวิจัย
 อายุ 67 ปี
 การศึกษา ปริญญาโท
 ที่อยู่ ชุมชนร่วมใจพัฒนาใต้
 ตำแหน่งปัจจุบัน

ชื่อ-นามสกุล นายชัยรัตน์ เลี้ยงบุตร
 ตำแหน่ง นักวิจัย
 อายุ 63 ปี
 การศึกษา ประถมศึกษาปีที่ 4
 ที่อยู่ ชุมชนร่วมใจพัฒนาเหนือ 289/4 หมู่ 7
 กรุงเทพฯ
 ตำแหน่งปัจจุบัน ประธานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยชุมชน
 ร่วมใจพัฒนาเหนือ

ชื่อ-นามสกุล นายณพชัย พุดเรืองทอง
 ตำแหน่ง นักวิจัย
 อายุ 24 ปี
 การศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3
 ที่อยู่ ชุมชนเชิงสะพานไม้ 1
 ตำแหน่งปัจจุบัน

ชื่อ-นามสกุล นางสาวพุดิทยา เฟื่องงาม
 ตำแหน่ง นักวิจัย
 อายุ 28 ปี
 การศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3
 ที่อยู่ ชุมชนเชิงสะพานไม้ 1
 ตำแหน่งปัจจุบัน

ชื่อ-นามสกุล นางสาวพัทธนันท์ ไตรวรรณวิชัย
 ตำแหน่ง ผู้ช่วยวิจัย
 อายุ 24 ปี
 การศึกษา กำลังศึกษาปริญญาตรี คณะนิเทศศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเกริก
 ที่อยู่ 40/92 ม.10 ซ.นวลจันทร์20 ถ.นวลจันทร์ เขตบึง
 กุ่ม แขวงคลองกุ่ม กทม.
 ตำแหน่งปัจจุบัน นักศึกษา

ตารางกิจกรรม

ครั้งที่	วัน/เดือน/ปี	สถานที่	กิจกรรม	ผล
1	29 ก.พ. 55	มหาวิทยาลัยเกริก	ประชุมทีมเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็น การประชุมชาวบ้านเพื่อหาโจทย์วิจัยและชาวบ้านได้เสนอว่าต้องการศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนวิธีการการประชุมให้ชาวบ้านเสนอความคิดเห็น	ชาวบ้านตกลงที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน
2 3	23 มี.ค. 55 3 เม.ย. 55	มหาวิทยาลัยเกริก	การประชุมเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยและออกแบบงานวิจัยทั้งหมดรวมทั้งกำหนดงบประมาณที่มาจากรัฐบาลที่จะเกิดขึ้นวิธีการชาวบ้านเป็นผู้กำหนดประเด็นความต้องการที่จะใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนของตนเอง	ได้ประเด็นการศึกษา 7 ประเด็น ชาวบ้านมีความเห็นร่วมกันว่าประวัติศาสตร์จะทำให้ชุมชนเห็นคุณค่าของตนเอง เกิดความภาคภูมิใจและเป็นการทำให้ชาวบ้านใช้ชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี
4	2 พ.ค. 55	มหาวิทยาลัยเกริก	นำเสนอเค้าโครงการวิจัยต่อผู้ทรงคุณวุฒิวิธีการนำเสนอเค้าโครงเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น	เกิดการพัฒนาเค้าโครงการวิจัย
5	27 ส.ค. 55	มหาวิทยาลัยเกริก	จัดเวทีชี้แจงทำความเข้าใจ	เกิดความเข้าใจตรงกันใน

ครั้งที่	วัน/เดือน/ปี	สถานที่	กิจกรรม	ผล
			เข้าใจการทำงาน ทำความเข้าใจ โครงการวิจัยที่รับทุนวิจัย โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ โครงการวิจัย แผนการ ทำงานวิจัย ข้อตกลงที่ เกิดขึ้นจากการทำสัญญา วิธีการจัดประชุมชน ชาวบ้าน 15 ชุมชน	การทำวิจัยและข้อตกลง ตามสัญญา
6	5 ต.ค.55	มหาวิทยาลัยเกริก	อบรมการเก็บข้อมูล ออกแบบและวางแผนเก็บ ข้อมูล 1. อบรมการวิจัย ประวัติศาสตร์ชุมชน 2. มอบหมายงานให้หาทั้ง คนและสิ่งของที่ นำมาใช้ วิธีการ อบรม และแจกเอกสารความรู้	คณะวิจัยเข้าใจในวิธีการ วิจัยประวัติศาสตร์ชุมชน
7	29 ต.ค.55	มหาวิทยาลัยเกริก	1. ประเมินผลและติดตาม ความก้าวหน้า ผลการ ดำเนินการเก็บข้อมูลของ ทีมวิจัยชุมชน พร้อม รับทราบปัญหาการ ดำเนินการ 2. วางแผนการเก็บข้อมูล โดยให้ตัวแทนชุมชน เสนอชื่อบุคคลสำคัญของ ชุมชนแต่ละชุมชนที่ สามารถให้ข้อมูลเชิง	1. ทราบปัญหาการเก็บ ข้อมูลของชาวบ้านว่ายัง ไม่สามารถทำได้ 2. ทำให้เกิดการวางแผนที่ จะเก็บข้อมูลและเรียนรู้ ร่วมกัน 3. ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมใน การคิดที่สืบหาข้อมูลทาง ประวัติศาสตร์

ครั้งที่	วัน/เดือน/ปี	สถานที่	กิจกรรม	ผล
			ประวัติศาสตร์ พร้อม มอบหมายให้มีการ ประสานงานแต่ละชุมชน วิธีการใช้การประชุม และ การออกแบบงานร่วมกัน	
8	17 พ.ย.55	ชุมชนสายคลอง บางบัว	การเก็บข้อมูล	1. ได้ข้อมูลทาง
9	19 พ.ย.55		เก็บข้อมูลภาคสนาม	ประวัติศาสตร์ และเข้าใจ
10	3 ธ.ค.55		นักวิจัย(อาจารย์และ	วิธีการทางประวัติศาสตร์
11	14 ธ.ค.55		ตัวแทนชุมชน) ร่วมกันที่	2. เกิดความเข้าใจพื้นที่
12	21 ม.ค.56		จะทำความเข้าใจเชิง	ทางกายภาพ
13	1 ก.พ. 56		กายภาพ และวิถีชีวิตของ คนที่อยู่ในสายคลองบาง บัวร่วมกัน	3. ได้ข้อมูลใหม่ที่ไม่เคยรู้ มาก่อน
			1.นักวิจัยชาวบ้าน ทำ หน้าที่คัดเลือกบุคคลที่ เป็นเจ้าของภูมิความรู้ทาง ประวัติศาสตร์ที่นักวิจัย ทั้งหมดควรได้ศึกษา เรียนรู้ 2.ร่วมเรียนรู้และมี กระบวนการเพิ่มเติม ความรู้ระหว่างการเก็บ ข้อมูล	4.ได้ความสัมพันธ์ ระหว่างชุมชนและเกิด การกระตุ้นให้เห็นคุณค่า ทางประวัติศาสตร์จากการ บอกเล่า
14	3 ม.ค. 56	มหาวิทยาลัยเกริก	การวิเคราะห์ข้อมูล 1. จัดทำแผนที่ชุมชนที่ ร่วมกัน 2.จัดทำผังเวลาของชุมชน ที่ร่วมกัน ใช้การประชุมวิเคราะห์	1.ได้แผนที่ชุมชน 2. ได้ภาพรวม ประวัติศาสตร์ทั้งหมด ทำ ให้นักวิจัยเข้าใจ การ เปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้น ทำ ให้เห็นการเคลื่อนไหว

ครั้งที่	วัน/เดือน/ปี	สถานที่	กิจกรรม	ผล
			ข้อมูลร่วมกัน	ทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนอธิบายอดีต ลักษณะของชุมชนในแต่ละ ช่วงสมัยได้ร่วมกัน
15	21 ม.ค.56	ชุมชนบางบัว	เก็บข้อมูลเพิ่มเติม ชุมชน อัมสยาม วัดหลักสี่	เข้าใจเรื่องการ เปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่
16	1 ก.พ. 56	วัดบางบัว	สัมภาษณ์เจ้าอาวาส และ พระครูวินัยธรธวิธ สุต สาคร วัดบางบัว	เข้าใจประวัติวัดบางบัว และชีวิตชาวนาที่ทุ่ง บางเขน
17	16 ก.พ.56	ที่สถาบัน เทคโนโลยีพระ จอมเกล้าเจ้าคุณ ทหารลาดกระบัง	ประชุม เครือข่ายนักวิจัย โหนดสุวรรณภูมิ ครั้งที่ 1/2556 รายงานความก้าวหน้าการ วิจัย 6 เดือน เรื่อง การใช้ประวัติศาสตร์ ชุมชนเป็นเครื่องมือใน การสร้างพลังความ ร่วมมือของคนสายคลอง บางบัว	1.ได้นำเสนอ ความก้าวหน้า 6 เดือนกับ ที่ประชุม 2.ได้ข้อเสนอแนะ 3 ประเด็นที่ต้องตอบคำถาม -งานวิจัยชิ้นนี้กระตุ้น จิตสำนึกได้อย่างไร -เยาวชนจะเข้าร่วมงาน วิจัยนี้ได้อย่างไร - จะพัฒนาบทบาทผู้ช่วย นักวิจัยให้ชัดเจนกว่านี้ได้ อย่างไร
18	27 ก.พ.56		ร่วมใจพัฒนาได้ ชุมชนตลาดบางเขน	
19	21 มี.ค.56	ม.เกริก	1. ประชุม สรุปการลง พื้นที่เก็บข้อมูลที่ผ่านมา ทบทวนการทำงานที่ผ่าน มาทั้งหมด	1.ผลักดันให้เกิดการทำ ประวัติครอบครัว 2.ได้แผนงานที่เหลื่อม สิ้นโครงการวิจัย

ครั้งที่	วัน/เดือน/ปี	สถานที่	กิจกรรม	ผล
			2. รายงานการเงิน 3. ปรับการทำงานของทีมงานวิจัย 4. ปรับบทบาทของนักศึกษาช่วยงานวิจัย 5. วางแผนการทำงานต่อไป แบ่งทีมการทำงานทั้งอาจารย์และชาวบ้าน	3. ได้แผนการเก็บข้อมูลที่เหลือ 4. มีการแบ่งงานและความรับผิดชอบในงานวิจัย 5. ช่วยกันพัฒนาแผนที่ชุมชน
20	24 เม.ย.56	ชุมชนบางบัว	ชุมชนคลองหลุมไผ่ ชุมชนเศรษฐกิจวิวัฒนา	ความสัมพันธ์ทางเครือญาติในชุมชน การอพยพเข้ามาของคนรุ่นใหม่
21	3-4 พ.ค.56	จันทบุรี	- ดูนานที่ที่ชุมชนบ้านเพนียด และบ้านตะกอนน้อย จังหวัดจันทบุรี - ร่วมแลกเปลี่ยน เรียนรู้ประสบการณ์และปัญหาการทำงานประวัติศาสตร์ชุมชน - วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาอัตลักษณ์ชุมชนสายคลองบางบัว	1. ได้ดูโบราณสถานที่ชุมชนบ้านเพนียด 2. ได้แลกเปลี่ยนพูดคุยการทำงานวิจัยกับพระปลัดถาวร ถาวโร และทีมงานวิจัยของท่าน 3. ได้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่บ้านเพนียด 4. ได้เยี่ยมชมการอนุรักษ์พันธุ์ผลไม้ของชุมชนบ้านตะกอนน้อย 5. ได้ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลและได้อัตลักษณ์ชุมชนสายคลองบางบัวในประวัติศาสตร์
22	7 พ.ค.56	ชุมชนบางบัว	พูดคุยเรื่องความก้าวหน้า ปัญหา และอุปสรรคในการทำงานวิจัยกับอาจารย์	1. แลกเปลี่ยนความคิดเรื่องการทำงานวิจัยชุมชน 2. ทำความเข้าใจใน

ครั้งที่	วัน/เดือน/ปี	สถานที่	กิจกรรม	ผล
			บัญชา แก้วส่อง	เป้าหมายการทำงานวิจัย ชุมชน 3.ได้กำลังใจจาก สกว. และชาวบ้านเห็นคุณค่า งานวิจัย
23	16 พ.ค.56	ม.เกริก	ประชุมทีมวิจัยเพื่อเตรียม ข้อมูลและการจัดงาน สำหรับการวิเคราะห์	1.ทีมวิจัยเข้าใจการ วิเคราะห์ข้อมูล 2.ช่วยกันเตรียมการ วิเคราะห์ข้อมูล
24	20 พ.ค. 56	ม.เกริก	วิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัย (ครั้งที่ 1)	1.ได้ตารางและ รายละเอียดเหตุการณ์ ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน 3 ระยะ 2.ได้พัฒนาแผนที่ชุมชน 3.ได้ฟังความสัมพันธทาง เครือข่ายของชุมชน
25	24 พ.ค.56	ม.เกริก	วิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัย (ครั้งที่ 2)	1.ได้ตารางและ รายละเอียดเหตุการณ์ ต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน 3 ระยะ 2.ได้พัฒนาแผนที่ชุมชน 3.ได้ฟังความสัมพันธทาง เครือข่ายของชุมชน
26	29 พ.ค. 56	ม.เกริก	การนำเสนอรายงาน ความก้าวหน้าระยะที่ 1 MOU ม.เกริก กับ สกว.	1.ให้สั้นกว่าหนังสือและ เอกสารเพิ่มเติม 2.ในงานวิจัยต้องทำให้ เห็นสถาบันต่างๆของ ชุมชนว่าเป็นแกนของ ชุมชน

ครั้งที่	วัน/เดือน/ปี	สถานที่	กิจกรรม	ผล
				3. ต้องทำให้เห็นพลังของ ชุมชนที่ขับเคลื่อนในแต่ ละช่วงเวลาใน ประวัติศาสตร์
27	5 มิ.ย.56	ชุมชนบางบัว	วัดไตรรัตนาราม ชุมชน คลองสามขา	การทำงานของคณดั่งเดิม บริเวณ นี้ ความสัมพันธ์ ของวัดกับชุมชน ความสัมพันธ์ของชาวนา ความสัมพันธ์ ทางเครือ ญาติของคนในชุมชน
28	1 ก.ค. 56	ศาลเจ้าและตลาด บางบัว	เก็บข้อมูลพื้นที่โดยการ สัมภาษณ์ผู้ที่อาศัยอยู่ใน บริเวณสถานที่และ ถ่ายภาพพื้นที่	1.ได้ประวัติของศาลเจ้า และตลาดบางบัว 2.ได้ภาพที่ถ่ายจาก สถานที่จริง
29	1 ส.ค. 56	ม.เกริก	วิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัย (ครั้งที่ 3) และคืนข้อมูล	1.ได้การตรวจสอบข้อมูล 2.ได้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้
30	19 ส.ค. 56	ม.เกริก	เวทีเผยแพร่ข้อมูลต่อ ชุมชนและ สกว.	ให้ตอบคำถามการทำ กิจกรรมเพื่อสร้างพลัง ความร่วมมือของคนสาย คลองบางบัว
31	31 ส.ค. 56	ศูนย์การเรียนรู้ เพื่อการปฏิรูป ที่ดิน อำเภอบาง ไทร จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	นำเสนอผลงานในการ ประชุม	ปรับปรุงการเขียนรายงาน วิจัย
32	15 ต.ค. 56	เครือข่ายพัฒนา สิ่งแวดล้อม คลอง บางบัว	ประชุมสรุปโครงการ	ได้ข้อสรุปและวิเคราะห์ ประโยชน์ ความรู้สึกและ บทเรียนที่ได้จากงานวิจัย

แบบสัมภาษณ์

1

ประโยชน์ที่ได้รับและประสบการณ์ความรู้จากการทำงานวิจัย

เรื่อง "การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของแกนนำของเทศบาลตำบลบางบัว"

1. ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย(ตัวนักวิจัย ชุมชน เครือข่าย)

ได้รับความรู้ ความเข้าใจ ได้เรียนรู้วิถีของชุมชนเอง ปลูกฝังให้มีความรัก
 ได้ความดีใจที่ได้ช่วยเหลือ ได้โอกาสได้ร่วมงาน
 ได้ฝึกฝน และเรียนรู้วิถีชีวิตที่ชาวบ้านเป็นวิถีชีวิตที่ได้โดยไม่ได้เป็นแบบ
 มีความรู้ ความสุข รักใคร่กันมากใน และรักใคร่ได้ใจ ร่วมพลัง ร่วมทุกข์
 สามารถให้อะไรมาเล่าได้ได้ไว้นั้น

2. ประสบการณ์/บทเรียน/ความรู้จากการทำงาน

ได้เรียนรู้การทำงานวิจัยในชุมชน ก่อนหน้ามีรักในชุมชนจะหายไป
 ได้รู้ได้
 ได้รู้ถึงความรู้สึกของชุมชน พัฒนาชุมชน สานต่อให้ชุมชนดีขึ้นต่อไป
 ได้เห็นใจในความรู้สึกของชุมชนที่ได้เห็น
 ได้รู้ถึงความตั้งใจและความมุ่งมั่นของชุมชน ที่มีความพยายาม
 ได้รู้ถึงความตั้งใจของชุมชนในการพัฒนาชุมชน
 ได้รู้ถึงคุณค่าของงานวิจัยที่ทำงานร่วมกัน รักกันและกัน ฟังเสียง
 ได้รู้ถึงคุณค่าของงานวิจัยที่ทำงานร่วมกัน รักกันและกัน ฟังเสียง
 ได้รู้ถึงคุณค่าของงานวิจัยที่ทำงานร่วมกัน รักกันและกัน ฟังเสียง

3. เกิดการเปลี่ยนแปลง (ความรู้ กลุ่มและเครือข่าย การมีส่วนร่วมของชุมชน การแก้ปัญหา)

1. เกิดความเข้าใจในชุมชน มีพลังใจ กันเห็น ชุมชนเห็น มีความร่วมมือกันทำงาน

สมศรี เกิดความ

(สมศรี เกิดความ)

วันที่ 15 เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2556

1

ประโยชน์ที่ได้รับและประสบการณ์ความรู้สึกรจากการทำงานวิจัย

เรื่อง "การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว"

1. ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย(ตัวนักวิจัย ชุมชน เครือข่าย)

1. ได้รู้เรื่อง
2. ได้ไปร่วมประชุมกับ
3. ทำให้ได้รู้ประวัติความเป็นมาของพื้นที่
4. ได้เห็นถึงคุณค่าของงานวิจัย

2. ประสบการณ์/บทเรียน/ความรู้สึกรจากการทำงาน

ความรู้สึกรจากการทำงาน

แต่เดิมคิดว่าการทำงานวิจัยเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก แต่พอได้มาทำก็พบว่า งานวิจัยเป็นเรื่องที่ทุกคนสามารถทำได้

3. เกิดการเปลี่ยนแปลง (ความรู้ กลุ่มและเครือข่าย การมีส่วนร่วมของชุมชน การแก้ปัญหา)

- ทำให้ได้รู้ประวัติความเป็นมาของพื้นที่

- เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น

Abw.

(นางสาว วิมลทิพย์)

วันที่ 15 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2556

ประโยชน์ที่ได้รับและประสบการณ์ความรู้สึจากการทำงานวิจัย

เรื่อง "การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว"

1. ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย(ตัวนักวิจัย ชุมชน เครือข่าย)

- 1 ได้ความรู้สัมพันธ์
- 2 ได้ความรู้
- 3 ได้ความรู้จากการวิจัย ได้มีสื่อรวมในการวิจัย
- 4 ได้รู้เรื่อง การรวมของชุมชนในอดีต และ ปัจจุบัน
- 5 ภูมิปัญญา คือ - ตำนานสัมพันธ์ กับ ชุมชน

2. ประสบการณ์/บทเรียน/ความรู้สึจากการทำงาน

- ได้รู้เรื่องประวัติของพื้นที่ชุมชน
- ได้รู้เรื่องประวัติของพื้นที่ชุมชนในอดีต และ ปัจจุบัน
- ได้รู้เรื่องประวัติของพื้นที่ชุมชนในอดีต และ ปัจจุบัน

3. เกิดการเปลี่ยนแปลง (ความรู้ กลุ่มและเครือข่าย การมีส่วนร่วมของชุมชน การแก้ปัญหา)

- มีสื่อรวม ภูมิปัญญา เกิดเป็นชุมชน
- มีความรู้ ความเข้าใจ ในการรวมของชุมชน

นายวิชา ใจใส

(.....)

วันที่ 15 เดือน ๓๑ พ.ศ. 2556

ประโยชน์ที่ได้รับและประสบการณ์ความรู้สึจากการทำงานวิจัย

เรื่อง "การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว"

1. ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย(ตัวนักวิจัย ชุมชน เครือข่าย)

- 1.1. ได้ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ชุมชน
- 1.2. ได้ความรู้
- 1.3. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง
- 1.4. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง
- 1.5. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง (สภ. ชุมชนคลองบางบัว)
- 1.6. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง
- 1.7. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง
- 1.8. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง
- 1.9. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง

2. ประสบการณ์/บทเรียน/ความรู้สึจากการทำงาน

- 2.1. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง
- 2.2. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง
- 2.3. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง
- 2.4. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง
- 2.5. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง
- 2.6. ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง

3. เกิดการเปลี่ยนแปลง (ความรู้ กลุ่มและเครือข่าย การมีส่วนร่วมของชุมชน การแก้ปัญหา)

ได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง และได้รู้ประวัติของพื้นที่ชุมชนที่ถูกต้อง

(นายวิชาญ ใจดี)

วันที่ 16 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2556

ประโยชน์ที่ได้รับและประสบการณ์ความรู้ที่ได้จากการทำงานวิจัย

เรื่อง "การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว"

1. ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย(ตัวนักวิจัย ชุมชน เครือข่าย)

- ได้เรียนรู้กระบวนการสร้างพลังความร่วมมือที่ระดม
- ได้ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมสิ่งแวดล้อม- สังคม
- ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนและสิ่งแวดล้อม
- ได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยและพัฒนาชุมชน
- ได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยและพัฒนาชุมชน

2. ประสบการณ์/บทเรียน/ความรู้ที่ได้จากการทำงาน

- มีประสบการณ์ เกิดความเข้าใจในกระบวนการวิจัย

3. เกิดการเปลี่ยนแปลง (ความรู้ กลุ่มและเครือข่าย การมีส่วนร่วมของชุมชน การแก้ปัญหา)

- ได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยและพัฒนาชุมชน
- ได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยและพัฒนาชุมชน
- ได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยและพัฒนาชุมชน

(.....)
(.....)

วันที่ 15 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2556

ประโยชน์ที่ได้รับและประสบการณ์ความรู้จากการทำงานวิจัย

เรื่อง "การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว"

1. ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย(ตัวนักวิจัย ชุมชน เครือข่าย)

ทั้งคนในชุมชน และเครือข่าย เกิดความสัมพันธ์กันมากขึ้น ได้ความรู้มากขึ้น
กว่าเดิม ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์อย่างถูกต้อง มีความร่วมมือ สามัคคีมากขึ้น
นักปราชญ์ชาวบ้านและคนในชุมชนได้รู้คุณค่ามากขึ้น ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นนักวิจัย
โดยตัวชาวบ้านไม่ได้ติดติดมาด้วย ทำให้ชาวบ้านพร้อมที่จะวิจัยด้วยตัวเอง รักใน
คุณค่าของตัวเอง ความภาคภูมิใจของตัวเอง เผยแพร่ไปด้วยความภูมิใจในตัวเอง
รู้จักกันไปทั่วของชื่อตัวเองและผู้อื่น ปลูกจิตสำนึกในคุณความดี ช่วยกัน
รักษามรดก ช่วยกันเผยแพร่ให้คนรุ่นต่อไปได้รู้ประโยชน์

2. ประสบการณ์/บทเรียน/ความรู้จากการทำงาน

ได้รับรู้เรื่องราวในประวัติศาสตร์ที่ไม่เคยรู้มาก่อน เกิดประสบการณ์ใหม่ๆ
ปลูกจิตสำนึกทั้งแก่ตนเอง และผู้ที่เราเผยแพร่ ได้เพื่อนใหม่ๆ มีความรู้ที่ดี
ที่ได้รู้จักกันเนืองนิจกันสื่อน้องๆ ได้ได้รับความช่วยเหลืออย่างจริงจัง รู้จักความยากลำบาก
ของบรรพบุรุษของเราเอง และยังได้แลกเปลี่ยนได้ความรู้ใหม่ๆ ได้ความรู้ประจักษ์
จากปากพ่อบุญได้มาช่วยกันหาความรู้ที่เราทำมาจรรวบรวม ทำให้เรามีเอกสารเผยแพร่
ที่สอดคล้องความรู้ที่มีความสำคัญได้ทำ ความเข้าใจได้มาพบปะแลกเปลี่ยน ได้เรียนรู้
เสียงของน้องๆ ทำให้การวิจัยครั้งนี้ได้คุณค่ามากขึ้นและอธิบาย

3. เกิดการเปลี่ยนแปลง (ความรู้ กลุ่มและเครือข่าย การมีส่วนร่วมของชุมชน การแก้ปัญหา)

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดคือ 50 คน และเห็นใจเราแล้วสนใจในสายขาดเลย
บอกเราว่าอยู่รวมแล้ว ๐๖ คน อีก ๒ คนในนั้น

(นาง อรุณรัตน์ ขันดี)

วันที่ 16 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2556

1

ประโยชน์ที่ได้รับและประสบการณ์ความรู้สึจากการทำงานวิจัย

เรื่อง "การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว"

1. ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย(ตัวนักวิจัย ชุมชน เครือข่าย)

ประโยชน์ที่ได้รับคือ ได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ
เรื่องบางเรื่อง ของชุมชน ซึ่งเคยไม่เคยรู้เกี่ยวกับเรื่อง-
ราว เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน ซึ่งเคยไม่เคยรู้มาก่อน
เกี่ยวกับชุมชนทุกชุมชน ซึ่งเคยไม่เคยรู้เกี่ยวกับชุมชน-

2. ประสบการณ์/บทเรียน/ความรู้สึจากการทำงาน

งานวิจัยที่ได้ทำร่วมกับเครือข่ายได้ทำให้เราได้รู้เกี่ยวกับ
ประวัติความเป็นมาของชุมชน ซึ่งเคยไม่เคยรู้เกี่ยวกับเรื่อง-
ราวเกี่ยวกับชุมชนทุกชุมชน ซึ่งเคยไม่เคยรู้เกี่ยวกับชุมชน-

3. เกิดการเปลี่ยนแปลง (ความรู้ กลุ่มและเครือข่าย การมีส่วนร่วมของชุมชน การแก้ปัญหา)

ทำให้เราได้รู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน ซึ่งเคยไม่เคยรู้เกี่ยวกับเรื่อง-
ราวเกี่ยวกับชุมชนทุกชุมชน ซึ่งเคยไม่เคยรู้เกี่ยวกับชุมชน-

(ชื่อ) (ชื่อ)

(ชื่อ) (ชื่อ)

วันที่ 15 เดือน พ.ค. พ.ศ. 2556

ประโยชน์ที่ได้รับและประสบการณ์ความรู้สึกรจากการทำงานวิจัย

เรื่อง "การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังความร่วมมือของคนสายคลองบางบัว"

1. ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย(ตัวนักวิจัย ชุมชน เครือข่าย)

ได้แบ่งปันความรู้ ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ในอดีต ได้รู้จักความหมาย
ได้รู้ความหมาย การดำรงชีพ การทำมาหากิน รู้จักวัฒนธรรมในอดีต
รู้จักการดำรงชีวิตในชุมชน และสามารถใช้มาไว้ในชีวิตประจำวัน

2. ประสบการณ์/บทเรียน/ความรู้สึกรจากการทำงาน

ได้รู้จักชุมชน มีเพื่อนมากขึ้น มีประสบการณ์เรียนรู้ความหมาย มีความรู้ในชุมชนมากขึ้น
มีการศึกษาที่ดี ได้รับบทเรียนที่ดี และมีความรู้ในชุมชนมากขึ้น ได้รู้จักการ
ดำเนินชีวิต

3.เกิดการเปลี่ยนแปลง (ความรู้ กลุ่มและเครือข่าย การมีส่วนร่วมของชุมชน การแก้ปัญหา)

ได้รู้ผลตามรู้จากในกลุ่ม และภายนอกกลุ่ม ได้ร่วมงานทำแฟ้มเก็บ มีตามร่วมสื่อกัน
มีความสามัคคีกัน ร่วมมือช่วยกัน

สุรศักดิ์ บุบผะ
(สุรศักดิ์ บุบผะ)

วันที่ 1 เดือน 11 พ.ศ. 2556